Sławomir Drelich
Lucyna Czechowska

W centrum uwagi

Podręcznik do wiedzy o społeczeństwie
dla liceum ogólnokształcącego i technikum

4

Zakres rozszerzony

nowa era
Twoje mocne strony

W centrum uwagi

Podręcznik dopuszczony do użytku szkolnego przez ministra właściwego do spraw oświaty i wychowania i wpisany do wykazu podręczników przeznaczonych do kształcenia ogólnego do nauczania wiedzy o społeczeństwie na podstawie opinii rzeczoznawców:
prof. dr. hab. Adama Sosnowskiego, dr. Andrzeja Mariana Szabaciuka i dr. hab. Krzysztofa Kaszewskiego.

Etap edukacyjny: III
Typ szkoły: liceum ogólnokształcące i technikum
Rok dopuszczenia: 2025

Numer ewidencyjny w wykazie MEN: 1035/4/2025

Podręcznik został opracowany na podstawie programu nauczania *„W centrum uwagi”. Program nauczania wiedzy o społeczeństwie dla liceum ogólnokształcącego i technikum*. Zakres rozszerzony autorstwa Barbary Furman.

Podręcznik został opracowany z uwzględnieniem zmian w zasadach polskiej ortografii, uchwalonych przez Radę Języka Polskiego w 2024 r. i obowiązujących od 1.01.2026 r.

Ebook jest dostępny dzięki Mateuszowi K oraz Hannah P

© Copyright by Nowa Era Sp. z o.o. 2025
ISBN 978-83-267-5287-2

Autor testów po rozdziałach: Włodzimierz K. Kowalczyk, Kamila Melkowska-Lemke.
Redakcja merytoryczna: Marta Rodziewicz, Rafał Paliwoda.
Redakcja językowa: Marcin Januszewski.
Współpraca redakcyjna: Wojciech Jurga.
Nadzór koncepcyjno-redakcyjny: Anna Grabarczyk.
Nadzór artystyczny: Ewa Kaletyn, Kaia Pichler.
Opieka graficzna: Maciej Galiński, Marcin Oleksak, Wojciech Sendal.
Projekt okładki: Maciej Galiński.
Projekt graficzny: Marcin Kołacz.
Opracowanie graficzne: Marcin Kołacz, Maciej Galiński, Elena Grikurova-Wojnowska.
Ilustracje: Wojciech Sendal, Natalia Helman, Paulina Podolska, Ewa Sowulewska, Nikola Pelcer, Szczepan Sadurski, w piktogramach wykorzystano elementy autorstwa Agaty Knajdek.
Mapy: Zespół kartograficzny.
Fotoserwis: Paulina Łukaszewska.
Realizacja projektu graficznego: Tomasz Włodarczyk.

Nowa Era Sp. z o.o.
Aleje Jerozolimskie 146 D, 02-305 Warszawa
www.nowaera.pl, e-mail: nowaera@nowaera.pl
Centrum Kontaktu: 58 721 48 00

Druk i oprawa: Drukarnia Orthdruk

O czym jest podręcznik?

W podręczniku znajdziesz informacje dotyczące stosunków międzynarodowych i polskiej polityki zagranicznej. Opanujesz i udoskonalisz umiejętności przedmiotowe, m.in. związane z wyjaśnianiem procesów oraz zależności międzynarodowych, analizą materiałów źródłowych czy udziałem w dyskusji.

Informacje zawarte w podręczniku są aktualne na dzień 19 stycznia 2025 r.

Czemu służą poszczególne elementy podręcznika?

dyplomacja | ambasada

Słowa wyszczególnione na początku każdego tematu podpowiedzą Ci, jakie zagadnienia są w nim najważniejsze.

Przykład

Ciekawe przykłady, często nawiązujące do życia codziennego, pomogą Ci lepiej zrozumieć omawiane zagadnienia.

Ćwiczenia

Wykonanie poleceń umieszczonych na końcu tematu pozwoli Ci utrwalić zdobytą wiedzę.

! oznacza ćwiczenie obowiązkowe, realizujące wymaganie z podstawy programowej.

★ sygnalizuje ćwiczenie o wyższym stopniu trudności.

Pamiętaj, aby odpowiedzi do zadań zapisywać w zeszycie.

Ambasada to stała misja dyplomatyczna

Kremowym kolorem wyróżniono w tekście definicje i inne ważne informacje w poszczególnych tematach.

Czy wiesz, że...

Dzięki ciekawostkom poznasz interesujące informacje związane z tematyką lekcji.

SŁOWNICZEK

W słowniczku znajdziesz wyjaśnienie trudniejszych terminów, których definicje warto zapamiętać.

O TYM SIĘ MÓWI!

Dzięki fragmentom tekstów naukowych i publicystycznych zapoznasz się z różnymi opiniami na temat zjawisk z życia społecznego.

Przypomnij sobie

Informacje umieszczone w tym elemencie pomogą Ci przypomnieć sobie wiadomości z poprzednich części podręcznika.

WIESZ, UMIESZ, ZDASZ

Podsumowanie

Na tych stronach znajdziesz **syntetyczne zestawienie kluczowych wiadomości** z każdego rozdziału.

Sposób na zadania

Szczegółowe wskazówki i podpowiedzi pozwolą Ci opanować umiejętność rozwiązywania konkretnych typów zadań zawierających zróżnicowane materiały źródłowe.

Zadania powtórzeniowe

Te **zadania** umożliwią Ci sprawdzenie wiedzy z danego rozdziału oraz utrwalenie umiejętności rozwiązywania różnorodnych typów poleceń.

Spis treści

1. Świat po 1989 r.

1. Współczesne stosunki międzynarodowe 6
2. System jałtański 16
3. Globalny układ sił 26
4. Konflikty na świecie 38
Podsumowanie 48

2. Unia Europejska

1. Integracja europejska 54
2. Instytucje Unii Europejskiej 66
3. Funkcjonowanie Unii Europejskiej 82
4. UE wobec problemów globalnych 100
Podsumowanie 116

3. Polska na arenie międzynarodowej

1. Polska polityka zagraniczna 122
2. Polska w NATO 130
3. Polska w Unii Europejskiej 142
4. Relacje z sąsiadami i współpraca regionalna 156
5. Polska wobec problemów współczesnego świata 168
Podsumowanie 178

Słownik wybranych pojęć 183
Indeks rzeczowy i osobowy 189

1 Świat po 1989 r.

1. Współczesne stosunki międzynarodowe
2. System jałtański
3. Globalny układ sił
4. Konflikty na świecie

1 Współczesne stosunki międzynarodowe

strony stosunków międzynarodowych | prawo międzynarodowe publiczne | ład międzynarodowy | mocarstwo | strategiczne zasoby naturalne | globalizacja

Stosunki międzynarodowe obejmują wszystkie relacje łączące podmioty działające na poziomie ponadpaństwowym, na arenie międzynarodowej. Związki te nieustannie się przeobrażają. Ich zmiany mogą następować w sposób ewolucyjny lub bardzo gwałtowny, obejmować zasięgiem jakiś region lub nawet cały świat. Za głównych uczestników polityki międzynarodowej tradycyjnie uznaje się państwa, jednak lista takich podmiotów jest znacznie dłuższa. Kto więc jeszcze wpływa na kształt współczesnych stosunków międzynarodowych? Dlaczego niektóre podmioty odgrywają większą rolę na arenie międzynarodowej niż inne? Jak na kształt współczesnych stosunków międzynarodowych wpłynęła globalizacja?

Strony stosunków międzynarodowych

Zbiór podmiotów uznawanych za strony stosunków międzynarodowych jest bardzo szeroki i niezamknięty, tzn. nie można podać ich wyczerpującej listy. Współcześnie w silnie zglobalizowanym świecie określone role na arenie międzynarodowej odgrywają nie tylko państwa i duże organizacje, lecz także podmioty o mniej sformalizowanej pozycji. Na przykład działania niewielkiego ruchu społecznego mogą – dzięki rozgłosowi w mediach – doprowadzić do powstania masowego zjawiska rozwijającego się ponad granicami państwowymi. W taki właśnie sposób wiele podmiotów uzyskuje status strony w relacjach m.in. z państwami i organizacjami międzynarodowymi. Każdy z nich dąży do osiągnięcia swoich celów i potrzebuje do tego utrzymywać stosunki z różnymi osobami i instytucjami spoza macierzystego kraju.

Można wyróżnić kilka podstawowych typów uczestników stosunków międzynarodowych. Od razu trzeba zaznaczyć, że tylko niektórych z tych uczestników uznaje się za podmioty prawa międzynarodowego (będzie o tym mowa w dalszej części tematu). Stronami stosunków międzynarodowych są m.in.:

- państwa i związki państw,
- narody (np. Ujgurzy),
- powstańcy i strony zaangażowane w konflikty zbrojne (np. Front Polisario walczący o niepodległość Sahary Zachodniej),
- międzynarodowe organizacje rządowe (np. Rada Europy),
- międzynarodowe organizacje pozarządowe (np. Amnesty International),
- ruchy społeczne (np. ruch aktywistów ekologicznych, ruch antyglobalistyczny),
- Kościoły (np. Kościół Katolicki), związki wyznaniowe i organizacje religijne,
- korporacje międzynarodowe (np. Amazon),
- organizacje terrorystyczne (np. Al-Kaida) i przestępcze (np. kartele narkotykowe),
- partie, organizacje i ruchy polityczne (np. Demokratyczna Partia Kurdystanu),
- osoby fizyczne (np. Swiatłana Cichanouska – białoruska opozycjonistka),
- regiony i samorządy lokalne.

Czy wiesz, że...

Rozumiany dosłownie przymiotnik „międzynarodowy" odnosi się do zjawisk występujących między narodami. Jednak w terminie „stosunki międzynarodowe" wskazuje na relacje między państwami, zrzeszającymi je organizacjami, a także między podmiotami z różnych państw. W podobnym znaczeniu przymiotnik ten występuje w określeniu „prawo międzynarodowe".

Prawo międzynarodowe publiczne

Jest to gałąź prawa, która reguluje relacje między publicznymi podmiotami stosunków międzynarodowych. Pierwotnie grupa tych podmiotów obejmowała wyłącznie państwa, ale wraz z rozwojem stosunków międzynarodowych zaczęto do niej zaliczać także np. organizacje międzynarodowe. Normy prawnomiędzynarodowe określają m.in. zasady zawierania umów i sojuszy, obowiązki i uprawnienia stron układów oraz skutki zobowiązań dobrowolnie zaciągniętych przez podmioty prawa międzynarodowego.

Podstawowym źródłem prawa międzynarodowego są **umowy międzynarodowe**. Mogą one nosić różne nazwy, np. „układ", „pakt", „traktat", „konwencja", „karta". Ze względu na liczbę stron, które podpisały te akty, wyróżnia się umowy dwustronne i wielostronne. Drugim ważnym źródłem prawa międzynarodowego są **zwyczaje międzynarodowe**, czyli niepisane reguły postępowania wynikające z powszechnej praktyki utrwalonej w społeczności międzynarodowej. Istnieją także inne źródła prawa międzynarodowego, np. **akty jednostronne**, czyli oświadczenia woli składane przez upoważnione do tego organy państw, czy **uchwały organizacji międzynarodowych**.

Podmioty prawa międzynarodowego

Jeśli uczestnik stosunków międzynarodowych posiada status podmiotu prawa międzynarodowego (czyli dysponuje podmiotowością prawnomiędzynarodową), oznacza to, że w świetle prawa jest on wyposażony w dwa rodzaje zdolności: **zdolność prawnomiędzynarodową** oraz **zdolność do czynności prawnomiędzynarodowych**. Ze zdolności prawnomiędzynarodowej wynika, że podmiot może posiadać prawa i obowiązki wywodzące się bezpośrednio z norm prawa międzynarodowego publicznego. Natomiast zdolność do czynności prawnomiędzynarodowych uprawnia do podejmowania własnych działań na arenie międzynarodowej, których skutkiem jest nabycie praw lub zaciągnięcie zobowiązań. Jedynie ograniczony zakres tej zdolności – z reguły określony w umowach międzynarodowych – przysługuje podmiotom pozapaństwowym, co decyduje o tym, że posiadają one tylko niektóre prawa i obowiązki prawnomiędzynarodowe. Wynika to z ukształtowanego historycznie podziału na pierwotne i wtórne podmioty prawa międzynarodowego (zob. tabelę poniżej).

Pełna zdolność do czynności prawnomiędzynarodowych umożliwia przede wszystkim:

- zawieranie umów międzynarodowych, w tym przystępowanie do organizacji międzyrządowych oraz występowanie z nich;
- prowadzenie stosunków dyplomatycznych, w tym wysyłanie własnych przedstawicieli za granicę oraz przyjmowanie u siebie przedstawicieli innych podmiotów;
- występowanie z roszczeniami oraz ponoszenie odpowiedzialności – zgodnie z normami prawa międzynarodowego publicznego;
- ustanowienie przez podmiot obywatelstwa dla osób fizycznych, które podlegają jego władzy, oraz sprawowanie nad tymi osobami opieki dyplomatycznej i konsularnej.

Rodzaje podmiotów prawa międzynarodowego

Kryteria wyróżnienia	Podmioty prawnomiędzynarodowe	
	pierwotne	wtórne
Zakres podmiotowości prawnomiędzynarodowej	pełny	ograniczony
Źródło podmiotowości prawnomiędzynarodowej	sam fakt istnienia (status przysługuje od momentu powstania podmiotu)	nadanie lub uznanie podmiotowości przez inne podmioty prawnomiędzynarodowe
Podmioty należące do danej grupy	państwa	podmioty pozapaństwowe

Państwa

Tylko państwa zaliczają się do grupy pierwotnych podmiotów prawa międzynarodowego. Oznacza to, że posiadają one pełną podmiotowość prawnomiędzynarodową, czyli że korzystają z nieograniczonego zakresu obu zdolności prawnomiędzynarodowych. Ponadto są suwerenne, a zatem pozostają niezależne od innych podmiotów w działaniach podejmowanych na arenie międzynarodowej, a także mogą samodzielnie regulować całość swoich spraw wewnętrznych.

Warunkiem korzystania przez państwo z pełnej podmiotowości prawnomiędzynarodowej jest **uznanie** jego statusu przez pozostałe państwa. Może to nastąpić przez nawiązanie stosunków dyplomatycznych, podpisanie dwustronnej umowy lub przyjęcie do organizacji międzynarodowej. Obecnie na ogół uważa się, że potwierdzeniem statusu państwa na arenie międzynarodowej jest członkostwo w Organizacji Narodów Zjednoczonych. Zrzesza ona 193 państwa z całego świata (według stanu z 2024 r.). Istnieje jednak kilka organizmów politycznych (np. Tajwan, Cypr Północny, Naddniestrze, Somaliland), których status prawnomiędzynarodowy jest podawany w wątpliwość przez szereg państw. Nazywane są **quasipaństwami** [czyt.: kwazipaństwami], parapaństwami albo państwami nieuznawanymi. Mimo że faktycznie sprawują one władzę nad danym terytorium, nie uzyskały wystarczającego uznania międzynarodowego, aby mogły być uważane za podmioty prawa międzynarodowego w pełnym zakresie – tak jak państwa.

Kwestia potwierdzenia międzynarodowego statusu często jest elementem polityki zagranicznej poszczególnych państw i quasipaństw – pewne podmioty są przez niektóre państwa oficjalnie uznawane, a przez inne nie (zob. przykład poniżej). Jednocześnie powszechnym uznaniem międzynarodowym cieszą tzw. **mikropaństwa** (minipaństwa), które mają niewielkie terytorium i sprawują władzę nad nieliczną populacją. Posiadają one jednak pełną podmiotowość międzynarodową, choć w korzystaniu z niektórych suwerennych praw zastępują je więksi sąsiedzi, np. w przypadku Monako jest to Francja, a w przypadku San Marino są to Włochy. Podobnie wygląda sytuacja tzw. **państw zależnych**, np. Bhutanu, który znajduje się pod protektoratem Indii, odpowiedzialnych za jego obronę i uprawnionych do reprezentowania jego interesów w stosunkach międzynarodowych.

Czy wiesz, że...

W myśl prawa międzynarodowego działania państw (a także innych podmiotów publicznych) na arenie międzynarodowej powinny być zgodne z pewnymi fundamentalnymi zasadami. Należą do nich m.in. następujące reguły: powstrzymywania się we wzajemnych relacjach od użycia siły (lub groźby jej użycia), pokojowego rozstrzygania sporów, nieingerowania w sprawy wewnętrzne innych państw i nienaruszalności granic oraz prawo narodów do samostanowienia. Zostały one potwierdzone w wielostronnych umowach międzynarodowych, m.in. w *Karcie Narodów Zjednoczonych*.

Przykład

Problem uznania Kosowa

Kosowo odłączyło się od Serbii i ogłosiło niepodległość w 2008 r. Do tej pory uznało je ponad 100 państw, w tym Stany Zjednoczone i większość krajów Unii Europejskiej. Jednak część państw unijnych odrzuca taką możliwość. Jednym z nich jest Hiszpania, która obawia się, że za przykładem Kosowa mogą pójść niektóre jej regiony, przede wszystkim Katalonia i Kraj Basków, gdzie występują silne tendencje separatystyczne. Młodego państwa nie uznają również Serbia oraz popierające ją Rosja i Chiny, które blokują przyjęcie Kosowa do ONZ.

Międzynarodowe organizacje rządowe

Kluczowymi pozapaństwowymi podmiotami prawa międzynarodowego są organizacje międzynarodowe zrzeszające państwa. Charakter międzyrządowy takich instytucji oznacza, że ich działania zależą wprost od decyzji organów władzy reprezentujących państwa członkowskie. Organizacje takie powstają na mocy umów międzynarodowych, w których określa się cele i zasady ich funkcjonowania. Ze względu na zasięg terytorialny międzynarodowe organizacje rządowe można podzielić na **powszechne**, obejmujące swym zasięgiem cały świat (np. ONZ), i **regionalne**, skupiające kraje położone w pewnej części globu (np. Organizacja Paktu Północnoatlantyckiego, Rada Europy).

Współcześnie stopniowo poszerza się zakres podmiotowości prawnomiędzynarodowej organizacji międzyrządowych. Rozwijają się ich wewnętrzne organy, którym są przyznawane coraz szersze kompetencje. W rezultacie wyodrębniają się bardziej samodzielne ośrodki władzy, które nie są już ściśle powiązane z rządami poszczególnych państw. Może to doprowadzić do przekształcenia się danego podmiotu w strukturę o charakterze ponadnarodowym. Obecnie za jedyną taką organizację uważa się Unię Europejską.

O rosnącym znaczeniu międzynarodowych organizacji rządowych świadczy m.in. to, że utrzymują z nimi stosunki (w roli obserwatora) państwa lub inne podmioty, które nie są ich członkami. Przykładowo, taką pozycję przy Radzie Europy zajmują Stany Zjednoczone, Japonia, Izrael, Maroko, Kanada i Meksyk, a także Stolica Apostolska.

Narody

Podmiotowość prawnomiędzynarodowa narodów wynika z ich powszechnie uznawanego **prawa do samostanowienia**, czyli decydowania o swoim losie. Wymaga się, aby naród aspirujący do statusu podmiotu prawa międzynarodowego był zorganizowany i wykształcił instytucje reprezentujące jego interesy, np. organizacje narodowowyzwoleńcze.

Jego przedstawiciele nie muszą dążyć do utworzenia własnego państwa (mogą np. pokojowymi środkami domagać się przyłączenia do państwa już istniejącego). Jednak w praktyce za początek istnienia narodu jako podmiotu prawa międzynarodowego przyjmuje się chwilę, gdy podejmuje on starania o własną państwowość. Naród automatycznie traci podmiotowość prawnomiędzynarodową w momencie powstania państwa, którego organy zaczynają go reprezentować.

Przykład

Kwestia kurdyjska

Kurdowie są jednym z największych narodów nieposiadających własnego państwa. Szacuje się, że na Bliskim Wschodzie żyje ich ok. 27 mln. Od wielu lat walczą o zdobycie niezależnego terytorium i uzyskanie niepodległości. Swoje cele realizują w ramach partii politycznych oraz przez działalność kurdyjskich mediów, m.in. w Europie (w Danii i Belgii). Kurdowie uczestniczyli w koalicji walczącej z Państwem Islamskim na terenie Syrii i Iraku (w latach 2014–2019) – przez jakiś czas byli wspierani militarnie przez Stany Zjednoczone, jednak sojusz ten nie trwał zbyt długo. Głównymi przeciwnikami Kurdów w walce o niepodległość są Turcja, Iran i Irak.

Powstańcy i strony walczące

Grupy zbrojne można uznać za podmioty prawa międzynarodowego, jeśli spełniają łącznie trzy wymogi: sprawują władzę nad określonym terytorium, są zorganizowane (posiadają swoje władze) oraz przestrzegają prawa wojennego.

Podmioty te wyodrębniono w prawie międzynarodowym w związku z często wybuchającymi wojnami domowymi (zwłaszcza w Ameryce Łacińskiej w XIX i XX w.). Starcia wewnętrzne pomiędzy legalnymi rządami a siłami opozycyjnymi bywały przedmiotem zainteresowania państw trzecich, które przez uznanie opozycji za „stronę walczącą" przyznawały jej pewną samodzielność i tym samym doprowadzały do umiędzynarodowienia konfliktu.

Ład międzynarodowy

Ładem (porządkiem, systemem) międzynarodowym nazywamy ustalony i względnie ustabilizowany układ sił pomiędzy podmiotami prawa międzynarodowego (zwłaszcza między państwami), który decyduje o ich wzajemnych powiązaniach na płaszczyznach politycznej, gospodarczej, społecznej i kulturowej. Funkcjonowanie ładu opiera się na określonych regułach i mechanizmach. Może on oddziaływać na uczestników stosunków międzynarodowych w dwojaki sposób: z jednej strony umacniać ich współpracę i równorzędność wypracowane w drodze konsensusu (np. na forum ONZ), z drugiej zaś zmuszać słabszych z nich do podporządkowania się podmiotom silniejszym. Ład międzynarodowy przybiera różne formy (zob. grafikę na s. 11). Można go obserwować i opisywać w wymiarze zarówno globalnym, jak i regionalnym.

Mocarstwa

O charakterze ładu międzynarodowego w danej epoce decyduje zdolność poszczególnych państw do kształtowania sytuacji międzynarodowej. Na potencjał ten składają się m.in. ich możliwości gospodarcze, technologiczne, militarne, kulturowe i społeczne (w tym demograficzne). Państwa, które w tych obszarach górują nad innymi, są nazywane **mocarstwami** albo potęgami – światowymi lub regionalnymi, w zależności od zasięgu ich oddziaływania. Dzięki uzyskanym przewagom mogą wywierać wpływ na politykę wewnętrzną i zagraniczną słabszych państw.

Jeśli mocarstwo dysponuje odpowiednim potencjałem, często decyduje się na wydzielenie własnej **strefy wpływów**, a więc obszaru, nad którym sprawuje faktyczną kontrolę. Dominacja ta przybiera różne postacie – słabsze państwo może ją dobrowolnie zaakceptować, jeśli dąży do zapewnienia sobie ochrony lub korzyści gospodarczych, albo ulec jej po użyciu środków przymusu.

Najpotężniejsze mocarstwa globalne określa się niekiedy jako **supermocarstwa**. Nazwa ta podkreśla, że zakres ich możliwości decydowania o sytuacji międzynarodowej jest niezwykle szeroki. Przykładami były Stany Zjednoczone i Związek Sowiecki w trakcie zimnej wojny.

Przykład

Kto obecnie jest mocarstwem?

Zgodnie z *Kartą Narodów Zjednoczonych* społeczność międzynarodowa formalnie przyznaje status mocarstwa pięciu stałym członkom Rady Bezpieczeństwa ONZ: Stanom Zjednoczonym, Rosji, Chinom, Wielkiej Brytanii i Francji. Jednak po uwzględnieniu innych aspektów stosunków międzynarodowych za mocarstwa uznawane są także inne państwa. Ze względu na ogromny potencjał ekonomiczny taki status mają Japonia i Niemcy. Za mocarstwa uważa się również państwa, które odgrywają kluczową rolę w swoich regionach, np. Indie, Turcję, Brazylię, Iran. Ponadto silną pozycję utrzymują zazwyczaj te państwa, które dysponują bronią nuklearną. Należą do nich, poza niektórymi krajami już wymienionymi, m.in. Pakistan i Izrael.

Typy ładu międzynarodowego

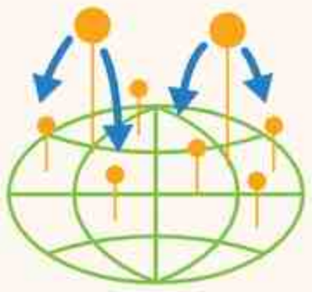
Można wyróżnić kilka rodzajów ładu międzynarodowego. Poniżej zostały zaprezentowane jego typy wyodrębnione według dwóch najważniejszych kryteriów.

Kryterium podziału: liczba supermocarstw

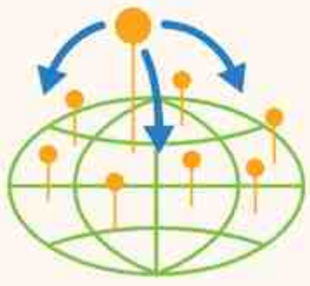
Typ ładu zależy od tego, ile mocarstw jest w stanie kształtować stosunki międzynarodowe w skali globu lub w regionie, czyli wokół ilu centrów (biegunów) skupia się polityka międzynarodowa.

Ład niebiegunowy (zerocentryczny). Żadne państwo nie posiada dominującej pozycji, a sytuację międzynarodową kształtują względnie równorzędne podmioty, np. ład westfalski w Europie po zakończeniu w 1648 r. wojny trzydziestoletniej.

Ład dwubiegunowy (bipolarny). Rywalizacja o wpływy toczy się między dwoma dominującymi supermocarstwami, których siły i znaczenie wzajemnie się równoważą, np. ład jałtański po II wojnie światowej, gdy o globalną dominację walczyły USA i ZSRS (zob. więcej na s. 16–18).

Ład jednobiegunowy (monocentryczny). Istnieje jedno dominujące supermocarstwo, które jest w stanie dyktować swoje warunki wszystkim pozostałym państwom, np. dominacja USA na świecie w latach 90. XX w. po upadku ZSRS.

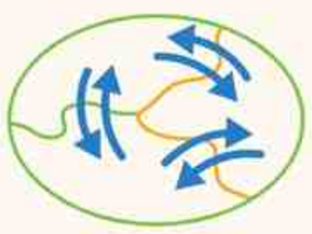
Ład wielobiegunowy (policentryczny). Sytuacja międzynarodowa zależy od trzech lub więcej mocarstw o podobnym znaczeniu, np. ład wersalski po I wojnie światowej, gdy o polityce międzynarodowej decydowały USA, Wielka Brytania, Francja, Włochy i Japonia.

Kryterium podziału: charakter relacji między państwami

O kształcie ładu międzynarodowego decyduje to, czym charakteryzują się ogólnie stosunki między poszczególnymi państwami.

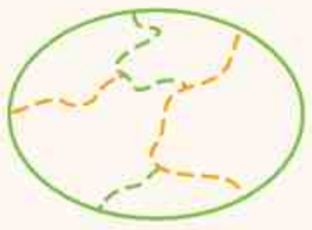
Ład imperialny
Mocarstwo dąży do podporządkowania sobie określonego terytorium. Kolejne słabsze państwa są wchłaniane przez imperium albo tracą swoją niezależność.

Ład kooperatywny
Państwa układają swoje relacje zgodnie z zasadą współpracy niezależnych podmiotów. Każde z nich przez współdziałanie dąży do osiągnięcia własnych celów.

Ład hegemoniczny
Jedno państwo posiada wyraźną przewagę nad innymi i wykorzystuje ją dla własnych korzyści. Hegemon nie narzuca zależnym od niego państwom decyzji w polityce wewnętrznej i zewnętrznej.

Ład integracyjny
Państwa tworzą ponadnarodową wspólnotę polityczną, na rzecz której rezygnują z części swojej suwerenności. Występujące między nimi różnice stopniowo się zacierają.

Ład równowagi sił
Żadne państwo nie jest w stanie podporządkować sobie pozostałych, gdyż wpływy najważniejszych aktorów stosunków międzynarodowych się równoważą.

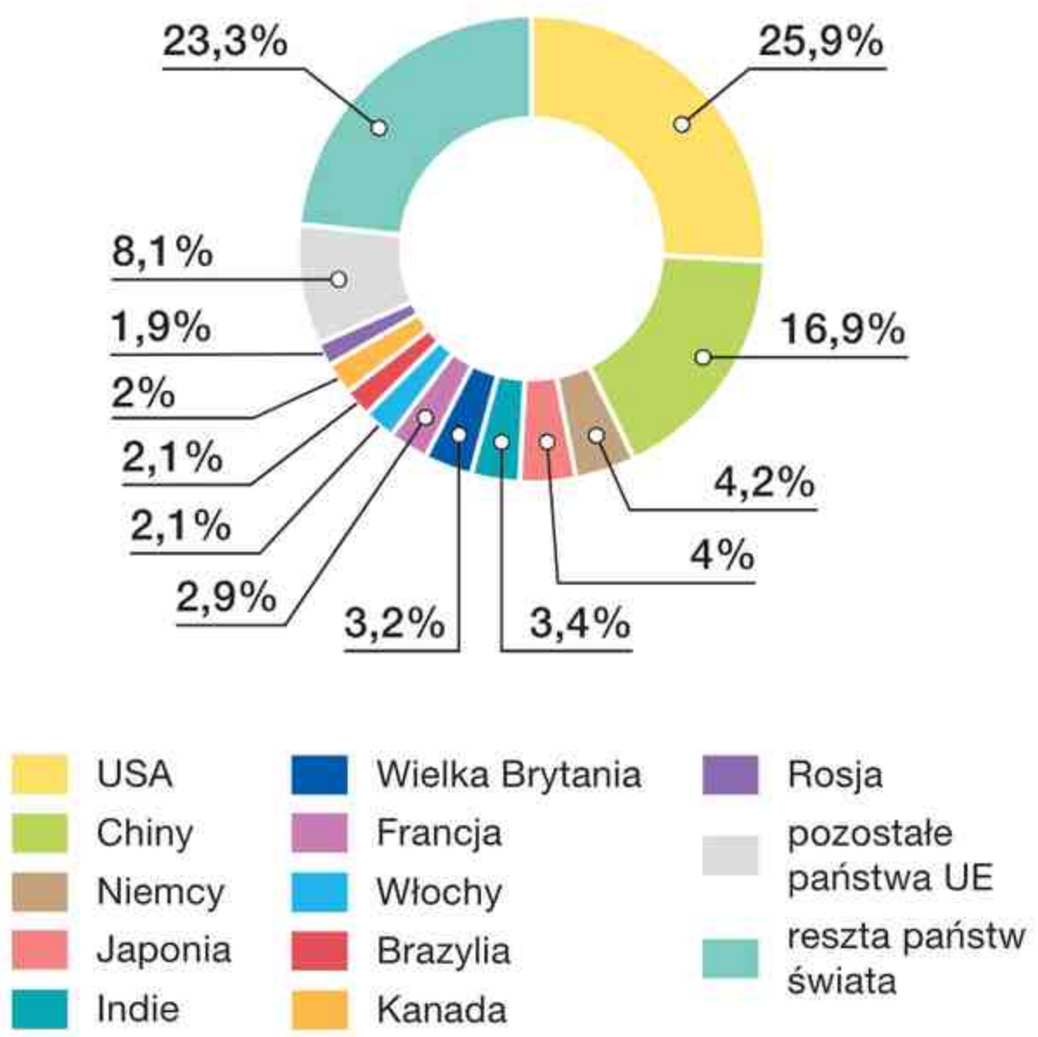
Gospodarka w polityce międzynarodowej

Pozycja państwa na arenie międzynarodowej wynika w dużej mierze z jego potencjału ekonomicznego. Państwo bogate może wynegocjować optymalne dla siebie warunki współpracy międzynarodowej i odgrywa kluczową rolę w globalnym handlu. Natomiast państwo borykające się z kłopotami finansowymi i gospodarczymi ma mniejszą siłę w negocjacjach i często musi zgadzać się na warunki wymiany handlowej dyktowane przez jej potężniejszych uczestników.

Produkt krajowy brutto

Do określenia, czy dane państwo jest silniejsze ekonomicznie od innych, czy słabsze, stosuje się różne wskaźniki opisujące wielkość jego gospodarki oraz możliwości jej wzrostu. Jednym z najważniejszych jest **produkt krajowy brutto** (PKB), czyli wartość wszystkich dóbr i usług finalnych wytworzonych w ciągu roku w danym kraju. Analiza tego wskaźnika pozwala stwierdzić, że w 2023 r. największe gospodarki posiadały Stany Zjednoczone, Unia Europejska (łącznie 27 państw) i Chiny.

Udział poszczególnych gospodarek w światowym PKB w 2023 r.

Źródło danych: Bank Światowy.

Wskaźnik PKB może zostać wykorzystany również do oceny tempa wzrostu gospodarczego danego państwa – dzięki porównaniu, o ile procent wzrosło albo spadło PKB w konkretnym roku w stosunku do roku poprzedniego. Na tej podstawie można stworzyć ranking państw, które w danym okresie najszybciej rozwijały się gospodarczo i w związku z tym poprawiały swoją pozycję międzynarodową. Przy analizie tego rodzaju statystyk trzeba jednak pamiętać o tzw. efekcie bazy. Polega on na tym, że przy niskim poziomie PKB w poprzednim roku osiągnięcie przez dany kraj pozornie wysokiego procentowego wzrostu jest łatwiejsze niż w przypadku państwa utrzymującego PKB na wysokim poziomie. Dlatego przyrost PKB to wskaźnik, który w niewielkim stopniu ukazuje realną siłę porównywanych gospodarek. Analiza jego zmian pozwala natomiast ustalić, czy dane państwo znajduje się w okresie wzrostu, stagnacji czy regresu ekonomicznego.

Strategiczne zasoby naturalne

Każde państwo potrzebuje surowców strategicznych, czyli takich, bez których nie byłoby możliwe funkcjonowanie jego gospodarki. Na przykład dla przemysłu ogromne znaczenie mają rudy metali: żelaza, chromu, cynku, miedzi, ołowiu, uranu. Absolutnie kluczowy jest dostęp do **surowców energetycznych** – za główne źródło energii uzyskiwanej w wyniku spalania uważa się paliwa kopalne: ropę naftową, węgiel kamienny i brunatny oraz gaz ziemny. Zapewnienie bezpiecznych zapasów tych surowców i płynnego działania państwowej energetyki to fundamentalne zadanie rządów na całym świecie. Nietrudno sobie wyobrazić, że choćby jednodniowy brak dostaw prądu czy paliw przyniósłby ogromne straty oraz poważnie zagroziłby państwu i społeczeństwu.

Trwająca od stuleci walka (otwarta albo zakamuflowana) o dostęp do zasobów do dziś kształtuje stosunki międzynarodowe. Rywalizacja o bogactwa naturalne wynika stąd, że w różnych częściach świata są one rozmieszczone bardzo nierównomiernie. Wyniki

negocjacji między dostarczycielami paliw kopalnych a ich odbiorcami znacząco wpływają na kształt sieci powiązań międzypaństwowych.

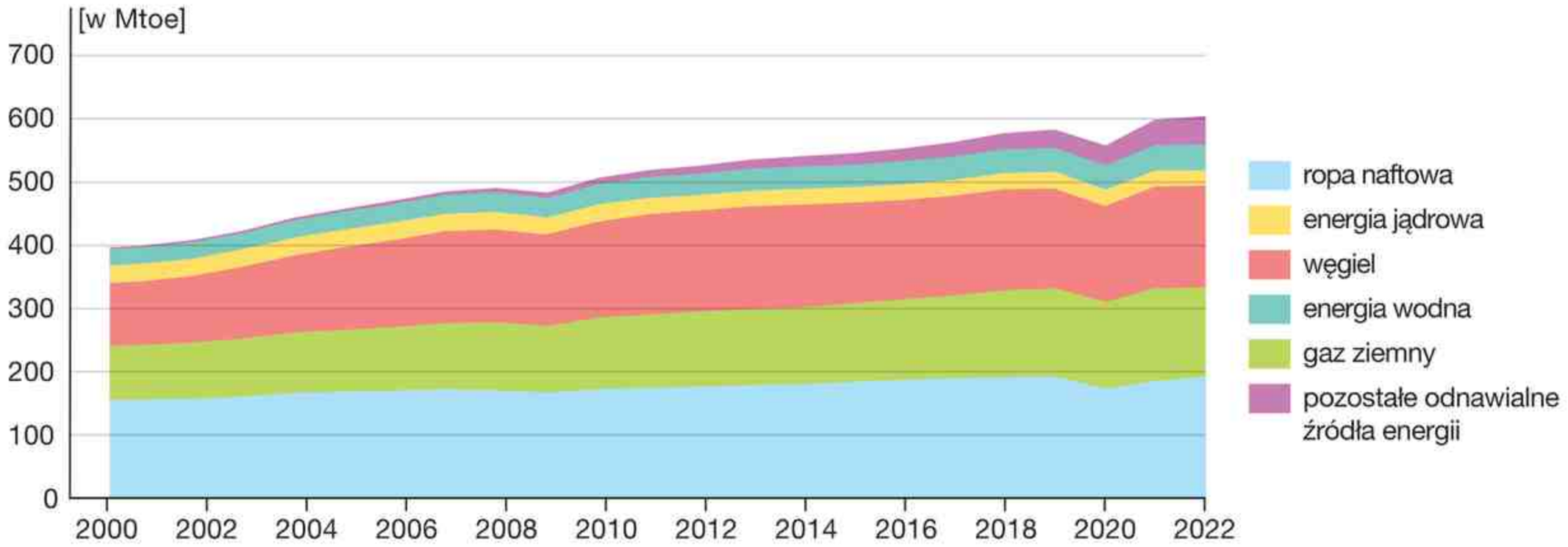
Posiadanie bogactw naturalnych często okazuje się źródłem przewagi na arenie międzynarodowej. Zwłaszcza eksport surowców energetycznych pozwala państwom dysponującym pożądanymi zasobami utrzymywać wysoką pozycję polityczną i wywierać duży wpływ na politykę międzynarodową. Przykładowo, kryzys paliwowy w 1973 r. rozpoczął się od nałożenia przez państwa arabskie wydobywające ropę naftową embarga (zakazu eksportu i importu) na USA – arabscy eksporterzy zgodzili się na normalizację sytuacji na rynku dopiero po ustanowieniu nowego mechanizmu ustalania cen, umożliwiającego im czerpanie większych zysków ze sprzedaży.

Uzależnienie gospodarki niemal wyłącznie od zysków ze sprzedaży strategicznych zasobów niesie ze sobą spore ryzyko. Stan finansów państwa stosującego taką strategię jest bowiem wrażliwy na wahania cen surowców energetycznych. Na przykład w 1998 r. kryzys gospodarczy w Rosji pogłębił się wskutek spadku cen ropy naftowej i metali nieżelaznych wynikającego z kryzysu finansowego na Dalekim Wschodzie.

Dla państw niedysponujących wystarczającymi złożami surowców energetycznych niezwykle istotna jest ich **dywersyfikacja** (zróżnicowanie). Oznacza ona zwiększenie zarówno liczby dostawców, którzy powinni pochodzić z różnych państw, jak i różnorodności zasobów wykorzystywanych do produkcji energii, czyli tzw. **miksu energetycznego**. Uzależnienie energetyczne danego państwa od jednego dostawcy powoduje, że ma ono ograniczone możliwości prowadzenia suwerennej polityki zagranicznej i staje się bardziej podatne na presję zewnętrzną.

Z wykorzystywaniem paliw kopalnych jako głównych źródeł energii wiążą się także inne problemy. Przede wszystkim są one **zasobami nieodnawialnymi** – ich złoża są ograniczone i po ich wydobyciu nie nastąpi ich naturalne uzupełnienie. Ponadto spalanie paliw kopalnych, przede wszystkim ropy naftowej i węgla, powoduje zanieczyszczenie środowiska i emisję gazów cieplarnianych (m.in. dwutlenku węgla), które wpływają na zmiany klimatu. Dlatego wiele państw na świecie inwestuje w rozwój energetyki wykorzystującej **odnawialne źródła energii** – przede wszystkim energię wody, wiatru i słońca. Alternatywą dla paliw kopalnych jest również **energetyka jądrowa**.

Światowe zużycie energii z różnych źródeł wyrażone w Mtoe*
(bez uwzględnienia opalania drewnem i podobnymi surowcami) w latach 2000–2022

* Mtoe – milion ton oleju ekwiwalentnego (równoważnik jednej tony ropy naftowej o wartości opałowej równej 10000 kcal/kg).

Źródła danych: *BP Statistical World Energy Review*; *Statistical Review of World Energy 2023*.

Globalizacja

Zjawiskiem, które istotnie wpływa na kształt współczesnych stosunków międzynarodowych, jest globalizacja. Określa się tak zespół zmian zachodzących w skali globalnej, w których wyniku kształtują się współzależności między różnymi częściami świata i działającymi w nich podmiotami. Z jednej strony efektem globalizacji jest ujednolicenie rzeczywistości – m.in. wszędzie upowszechniają się podobne zwyczaje, mody i trendy. Z drugiej strony globalizacja powoduje fragmentaryzację życia, czyli wyłanianie się nowych grup i wspólnot, które mają zapewniać jednostce ochronę przed negatywnymi konsekwencjami ogólnoświatowych procesów lub też umożliwić jej czerpanie z nich korzyści.

Proces globalizacyjny jest wielowymiarowy. Przebiega jednocześnie w gospodarce, polityce i kulturze. W życiu gospodarczym przejawia się zwiększeniem międzynarodowych obrotów handlowych oraz przepływów kapitału między państwami. Jest to możliwe dzięki postępowi technologicznemu (rewolucji cyfrowej i rozwojowi środków transportu) oraz stopniowemu znoszeniu przez kraje ograniczeń w prowadzeniu działalności gospodarczej na ich terytorium przez podmioty z zagranicy. Efektem globalizacji gospodarki jest ukształtowanie się łańcuchów dostaw, w których za zaopatrzenie, produkcję i dystrybucję odpowiadają podmioty z różnych części świata. Umożliwiła ona również powstanie wielkich przedsiębiorstw – tzw. **korporacji transnarodowych** – które prowadzą działalność w wielu krajach. Największe z tych firm obracają środkami większymi niż budżety większości państw.

Globalizacja w wymiarze politycznym przejawia się m.in. w tym, że coraz więcej decyzji politycznych zapada na szczeblu ponadnarodowym. Wynika to z rozwoju organizacji międzynarodowych. Tworzone przez nie prawo międzynarodowe w coraz większym stopniu kształtuje sytuację obywateli poszczególnych krajów, np. w kwestii praw człowieka. W rezultacie zmniejsza się swoboda państw w decydowaniu o polityce wewnętrznej. Dotyczy to w szczególności państw słabszych – mocarstwa wykorzystują swoje wpływy w instytucjach międzynarodowych do narzucania korzystnych dla siebie rozwiązań.

Aktywności polityczne na szczeblu międzynarodowym podejmują również korporacje międzynarodowe. Dzięki potencjałowi finansowemu zachowują one niezależność od rządów, mogą wpływać na ich politykę, a nawet działać nie do końca zgodnie ze strategiami realizowanymi przez władze krajowe i z interesami poszczególnych społeczeństw.

Innym przejawem globalizacji jest **regionalizacja polityczno-gospodarcza**, która jest z kolei przykładem fragmentaryzacji świata. Proces ten polega na tym, że państwa integrują się w ramach tworzonych przez siebie organizacji międzynarodowych. Między członkami tych wspólnot zostają zniesione ograniczenia w przepływie kapitału, towarów, usług, ludności. Równocześnie państwa członkowskie wprowadzają prawne bariery utrudniające wejście na ich rynki przedsiębiorstwom spoza integrujących się krajów. W ten sposób powstaje nowy, jednolity organizm gospodarczy, który wyróżnia się w otoczeniu międzynarodowym. Przynależność do takiej struktury umożliwia państwom czerpanie korzyści z wymiany handlowej, a jednocześnie chroni je przed zagrożeniami związanymi z globalizacją, np. pozwala rządom krajowym ograniczać wpływy międzynarodowych korporacji. Za typowy przykład takiej regionalizacji uchodzi funkcjonowanie Unii Europejskiej.

Czy wiesz, że...

Jednym z przejawów globalizacji politycznej jest tzw. ***global governance*** [czyt.: gowernens] (ang. „globalne zarządzanie"). Pojęciem tym określa się proces uzgadniania kierunków działań w sprawach o znaczeniu globalnym. Uczestniczą w nim przede wszystkim najsilniejsze państwa, międzynarodowe organizacje rządowe, nieformalne grupy państw, a także wpływowe instytucje prywatne: wielkie korporacje i organizacje pozarządowe, np. Światowe Forum Ekonomiczne.

Ćwiczenia

WYKONAJ W ZESZYCIE

1 Przeczytaj tekst źródłowy i wykonaj polecenia.

Praca z tekstem źródłowym

Mocarstwa boją się siebie nawzajem. Podchodzą do siebie podejrzliwie i obawiają się możliwości wybuchu wojny. Przewidują zagrożenia. W polityce międzynarodowej trudno o zaufanie. Owszem, poziom strachu zmienia się w zależności od okoliczności, lecz nigdy nie zanika. […] Dobrym przykładem jest postawa Wielkiej Brytanii i Francji wobec zjednoczenia Niemiec u schyłku zimnej wojny. Pomimo że wszystkie trzy państwa przez niemal czterdzieści pięć lat były złączone ścisłym sojuszem, zarówno w Londynie, jak i w Paryżu natychmiast zaczęto martwić się potencjalnym zagrożeniem ze strony Niemiec.

Strach bierze się z faktu, że w świecie, w którym mocarstwa dysponują możliwościami atakowania siebie nawzajem i mogą mieć powody, by korzystać z tych możliwości, każde państwo zainteresowane własnym przetrwaniem musi podchodzić do pozostałych państw podejrzliwie i z ograniczonym zaufaniem. Obawy rosną jeszcze, gdy weźmiemy pod uwagę […] brak władzy centralnej, do której zagrożone państwo mogłoby się zwrócić po pomoc. Co więcej, w systemie międzynarodowym nie ma mechanizmu karania agresorów (pomijając ewentualne działania motywowane egoistycznym interesem państw postronnych). Jako że odstraszenie potencjalnego agresora bywa trudne, państwa mają dość powodów, by nie ufać innym państwom i gotować się na wojnę z nimi.

Źródło: J.J. Mearsheimer, *Tragizm polityki mocarstw.*

a) Na podstawie tekstu podaj cechę, która odróżnia system międzynarodowy od systemu politycznego państwa. Wyjaśnij, w jaki sposób różnica ta wpływa – zdaniem autora – na relacje między państwami.

★ **b)** Przeprowadźcie na forum klasy dyskusję na temat trafności zawartych w tekście tez dotyczących relacji między państwami. Podajcie argumenty i kontrargumenty, odwołując się do wydarzeń znanych z historii i ze współczesnej polityki międzynarodowej.

2 Wybierz właściwe dokończenie zdania.

Pierwotnymi podmiotami prawa międzynarodowego są

A narody.

B państwa.

C powstańcy i strony walczące.

D organizacje międzynarodowe.

3 Wyjaśnij, jakie czynniki decydują o tym, że państwo uzyskuje status mocarstwa. Podaj przykłady takich państw we współczesnym świecie.

4 Poszukaj w internecie informacji dotyczących zjawiska „klątwy surowcowej". Wyjaśnij, na czym ono polega, i podaj przykłady państw, które zmagają się z tym problemem. Sporządź w zeszycie półstronicową notatkę na ten temat.

5 Wyjaśnij, czym jest globalizacja. Podaj po dwa przejawy tego zjawiska w polityce, gospodarce i kulturze.

6 Przeprowadźcie w klasie dyskusję na temat: „Jaki kształt ładu międzynarodowego byłby najkorzystniejszy dla Polski?". Wskażcie wady i zalety różnych typów ładu międzynarodowego, które zostały scharakteryzowane na s. 11.

Na forum klasy

2 System jałtański

konferencja w Jałcie | zimna wojna | pierestrojka | Jesień Narodów | rozpad ZSRS | koncepcja „końca historii"

Ład międzynarodowy, który ukształtował się po II wojnie światowej, zwykle określa się jako ład jałtański. Nazwa ta nawiązuje do Jałty – niewielkiej miejscowości na Krymie nad Morzem Czarnym, gdzie w 1945 r. przywódcy państw koalicji antyhitlerowskiej dokonali najważniejszych ustaleń w kwestii podziału wpływów w Europie po klęsce Niemiec. Stworzony wówczas ład międzynarodowy upadł w wyniku demontażu komunizmu w państwach Europy Środkowo-Wschodniej i rozpadu ZSRS. W jakich okolicznościach ukształtował się ład jałtański? Czym się on charakteryzował? Jakie były przyczyny jego rozpadu? Jakie nadzieje i obawy towarzyszyły świadkom przemian, które zachodziły w ostatniej dekadzie XX w.?

Powstanie systemu jałtańskiego

W dniach 4–11 lutego 1945 r. w Jałcie na Krymie odbyła się konferencja przywódców trzech najważniejszych państw tworzących koalicję antyhitlerowską. Wzięli w niej udział: Winston Churchill [czyt.: łinston czerczil] – premier Wielkiej Brytanii, Franklin Delano Roosevelt [czyt.: ruzwelt] – prezydent USA, oraz Józef Stalin – przywódca ZSRS. Stąd spotkanie w Jałcie przeszło do historii jako jedna z trzech konferencji Wielkiej Trójki – obok tych zorganizowanych w Teheranie pod koniec 1943 r. i w Poczdamie latem 1945 r.

Decyzje podjęte w Jałcie dotyczyły:

- podziału Niemiec na cztery strefy okupacyjne podporządkowane mocarstwom koalicji antyhitlerowskiej – Wielkiej Brytanii, USA, ZSRS i Francji – oraz powołania Sojuszniczej Rady Kontroli Niemiec, złożonej z przedstawicieli tych państw;
- przebiegu granic Polski po wojnie – tzw. Kresy Wschodnie miały pozostać w granicach ZSRS, a Rzeczpospolita w ramach rekompensaty miała otrzymać wschodnie obszary przedwojennych Niemiec;
- utworzenia w przyszłości w Polsce Tymczasowego Rządu Jedności Narodowej z udziałem zarówno komunistów, jak i przedstawicieli ugrupowań demokratycznych i działaczy politycznych z kręgu emigracji;
- przeprowadzenia w Polsce wolnych i uczciwych wyborów do parlamentu.

Postanowienia z Jałty stworzyły podstawy do podziału Starego Kontynentu na dwie strefy: zachodnią (demokratyczną) i wschodnią (komunistyczną). W rzeczywistości oznaczały bowiem, że przywódcy USA i Wielkiej Brytanii zaakceptowali przejęcie przez Stalina kontroli nad Europą Środkowo-Wschodnią.

W wyniku II wojny światowej zmienił się układ sił na świecie. Zwycięsko wyszły z niej **USA** i **ZSRS**, które uzyskały status supermocarstw. Znacznie osłabła natomiast pozycja dawnych potęg zachodnioeuropejskich: Wielkiej Brytanii i Francji.

Relacje między dotychczasowymi sojusznikami z koalicji antyhitlerowskiej dość szybko zaczęły się pogarszać. Wynikało to w dużej mierze z dążenia ZSRS do poszerzenia swojej strefy wpływów. Związek Sowiecki wysuwał roszczenia terytorialne wobec Turcji, wspierał komunistyczną partyzantkę w Grecji, a także działalność partii komunistycznych na Zachodzie (były one bardzo silne we Francji i we Włoszech). Państwa Europy Zachodniej były zaniepokojone sowiecką ekspansją, co USA wykorzystały do umocnienia swoich wpływów w tej części kontynentu. W ramach

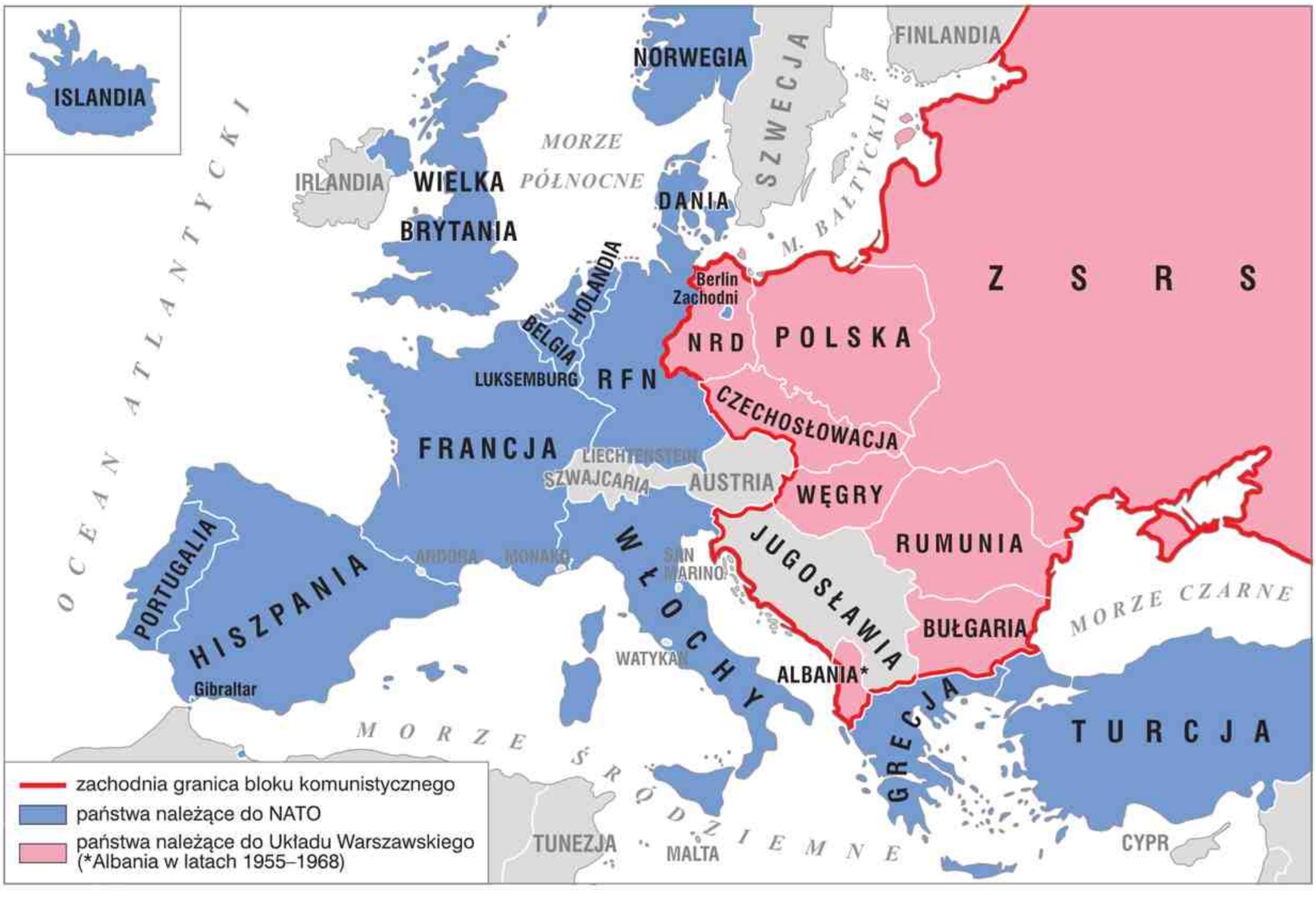
tzw. **planu Marshalla**, ogłoszonego w 1947 r., udzieliły swoim sojusznikom pomocy gospodarczej w odbudowie ze zniszczeń wojennych. W 1949 r. powołano sojusz obronny pod przywództwem Amerykanów – **Organizację Paktu Północnoatlantyckiego** (**NATO**). W tym samym roku doszło do podziału Niemiec na Republikę Federalną Niemiec (RFN), pozostającą w bliskich stosunkach z USA, i Niemiecką Republikę Demokratyczną (NRD), kontrolowaną przez ZSRS. Po przyjęciu RFN do NATO w 1955 r. ZSRS zdecydował się powołać własny sojusz wojskowy – **Układ Warszawski**. Jego powstanie można uznać za zakończenie procesu kształtowania się przeciwstawnych bloków: wschodniego i zachodniego. Wcześniej, bo już w 1949 r., ZSRS i podporządkowane mu państwa utworzyły organizację gospodarczą – **Radę Wzajemnej Pomocy Gospodarczej** (**RWPG**).

Tak uformowany ład jałtański stał się de facto dwubiegunowy (bipolarny). Relacje pomiędzy obydwoma supermocarstwami i skupionymi wokół nich blokami państw pozostawały napięte i nieustannie groziły wybuchem konfliktu zbrojnego. Źródłem antagonizmów były także różnice ustrojowe. Państwa zachodnie były w większości demokracjami o gospodarce rynkowej. Natomiast w państwach bloku wschodniego wprowadzono, na wzór sowiecki, komunistyczną dyktaturę i gospodarkę centralnie planowaną.

Wielka Trójka podczas konferencji w Jałcie. Od prawej siedzą: Józef Stalin, Franklin Delano Roosevelt i Winston Churchill.

Europa podzielona w ramach ładu jałtańskiego (przed 1989 r.)

Zimna wojna

Jako zimną wojnę określa się stan politycznego napięcia i rywalizacji między USA i jego sojusznikami a ZSRS i jego państwami satelickimi. Stan ten utrzymywał się od drugiej połowy lat 40. do przełomu lat 80. i 90. XX w. W związku z tym ład jałtański określa się także jako zimnowojenny.

Do charakterystycznych aspektów zimnej wojny należały:

- brak otwartego konfliktu zbrojnego między USA i ZSRS;
- **wyścig zbrojeń** między supermocarstwami, polegający na stałej rozbudowie arsenału militarnego i nieustannych przygotowaniach do potencjalnej wojny;
- występujące co pewien czas **głębokie kryzysy** w relacjach między USA a ZSRS, które stwarzały realne niebezpieczeństwo wybuchu ogólnoświatowego konfliktu (zob. przykład);
- **wojna ideologiczna** prowadzona w skali globalnej, z wykorzystaniem propagandy i dezinformacji – obie strony starały się udowodnić wyższość własnych rozwiązań ustrojowych i zdyskredytować przeciwników;
- dążenie obu supermocarstw do rozszerzenia własnej strefy wpływów, szczególnie o państwa rozwijające się;
- zaangażowanie USA i ZSRS w tzw. **wojny zastępcze** (ang. *proxy war*), które toczyły się na terytorium państw trzecich, zazwyczaj na pograniczu stref wpływów obu mocarstw (np. wojna w Wietnamie).

Czy wiesz, że...

Podczas zimnej wojny występowały okresy złagodzenia napięcia w relacjach między mocarstwami. Jeden z nich przypadł na lata 70. i jest określany francuskim słowem ***détente*** [czyt.: detąd], oznaczającym „odprężenie". W 1972 r. USA i ZSRS podpisały układ SALT 1 o ograniczeniu zbrojeń. W latach 1973–1975 obradowała **Konferencja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie** (KBWE), w której uczestniczyli przedstawiciele większości państw europejskich (zarówno należących do skonfliktowanych bloków, jak i neutralnych) oraz USA i Kanady. Efektem jej prac było podpisanie w 1975 r. w Helsinkach *Aktu końcowego KBWE*, w którym państwa zobowiązały się m.in. nie naruszać istniejących granic, nie stosować siły we wzajemnych relacjach, pokojowo rozstrzygać spory i przestrzegać praw człowieka.

Przykład

Kryzys kubański

Był to najpoważniejszy kryzys w relacjach między USA i ZSRS w okresie zimnej wojny. Pod koniec lat 50. XX w. w wyniku rewolucji rządy na Kubie przejął **Fidel Castro**. Dążył on do gospodarczego uniezależnienia się kraju od USA i zaczął zacieśniać stosunki z ZSRS. Amerykanie postanowili odsunąć go od władzy – w 1961 r. zorganizowali inwazję, w ramach której na wyspie wylądowały oddziały złożone z kubańskich emigrantów. Operacja ta zakończyła się niepowodzeniem. Sowieci wykorzystali tę sytuację i za zgodą Castro zaczęli instalować na wyspie wyrzutnie rakiet, które mogły objąć swoim zasięgiem całe terytorium USA i przenosić ładunki jądrowe. Była to odpowiedź na wcześniejsze rozmieszczenie przez Stany Zjednoczone rakiet z głowicami jądrowymi w Wielkiej Brytanii, Turcji i we Włoszech. W 1962 r. Amerykanie dowiedzieli się o działaniach Moskwy. Wprowadzili wówczas blokadę morską Kuby – amerykańskie okręty miały zatrzymywać wszystkie statki z bronią płynące w kierunku wyspy – oraz zażądali demontażu instalacji sowieckich. Siły zbrojne obu mocarstw postawiono w stan najwyższej gotowości. Konflikt udało się ostatecznie zażegnać – ZSRS zdemontował swoje instalacje na Kubie, a USA zobowiązały się wycofać rakiety z Turcji i udzieliły dyktaturze Castro gwarancji bezpieczeństwa.

Sowiecki plakat propagandowy z wizerunkami Fidela Castro i przywódcy ZSRS Nikity Chruszczowa.

Koniec zimnej wojny

Pod koniec lat 70. XX w. napięcie w relacjach między USA i ZSRS ponownie wzrosło. W 1979 r. wojska sowieckie wkroczyły do Afganistanu, aby wesprzeć rządzących tam komunistów w ich wojnie z partyzantką mudżahedinów wspieranych przez Amerykanów. Była to więc kolejna z wojen zastępczych. Interwencja w Afganistanie naraziła ZSRS na ogromne koszty finansowe i wizerunkowe.

W 1980 r. wybory prezydenckie w USA wygrał **Ronald Reagan** [czyt.: regan]. Postanowił on wykorzystać fakt, że ZSRS przeżywa trudności gospodarcze. Amerykanie nakłonili Arabię Saudyjską do zwiększenia wydobycia ropy naftowej, co spowodowało obniżenie jej cen na rynkach. Sowieci, dla których eksport ropy był ważnym źródłem przychodów, ponieśli z tego powodu duże straty. USA zwiększyły także pomoc wojskową dla partyzantów afgańskich. Ponadto znacznie podniosły wydatki na zbrojenia. Amerykanie zakładali, że Związek Sowiecki nie zdoła dotrzymać im kroku i będzie zmuszony pójść na ustępstwa.

W 1985 r. na czele ZSRS stanął **Michaił Gorbaczow**. Rozpoczął on tzw. **pierestrojkę** – reformy, których celem była modernizacja sowieckiego systemu polityczno-gospodarczego. Kierownictwo komunistyczne zaczęło także dążyć do poprawy relacji z państwami Zachodu. W 1988 r. Sowieci podjęli decyzję o wycofaniu wojsk z Afganistanu.

Gorbaczow zachęcał przywódców państw bloku wschodniego do wprowadzania reform wzorowanych na pierestrojce. Zakładał, że taka strategia pozwoli partiom komunistycznym utrzymać się przy władzy w poszczególnych krajach, dzięki czemu pozostaną one

W 1985 r. w Genewie doszło do pierwszego spotkania Ronalda Reagana (po lewej) i Michaiła Gorbaczowa. Obaj politycy zadeklarowali wówczas, że nie dopuszczą do wybuchu konfliktu między supermocarstwami, w czym świat dostrzegł szansę na zakończenie zimnej wojny.

w sowieckiej strefie wpływów. Jednak w konsekwencji zmian w ZSRS w Europie Środkowo-Wschodniej nasiliły się dążenia do pełnej demokratyzacji, co zakończyło się upadkiem funkcjonujących tam reżimów komunistycznych (zob. infografikę na s. 20–21).

Reformy Gorbaczowa nie pozwoliły ZSRS pokonać kryzysu wewnętrznego. Dodatkowo poszczególne republiki sowieckie zaczęły domagać się niezależności, co doprowadziło do rozpadu państwa. Jedynym supermocarstwem na świecie stały się Stany Zjednoczone. Zimna wojna zakończyła się zatem upadkiem komunizmu w Europie i globalną hegemonią USA. Dlatego uzasadniona jest teza, że zwycięsko wyszedł z niej Zachód. To właśnie zachodnie rozwiązania ustrojowe, czyli liberalna demokracja i kapitalizm, zostały przyjęte przez byłe państwa komunistyczne.

Przypomnij sobie

Pierestrojka w ZSRS

Pierestrojką (ros. „przebudowa") nazywano program reform realizowany w ZSRS w latach 1985–1991 przez Michaiła Gorbaczowa. Zakładały one m.in.: częściowe urynkowienie gospodarki, poszerzenie zakresu praw obywatelskich, ograniczenie biurokracji państwowej i partyjnej, złagodzenie cenzury oraz zwiększenie dostępu obywateli do informacji o działaniach państwa.

ROZPAD BLOKU WSCHODNIEGO

Porażka Związku Sowieckiego w konfrontacji z Zachodem i problemy wewnętrze w tym państwie skutkowały rozkładem całego bloku wschodniego. Upadły reżimy komunistyczne w Europie Środkowo-Wschodniej, rozwiązano komunistyczne organizacje międzynarodowe, a wreszcie rozpadł się sam ZSRS, co zakończyło epokę komunizmu na Starym Kontynencie.

JESIEŃ NARODÓW

W 1989 r. w państwach Europy Środkowo-Wschodniej rozpoczęły się wydarzenia, które przeszły do historii jako Jesień Narodów. W regionie tym upadły wówczas reżimy komunistyczne, a poszczególne kraje odzyskały suwerenność.

Polska

Od lutego do kwietnia 1989 r. trwały obrady Okrągłego Stołu, które zapoczątkowały przemiany demokratyczne.

Węgry

Latem 1989 r. odbyły się rozmowy Trójkątnego Stołu, które rozpoczęły transformację ustrojową.

NRD

9 listopada 1989 r. obalono mur berliński dzielący do tej pory dwie części obecnej stolicy Niemiec.

Czechosłowacja

W listopadzie 1989 r. wybuchła aksamitna rewolucja – masowe protesty, które zmusiły rządzących do ustępstw.

Rumunia

W grudniu 1989 r. wybuchła rewolucja, w której wyniku władzę utracił komunistyczny dyktator Nicolae Ceaușescu [czyt.: nikolaje czałszesku].

Obalenie muru berlińskiego stało się symbolem końca podziału Europy na dwa wrogie sobie bloki.

Rozpadowi bloku wschodniego towarzyszyło odrzucenie ideologii komunistycznej. Symbolem tego procesu stało się obalanie pomników komunistycznych przywódców i bohaterów.

ROZPAD ZSRS

W latach 1988–1990 wszystkie republiki wchodzące w skład ZSRS ogłosiły suwerenność. Wiosną 1990 r. Litwa, Łotwa i Estonia proklamowały niepodległość, czego nie uznały władze ZSRS. Proces rozpadu przyspieszył w połowie 1991 r. po próbie przejęcia władzy przez przeciwników pierestrojki. Po tym wydarzeniu niepodległości zażądały kolejne republiki. 26 grudnia 1991 r. Michaił Gorbaczow ogłosił rozwiązanie ZSRS.

LIKWIDACJA STRUKTUR BLOKU

Konsekwencją Jesieni Ludów i osłabienia Związku Sowieckiego było rozwiązanie organizacji międzynarodowych, które zapewniały ZSRS hegemonię w bloku wschodnim. Już w lutym 1990 r. państwa członkowskie Układu Warszawskiego zdecydowały o likwidacji jego struktur wojskowych, a w połowie 1991 r. rozwiązano sam sojusz. W tym samym roku przestała istnieć także RWPG.

Europa Środkowo-Wschodnia po upadku komunizmu

Po obaleniu komunizmu w krajach Europy Środkowo-Wschodniej zaczęto wprowadzać zasady demokracji liberalnej i gospodarki rynkowej. W pierwszej fazie transformacji obywatele tych państw z entuzjazmem przyjmowali dokonujące się zmiany. Liczyli, że w ciągu kilku lat uda się osiągnąć zachodnioeuropejski standard życia. Tymczasem początkowo reformy nie przynosiły oczekiwanych rezultatów. Przekształcenia gospodarcze często skutkowały upadkiem przedsiębiorstw państwowych, bezrobociem i zubożeniem społeczeństwa. Wielkie oczekiwania zaczęły przechodzić w głębokie rozczarowanie. W niektórych państwach do władzy wracali **postkomuniści** (politycy związani przed 1989 r. z partiami komunistycznymi), kojarzeni przez społeczeństwo z dawną stabilizacją życia (np. w Polsce, na Węgrzech).

Zaczęły powstawać partie populistyczne bądź nacjonalistyczne, które krytykowały kierunek wprowadzanych reform. Wykorzystywały one rozczarowanie obywateli, a także podsycały niechęć części społeczeństwa do Zachodu. Podnoszone przez nie hasła padły na podatny grunt w niektórych kręgach społecznych – nie tylko przez ich negatywny stosunek do reform, lecz także z powodu lęku wyborców wobec szybko zachodzących przeobrażeń społecznych.

Po 1989 r. kraje Europy Środkowo-Wschodniej stały się częścią globalizującego się świata. Zmiany kulturowe, które dokonywały się na Zachodzie, dotarły także do państw naszego regionu. Proces przejmowania wzorców kulturowych i obyczajowych od zachodnich społeczeństw określa się jako **westernizację**. Część tych wzorców wywodzi się z kultury amerykańskiej, dlatego zjawisko to jest także nazywane amerykanizacją kultury.

Do 1989 r. w wielu społeczeństwach środkowoeuropejskich utrzymywał się bardzo wysoki poziom religijności (np. w Polsce, Litwie, Słowacji) – w ostatniej dekadzie XX w. zaczęły się one **laicyzować** wraz z otwarciem na kulturę zachodnią. Kościoły stopniowo traciły wpływ na życie społeczne i polityczne, a aktywność religijna ludności sukcesywnie malała. Tendencja ta pogłębiła się w XXI w. Wszystkie te zmiany powodowały, że w niektórych kręgach społecznych narastały obawy przed utratą tożsamości i odrębności kulturowej.

Czy wiesz, że...

Papież **Jan Paweł II** wielokrotnie po 1989 r. przestrzegał Polaków i inne narody europejskie przed ryzykiem, jakie niesie budowa systemu demokratycznego bez odwołania się do zasad etycznych, czyli tzw. **demokracji bez wartości**. Podczas wystąpienia w polskim parlamencie 11 czerwca 1999 r. powtórzył słowa z jednej ze swoich encyklik, że „demokracja bez wartości łatwo przemienia się w jawny lub zakamuflowany totalitaryzm". Oznacza to, że nawet w ustroju demokratycznym może dojść do łamania praw jednostki, jeśli nie będzie on oparty na normach etycznych. Jan Paweł II wskazywał również, że chociaż społeczeństwo w państwie demokratycznym ma charakter pluralistyczny i jego mieszkańcy mogą wyznawać różne wartości, to powinni się oni jednoczyć w trosce o wspólne dobro, jakim jest ich ojczyzna.

Przykład

Słowacja Vladimíra Mečiara

W latach 90. XX w. w Słowacji rozczarowanie i niezadowolenie z reform gospodarczych po obaleniu komunizmu wyrażała partia **Ruch na rzecz Demokratycznej Słowacji**. Ugrupowanie to założył **Vladimír Mečiar**, który w latach 1992–1998 (z krótką przerwą) pełnił funkcję premiera. Jako szef rządu oskarżany był o dążenia autokratyczne, wykorzystywanie służb specjalnych do walki z opozycją, korupcję, łamanie praw mniejszości narodowych. Jego polityka spowodowała czasowe zawieszenie negocjacji w sprawie członkostwa Słowacji w Unii Europejskiej oraz nieprzystąpienie tego kraju do NATO w 1999 r., kiedy to do Sojuszu weszły pozostałe państwa Grupy Wyszehradzkiej (Polska, Czechy i Węgry).

Czy nadszedł koniec historii?

W 1989 r. **Francis Fukuyama** [czyt.: fukujama], amerykański politolog i filozof polityki, opublikował tekst pt. ***Koniec historii?***. Wskazywał w nim, że upadek komunizmu w Europie i triumf liberalnej demokracji świadczą o tym, że jest ona najdoskonalszym typem ustroju politycznego. Podobnie przekonywał, że kapitalizm – rozumiany jako ustrój gospodarczy oparty na wolnym rynku – stanowi najlepszą formę organizacji stosunków ekonomicznych. „Koniec historii" oznaczał więc dla niego kres poszukiwania idealnych rozwiązań ustrojowych.

Poglądy Fukuyamy podzielało wielu zachodnich intelektualistów i badaczy. Wskazywali oni m.in., że przewaga demokracji nad innymi ustrojami wynika z tego, że funkcjonują w niej mechanizmy samoregulacji, które sprawiają, że w państwie demokratycznym szybciej ujawniają się wewnętrzne problemy społeczno-polityczne i skuteczniej można je rozwiązywać.

Fukuyama twierdził również, że wszystkie inne modele ustrojowe nieuchronnie będą ewoluowały w kierunku kapitalizmu i liberalnej demokracji. Rzeczywiście – ostatnia dekada XX w. była okresem rozprzestrzeniania się ustrojów demokratycznych oraz przechodzenia od gospodarki centralnie planowanej do kapitalistycznej. Za tezami Fukuyamy przemawiały nie tylko przeobrażenia w państwach środkowoeuropejskich, lecz także zmiany w systemie gospodarczym w Chinach, w których przyjmowano coraz więcej rozwiązań kapitalistycznych, a marginalizowano elementy typowe dla gospodarek komunistycznych.

Filozof uważał również, że upowszechnienie się demokracji i kapitalizmu umożliwi zbudowanie świata bez wojen i przemocy. Był przekonany, że państwa demokratyczne mogą rozwiązywać spory w sposób pokojowy i zgodny z normami prawa międzynarodowego. Tak jak wolny rynek miał się sam regulować, tak też demokracja liberalna miała mieć – zdaniem Fukuyamy – wewnętrzne mechanizmy samoregulujące, których zastosowanie pozwoli zbudować trwały i sprawiedliwy ład na świecie. Przekonanie to wynikało także ze zmiany sytuacji geopolitycznej: z upadku systemu dwubiegunowego i ukształtowania się ładu monocentrycznego, w którym jedynym supermocarstwem były USA. Wielu intelektualistów i polityków spodziewało się, że taki porządek międzynarodowy będzie trwały.

Jak się okazało, teza Fukuyamy o końcu historii była błędna – zresztą autor sam się z niej z czasem wycofał. W pierwszych dekadach XXI w. ujawniły się słabości demokracji i kapitalizmu. W państwach o długich tradycjach demokratycznych zaczęły narastać problemy, których rządzący do dziś nie są w stanie rozwiązać, dotyczące np. spadającego poziomu życia. Wiarę w wolny rynek podkopał kryzys finansowy z lat 2007–2009.

Okazało się również, że demokracja nie jest rozwiązaniem, które sprawdza się w każdych warunkach. Próby jej wprowadzenia w niektórych państwach zakończyły się niepowodzeniem, np. w Afganistanie po amerykańskiej interwencji w 2001 r. czy w Egipcie po obaleniu w 2011 r. dyktatury Husniego Mubaraka. W tak znaczących państwach, jak Chiny czy Rosja, wciąż funkcjonują stabilne reżimy niedemokratyczne. Dodatkowo w ChRL w ostatnich dekadach nastąpił bardzo szybki rozwój gospodarczy, przez co mocarstwo to stało się głównym rywalem USA na arenie międzynarodowej.

Czy wiesz, że...

Dostrzeżony przez Fukuyamę proces rozpowszechniania się demokracji na świecie pod koniec XX w. inny amerykański politolog – **Samuel Huntington** [czyt.: hantington] – określił jako „**trzecią falę demokratyzacji**". Zdaniem Huntingtona rozpoczęła się ona w połowie lat 70. XX w. od obalenia dyktatury w Portugalii, a jej kulminacja przypadła na przełom lat 80. i 90. oraz przemiany w Europie Środkowo-Wschodniej. Poprzednie dwie fale przetoczyły się przez świat w latach 1828–1922 i 1943–1958. Te trzy fazy demokratyzacji przedzielały okresy, w których można było zaobserwować spadek liczby państw demokratycznych (w latach 1922–1943 i 1958–1974).

Ćwiczenia

WYKONAJ W ZESZYCIE

1 Przeczytaj tekst źródłowy i wykonaj polecenia.

Praca z tekstem źródłowym

Bazując na koncepcji sformułowanej przez Hegla, Fukuyama przedstawił tezę o „końcu historii", rozumianym jako zaistnienie „najlepszego" z możliwych systemów społeczno-politycznych, którym miała być demokracja liberalna. Uważał, że postęp ludzkiej myśli oraz rozwój idei osiągnął swój kres, ponieważ historia nie jest już w stanie wytworzyć lepszego systemu politycznego, który realizowałby w większym stopniu podstawowe potrzeby ludzkie, podlegałby woli większości, a jednocześnie ani nie wykluczał, ani nie marginalizował mniejszości w danych społecznościach. Ważnym aspektem demokracji był również dla Fukuyamy teoretyczny brak możliwości występowania konfliktów w obrębie samych państw demokratycznych. Dodatkowo demokracja wspomagana przez ekonomię liberalną miała być również zdolna do zaspokojenia potrzeb ekonomicznych obywateli. Z tego względu Fukuyama uznał, że demokracja liberalna jest kresem i ostateczną realizacją myśli ludzkiej.

Pozytywna wizja historii po okresie zimnej wojny nie przemawiała jednak do wszystkich badaczy. Teorię „końca historii" krytykowali m.in.: Pierre Hassner, David Stove, Leon Wieseltier. Nawet w czasie, gdy chwiały się fundamenty ZSRR [ZSRS], niektórzy badacze twierdzili, że jest to jedynie chwilowy okres, po którym pojawią się zupełnie nowe, nieprzewidywane wcześniej konflikty. Jednym z takich teoretyków był Samuel Huntington, były nauczyciel Fukuyamy. W swym najsłynniejszym dziele – *Zderzenie cywilizacji i nowy kształt ładu światowego* – Huntington przedstawił historię jako pasmo nieustannych wojen, imperializmów oraz dominacji jednych państw nad innymi. Huntington uważał, w przeciwieństwie do Fukuyamy, że z historii nie ma wyjścia. Sądził, że będzie ona trwała bezustannie, zaś wizja światowego pokoju jest tylko i wyłącznie złudzeniem, czego dowodem miało być to, że konflikty wybuchały od niepamiętnych czasów […].

Źródło: K. Szymański, *Debata Samuela P. Huntingtona z Francisem Fukuyamą*.

a) Wyjaśnij, w jaki sposób Francis Fukuyama uzasadniał swój pogląd, że liberalna demokracja oznacza koniec historii.

b) Odpowiedz, którą z tez sformułowanych przez Fukuyamę odrzucił Samuel Huntington. Przedstaw, w jaki sposób badacz ten uzasadnił swoje stanowisko.

2 Przyporządkuj do wymienionych procesów i wydarzeń państwa, w których do nich doszło.

obrady Okrągłego Stołu A	1 ZSRS
aksamitna rewolucja B	2 NRD
pierestrojka C	3 Rumunia
upadek muru berlińskiego D	4 Polska
	5 Czechosłowacja

! **3** Podaj trzy najważniejsze – Twoim zdaniem – przyczyny końca zimnej wojny. Uzasadnij swój wybór.

! **4** Uzasadnij tezę, że zimna wojna zakończyła się zwycięstwem Zachodu. Podaj trzy argumenty.

★ **5** Wyjaśnij, jakie środowiska i w jakim kontekście zaczęły używać sformułowania „zdrada jałtańska". Informacji na ten temat poszukaj w internecie.

★ **6** Przeczytaj tekst źródłowy i wykonaj polecenia. **Praca z tekstem źródłowym**

Pierwsze lata postkomunizmu były okresem, w którym wielu Polaków zdawało się myśleć, że mają niewiele do zaoferowania. Desperacko uczyli się od Zachodu, sądząc, że ten wie lepiej. Pamiętam to osobiście z mojego pobytu w Polsce w tamtym czasie. Spędziłem w niej większość lat 80. i całkiem dobrze mówiłem po polsku. Kiedy jednak wróciłem tam na kilkumiesięczne badania w roku 1990, zobaczyłem, że moja wiedza o Polsce i Polakach była postrzegana raczej jako obciążenie niż zasób. Moi rozmówcy byli rozczarowani, że znam ich kraj tak dobrze. Potrzebowali Amerykanina uczącego ich „normalnego" sposobu życia w Ameryce, nie zaś próbującego dowiedzieć się czegoś ważnego od nich. Znajdziemy to również w relacjach Dunn: pracownicy Alimy-Gerber mieli wątpliwości co do zaprojektowanych dla nich nowych ról zawodowych, ale zaakceptowali je w dużej mierze dlatego, że wprowadzali je nowi amerykańscy właściciele.

Opisując różne grupy pracowników nabywających nowe funkcje i przypisane do nich wartości, Dunn pokazuje, jak w praktyce formuje się system klasowy. Nadanie nowych ról sprowadzało się głównie do nauczenia pracowników myślenia o sobie w inny sposób niż dotąd. Robotników wyszkolono, aby nie ufali samym sobie, menedżerów – aby wierzyli w swoje możliwości; pracowników produkcyjnych uczono postrzegać siebie jako posiadających ograniczone kwalifikacje, kadrę kierowniczą – jako bardzo kompetentną. Nie miało znaczenia, kto miał najlepsze pomysły. Wartość pracownika zależała od pełnionej przez niego funkcji, a nie od wnoszonej wartości.

Źródło: D. Ost, *Wstęp*, [w:] E. Dunn, *Prywatyzując Polskę. O bobofrutach, wielkim biznesie i restrukturyzacji pracy.*

a) Wyjaśnij, czym – zdaniem autora – charakteryzowały się postawy Polaków w pierwszych latach po upadku komunizmu.

b) Określ, jak autor ocenia zmiany wewnętrznej organizacji pracy w sprywatyzowanych polskich przedsiębiorstwach. Uzasadnij swoją odpowiedź.

7 Zapoznaj się z wynikami badań opinii publicznej i wykonaj polecenia. **Praca z tabelą**

Czy zmiany, jakie zaszły w Polsce / w Czechach / na Węgrzech od roku 1989 przyniosły ludziom więcej korzyści czy strat?	Polacy		Czesi		Węgrzy	
	X 1999	II 2014	X 1999	II 2014	X 1999	II 2014
	(CBOS)		(IVVM)		(TÁRKI)	
	w procentach					
Więcej korzyści niż strat	24	45	23	36	15	27
Tyle samo strat co korzyści	30	27	42	30	28	20
Więcej strat niż korzyści	37	15	31	30	45	42
Trudno powiedzieć	8	13	4	4	12	11

Źródło danych: CBOS.

a) Odpowiedz, które z trzech społeczeństw najgorzej oceniło transformację ustrojową zarówno w 1999, jak i w 2014 r. Odwołaj się do danych z tabeli.

b) Rozstrzygnij, które z trzech społeczeństw było w 1999 r. najbardziej podzielone w ocenie przeobrażeń po upadku komunizmu. Uzasadnij odpowiedź z uwzględnieniem danych z tabeli.

c) Omów tendencje dotyczące oceny przemian po 1989 r., wynikające z przytoczonych danych.

3 Globalny układ sił

Organizacja Narodów Zjednoczonych | Organizacja Paktu Północnoatlantyckiego | ewolucja ładu światowego | Chiny w XXI w.

Na przełomie lat 80. i 90. XX w. rozpadł się dwubiegunowy ład jałtański. Na jego gruzach zaczął kształtować się nowy porządek międzynarodowy. W postzimnowojennej rzeczywistości na nowo swoją rolę musiały zdefiniować dwie organizacje międzynarodowe, które dotąd były kluczowymi elementami porządku światowego: Organizacja Narodów Zjednoczonych i Organizacja Paktu Północnoatlantyckiego. Dość szybko okazało się również, że hegemonia Stanów Zjednoczonych nie musi wcale decydować o kształcie przyszłego ładu. Jaką rolę odgrywają obecnie ONZ i NATO? W jakim kierunku ewoluuje porządek międzynarodowy w XXI w.? Które państwa rzuciły wyzwanie USA na arenie międzynarodowej? Z czego wynika wzrost znaczenia Chin we współczesnym świecie?

ONZ jako element ładu międzynarodowego

Organizacja Narodów Zjednoczonych (ang. *United Nations*, UN [czyt.: junajted nejszyns]) powstała z inicjatywy państw koalicji antyhitlerowskiej: USA i Wielkiej Brytanii. Decyzja o jej utworzeniu zapadła jeszcze w trakcie II wojny światowej. ONZ miała stać na straży bezpieczeństwa międzynarodowego oraz pokoju na świecie i zastąpić w tej roli Ligę Narodów, której działania były nieskuteczne i która faktycznie przestała funkcjonować po wybuchu konfliktu światowego (oficjalnie została rozwiązana w 1946 r.).

ONZ powołano w 1945 r. na konferencji założycielskiej w San Francisco (USA). W ostatnim dniu obrad, 26 czerwca, podpisano ***Kartę Narodów Zjednoczonych*** – umowę międzynarodową, która stała się statutem nowej organizacji. Określono w niej cele ONZ, zasady jej działania oraz główne organy i ich kompetencje. Na konferencji dokument ten podpisało 50 spośród 51 państw koalicji antyhitlerowskiej. Nie było wśród nich Polski, która zrobiła to dopiero jesienią – po powołaniu Tymczasowego Rządu Jedności Narodowej. Umowa weszła w życie 24 października 1945 r. i w tym momencie ONZ oficjalnie rozpoczęła działalność. Na pamiątkę tego wydarzenia 24 października obchodzi się **Dzień Narodów Zjednoczonych**.

Obecnie do ONZ należą 193 państwa, natomiast status państw obserwatorów posiadają Stolica Apostolska i Palestyna. Główna siedziba organizacji mieści się w **Nowym Jorku**, a jej biura znajdują się w Genewie (Szwajcaria), Wiedniu (Austria) i Nairobi (Kenia).

ONZ ma być przede wszystkim forum współpracy międzynarodowej. Wynika to z jej zadań zapisanych w *Karcie NZ*, do których należą:

- utrzymanie międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa oraz rozwiązywanie sporów metodami pokojowymi;
- rozwijanie przyjaznych stosunków między narodami, opartych na zasadach równouprawnienia i samostanowienia;
- rozwiązywanie w drodze współpracy problemów międzynarodowych o charakterze gospodarczym, społecznym, kulturalnym i humanitarnym oraz ochrona praw człowieka i zachęcanie do ich poszanowania;
- uzgadnianie na forum organizacji działań narodów zmierzających do osiągnięcia powyższych celów.

Krótko po utworzeniu ONZ okazało się, że organizacja ta będzie również platformą rywalizacji międzynarodowej. W okresie zimnej

wojny w jej poszczególnych organach i instytucjach ZSRS i USA zaczęły tworzyć koalicje, by uzyskać kontrolę nad procesem podejmowania decyzji. Oba supermocarstwa wykorzystywały ONZ jako forum do prowadzenia walki propagandowej i pozyskiwania sojuszników.

Samodzielną rolę w organizacji starał się odgrywać tzw. **ruch państw niezaangażowanych**. Było to dość luźne zrzeszenie krajów, głównie rozwijających się, które przynajmniej formalnie nie należały do żadnego z bloków (chociaż część z nich utrzymywała bliskie relacje z jednym z supermocarstw). Działały one na rzecz tego, by w stosunkach międzynarodowych realizowano cele i zasady zawarte w *Karcie NZ*, a sama ONZ angażowała się w rozwiązywanie problemów państw słabiej rozwiniętych.

Od momentu zakończenia zimnej wojny jeden w głównych sporów w ramach ONZ dotyczy tzw. **reformy instytucjonalnej** w samej organizacji, przede wszystkim zmian w Radzie Bezpieczeństwa (RB; zob. tabelę na s. 28). Organ ten składa się z 15 członków, w tym **pięciu członków stałych – Stanów Zjednoczonych, Wielkiej Brytanii, Francji, Chin i Rosji** – którzy dysponują prawem weta przy podejmowaniu decyzji. Taka struktura nie odzwierciedla jednak współczesnego układu sił na świecie. Z jednej strony o stałe miejsce w Radzie Bezpieczeństwa ubiegają się dwa państwa rozwinięte: Japonia i Niemcy. Z drugiej strony większy wpływ na funkcjonowanie organu chciałyby uzyskać państwa rozwijające się. Spośród nich ambicje dotyczące stałego członkostwa w RB zgłaszają przede wszystkim Indie i Brazylia. Ich dążenia natrafiają jednak na opór obecnych stałych członków, którzy strzegą swojej uprzywilejowanej pozycji.

Flaga ONZ przedstawia mapę świata wpisaną w wieniec z gałązek drzewa oliwnego. Symbol ten ma wyrażać wizję pokojowego współistnienia wszystkich państw członkowskich. Podobne nadzieje symbolizuje błękitny kolor flagi.

System Narodów Zjednoczonych

Pojęciem tym określa się Organizację Narodów Zjednoczonych i ogół powiązanych z nią instytucji, które współpracują ze sobą w celu rozwiązywania problemów społeczności międzynarodowej. Instytucje te dzielą się na dwie kategorie. Do pierwszej z nich należą fundusze i programy NZ powoływane przez ONZ do realizacji określonych zadań, głównie do niesienia pomocy humanitarnej i rozwiązywania problemów społecznych. Drugą grupę stanowią organizacje wyspecjalizowane NZ, czyli samodzielne międzynarodowe organizacje rządowe, które współpracują z ONZ na podstawie odrębnych umów.

System Narodów Zjednoczonych

Organizacja Narodów Zjednoczonych	Fundusze i programy Narodów Zjednoczonych	Organizacje wyspecjalizowane Narodów Zjednoczonych
wraz ze wszystkimi organami głównymi i pomocniczymi	np. Fundusz Narodów Zjednoczonych na rzecz Dzieci (UNICEF), Program Narodów Zjednoczonych ds. Rozwoju (UNDP)	np. Światowa Organizacja Zdrowia (WHO), Światowa Organizacja Handlu (WTO)

Główne organy ONZ

Zgromadzenie Ogólne	**Siedziba:** Nowy Jork. **Skład:** przedstawiciele wszystkich państw należących do ONZ. **Kompetencje:** • uchwalanie budżetu ONZ; • przyjmowanie nowych członków oraz ich zawieszanie i wykluczanie; • wybór niestałych członków Rady Bezpieczeństwa, a także członków Rady Gospodarczej i Społecznej, sędziów Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości (wspólnie z Radą Bezpieczeństwa) oraz Sekretarza Generalnego (na podstawie rekomendacji Rady Bezpieczeństwa); • wydawanie zaleceń w większości spraw będących w kompetencjach ONZ (z wyjątkiem spraw zastrzeżonych dla Rady Bezpieczeństwa).
Rada Bezpieczeństwa	**Siedziba:** Nowy Jork. **Skład:** 15 członków, w tym 5 członków stałych (reprezentanci USA, Rosji, Chin, Wielkiej Brytanii, Francji) i 10 członków niestałych wybieranych na 2-letnią kadencję. Decyzje zapadają większością kwalifikowaną 9/15 za zgodą wszystkich członków stałych. **Kompetencje:** • badanie sporów i problemów zagrażających pokojowi oraz rekomendowanie sposobów ich rozwiązania; • decydowanie o zastosowaniu sankcji ekonomicznych lub użyciu siły w celu przywrócenia pokoju i bezpieczeństwa międzynarodowego; • wysyłanie w rejony objęte konfliktem zbrojnym sił pokojowych ONZ (za zgodą stron konfliktu); • wskazywanie kandydata na Sekretarza Generalnego i wybór sędziów Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości (razem ze Zgromadzeniem Ogólnym).
Rada Gospodarcza i Społeczna	**Siedziba:** Nowy Jork i Genewa. **Skład:** przedstawiciele 54 państw wybierani na 3-letnią kadencję. **Kompetencje:** • poszukiwanie rozwiązań międzynarodowych problemów socjalnych, kulturalnych, ekonomicznych, edukacyjnych, zdrowotnych oraz w zakresie praw człowieka; • przygotowywanie raportów i projektów konwencji dotyczących spraw, którymi Rada się zajmuje; • koordynowanie działań organizacji wyspecjalizowanych oraz programów i funduszy tworzących system NZ.
Sekretariat, Sekretarz Generalny	**Siedziba:** Nowy Jork (biura Sekretariatu znajdują się również w kilku państwach na niemal wszystkich kontynentach). **Skład Sekretariatu:** ok. 40 tys. urzędników, których najwyższym zwierzchnikiem jest Sekretarz Generalny, wybierany na 5-letnią kadencję z możliwością reelekcji. **Kompetencje Sekretariatu:** • obsługa administracyjna wszystkich jednostek organizacyjnych ONZ; • wprowadzanie w życie decyzji podjętych przez organy ONZ; • działalność naukowo-badawcza, organizacyjna, promocyjna i informacyjna. **Kompetencje Sekretarza Generalnego:** • kierowanie administracją ONZ i reprezentowanie organizacji na zewnątrz; • zwracanie się do Rady Bezpieczeństwa w sytuacji, gdy pojawia się zagrożenie dla pokoju i bezpieczeństwa międzynarodowego.
Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości	**Siedziba:** Haga. **Skład:** 15 sędziów powoływanych na 9-letnią kadencję. **Kompetencje:** • rozstrzyganie sporów między państwami; • wydawanie opinii doradczych dla organów ONZ i innych organizacji międzynarodowych.

NATO i jego rola na świecie

Szczególną rolę w ramach globalnego ładu międzynarodowego odgrywa **Organizacja Paktu Północnoatlantyckiego**, zwyczajowo określana jako NATO lub Sojusz Północnoatlantycki. Powstała ona na mocy *Traktatu północnoatlantyckiego*, podpisanego w 1949 r. w Waszyngtonie. NATO jest sojuszem polityczno-wojskowym. Jego podstawowym celem jest zapewnienie bezpieczeństwa państwom członkowskim. Obowiązuje w nim **zasada zbiorowej (kolektywnej) obrony**, co oznacza, że wszystkie strony zobowiązały się do udzielenia pomocy sojusznikowi napadniętemu przez państwo trzecie. Do innych ważnych zadań NATO należy wzmacnianie zdolności obronnych państw członkowskich oraz koordynowanie ich polityki wojskowej.

Główną przyczyną powstania organizacji było dążenie do zabezpieczenia krajów zachodnich przed atakiem ze strony Związku Sowieckiego. Po 1991 r. zmieniła ona swoją strategię działania – zaczęła interweniować w wypadku konfliktów na terytorium państw nienależących do NATO, jeśli występująca w nich sytuacja mogłaby negatywnie wpłynąć na bezpieczeństwo krajów członkowskich (do takiej ingerencji doszło np. podczas konfliktów na Bałkanach w latach 90. XX w.). Po zamachach terrorystycznych w USA z 11 września 2001 r. po raz pierwszy w historii uruchomiono mechanizm zbiorowej obrony i NATO udzieliło Amerykanom wsparcia podczas ataku na Afganistan. W 2003 r. Sojusz przejął dowództwo nad siłami operacyjnymi w tym państwie.

Jak widać, po zakończeniu zimnej wojny NATO w dalszym ciągu jest organizacją zapewniającą bezpieczeństwo państwom członkowskim, jednak jego działania wykraczają daleko poza ich terytorium. W związku z tym można spotkać się z opinią, że nastąpiła globalizacja aktywności Sojuszu Północnoatlantyckiego.

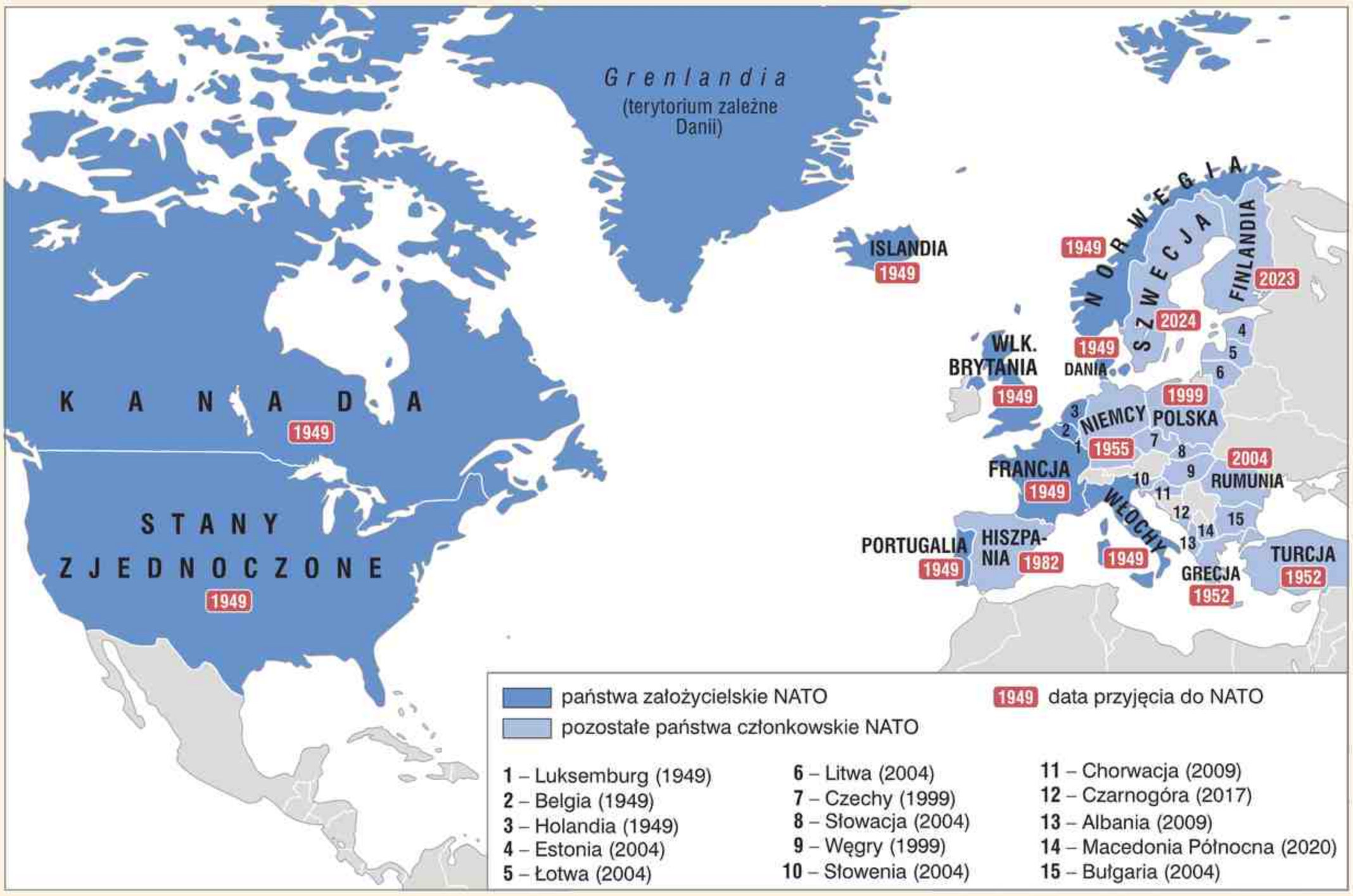
Główne organy NATO

Organizacja ma rozbudowaną strukturę. Tworzące ją organy dzielą się na dwa piony: cywilny i wojskowy. W części cywilnej najważniejsze funkcje pełnią Rada Północnoatlantycka i Grupa Planowania Nuklearnego, które podejmują decyzje polityczne. Głównym organem wojskowym jest Komitet Wojskowy. Istotną rolę w obu pionach odgrywa Sekretarz Generalny.

Rada Północnoatlantycka	• Decyduje o najważniejszych kwestiach związanych z funkcjonowaniem organizacji, m.in. o jej strategii obronnej, operacjach wojskowych, relacjach z państwami trzecimi. • W jej skład wchodzą przedstawiciele wszystkich państw członkowskich. Może obradować na szczeblu szefów rządów i głów państw (w ramach tzw. szczytów NATO), ministrów spraw zagranicznych lub obrony albo stałych przedstawicieli państw przy organizacji (w tym składzie zbiera się raz w tygodniu). Organ ten podejmuje decyzje na zasadzie konsensusu.
Grupa Planowania Nuklearnego	• Jest głównym organem decyzyjnym w kwestiach związanych z posiadaniem i wykorzystaniem broni jądrowej, a także z obroną przed atakami z jej użyciem. • W jej skład wchodzą ministrowie obrony państw członkowskich.
Komitet Wojskowy	• Doradza w sprawach wojskowych organom politycznym, realizuje decyzje dotyczące misji NATO, nadzoruje pracę regionalnych dowództw organizacji. • W jego obradach uczestniczą szefowie sztabów państw członkowskich lub ich przedstawiciele.
Sekretarz Generalny	• Reprezentuje organizację na zewnątrz, kieruje procesem podejmowania decyzji i ich realizacji, przewodniczy obradom Rady Północnoatlantyckiej i Grupy Planowania Nuklearnego. • Na 4-letnią kadencję wybiera go Rada Północnoatlantycka.

Państwa członkowskie NATO

Od momentu powstania organizacji stopniowo powiększała się liczba jej członków. Proces ten przyspieszył po zakończeniu zimnej wojny, gdy do Sojuszu zaczęły przystępować kolejne państwa byłego bloku wschodniego. W ostatnich latach do NATO dołączyły niektóre państwa, które przed 1989 r. zachowywały neutralność. Obecnie organizacja zrzesza 32 państwa członkowskie.

Ewolucja ładu światowego

Po rozpadzie ZSRS w 1991 r. jedynym supermocarstwem na świecie stały się Stany Zjednoczone. Porządek międzynarodowy przeobraził się w ład jednobiegunowy (monocentryczny). Szczytowy moment amerykańskiej dominacji w świecie pojałtańskim przypadł na początek XXI w. 11 września 2001 r. doszło do zamachów na World Trade Center i Pentagon. Prezydent USA George W. Bush [czyt.: dżordż dablju busz] rozpoczął wówczas tzw. globalną **wojnę z terroryzmem**. W jej ramach siły USA i ich sojuszników przeprowadziły interwencję wojskową w dwóch państwach oskarżanych o wspieranie międzynarodowej działalności terrorystycznej: w 2001 r. w Afganistanie, a w 2003 r. w Iraku. Drugą z tych operacji zrealizowano mimo sprzeciwu stałych członków Rady Bezpieczeństwa ONZ: Chin, Rosji i Francji, a także Niemiec, które w tym czasie były członkiem niestałym.

Wbrew oczekiwaniom wojny w Afganistanie i w Iraku nie zakończyły się szybkimi i spektakularnymi sukcesami USA. Co prawda rządzące tam reżimy obalono, jednak w obu krajach rozpoczęła się walka partyzancka z siłami interwencyjnymi, która okazała się dla Amerykanów bardzo kosztowna. Dodatkowo na gospodarce amerykańskiej bardzo negatywnie odbił się **globalny kryzys finansowy** z lat 2007–2009, który rozpoczął się właśnie w Stanach Zjednoczonych. Wszystkie te wydarzenia spowodowały osłabienie pozycji USA na arenie międzynarodowej.

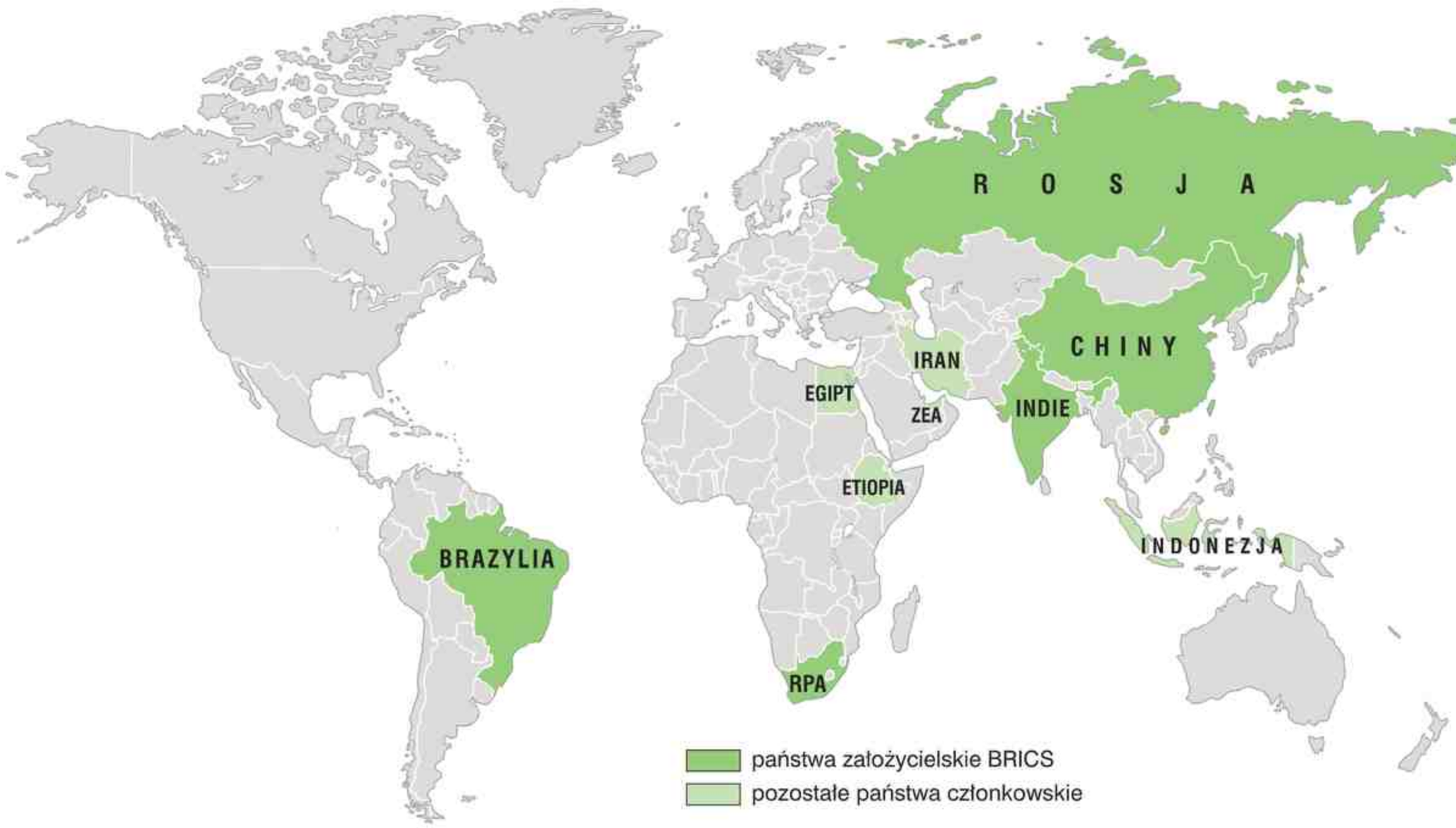
W tym samym czasie rosły globalne wpływy innych podmiotów. Najważniejszym z nich była **Chińska Republika Ludowa** (ChRL) – specjaliści od stosunków międzynarodowych mówią wprost o „przebudzeniu Chin". Odkąd na mocy traktatu lizbońskiego z 2007 r. Unii Europejskiej nadano osobowość prawnomiędzynarodową, jej państwa członkowskie częściej występują na arenie międzynarodowej jako wspólnota o jednolitych celach. Samodzielne role zaczęły odgrywać mocarstwa regionalne, takie jak Rosja, Indie, Brazylia, Japonia, Indonezja czy Republika Południowej Afryki. W związku z tym w pierwszych dekadach XXI w. porządek międzynarodowy zaczął nabierać cech **ładu wielobiegunowego** (multicentrycznego), w ramach którego coraz trudniej mówić o globalnej hegemonii jednego aktora.

BRICS jako sojusz mocarstw wschodzących

Ugrupowanie to utworzyły w 2006 r. cztery państwa: Brazylia, Rosja, Indie i Chiny (z pierwszych liter angielskich nazw tych krajów ułożono skrótowiec BRIC). W 2011 r. do tego grona dołączyła Republika Południowej Afryki (od tego czasu używa się akronimu BRICS). Skład ugrupowania znacznie się poszerzył w 2024 r., gdy weszły do niego Egipt, Etiopia, Iran i Zjednoczone Emiraty Arabskie. W 2025 r. do bloku BRICS przystąpiła Indonezja. Wśród potencjalnych kandydatów do członkostwa w grupie jest Arabia Saudyjska. Wymienione kraje dążą wspólnie do zwiększenia roli państw rozwijających się w globalnej polityce i gospodarce.

Kluczowe cele grupy BRICS dotyczą utworzenia odrębnego systemu walutowego obejmującego gospodarki krajów członkowskich oraz przeprowadzenia gruntownej reformy ONZ i międzynarodowych organizacji gospodarczych, tak aby większy wpływ na ich działalność uzyskały podmioty spoza grona najbogatszych państw Zachodu. Funkcjonowanie BRICS polega głównie na konsultacjach międzyrządowych. Między jego członkami występują duże różnice stanowisk w kwestii przyszłego rozwoju ugrupowania. Na przykład Chiny są zwolennikami zacieśniania więzi politycznych i gospodarczych, czemu jednak sprzeciwiają się pozostałe państwa, obawiające się chińskiej dominacji.

Państwa członkowskie BRICS

Pozycja Chin w XXI w.

Wiosną 1989 r. na **Placu Niebiańskiego Spokoju (Tian'anmen) w Pekinie** doszło do protestów studenckich stłumionych przez chińskie wojsko, które dokonało wówczas masakry ludności cywilnej. Liczba ofiar śmiertelnych sięgnęła nawet tysiąca osób. Decyzję o rozprawieniu się z protestującymi podjął przywódca państwa **Deng Xiaoping** [czyt.: sjao-ping], zwolennik reform liberalizujących gospodarkę i ustrój polityczny ChRL. Rozwój sytuacji w Europie Środkowo-Wschodniej skłonił chińskich komunistów do twardej odpowiedzi na oddolną działalność opozycyjną.

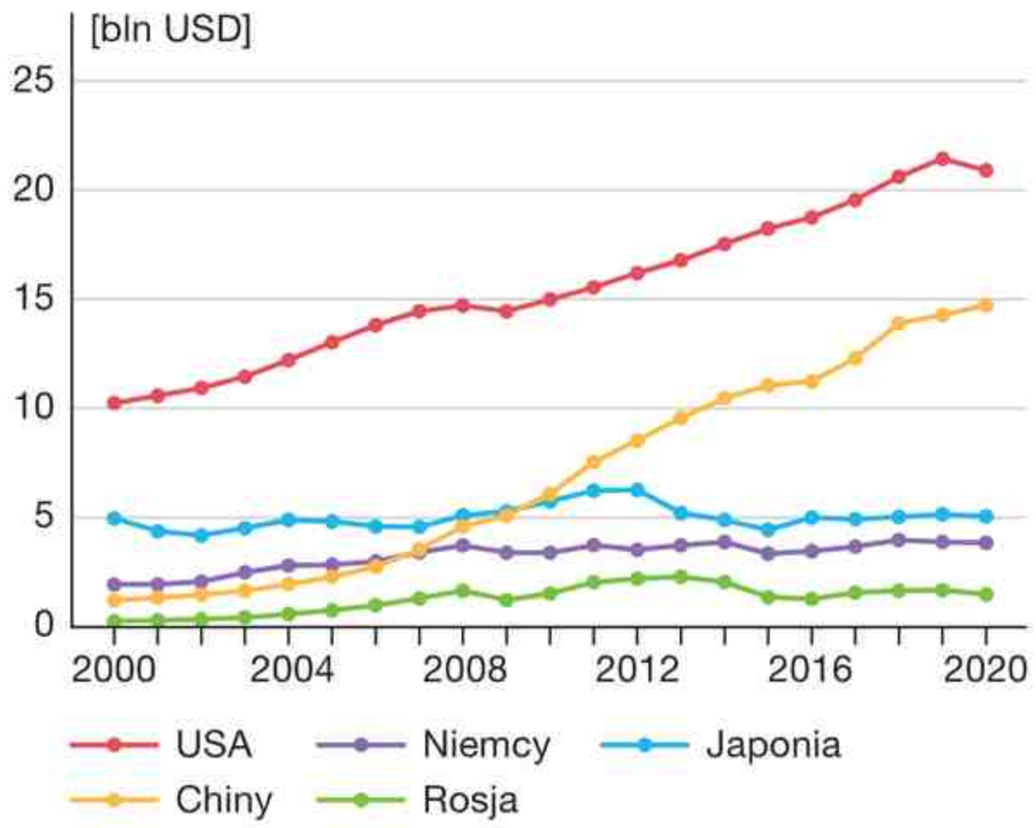
Deng Xiaoping kilka miesięcy po masakrze na Placu Tian'anmen odszedł z polityki, a jego następcy – **Jiang Zemin** [czyt.: ciang ce-min] i **Hu Jintao** [czyt.: hu dżin-tao] – utrzymali reformatorski kurs. Skupili się głównie na rozwoju ekonomicznym. Partia zrezygnowała z pełnej kontroli gospodarki, przywoliła na częściowe wprowadzenie mechanizmów rynkowych i na inwestycje zachodnich firm. W rezultacie nastąpił skokowy wzrost chińskiego PKB – kraj stopniowo stawał się potęgą gospodarczą.

W 2001 r. po długoletnich staraniach ChRL została przyjęta do **Światowej Organizacji Handlu (WTO)**, która działa na rzecz zniesienia ograniczeń w handlu międzynarodowym. Dało to Chińczykom łatwiejszy dostęp do rynków zachodnich. W pierwszej dekadzie XXI w. już co drugi produkt zakupiony w Europie czy Ameryce Północnej był produkcji chińskiej. ChRL zaczęto nazywać „fabryką świata". Wskutek przemian gospodarczych wzbogaciło się chińskie społeczeństwo, w którym stopniowo wyodrębniała się klasa średnia. Jednocześnie partia komunistyczna utrzymała monopol na sprawowanie władzy, w pełni kontrolowała przepływ informacji i bezwzględnie zwalczała nieliczną opozycję.

W 2012 r. na czele państwa i partii stanął **Xi Jinping** [czyt.: si dżin-ping]. Stopniowo umacniał on swoją władzę aż do momentu, w którym kolektywne podejmowanie decyzji przez partyjne kierownictwo porzucono na rzecz samodzielnych rządów przywódcy. W Chinach zaczęto wręcz wprowadzać kult jednostki. Pod pretekstem walki z korupcją Xi Jinping usunął z partii swoich przeciwników. Wzmocniono – przy pomocy narzędzi cyfrowych – inwigilację i kontrolę obywateli.

Zmieniła się także retoryka Komunistycznej Partii Chin: uwypuklono treści patriotyczne i nacjonalistyczne, jako cel narodu wskazano odbudowę mocarstwowej pozycji państwa, a jako głównego rywala na arenie międzynarodowej

Produkt krajowy brutto (PKB) wybranych mocarstw w latach 2000–2020

Źródło danych: Bank Światowy.

Czy wiesz, że...

W 1997 r. do ChRL przyłączono **Hongkong**. We wcześniejszym okresie był on posiadłością Wielkiej Brytanii, która oficjalnie dzierżawiła go od Chin. Miasto to stało się wówczas jednym z najważniejszych centrów finansowych świata i jednym z największych portów. W 1984 r. rządy chiński i brytyjski porozumiały się co do zasad zwrotu tego terytorium. W umowie Chińczycy zagwarantowali Hongkongowi do 2047 r. daleko idącą autonomię, w tym zachowanie demokratycznych zasad ustrojowych, zgodnie z regułą: „Jeden kraj, dwa systemy". Za rządów Xi Jinpinga władze centralne zaczęły podejmować działania ograniczające niezależność Hongkongu, co poskutkowało masowymi protestami w 2014 i 2019 r. W mieście powstały organizacje domagające się odłączenia od Chin.

– Stany Zjednoczone. W gospodarce znacznie zwiększono nakłady na badania i rozwój nowych technologii. Wzrosły wydatki na zbrojenia, m.in. rozbudowano marynarkę wojenną i wojska ekspedycyjne (przeznaczone do działań poza chińskim terytorium).

W XXI w. Chiny stały się aktywnym uczestnikiem polityki globalnej. Przedsiębiorstwa chińskie prowadzą działalność na wszystkich kontynentach, w tym w Europie. Wpływy ChRL w państwach rozwijających się – szczególnie w Afryce i Ameryce Południowej – systematycznie rosną i niejednokrotnie wypierają wpływy amerykańskie. Narastają amerykańsko-chińskie spory handlowe oraz rywalizacja na Pacyfiku, szczególnie na obszarze Morza Południowochińskiego (zob. przykład). Niewykluczone, że wzrost napięcia między Waszyngtonem a Pekinem stanie się w przyszłości podstawą dwubiegunowego ładu międzynarodowego.

Czy wiesz, że...

W 2008 r. w Pekinie odbyły się **XXIX Letnie Igrzyska Olimpijskie**. Przyznanie Chińczykom prawa do zorganizowania tej imprezy wzbudziło wiele kontrowersji i wywołało protesty organizacji działających na rzecz ochrony praw człowieka. Na krótko przed rozpoczęciem zawodów władze chińskie brutalnie stłumiły protesty w Tybecie, dlatego wielu przywódców państw zrezygnowało z uczestnictwa w ceremonii otwarcia. Organizatorzy nadali igrzyskom wymiar propagandowy – miały one pokazać światu ChRL jako państwo nowoczesne, rozwinięte cywilizacyjnie i potężne. Specjalnie na tę okazję Chińczycy zbudowali kilkadziesiąt nowych obiektów sportowych spełniających najwyższe światowe standardy. Propagandę związaną z igrzyskami skierowano też do chińskiego społeczeństwa: miała rozpalić w nim uczucia patriotyczne i poczucie dumy z własnego państwa.

Ceremonia otwarcia XXIX Letnich Igrzysk Olimpijskich.

Przykład

Rywalizacja o Morze Południowochińskie

Głównym punktem zapalnym w relacjach amerykańsko-chińskich jest Tajwan. Amerykanie mocno wspierają to państwo – m.in. udzielają mu gwarancji bezpieczeństwa i dostarczają sprzęt wojskowy – uznają je bowiem za swój „**niezatapialny lotniskowiec**", który pozwala im utrzymywać status mocarstwa w regionie. Chińczycy natomiast postrzegają Tajwan jako swoją zbuntowaną prowincję i coraz mocniej akcentują, że odzyskanie kontroli nad wyspą to podstawowy warunek pełnego odbudowania ich mocarstwowej pozycji. Swoje roszczenia do obszaru Morza Południowochińskiego zgłaszają także inne państwa regionu, m.in. Wietnam, Filipiny, Indonezja, Malezja. Terytoriami spornymi są okupowane przez Chiny Wyspy Paracelskie, które za swoją własność uważają Tajwan i Wietnam, oraz Wyspy Spratly (Spratleje), do których pretensje rości sobie większość okolicznych państw (niektóre z nich utrzymują na nich swoje bazy wojskowe).

Największe mocarstwa

Po rozpadzie ZSRS jedynym supermocarstwem były Stany Zjednoczone. Jednak w drugiej dekadzie XXI w. pozycja USA na świecie zaczęła słabnąć, wzrosło natomiast znaczenie ChRL. Specjaliści badający siłę państw wskazują, że dystans między obydwoma krajami się zmniejsza, a w niektórych dziedzinach Chiny uzyskały przewagę nad USA.

WSKAŹNIK POTĘGI GEOPOLITYCZNEJ

Wskaźnik potęgi geopolitycznej jest jednym z mierników siły państw na arenie międzynarodowej. Jego wartość pokazuje, jaki udział w zsumowanej potędze światowej posiada dane państwo.

- wskaźnik dla USA
- wskaźnik dla Chin
- wskaźniki dla pozostałych mocarstw

Symbolem potęgi militarnej Stanów Zjednoczonych jest **flota lotniskowców**, która umożliwia prowadzenie działań zbrojnych w każdym zakątku świata. USA dysponują 20 okrętami tego typu, podczas gdy inne państwa – co najwyżej dwoma.

W KTÓRYCH DZIEDZINACH PRZEWAŻAJĄ USA?

38% ŚWIATOWYCH WYDATKÓW NA WOJSKO

przypada na USA, a tylko 12% – na Chiny. USA przeważają również pod względem technologicznego zaawansowania uzbrojenia, zdolności operacyjnych oraz wielkości arsenału nuklearnego.

38 AMERYKAŃSKICH UCZELNI

znalazło się wśród 100 najlepszych szkół wyższych na świecie według rankingu szanghajskiego – obok m.in. 14 uczelni z Chin. USA zapewniają także najlepsze warunki do prowadzenia badań naukowych.

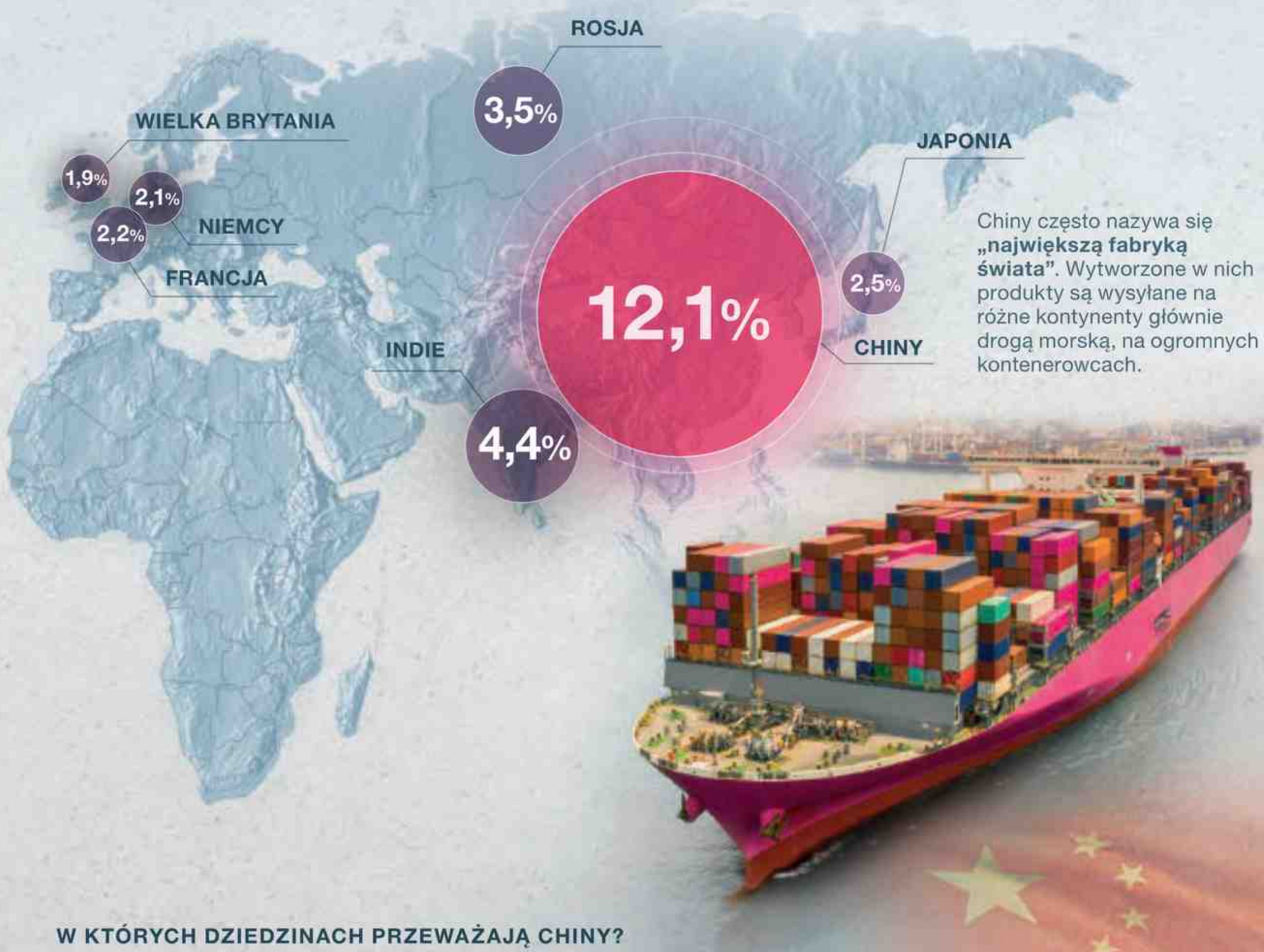
55 MAREK Z USA

znalazło się w gronie 100 najcenniejszych firm na świecie według rankingu Kantar Brands 2024. Na tej samej liście figuruje 11 marek z Chin. Pierwsze trzy miejsca zajęły kolejno Apple, Google, Microsoft.

INDEKS MOCY USA I CHIN W WYBRANYCH OBSZARACH

Indeks mocy państw uwzględnia kilka aspektów ich potęgi. Wskazuje, jaką częścią światowych zasobów w wybranej dziedzinie dysponuje dane państwo.

Chiny często nazywa się **„największą fabryką świata”**. Wytworzone w nich produkty są wysyłane na różne kontynenty głównie drogą morską, na ogromnych kontenerowcach.

W KTÓRYCH DZIEDZINACH PRZEWAŻAJĄ CHINY?

9% PKB

wyniosło średnie tempo wzrostu gospodarczego w Chinach od końca lat 70. XX w., natomiast w USA wartość ta wyniosła 3,4%. Gospodarka chińska rosła nawet w 2020 r., w okresie pandemii COVID-19, gdy amerykański PKB spadał.

14% ŚWIATOWEGO EKSPORTU

przypada na Chiny, podczas gdy USA odpowiadają za ok. 8,5%. Chiny mają również dodatni bilans handlowy w relacjach ze Stanami Zjednoczonymi.

40% GLOBALNEGO WZROSTU MOCY

uzyskanej w ostatnich latach z odnawialnych źródeł energii przypadło na Chiny. Są one również światowym liderem w produkcji prądu z zastosowaniem fotowoltaiki.

Ćwiczenia

WYKONAJ W ZESZYCIE

1 Przeczytaj tekst i wykonaj polecenia.

Praca z tekstem źródłowym

Bodaj najważniejsze miejsce w polityce bezpieczeństwa ChRL zajmuje obszar Morza Południowochińskiego. Z punktu widzenia tego kraju spór o jurysdykcję nad nim nie dotyczy tylko ambicji, prestiżu czy terytoriów lądowych. Akwen ten to wielki morski szlak handlowy, przez który przemieszczanych jest ponad 80% całego morskiego transportu towarowego między Chinami, Hongkongiem, Koreą Południową i Japonią a Indiami, Bliskim Wschodem, Afryką, a nawet Europą, o łącznej wartości ponad 5 bln USD. Zatem jego kontrolowanie pozwalałoby sprawować nadzór nad przepływem towarów, a tym samym uzależnić wszystkich zainteresowanych od prowadzonej polityki wraz z możliwością całkowitego odcięcia importu lub eksportu, które tą drogą prowadzą. […]

Od zakończenia II wojny światowej cały obszar zachodniego Pacyfiku kontrolują Stany Zjednoczone wspierane sojuszem z Japonią, zatem chińskie inwestycje w infrastrukturę wojskową i cywilną, m.in. lądowiska, lotniska, hangary dla samolotów wojskowych, baterie wyrzutni rakietowych, nowoczesne latarnie morskie i ośrodki nasłuchu przepływu okrętów podwodnych, rozbudzają emocje podsycane dodatkowo relacjami medialnymi, w tym obawy przed chińskim ekspansjonizmem. Eskalacja napięć nastąpiła wraz z intensyfikacją działalności Chin na spornych obszarach, którą należy łączyć z ogłoszonym w 2013 r. przez prezydenta ChRL Xi Jinpinga przystąpieniem do budowy dwóch Jedwabnych Szlaków, z których jeden miałby przebiegać drogami morskimi, zwłaszcza przez Morze Południowochińskie. Jest zatem oczywiste, że bez kontroli tego obszaru […] projekt Xi Jinpinga nie zostanie zrealizowany.

Źródło: M.T. Mencel, *Historyczne wyznaczniki polityki Chin wobec regionu Pacyfiku Zachodniego: Zhongguo, huaqiao.*

a) Wyjaśnij, dlaczego Morze Południowochińskie jest istotne w kontekście budowania pozycji mocarstwowej przez Chiny.

b) Czy – Twoim zdaniem – Stany Zjednoczone uznają obszar zachodniego Pacyfiku za swoją strefę wpływów? Uzasadnij swoją odpowiedź.

2 Wskaż państwa, które są stałymi członkami Rady Bezpieczeństwa ONZ.

A Rosja
B Chiny
C Niemcy
D Indie
E Wielka Brytania

! **3** Wyjaśnij, jak rozumiesz sformułowaną przez specjalistów tezę o „przebudzeniu Chin" w ostatnich dekadach. Odwołaj się do różnych procesów zachodzących w tym państwie.

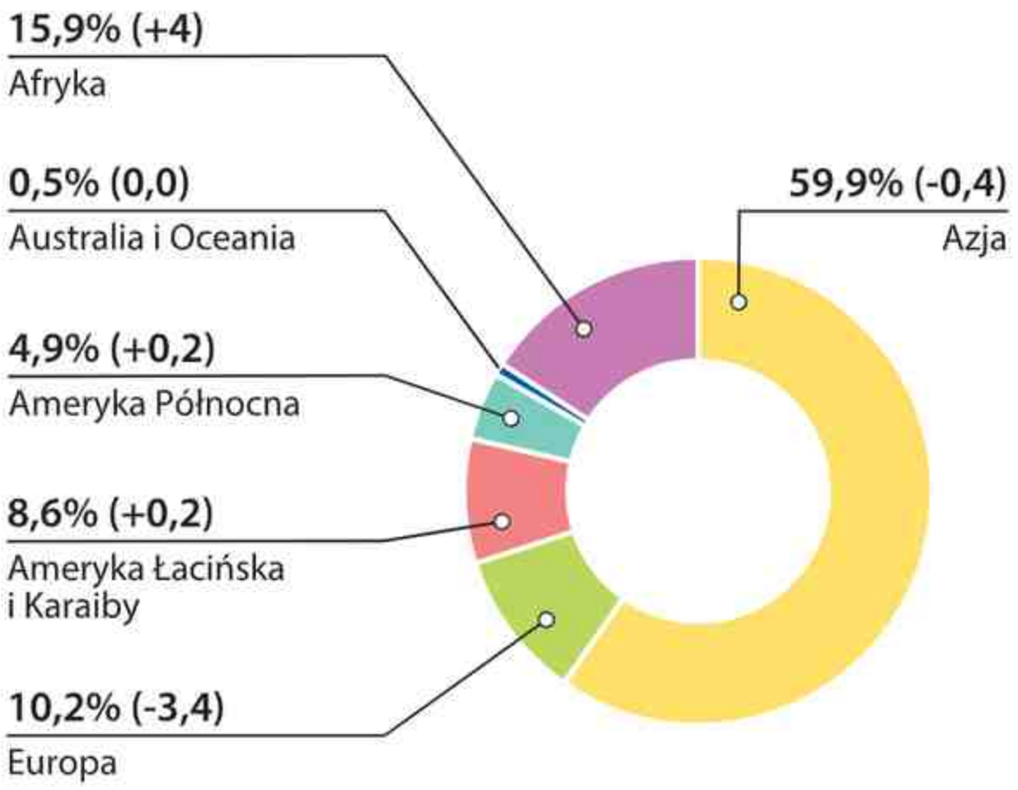
4 Przyporządkuj do wymienionych struktur międzynarodowych państwa, które są ich członkami.

ONZ **A**	**1** Chiny
NATO **B**	**2** Stany Zjednoczone
BRICS **C**	**3** Polska
	4 Indie
	5 Rosja

5 Zapoznaj się z wykresem i wykonaj polecenia.

Praca z wykresem

Udział ludności z poszczególnych kontynentów w światowej populacji w 2014 r. (w nawiasach zmiana udziału w stosunku do 1990 r.)

Źródło: J. Stańczak, D. Szałtys, J. Witkowski, *Potencjał ludnościowy Unii Europejskiej*.

a) Rozważ, czy Europa i Ameryka Północna będą w stanie utrzymać dotychczasową pozycję na świecie. W swojej argumentacji odwołaj się do danych z wykresu.

b) Porównaj pozycję globalną i potencjał rozwojowy Azji i Afryki. Weź pod uwagę dane dotyczące demografii.

6 Przeprowadźcie w klasie dyskusję na temat: „Czy istnieje potrzeba przebudowy instytucjonalnej ONZ, w szczególności Rady Bezpieczeństwa?". Na czym – Waszym zdaniem – powinny polegać ewentualne reformy? W swoich rozważaniach odwołajcie się do danych przedstawionych na wykresie z ćwiczenia 5.

Na forum klasy

7 Przeczytaj tekst i wykonaj polecenia.

Praca z tekstem źródłowym

Niewątpliwym determinantem [przyczyną] mocarstwowej pozycji Indii jest struktura wiekowa społeczeństwa. Średnia wieku Hindusa wynosi 30 lat i sprawia, że naród jest społeczeństwem młodym. Jednak liczba ludności, jej szybki wzrost są wyzwaniem społecznym i ekonomicznym państwa oraz zagrożeniem równowagi środowiska naturalnego. Eksplozja demograficzna może stać się zagrożeniem cywilizacyjnym. Gdy dzisiejsza młodzież (około 31% populacji) osiągnie wiek produkcyjny, Hindusi będą potrzebowali nowych miejsc pracy. Kwestia zatrudnienia stwarza kolejne wyzwanie dla państwa, gdyż współcześnie […] nie ma wystarczającej liczby ofert zatrudnienia dla osób ubiegających się o pracę, dlatego w nadchodzących latach państwo na większą skalę będzie musiało zmierzyć się z problemem bezrobocia.

Abstrahując od kwestii demograficznych, na wielkość Indii wpływa także mozaika narodowości, religii, kultur i języków. Ich zróżnicowanie jest niezwykle bogate. Trudno znaleźć dominującą grupę czy naród. Społeczeństwo posługuje się około 800 językami, warto dodać, że łącznie z dialektami jest ich blisko 1700. Wywodzą się one z czterech rodzin językowych: indoeuropejskiej, drawidyjskiej, austroazjatyckiej i chińsko-tybetańskiej. Wyjątkowość Indii jest powiązana z uwarunkowaniami cywilizacyjnymi, kulturowymi oraz historycznymi. Na ich podstawie hinduscy politolodzy wskazują, że w państwie powstały cztery religie świata – hinduizm, buddyzm, sikhizm i dżinizm, ponadto państwo wywarło znaczący wpływ na dzieje islamu. Dominującą religią w Indiach jest hinduizm, wyznaje go około 83% ludności, drugie miejsce zajmuje islam.

Źródło: W. Stankiewicz, *Indie – „wschodzące" mocarstwo XXI wieku*.

a) Na podstawie tekstu wymień czynniki, które uzasadniają mocarstwowe ambicje Indii.

b) Wyjaśnij, jakie szanse i zagrożenia wynikają dla Indii z sytuacji demograficznej tego państwa.

4 Konflikty na świecie

konflikt międzynarodowy | konflikt etniczny | ludobójstwo | wojna hybrydowa | cyberwojna

Po upadku systemu jałtańskiego wydawało się, że nastąpił „koniec historii", oznaczający triumf liberalnej demokracji i powszechny pokój. Rzeczywistość okazała się jednak różna od przewidywań Francisa Fukuyamy. Współcześnie w wielu miejscach na świecie wciąż toczą się konflikty zbrojne, choć często pod wieloma względami różnią się one od tych sprzed 100 czy 200 lat. Jak więc zmieniły się sposoby prowadzenia wojen i jakie były przyczyny tych zmian? Jakie typy konfliktów najczęściej występują we współczesnym świecie? Czy w dalszym ciągu dochodzi w ich trakcie do masowych zbrodni? Czy można prowadzić wojnę za pośrednictwem internetu?

Konflikty międzynarodowe i wewnętrzne

Konfliktem międzynarodowym nazywamy konfrontację wynikającą z poważnych sprzeczności między interesami przynajmniej dwóch uczestników stosunków międzynarodowych. Skonfliktowane strony zmierzają do zaszkodzenia przeciwnikowi lub do zmuszenia go, aby zmienił decyzję czy działania.

Nie każda niezgodność interesów na arenie międzynarodowej musi prowadzić do konfliktu. Nie wszystkie konflikty przeradzają się także w **wojny**, podczas których wrogie podmioty prowadzą regularne i zorganizowane działania zbrojne. W wielu miejscach na świecie między zantagonizowanymi państwami utrzymuje się stan napięcia, np. w relacjach Chin i Tajwanu czy Korei Północnej i Korei Południowej. Podejmują one wobec siebie wrogie działania, np. formułują groźby lub wspierają inne podmioty zwalczające przeciwnika (np. ugrupowania terrorystyczne). Niekiedy w relacjach między takimi państwami zdarzają się **kryzysy polityczno-militarne** – następują np. demonstracje siły czy incydenty graniczne z wymianą ognia, które jednak nie przeradzają się w pełnoskalowy konflikt zbrojny. Nie można jednak wykluczyć, że stan napięcia w pewnym momencie doprowadzi do wybuchu regularnych walk.

W XXI w. klasyczne wojny znane z przeszłości, w których jedno państwo formalnie bierze odpowiedzialność za militarną agresję, zdarzały się dotychczas rzadko. Nie oznacza to jednak, że współczesny świat jest wolny od wojen. W wielu miejscach na świecie trwają **konflikty wewnętrzne**, toczone w granicach jednego kraju, których główną przyczyną są najczęściej różnice etniczne i religijne. Obecnie jest ich znacznie więcej niż konwencjonalnych wojen między państwami. Ponadto skonfliktowane strony walczą dziś za pomocą szerszego zestawu metod i środków niż dawniej. Powoduje to, że znaczenie pojęcia „wojna" zaczęło obejmować także konflikty niezbrojne. Do powszechnego użycia weszły takie terminy, jak „wojna gospodarcza", „cyberwojna", „wojna informacyjna" czy „wojna hybrydowa" (o ich znaczeniu będzie mowa w dalszej części tematu).

Czy wiesz, że....

Wiele współczesnych konfliktów wewnętrznych ulega **umiędzynarodowieniu**. Tak jest wówczas, gdy podmioty zewnętrzne dostarczają broń dla walczących stron lub wywierają na nie presję. Najbardziej rozwiniętą formą umiędzynarodowienia jest bezpośrednia ingerencja militarna innych państw. Przykładem może być rozpoczęta w 2011 r. wojna domowa w Syrii, w której po różnych stronach zaangażowały się m.in. USA, Rosja, Iran, Arabia Saudyjska i Turcja.

Przykład

Północnokoreańskie demonstracje siły

Państwem, które dość często wywołuje kryzysy polityczno-militarne w relacjach z sąsiadami, jest Korea Północna. Jej agresywne działania są wymierzone zwykle w Koreę Południową, a niekiedy także w Japonię. Oba te państwa pozostają w sojuszu ze Stanami Zjednoczonymi, które Korea Północna uznaje za swojego największego wroga na arenie międzynarodowej. Prowokacje komunistycznej dyktatury zwykle polegają na przeprowadzaniu testów rakiet w pobliżu granicy między obiema Koreami lub wystrzeliwaniu ich w kierunku Morza Japońskiego. Działania te z jednej strony mają stanowić pokaz siły i odstraszać potencjalnych agresorów, a z drugiej strony mogą być kartą przetargową w relacjach z innymi państwami.

Pokaz rakiet dalekiego zasięgu podczas defilady wojskowej w Pjongjangu – stolicy Korei Północnej.

Konflikty etniczne

Konflikty etniczne (narodowościowe) wybuchają wówczas, gdy różne grupy etniczne lub narody – zazwyczaj mieszkające w granicach jednego państwa – mają sprzeczne cele polityczne, społeczno-ekonomiczne i kulturowe. Przyczyny tego typu antagonizmów są najczęściej złożone i dotyczą nie tylko aktualnych dążeń wrogich sobie wspólnot, lecz także dzielących je kwestii religijnych, historycznych czy terytorialnych. Dlatego konflikty etniczne są z reguły problemem długotrwałym i trudnym do rozwiązania. Często po długich okresach uśpienia napięcie gwałtownie wzrasta i niekiedy doprowadza do bezpośredniego starcia zbrojnego.

Konflikty etniczne mogą wybuchać pomiędzy mniejszościami narodowymi lub grupami imigrantów. Częściej jednak po jednej ze skonfliktowanych stron stoją dominująca w danym społeczeństwie grupa narodowa i władze reprezentujące jej interesy. W takiej sytuacji przyczyną konfliktu może być prowadzona przez państwo polityka dyskryminująca przedstawicieli mniejszości, obejmująca np. zakaz sprawowania niektórych funkcji publicznych. Zdarza się również, że państwo stara się ujednolicić społeczeństwo pod względem narodowościowym i w związku z tym dąży do przymusowej **asymilacji** mniejszości, czyli wymusza na jej członkach przyjęcie kultury i tradycji grupy dominującej (np. języka). Niekiedy rządzący uciekają się również do różnych form represji. W takiej sytuacji w grupie mniejszościowej może dojść do **mobilizacji etnicznej**, czyli do tego, że jej reprezentanci zaczną stawiać opór władzy i formułować postulaty polityczne. Czasami mobilizacja taka przerasta się w **separatyzm,** czyli dążenie do niezależności, którego celem może być:

- **secesja**, czyli oderwanie określonego obszaru od terytorium jakiegoś państwa w celu utworzenia niepodległego państwa rządzonego przez daną grupę etniczną (np. separatyzmy kataloński i baskijski w Hiszpanii, szkocki w Wielkiej Brytanii) albo przyłączenia tego terytorium do innego kraju (np. prorosyjski separatyzm na wschodzie Ukrainy);
- ustanowienie lub znaczące rozszerzenie **autonomii** wewnątrz danego państwa (np. separatyzm węgierskich Seklerów w rumuńskim Siedmiogrodzie).

Zdarza się, że separatyzm wynika z procesu narodotwórczego zachodzącego w danej grupie etnicznej, regionalnej czy religijnej. Polega on na tym, że wśród członków mniejszości rodzi się poczucie odrębnej tożsamości narodowej, a wraz z nim pragnienie życia we własnym państwie – nawet jeśli władze w żaden sposób nie dyskryminują przedstawicieli tej wspólnoty. Takie dążenia mniejszości także mogą prowadzić do konfliktu.

Represje podczas konfliktów

Członkowie społeczności dotkniętych konfliktami często są narażeni na skrajne niebezpieczeństwo. Padają ofiarą działań militarnych lub różnego rodzaju aktów przemocy: porwań, zabójstw, gwałtów, niszczenia mienia.

W trakcie konfliktów etnicznych zdarza się, że grupa dominująca dąży do usunięcia mniejszości z zamieszkanego przez nią terytorium, co ma doprowadzić do ujednolicenia struktury etnicznej społeczeństwa. Działania takie noszą nazwę **czystek etnicznych** i najczęściej polegają na przymusowych oraz masowych przesiedleniach lub deportacjach członków określonej mniejszości. Bardzo często towarzyszą temu akty przemocy, które mają zastraszyć ofiary i zmusić je do ucieczki z danego obszaru.

Najbrutalniejszą formą represji jest **ludobójstwo**, czyli zaplanowane działania mające na celu wyniszczenie (eksterminację) całych grup etnicznych, religijnych itp. Zgodnie z *Konwencją w sprawie zapobiegania i karania zbrodni ludobójstwa*, przyjętą przez ONZ w 1948 r., do działań ludobójczych można zaliczyć następujące czyny:

- zabójstwa lub masowe mordy przedstawicieli danej grupy;
- powodowanie u nich poważnych uszkodzeń ciała lub rozstroju zdrowia psychicznego;

Przykład

Konflikty etniczne i ludobójstwo w Rwandzie

Do jednego z najbardziej przerażających przypadków współczesnego ludobójstwa doszło w **1994 r.** w Rwandzie, gdzie w trakcie trwających około 100 dni masowych zbrodni zginęło około miliona osób.

Ludność 10-milionowej Rwandy składa się z dwóch głównych grup etnicznych: **Hutu** (około 84% populacji) oraz **Tutsi** (15%). Przed kolonizacją Afryki Tutsi stanowili wyższą warstwę społeczną, a Hutu – niższą, przy czym istniała mobilność między warstwami, np. można było zmienić pozycję społeczną dzięki zdobyciu majątku. Napięcia etniczne zaczęły narastać w czasach kolonialnych. Po I wojnie światowej rządzący krajem Belgowie najpierw faworyzowali Tutsi, ale kiedy ich przywódcy zażądali niepodległości, zaczęli wspierać Hutu i podsycać konflikty między obydwoma grupami. W 1959 r. wybuchła rewolta Hutu, w wyniku której Tutsi utracili władzę – kilkuset z nich zamordowano, a tysiące zmuszono do ucieczki do sąsiednich krajów. W 1962 r. Rwanda uzyskała niepodległość, a władzę objęli przedstawiciele Hutu. Konflikt etniczny trwał jednak nadal. Sformowane w krajach ościennych bojówki Tutsi przeprowadzały ataki na terytorium Rwandy. Rząd rwandyjski odpowiadał represjami, które powodowały kolejne fale emigracji Tutsi.

W 1988 r. w sąsiedniej Ugandzie powstał Rwandyjski Front Patriotyczny (RPF), walczący o możliwość powrotu uchodźców i udział Tutsi w rządach. W 1990 r. bojownicy RPF zaatakowali Rwandę. Po trzech latach wojny zawarto porozumienie pokojowe, które przewidywało m.in. dopuszczenie przedstawicieli Tutsi do władzy. Jego realizacji miała strzec misja pokojowa ONZ. Jednak radykalne odłamy Hutu nie zaakceptowały kompromisu i przygotowywały się do ostatecznego rozprawienia się z Tutsi. Bezpośrednim impulsem do rozpoczęcia masowych mordów było zestrzelenie 6 kwietnia 1994 r. samolotu, na którego pokładzie był wywodzący się z Hutu prezydent Rwandy. Radykałowie z Hutu obarczyli winą za atak bojowników Tutsi i jeszcze tego samego dnia rozpoczęła się systematyczna eksterminacja ludności cywilnej. Masakry dokonywane były zarówno przez wojsko, jak i przez bojówki uzbrojone w maczety i dzidy. Wśród ofiar znaleźli się też umiarkowani przywódcy Hutu. Stacjonująca w Rwandzie około 2-tysięczna misja ONZ nie dostała zezwolenia na interwencję. Mordy trwały do 4 lipca 1994 r., gdy kontrolę nad całą Rwandą przejęły siły RPF. To z kolei spowodowało, że z kraju z obawy przed odwetem uciekło ponad milion mieszkańców, głównie Hutu.

W 1994 r. na mocy rezolucji Rady Bezpieczeństwa ONZ utworzono Międzynarodowy Trybunał Karny dla Rwandy. Jego zadaniem było osądzenie osób odpowiedzialnych za ludobójstwo.

- rozmyślne stwarzanie członkom grupy takich warunków życia, które prowadzą do fizycznego wycieńczenia;
- stosowanie środków, które mają na celu wstrzymanie urodzin w obrębie niszczonej społeczności;
- odbieranie dzieci rodzinom należącym do mniejszości.

Konwencja stanowi, że każde ludobójstwo – niezależnie od tego, czy zostało popełnione w trakcie wojny, czy w czasie pokoju – jest zbrodnią ściganą na mocy prawa międzynarodowego. Wszystkie strony tej umowy zobowiązują się do zapobiegania działaniom eksterminacyjnym i karania ich sprawców.

Do historycznych przykładów ludobójstwa zalicza się tzw. rzeź Ormian, czyli masowe mordy na przedstawicielach tego narodu w Imperium Osmańskim podczas I wojny światowej, oraz Holokaust. Zbrodnie o takim charakterze zdarzały się jednak także w czasach mniej odległych (zob. przykłady).

Po II wojnie światowej społeczność międzynarodowa zaczęła tworzyć specjalne międzynarodowe sądy powołane do wymierzania sprawiedliwości sprawcom ludobójstwa i innych zbrodni podczas konfliktów zbrojnych. W 2002 r. rozpoczął działalność stały organ sądowy zajmujący się sądzeniem ludobójców – Międzynarodowy Trybunał Karny.

Przykład

Wojna w dawnej Jugosławii i masakra w Srebrenicy

W Europie w drugiej połowie XX w. najbardziej tragiczne konflikty etniczne wybuchały w latach 90. w związku z rozpadem Jugosławii. Państwo to składało się z sześciu republik: Bośni i Hercegowiny, Chorwacji, Macedonii, Czarnogóry, Serbii i Słowenii. W 1991 r. niepodległość ogłosiły Słowenia, Chorwacja i Macedonia. W Słowenii doszło do walk separatystów z armią jugosłowiańską, jednak pod naciskiem społeczności międzynarodowej szybko się one zakończyły. Wojna wybuchła także w Chorwacji. Niektóre regiony tego państwa zamieszkiwali w większości Serbowie, którzy zaczęli dążyć do oderwania się od nowo powstałej republiki. Walki zakończyły się w 1995 r., gdy wojska chorwackie opanowały wszystkie tereny zamieszkane przez Serbów. W czasie tej wojny obie strony dopuszczały się zbrodni wojennych, a w 1995 r. Chorwaci przeprowadzili na zdobytych obszarach czystkę etniczną.

Najbardziej skomplikowana była sytuacja w **Bośni i Hercegowinie**. 40% jej mieszkańców stanowili Boszniacy (Muzułmanie bośniaccy), 30% Serbowie, a 17% Chorwaci. W 1992 r. republika ogłosiła niepodległość, czemu sprzeciwili się bośniaccy Serbowie, którzy zapowiedzieli utworzenie własnego państwa. Ponieważ zamieszkałe przez poszczególne nacje tereny nie miały wyraźnych granic, natychmiast rozgorzały walki. Początkowo Boszniacy i Chorwaci wspólnie walczyli z Serbami. Z czasem rozpoczęły się także walki między oddziałami boszniackimi i chorwackimi. W trakcie wojny wszystkie strony dopuszczały się zbrodni. Siły pokojowe ONZ, które wysłano do Bośni, nie były w stanie zapobiec przemocy ze względu na małą liczebność i brak odpowiedniego uzbrojenia.

Najbardziej tragicznym epizodem wojny w Bośni i Hercegowinie była **masakra w Srebrenicy**. Miasto to było bośniacką enklawą na terenach kontrolowanych przez Serbów i znajdowało się pod ochroną sił ONZ. W lipcu 1995 r. wojska serbskie pod dowództwem gen. Ratka Mladicia zaatakowały i zdobyły miasto. Następnie w ciągu kilku dni Serbowie zamordowali ponad 8 tysięcy muzułmańskich mężczyzn i chłopców. Kiedy informacje o masakrze obiegły świat, lotnictwo NATO, za zgodą ONZ, zbombardowało serbskie pozycje w Bośni. Ofensywę rozpoczęły także siły Boszniaków i Chorwatów, co zmusiło Serbów do ustępstw. W grudniu 1995 r. w Dayton podpisano porozumienie pokojowe kończące wojnę.

Według różnych szacunków w wojnie w Bośni i Hercegowinie zginęło od 100 do 200 tys. ludzi. Na mocy rezolucji Rady Bezpieczeństwa ONZ powołano Międzynarodowy Trybunał Karny dla byłej Jugosławii, który miał osądzić osoby odpowiedzialne za zbrodnie. Działał on do 2017 r. i skazał ponad 80 osób, w tym odpowiedzialnych za masakrę w Srebrenicy Radovana Karadžića – przywódcę bośniackich Serbów, oraz gen. Ratka Mladicia. Wymierzono im kary dożywotniego pozbawienia wolności.

Wojna hybrydowa

Wojną hybrydową nazywamy działania wymierzone przeciw danemu państwu, w których oprócz różnych form ataków militarnych wykorzystuje się także środki niekonwencjonalne, często innowacyjne pod względem technologicznym. Ich użycie ma doprowadzić do destabilizacji wewnętrznej kraju: osłabienia administracji i gospodarki, zniszczenia infrastruktury, wywołania niepokojów społecznych (zob. tabelę poniżej). Połączenie różnych form działań pozwala wykorzystać wszystkie słabe punkty przeciwnika w taki sposób, aby wyrządzić mu jak największe szkody.

Strategia polegająca na łączeniu klasycznych środków militarnych ze środkami mniej standardowymi nie jest nowa, jednak w ostatnich latach zdecydowanie zyskała na znaczeniu. Wojny hybrydowe mogą prowadzić zarówno państwa, jak i podmioty niepaństwowe, przy czym kierują nimi różne pobudki. Podmioty niepaństwowe, np. organizacje terrorystyczne, stosują taką strategię, ponieważ nie mają wystarczającego potencjału militarnego, ekonomicznego i politycznego, aby prowadzić konwencjonalne operacje zbrojne na dużą skalę. Państwa decydują się na działania hybrydowe, gdyż są one łatwiejsze w realizacji, tańsze i mniej ryzykowne. Mogą one stanowić wstęp do otwartego konfliktu zbrojnego lub go zastępować – w tym drugim przypadku dany kraj nie musi ponosić odpowiedzialności politycznej za agresję.

Najważniejszym czynnikiem sprzyjającym skuteczności ataków hybrydowych jest głęboki kryzys państwa będącego ich celem. Jeżeli nie jest ono w stanie spełniać swoich podstawowych funkcji i występuje w nim wysoki poziom korupcji oraz niezadowolenia społecznego, działania hybrydowe mogą się dla niego okazać bardzo destrukcyjne. Istotnym czynnikiem jest także struktura religijno-etniczna ludności, szczególnie jeśli jedna z mniejszościowych grup utożsamia się z agresorem.

Metody prowadzenia wojny hybrydowej

Metody militarne	Metody niemilitarne
• **Konwencjonalne działania zbrojne** prowadzone przez regularne siły zbrojne przy użyciu sprzętu wojskowego – mają na celu zniszczenie kluczowych obiektów infrastruktury krytycznej (np. elektrowni, urządzeń telekomunikacyjnych, portów, lotnisk), a także zastraszenie strony przeciwnej (np. prowokacyjne naruszanie przestrzeni powietrznej, koncentracja wojsk tuż przy granicy). • **Działania nieregularne** – operacje prowadzone przez żołnierzy jednostek specjalnych czy funkcjonariuszy służb specjalnych, do których zadań należą destabilizacja administracji, wywoływanie niepokojów społecznych (np. walk na tle religijnym czy narodowościowym, protestów antyrządowych) oraz przejmowanie kontroli nad infrastrukturą krytyczną przeciwnika. • **Akty terroryzmu** – działania z użyciem przemocy mające na celu zastraszenie miejscowej ludności (np. branie zakładników, podkładanie ładunków wybuchowych w miejscach publicznych) oraz wyeliminowanie konkretnych osób, kluczowych z punktu widzenia strony przeciwnej (np. porwania polityków i działaczy społecznych, morderstwa polityczne).	• **Presja ekonomiczna** – wykorzystanie instrumentów ekonomicznych, np. nałożenie embarga, odcięcie od dostaw surowców strategicznych, co ma doprowadzić do kryzysu gospodarczego, zwiększyć poziom niezadowolenia społecznego i skłonić stronę przeciwną do ustępstw. • **Kampanie dezinformacyjne** prowadzone na terytorium przeciwnika – mają na celu ukształtowanie postaw i poglądów miejscowej ludności, np. osłabienie woli walki, wywołanie niezadowolenia społecznego. • **Działania dyplomatyczne** – są nastawione z jednej strony na przekonanie opinii międzynarodowej do określonej wersji wydarzeń, a z drugiej strony na zdyskredytowanie strony przeciwnej, aby utrudnić, a nawet uniemożliwić skuteczną reakcję wspólnoty międzynarodowej, polegającą np. na nałożeniu sankcji na agresora. • **Działania ofensywne w cyberprzestrzeni** – zmierzają do zakłócenia funkcjonowania administracji i infrastruktury krytycznej przeciwnika (zob. tekst na s. 44). • **Działania kryminalne** – współpraca z organizacjami przestępczymi działającymi na terytorium przeciwnika, rozprzestrzenianie broni masowego rażenia wśród przestępców i terrorystów (np. broni biologicznej, chemicznej), handel narkotykami.

Cechy charakterystyczne wojny hybrydowej

Cecha	Przykład działań hybrydowych państwa	Przykład działań hybrydowych podmiotu pozapaństwowego
Trudno wytyczyć granicę między wojną a pokojem.	Zajęcie Krymu przez Rosję w 2014 r. nastąpiło bez formalnego wypowiedzenia wojny Ukrainie. Aby uzasadnić aneksję półwyspu, posłużono się wynikami nielegalnie przeprowadzonego referendum.	Hamas, palestyńska organizacja terrorystyczna działająca w Strefie Gazy, w przeszłości wielokrotnie przeprowadzał ostrzały rakietowe terytorium Izraela, jednak zwykle były to incydenty, które nie przeradzały się w regularny konflikt zbrojny.
Działania są zamierzenie niejednoznaczne – trudno jest przypisać odpowiedzialność za ataki i na nie zareagować.	W 2014 r. w południowo-wschodniej Ukrainie pojawiły się grupy tzw. „zielonych ludzików" – niezidentyfikowanych uczestników walk, którzy nie posiadali dystynkcji wojskowych, ale byli umundurowani i uzbrojeni. Formalnie nie można było ich więc uznać za żołnierzy rosyjskiej armii, mimo że używali rosyjskiej broni i komunikowali się po rosyjsku.	Czasami ataki terrorystyczne przeprowadzają zamachowcy niepowiązani z żadną organizacją terrorystyczną (tzw. samotne wilki), ale czerpiący inspiracje z działań i ideologii ekstremistów. Sytuację komplikuje fakt, że znane grupy terrorystyczne często biorą na siebie odpowiedzialność za takie akty przemocy.
Trudno jest dostrzec różnicę między osobami zaangażowanymi w konflikt a cywilami.	Od początku wojny w Ukrainie w portalach społecznościowych popularnych w państwach zachodnich pojawiały się antyukraińskie komentarze inspirowane i opłacane przez rosyjskie służby specjalne – działania rosyjskich trolli często zlewały się z przejawami swobodnej aktywności internautów.	W czasie drugiej wojny w Libanie (2006 r.) między armią izraelską a Hezbollahem bojownicy islamscy z łatwością wtapiali się w ludność cywilną, a także wykorzystywali obszary miejskie do ukrywania oddziałów i przeprowadzania zasadzek.
W działaniach wykorzystuje się nowoczesne technologie.	Armia USA w trakcie kampanii zwalczania terroryzmu wielokrotnie wykorzystywała drony do eliminowania ważnych przedstawicieli organizacji terrorystycznych na terenie innych państw.	Podczas tzw. drugiej wojny czeczeńskiej (1999–2009) Czeczeni szeroko używali telefonów komórkowych i satelitarnych, aby zwiększyć efektywność dowodzenia własnymi siłami.
Konflikt ma charakter asymetryczny – potencjały militarny i ekonomiczny stron znacznie się różnią.	W czasie drugiej wojny w Libanie strona izraelska miała zdecydowaną przewagę militarną: używała lotnictwa i marynarki wojennej, którymi nie dysponował Hezbollah, zdany na działania partyzanckie.	Dysproporcję sił między aktorami pozapaństwowymi i państwowymi najlepiej obrazują starcia grup terrorystycznych, np. Państwa Islamskiego, z armią amerykańską.
Przewaga środków pozamilitarnych nad środkami militarnymi.	Podczas nielegalnej aneksji Krymu Rosja skupiła się na uzasadnianiu zajęcia półwyspu przed opinią międzynarodową oraz na przekonywaniu lokalnej ludności o zagrożeniu płynącym z nowego (prounijnego) kierunku polityki władz ukraińskich. Działania militarne zastosowano w bardzo ograniczonej skali.	Ugrupowanie polityczno-wojskowe Hezbollah kontroluje część Libanu, a jego struktury pełnią tam funkcje zbliżone do funkcji organów i instytucji państwowych. Organizacja ta głosi hasła antyzachodnie i antyizraelskie i co pewien czas przeprowadza ataki na terytorium Izraela.
Działania propagandowo-informacyjne – są adresowane zarówno do własnego społeczeństwa, jak i do opinii publicznej w państwie przeciwnym oraz do całej społeczności międzynarodowej.	Rosyjskie organy państwowe oraz powiązane z nimi instytucje naukowe i media (m.in. RIA Novosti, Russia Today) od lat prowadzą działania mające z jednej strony utrzymywać w społeczeństwie rosyjskim poczucie zagrożenia ze strony Zachodu, a z drugiej strony – budować pozytywny wizerunek Rosji na arenie międzynarodowej i osłabiać solidarność państw członkowskich UE oraz NATO.	Państwo Islamskie prowadzi szeroko zakrojoną akcję propagandową skierowaną do odbiorców na całym świecie. Na swoich stronach internetowych i w portalach społecznościowych zachęca do wstępowania w swoje szeregi, wzywa do walki z niewiernymi, publikuje filmy z egzekucji czy materiały instruktażowe dotyczące konstruowania bomb, obsługi broni itp.

Cyberwojna

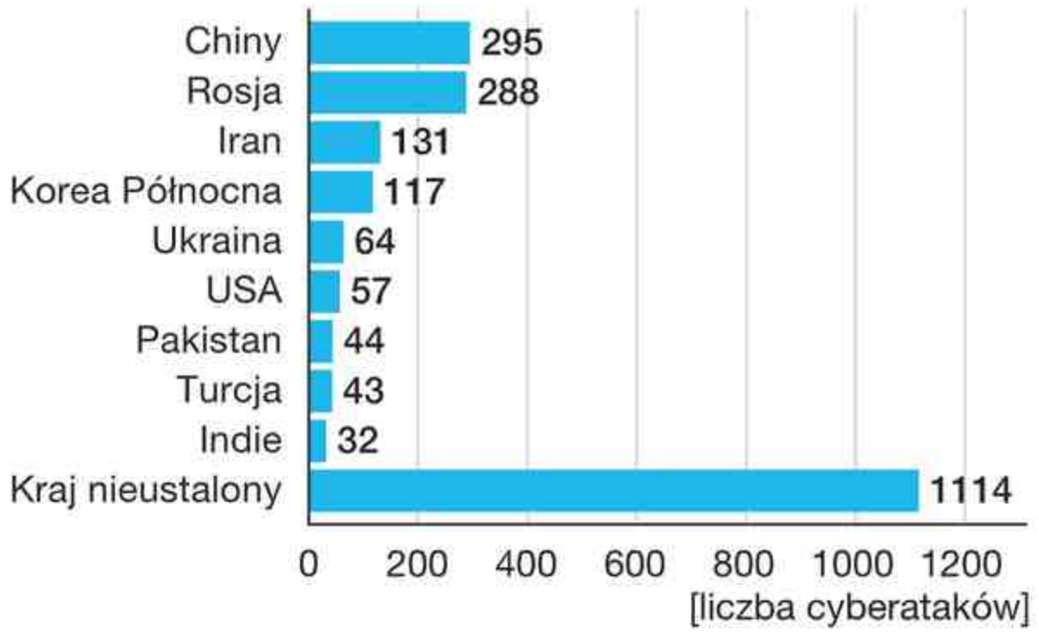
W ostatnich dekadach kolejnym obszarem, w którym państwa i inne podmioty podejmują wrogie wobec siebie działania, stała się **cyberprzestrzeń**, czyli systemy i sieci teleinformatyczne służące do komunikowania się między ludźmi i komputerami zlokalizowanymi w dowolnych częściach świata. W związku z tym powstało pojęcie cyberwojny, a samą cyberprzestrzeń zaczęto uznawać za kolejną arenę wojny, obok lądu, morza, powietrza i przestrzeni kosmicznej.

Cyberwojna (wojna cybernetyczna) polega na celowym wykorzystywaniu komputerów i internetu do niszczenia systemu zarządzania danego państwa (lub danej organizacji) albo do poważnego zakłócania jego działania. Priorytetem w takich atakach może być wyrządzenie jak największych szkód przeciwnikowi. Mogą one służyć także obniżeniu zdolności obronnych wrogiego państwa, aby nie mogło ono skutecznie przeciwdziałać innym formom działań wojennych.

Narzędzia walki cybernetycznej w postaci wirusów i robaków komputerowych pojawiły się już w latach 80. XX w. Początkowo posługiwali się nimi indywidualni hakerzy. Z czasem z ich metod zaczęły korzystać grupy przestępcze i terrorystyczne, a w ślad za nimi – państwa. Ponieważ te ostatnie rzadko publicznie biorą odpowiedzialność za swoje działania w cyberprzestrzeni, bardzo problematyczna bywa ocena, czy dany atak jest elementem wojny, czy też zwykłym przestępstwem. Zwykle cyberwojna różni się od **cyberprzestępczości** większą skalą ataków (ich liczbą i konsekwencjami) oraz tym, że ich cele są zbieżne z interesami politycznymi, gospodarczymi czy wojskowymi państwa lub innego podmiotu (np. organizacji terrorystycznej; zob. przykład).

Współcześnie cyberwojna jest jednym najczęściej wykorzystywanych elementów działań hybrydowych. Wynika to stąd, że jej prowadzenie jest stosunkowo tanie, nie występują w niej trudności o charakterze fizycznym (np. konieczność przekraczania granicy), a sprawcy ataków są nieuchwytni i anonimowi. Agresja w cyberprzestrzeni może przy tym wyrządzić przeciwnikowi znaczne szkody, a nawet spowodować ofiary śmiertelne. Na przykład atak na systemy informatyczne sterujące funkcjonowaniem elektrowni czy zakładów chemicznych stwarza ryzyko katastrofy dużych rozmiarów. W związku z tym coraz więcej państw tworzy specjalne jednostki wojskowe przygotowane do prowadzenia cyberwojny.

Państwa, z których przeprowadzono najwięcej cyberataków o charakterze politycznym w latach 2000–2023

Źródło danych: serwis Statista.

Przykład

Cyberatak na Estonię

Za pierwszy przypadek cyberwojny uznaje się atak na Estonię w kwietniu 2007 r. Polegał on na zablokowaniu serwerów i stron internetowych instytucji państwowych (rządu, parlamentu, prezydenta), największych banków, mediów i przedsiębiorstw przez zasypanie ich spamem ze złośliwym oprogramowaniem. Estończycy mieli nawet trudności w korzystaniu z kart płatniczych i telefonii komórkowej. Atak nastąpił tuż przed zaplanowanym przeniesieniem z centrum Tallina na miejscowy cmentarz wojskowy pomnika upamiętniającego sowieckich żołnierzy poległych w 1944 r. w walkach z Niemcami. Decyzja w tej sprawie wywołała gwałtowne protesty mniejszości rosyjskiej w Estonii i władz rosyjskich. W związku z tym panuje powszechne przekonanie, że atak zorganizowała i przeprowadziła Rosja.

Cyberwojna a wojna informacyjna

Cyberprzestrzeń może być także obszarem innych wrogich działań, które nie spełniają kryteriów cyberwojny, mogą jednak jej towarzyszyć i stanowić istotny element wojny hybrydowej. Odbywają się one w obszarze komunikacji społecznej i określa się je jako **wojnę informacyjną**. Polega ona na wywieraniu wpływu na społeczeństwo wrogiego państwa – przede wszystkim na rozpowszechnione w nim emocje, poglądy i postawy – za pomocą takich narzędzi, jak dezinformacja czy propaganda.

Tego typu działania od wieków towarzyszyły konfliktom zbrojnym. Jednak rozwój internetu w bezprecedensowy sposób rozszerzył możliwości prowadzenia wojen informacyjnych na terenie przeciwnika. Obecnie są to zwykle starannie zaplanowane kampanie, realizowane przez długi czas, często w warunkach pokojowych. Stosuje się w nich takie techniki, jak:

- masowe udostępnianie treści zawierających fałszywe informacje (np. w portalach społecznościowych lub w komentarzach pod artykułami na stronach mediów);
- tworzenie serwisów informacyjnych czy blogów, w których są publikowane treści propagandowe;
- zgłaszanie do administracji portali społecznościowych skarg na wpisy prezentujące punkt widzenia sprzeczny z przekazem danego państwa;
- kreowanie mody na określone hasztagi;
- tworzenie „szumu informacyjnego", czyli zalewanie sieci mnóstwem wiadomości, aby odwrócić uwagę od wydarzeń naprawdę ważnych ze strategicznego punktu widzenia.

Cele i przykłady ataków cybernetycznych

Cele ataku	Przykłady
Czasowe sparaliżowanie lub trwałe uszkodzenie kluczowych elementów infrastruktury technicznej (np. elektrowni, systemów komunikacyjnych)	W 2008 r. podczas inwazji rosyjskiej na Gruzję zablokowano gruzińską infrastrukturę informatyczną, co skutecznie utrudniło zaatakowanemu państwu przekazanie międzynarodowej opinii publicznej własnej narracji o trwającym konflikcie. Od dostępu do informacji zostali również odcięci obywatele Gruzji.
Szpiegostwo przemysłowe, w tym technologiczne	W 2010 r. odkryto robaka Stuxnet, który wykorzystywał luki w systemie operacyjnym Windows do szpiegowania i atakowania systemów przemysłowych firmy Siemens, stosowanych m.in. w elektrowniach atomowych.
Sabotaż	Celem robaka Stuxnet był także irański program nuklearny – złośliwe oprogramowanie spowodowało niekontrolowane przyśpieszenie obrotów wirówek do wzbogacania uranu, wskutek czego uległy one zniszczeniu. Wyniki śledztwa dziennikarskiego wskazują, że odpowiedzialność za ten atak mogą ponosić rządy Izraela i USA.
Kradzież zastrzeżonych danych, w tym tajnych informacji wojskowych (dotyczących np. potencjału obronnego danego państwa)	W latach 2007–2009 wirus GhostNet zdołał zinfiltrować komputery w ponad 100 krajach świata, po czym pozwolił wykraść informacje z ministerstw spraw zagranicznych i ambasad takich państw, jak Iran, Bangladesz, Indonezja, Bhutan, Indie, Korea Południowa, Tajlandia, Łotwa, Niemcy i Pakistan. Hakerom nie tylko udało się przechwycić dane przechowywane na zarażonych serwerach, lecz także za pomocą kamer i mikrofonów monitorować sytuację w pomieszczeniach, w których znajdowały się komputery. Specjaliści stwierdzili, że atak wyprowadzono z terytorium Chin, jednak rząd w Pekinie nie wziął za niego odpowiedzialności.
Pozyskiwanie środków na prowadzenie działalności, np. na zbrojenia	Na początku drugiej dekady XXI w. ataki w cyberprzestrzeni rozpoczęła grupa hakerów Lazarus, która specjalizuje się m.in. w wyprowadzaniu środków z banków i z giełd kryptowalutowych. Według szacunków do 2024 r. udało jej się ukraść środki o wartości przekraczającej 3 mld USD. Najprawdopodobniej pracuje ona dla rządu Korei Północnej.

Ćwiczenia

WYKONAJ W ZESZYCIE

1 Przeczytaj tekst i wykonaj polecenia.

Praca z tekstem źródłowym

Rada Unii Europejskiej o nowych zagrożeniach dla bezpieczeństwa

Państwa i podmioty niepaństwowe stosują strategie hybrydowe, cyberataki i kampanie dezinformacyjne, bezpośrednie ingerowanie w nasze wybory i procesy polityczne, przymus gospodarczy oraz instrumentalizację nieuregulowanych przepływów migracyjnych. [...] Nasi konkurenci nie cofają się przed używaniem nowych i przełomowych technologii, by zyskać przewagę strategiczną i zwiększyć skuteczność swoich kampanii hybrydowych. Niektórzy wykorzystali niepewność towarzyszącą pandemii COVID-19, by rozpowszechniać szkodliwe i fałszywe narracje.

Jednocześnie coraz bardziej utrudnia się wolny i bezpieczny dostęp do globalnych dziedzin strategicznych. W czasach rosnącej zależności od technologii cyfrowych cyberprzestrzeń stała się polem strategicznej rywalizacji. Coraz częściej mamy do czynienia z bardziej wyrafinowanymi cyberatakami. Kwestią kluczową jest utrzymanie otwartej, wolnej, stabilnej i bezpiecznej cyberprzestrzeni. Chociaż obowiązuje zasada pokojowego wykorzystania przestrzeni kosmicznej, rywalizacja na tym polu ma znaczny wpływ na kwestie bezpieczeństwa i obrony. Przestrzeń kosmiczna ma kluczowe znaczenie dla zdolności w zakresie obserwacji, monitorowania, nawigacji i komunikacji, ale jest polem wielu działań i obszarem spornym, o czym świadczą nieodpowiedzialne zachowania rywali strategicznych.

Źródło: *Strategiczny kompas na rzecz bezpieczeństwa i obrony*, Rada Unii Europejskiej.

a) Odpowiedz, dlaczego cyberprzestrzeń jest polem strategicznej rywalizacji.

b) Wymień rodzaje działań hybrydowych, które wskazano w przytoczonym dokumencie.

! **2** Wytłumacz, czym jest ludobójstwo. Podaj trzy rodzaje działań, które uznaje się za jego przejawy, oraz trzy przykłady zbrodni tego rodzaju z XX w.

! **3** Zdefiniuj terminy „wojna hybrydowa", „cyberwojna" i „wojna informacyjna". Wskaż, co łączy zjawiska określane przez te pojęcia.

4 Przeczytaj tekst i wykonaj polecenia.

Praca z tekstem źródłowym

[...] współczesna Europa jest kontynentem [...], na którym zderzają się bardzo silne, różnorakie sprzeczności. Jest sprawą oczywistą, że sprzeczności te [...] dotyczą:

1) konfliktów narodowych, które dotykają społeczeństwa w byłej Jugosławii czy państwach powstałych z republik po byłym Związku Radzieckim (w epoce nowoczesnej naród był *alter ego* państwa oraz podstawowym argumentem na rzecz zwierzchnictwa nad podległym jemu terytorium i zamieszkującą go ludnością);
2) konfliktów lokalnych o zróżnicowanym podłożu mniejszości narodowych bądź grup etnicznych, na przykład w Anglii (*versus* Szkoci), Hiszpanii (*versus* Baskowie), Irlandii (katolicy *versus* protestanci), Niemczech (mniejszość turecka) czy Turcji (*versus* Kurdowie).

Wymiar narodowy konfliktów i sprzeczności jest najbardziej ewidentny i łatwy do obserwacji i porównania z zewnątrz.

Źródło: A. Sosnowski, *Wyznaczniki przemian życia społecznego*.

a) Wyjaśnij, jakiego typu konflikty występują we współczesnej Europie.

b) Napisz jednostronicowe wypracowanie, w którym scharakteryzujesz jeden z konfliktów wspomnianych w tekście. W swojej pracy uwzględnij informacje na temat stron konfliktu, jego przyczyn i obecnej sytuacji w danym regionie.

5 Przeczytajcie zamieszczony tekst. Następnie przeprowadźcie w klasie debatę, w której odpowiecie na podane pytania. **Na forum klasy**

23 maja 2024 r. Zgromadzenie Ogólne ONZ na wniosek Bośni i Hercegowiny (BiH), Niemiec oraz Rwandy przyjęło rezolucję ustanawiającą 11 lipca Międzynarodowym Dniem Pamięci o Ludobójstwie w Srebrenicy. Jednym z założeń rezolucji miało być umożliwienie procesu pojednania pomiędzy Boszniakami a Serbami. Pomysłodawcy utrzymywali, że dokument zakończy niechlubną praktykę negowania ludobójstwa i przyczyni się do opracowania programów edukacyjnych w oparciu o fakty historyczne. W rezolucji podkreślono, że wydarzenia w Srebrenicy zostały uznane za ludobójstwo przez Międzynarodowy Trybunał Karny dla byłej Jugosławii oraz Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości. Potępiono też w niej przypadki gloryfikowania zbrodniarzy wojennych przez stronę serbską.

Wniosek wywołał gorący sprzeciw Serbii oraz wchodzącej w skład Bośni i Hercegowiny Republiki Serbskiej (RS). Przywódca bośniackich Serbów Milorad Dodik zorganizował przeciw rezolucji masowy protest, zapowiedział rozpoczęcie procedury pokojowego odłączenia się RS od BiH, a nawet rozpoczął debatę o zmianie nazwy znajdującej się na terenie RS Srebrenicy. Serbski prezydent Aleksandr Vučić aktywnie lobbował [wśród państw członkowskich ONZ] za odrzuceniem rezolucji albo przynajmniej wstrzymaniem się od głosu lub niewzięciem udziału w głosowaniu.

W głosowaniu wzięło udział 171 państw ONZ, z czego 84 poparły rezolucję, 19 było przeciwko, a 68 wstrzymało się od głosu. Z państw UE przeciw zagłosowały tylko Węgry, z kolei Słowacja, Grecja i Cypr wstrzymały się od głosu. Serbowie mimo przyjęcia dokumentu ogłosili „moralne zwycięstwo", posługując się wynikiem 109 : 84 (dodano państwa, które nie wzięły udziału w głosowaniu, wstrzymały się oraz sprzeciwiły).

a) Jak oceniacie rolę przyjętej rezolucji w procesie pojednania między Bośniakami a Serbami?

b) Czy rozliczenie zbrodniarzy i jednoznaczne nazwanie ludobójstwem zbrodni w Srebrenicy może stać się fundamentem zgody w zróżnicowanej etnicznie Bośni i Hercegowinie, czy raczej przyczyni się do wzmocnienia nacjonalizmu Serbów i destabilizacji regionu?

6 Wyraź swoją opinię na temat problemu, którego dotyczy dyskusja na forum internetowym. **Wątek na forum**

Główna | Powiadomienia | Wyloguj

Jak uważacie, czy w ciągu najbliższej dekady może na świecie wybuchnąć globalny konflikt zbrojny?

Michał 2 godz
Wydaje mi się, że jest to bardzo mało prawdopodobne. W dzisiejszym zglobalizowanym świecie państwa, które dysponują rzeczywiście ogromnym potencjałem – a są takie dwa: Stany Zjednoczone i Chiny – mogą na wiele innych sposobów realizować swoje mocarstwowe ambicje, np. przez ekspansję gospodarczą. Jest oczywiście jeszcze Rosja, która prowadzi agresywną politykę, ale w najbliższych dekadach raczej nie będzie ona zdolna do otwartego wystąpienia przeciwko światowi zachodniemu.

Iwona 10 min
Ja jednak nie jestem taką optymistką. Na świecie jest wiele obszarów zapalnych, na których krzyżują się wpływy wielkich mocarstw, na przykład Morze Południowochińskie czy Bliski Wschód. Nietrudno sobie wyobrazić sytuację, że następuje tam destabilizacja i któreś z najsilniejszych państw, wykorzystując np. osłabienie głównych rywali, zdecyduje się ustanowić swoją hegemonię w regionie. Czy pozostałe mocarstwa będą się temu biernie przyglądały? Bardzo w to wątpię.

Podsumowanie

1 Współczesne stosunki międzynarodowe

- **Strona stosunków międzynarodowych** – podmiot, który funkcjonuje na arenie międzynarodowej i utrzymuje relacje z innymi podmiotami spoza swojego kraju macierzystego.
- **Prawo międzynarodowe publiczne** – zbiór norm obowiązujących uczestników stosunków międzynarodowych posiadających podmiotowość prawnomiędzynarodową.

- **Ład (porządek, system) międzynarodowy** – ustalony i względnie ustabilizowany układ sił między podmiotami prawa międzynarodowego (głównie państwami), który decyduje o ich wzajemnych relacjach na płaszczyznach politycznej, gospodarczej, społecznej i kulturowej.
- **Mocarstwo** – państwo, które osiągnęło znaczącą przewagę nad innymi państwami.
- **Supermocarstwo** – mocarstwo o znaczeniu globalnym, zdolne do wpływania na działalność uczestników stosunków międzynarodowych na całym świecie.
- **Typy ładu międzynarodowego**:
  - według kryterium uwzględniającego liczbę supermocarstw: niebiegunowy, jednobiegunowy, dwubiegunowy, wielobiegunowy;
  - według kryterium dotyczącego charakteru relacji między państwami: imperialny, hegemoniczny, równowagi sił, kooperatywny, integracyjny.
- **Globalizacja** – zespół zmian zachodzących (często samorzutnie) w skali ogólnoświatowej na wielu płaszczyznach życia; prowadzi do kształtowania się złożonych współzależności między stronami stosunków międzynarodowych i skutkuje jednocześnie ujednolicaniem świata oraz jego fragmentaryzacją.

2 System jałtański

- **System jałtański** – ład międzynarodowy ukształtowany po II wojnie światowej, oparty na podziale Starego Kontynentu na dwie strefy: zachodnią (demokratyczną) i wschodnią (komunistyczną).
- **Zimna wojna** – stan politycznego napięcia i rywalizacji między USA i jego sojusznikami a ZSRS i jego państwami satelickimi; utrzymywał się od drugiej połowy lat 40. do przełomu lat 80. i 90. XX w. Do charakterystycznych aspektów zimnej wojny zalicza się m.in.:
  - brak otwartego konfliktu zbrojnego między USA i ZSRS;
  - wyścig zbrojeń między supermocarstwami, polegający na stałej rozbudowie arsenału militarnego i nieustannych przygotowaniach do potencjalnej wojny;
  - występujące co jakiś czas głębokie kryzysy w relacjach między USA i ZSRS;
  - wojna ideologiczna w skali globalnej z wykorzystaniem propagandy i dezinformacji.

- **Rozpad bloku wschodniego** nastąpił w wyniku porażki Związku Sowieckiego w konfrontacji z Zachodem i pogłębiających się problemów wewnętrznych w ZSRS. W 1989 r. w państwach Europy Środkowo-Wschodniej rozpoczęły się wydarzenia, które przeszły do historii jako **Jesień Narodów** – upadły funkcjonujące tam reżimy komunistyczne, a kraje te odzyskały suwerenność.

3 Globalny układ sił

- **Organizacja Narodów Zjednoczonych (ONZ)** funkcjonuje na podstawie ***Karty Narodów Zjednoczonych***, podpisanej w 1945 r. Jest największym i najważniejszym podmiotem o statusie międzynarodowej organizacji rządowej.
- **Cele ONZ:**
  - zachowanie międzynarodowego bezpieczeństwa oraz pokojowe rozwiązywanie sporów;
  - umacnianie przyjaznych stosunków między narodami opartych na zasadach równouprawnienia oraz prawa do samostanowienia;
  - rozwijanie międzynarodowej współpracy mającej na celu rozwiązanie globalnych problemów gospodarczych, społecznych i kulturalnych; przezwyciężanie kryzysów humanitarnych; ochrona praw człowieka.
- **Organizacja Paktu Północnoatlantyckiego (NATO)** – sojusz państw o charakterze polityczno-wojskowym. NATO powstało w 1949 r. na mocy ***Traktatu północnoatlantyckiego***, określanego również jako traktat waszyngtoński.
- **Cele i zadania NATO:**
  - zapewnienie bezpieczeństwa państwom członkowskim;
  - koordynowanie polityki wojskowej i obronnej państw członkowskich;
  - wzmacnianie zdolności obronnej państw należących do organizacji;
  - gwarantowanie państwom członkowskim pomocy w razie napaści zbrojnej.
- **BRICS** – sojusz państw rozwijających się, powołany przez Brazylię, Rosję, Indie, Chiny i RPA. W 2024 r. dołączyły do niego Egipt, Etiopia, Iran i Zjednoczone Emiraty Arabskie, a w 2025 r. przystąpiła Indonezja. Jego celem jest zwiększenie roli państw rozwijających się w światowej polityce i gospodarce.
- **„Przebudzenie Chin"** – określenie oznaczające szybki rozwój Chińskiej Republiki Ludowej w pierwszych dekadach XXI w. i wzrost jej znaczenia na arenie międzynarodowej.

4 Konflikty na świecie

- **Konflikt międzynarodowy** – konfrontacja między co najmniej dwoma uczestnikami stosunków międzynarodowych, najczęściej między państwami.
- **Ludobójstwo** – zaplanowanie działanie mające na celu wyniszczenie określonych grup etnicznych, religijnych itp.
- **Wojna hybrydowa** – działania wymierzone przeciw danemu państwu, w których oprócz różnych form ataków militarnych wykorzystuje się również środki niekonwencjonalne. Ich zastosowanie ma doprowadzić do destabilizacji wewnętrznej kraju, osłabienia jego administracji i gospodarki, zniszczenia infrastruktury, wywołania niepokojów społecznych.
- **Cyberwojna (wojna cybernetyczna)** – celowe wykorzystanie komputerów i internetu do zniszczenia systemu zarządzania danego państwa (lub organizacji) albo do poważnego zakłócenia jego działania.
- **Wojna informacyjna** – wrogie działania w obszarze komunikacji społecznej mające na celu wywarcie określonego wpływu na poglądy i postawy obywateli danego państwa – m.in. za pomocą dezinformacji i propagandy.

Sposób na zadania

WYKONAJ W ZESZYCIE

Zadanie 1.

Fragment traktatu międzynarodowego

Artykuł 23
Rada Bezpieczeństwa będzie się składała z piętnastu członków […]. [Chiny], Francja […] oraz Stany Zjednoczone Ameryki będą stałymi członkami […]. Ogólne Zgromadzenie wybierać będzie dziesięciu innych członków [niestałych] […], przy czym należy zwracać w pierwszym rzędzie szczególną uwagę na stopień udziału członków […] w dziele utrzymania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa oraz w innych celach organizacji, jak również na sprawiedliwy rozdział pod względem geograficznym.

Źródło: Dz.U. z 1947 r. Nr 23, poz. 90.

1.1. Zaznacz właściwe dokończenie zdania.

Ugrupowanie międzynarodowe, którego dotyczy przytoczony traktat, to

A. NATO.
B. ONZ.
C. RWPG.
D. BRICS.

1.2. Podaj nazwy dwóch niewymienionych w tekście źródłowym państw, którym przyznano status stałego członka opisanego organu.

Wskazówki

1.1. Przeczytaj uważnie tekst. Odszukaj i podkreśl sformułowanie określające główny cel organizacji międzynarodowej, do której odnosi się zacytowany fragment. Przypomnij sobie, które organizacje zabiegają o utrzymanie międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa. Następnie zwróć uwagę na skład organu, którego dotyczy przytoczony artykuł traktatu. Ustal, w której organizacji międzynarodowej funkcjonuje organ tworzony przez pięciu członków stałych oraz dziesięciu członków niestałych, wybieranych zgodnie z kryterium geograficznym.

1.2. Przypomnij sobie, które państwa posiadają status stałych członków Rady Bezpieczeństwa ONZ. Przeczytaj ponownie przytoczony artykuł i odszukaj w nim fragment, w którym wskazano trzy spośród nich. Podaj nazwy dwóch niewymienionych państw.

Odpowiedź

1.1. B. ONZ

1.2. Wielka Brytania, Rosja

Zadania powtórzeniowe

WYKONAJ W ZESZYCIE

Zadanie 2.

Fragment opracowania naukowego

Głównym czynnikiem zbliżającym Rosję i Chiny jest rywalizacja tych państw ze Stanami Zjednoczonymi. Istotna jest jednak różnica w charakterze tej rywalizacji. W przypadku Rosji mówimy głównie o płaszczyźnie polityczno-militarnej, w przypadku Chin – o gospodarce, a przede wszystkim handlu. […] Konflikt Rosji z Zachodem (zwłaszcza po aneksji Krymu i inwazji na Ukrainę) był na rękę Chinom, ponieważ odciągał uwagę USA od Pacyfiku i wpychał Moskwę w ekonomiczne objęcia Państwa Środka. […] Moskwie zależy na chińskich inwestycjach i zastrzyku kapitału […]. […] Chiny są największym partnerem handlowym Rosji, za to Rosja zajmuje dopiero 10. miejsce na chińskiej liście partnerów (liderem są USA). […] Na obecnym taktycznym zbliżeniu Moskwy i Pekinu zdecydowanie więcej ryzykuje Rosja. Podejmuje jednak to ryzyko, bo nie ma innego wyjścia. Chiny taką alternatywę posiadają i nie ma wątpliwości, że mając do wyboru poprawne stosunki z USA i sojusz z Rosją, wybiorą to pierwsze.

Źródło: G. Kuczyński, *Raport specjalny: Rosja–Chiny. Nierówne partnerstwo.*

2.1. Wymień po jednym strategicznym celu każdego mocarstwa wspomnianego w tekście.

2.2. Przedstaw współzależności, które występują między Rosją a Chinami, między Rosją a USA oraz między USA a Chinami.

Zadanie 3.

O jednym z ugrupowań międzynarodowych

W dniach 22–24 października [2024 r.] w Kazaniu odbył się 16. szczyt […]. W wydarzeniu uczestniczyli również nowi członkowie formatu (Egipt, Etiopia, Iran i Zjednoczone Emiraty Arabskie) oraz reprezentanci 25 państw […] deklarujących chęć akcesji do niego bądź współpracy z nim, a także przedstawiciele organizacji międzynarodowych, w tym Sekretarz Generalny ONZ António Guterres. Choć podczas szczytu nie zapadły kluczowe decyzje, to należy uznać go za dyplomatyczny i propagandowy sukces Kremla. Rosja zademonstrowała skuteczność w przeciwstawianiu się zachodnim wysiłkom na rzecz objęcia jej izolacją na arenie międzynarodowej. Spotkanie uwidoczniło też efektywność kierowanej przez nią wraz z Chinami do krajów Globalnego Południa narracji postulującej przebudowę obecnego (w domyśle faworyzującego USA i ich sojuszników) ładu światowego w oparciu o tzw. światową większość (nie-Zachód) oraz wielobiegunowość. Jednocześnie brak realnych postępów w integracji polityczno-ekonomicznej wewnątrz […] [ugrupowania] oraz pewne wizerunkowe niepowodzenia podczas wydarzenia świadczą o sprzecznych stanowiskach, priorytetach i interesach poszczególnych państw członkowskich, co w znacznym stopniu ogranicza możliwości rozwoju […] [sojuszu] jako realnej platformy do budowy nowego porządku globalnego.

Źródło: M. Bartosiewicz, K. Chawryło, *Sukces bez przełomów: szczyt* […] *w Rosji.*

3.1. Podaj współczesną nazwę ugrupowania, którego szczyt opisano w tekście, oraz nazwy jego państw założycielskich.

3.2. Na podstawie tekstu źródłowego uzasadnij prawdziwość tezy: „W pierwszych dekadach XXI w. porządek międzynarodowy zyskał cechy ładu wielobiegunowego".

3.3. Wyjaśnij – odwołując się do przytoczonego fragmentu oraz wiedzy własnej – jaki wpływ na współczesną pozycję Rosji w stosunkach międzynarodowych ma ugrupowanie przedstawione w tekście źródłowym.

Zadanie 4.

O zbrodniach wojennych

Na wniosek 39 krajów **A. [NAZWA INSTYTUCJI]** zajmie się zbrodniami wojennymi Rosji podczas agresji przeciwko Ukrainie. A ministrowie sprawiedliwości państw Unii Europejskiej poparli wniosek Polski o intensywne działania śledcze w celu pozyskiwania dowodów na zbrodnie wojenne, które popełniają Rosjanie na terytorium Ukrainy w związku z inwazją.
[…] Ukraina złożyła wniosek przeciwko Rosji do **B. [NAZWA INSTYTUCJI]**. Rosja musi zostać pociągnięta do odpowiedzialności za manipulowanie pojęciem ludobójstwa w celu usprawiedliwienia agresji. Żądamy pilnej decyzji nakazującej Rosji zaprzestanie działalności wojskowej teraz i oczekujemy, że procesy rozpoczną się w przyszłym tygodniu – tak w tłumaczeniu na polski napisał w niedzielę na Twitterze Wołodymyr Zełenski, prezydent Ukrainy. […] [Instytucja] to główny organ sądowy ONZ. Został [on] ustanowiony do rozstrzygania sporów między państwami.

Źródło: J. Ojczyk, K. Sobczak, *Zbrodniami Rosji zajął się* […].

4.1. Podaj nazwy instytucji, które w przytoczonym tekście zastąpiono literami A. i B.

A. .....

B. .....

4.2. Wymień – odwołując się do wiedzy własnej – przykład działań Rosji podczas konfliktu w Ukrainie, które można uznać za przejaw ludobójstwa.

Zadanie 5.

Źródło 1.

Źródło 2.

O jednym z konfliktów międzynarodowych

Trwający do dziś konflikt pochłonął […] ponad 585 tys. ofiar i zmusił do ucieczki z kraju 6,5 mln mieszkańców, z czego około 5 mln pozostaje w krajach ościennych (Libanie, Jordanii, Iraku i Turcji), a reszta ruszyła m.in. ku Europie. W [państwie dotkniętym konfliktem] […] także są miliony uchodźców wewnętrznych, a najwięcej na terenach północno-zachodniej części kraju, czyli w prowincji Idlib i części prowincji Aleppo, a więc tam, gdzie jeszcze trzymają się siły przeciwne Asadowi. […] W całym kraju pomocy humanitarnej ma potrzebować nawet 16 mln osób. Dane te potwierdza także ONZ.

Źródło: A. Wolska, *Zapomniana wojna. Mija 13 lat od wybuchu konfliktu w* […].

5.1. Podaj nazwy stron konfliktu, do którego nawiązuje ilustracja zaprezentowana w źródle 1.

5.2. Rozstrzygnij, czy oba źródła dotyczą tego samego konfliktu. Uzasadnij odpowiedź, odnosząc się zarówno do ilustracji, jak i do tekstu.

2 Unia Europejska

1. Integracja europejska
2. Instytucje Unii Europejskiej
3. Funkcjonowanie Unii Europejskiej
4. UE wobec problemów globalnych

1 Integracja europejska

integracja europejska | Unia Europejska | państwa członkowskie UE

Współpraca państw w ramach Unii Europejskiej (UE) to zjawisko wyjątkowe w skali globalnej. Na przestrzeni wieków tworzono już na Starym Kontynencie organizacje integracyjne, jednak w ramach żadnej z nich nie udało się doprowadzić do kompleksowego współdziałania niemalże wszystkich krajów europejskich. Przynależność poszczególnych państw do UE wynika nie tylko z dążenia do realizacji zbieżnych interesów gospodarczych i politycznych, lecz także ze wspólnych historii, kultury oraz wartości, takich jak demokracja, prawa człowieka, praworządność czy tolerancja. Jakie były początki integracji europejskiej i jej poszczególne etapy? Jakie państwa należą do Unii Europejskiej?

Geneza integracji europejskiej

II wojna światowa doprowadziła do zniszczenia potencjału gospodarczego Starego Kontynentu oraz podważyła pozycję europejskich mocarstw w polityce międzynarodowej. Europa doświadczyła także podziałów ideologicznych – podczas gdy w jej zachodniej części odradzały się demokracje, na wschodzie kształtował się ustrój komunistyczny. W ramach dwubiegunowego ładu międzynarodowego, który zaczął funkcjonować po 1945 r., kontynent przedzieliła tzw. **żelazna kurtyna**. Na wschód od linii rzeki Łaby Związek Radziecki podporządkował sobie państwa satelickie i pozbawił je suwerenności. Tylko w Europie Zachodniej istniała możliwość dobrowolnej integracji i współpracy w celu sprawniejszej odbudowy po zniszczeniach wojennych. Potrzebę rozpoczęcia procesów integracyjnych uzasadniano dodatkowo obawami przed rozszerzeniem się strefy wpływów komunistycznych.

Czy wiesz, że...

W 1949 r. z inicjatywy Józefa Stalina powołano Radę Wzajemnej Pomocy Gospodarczej (RWPG). Formalnie jej celem była ekonomiczna integracja państw należących do bloku wschodniego, jednak w rzeczywistości służyła ona jako narzędzie kontroli ZSRS nad gospodarkami krajów członkowskich.

Plan Marshalla i początki integracji powojennej

Bezpośrednim bodźcem do zainicjowania procesu integracji europejskiej był tzw. **plan Marshalla**, czyli program pomocy USA dla państw europejskich. Główne założenia Programu Odbudowy Europy (ang. *European Recovery Program*) opracował amerykański sekretarz stanu George Marshall [czyt.: dżordż marszal], który przedstawił je w przemówieniu wygłoszonym w czerwcu 1947 r. na Uniwersytecie Harvarda. Wystąpienie to było uzupełnieniem zapowiedzi pomocy gospodarczej i militarnej dla Europy, którą prezydent USA Harry Truman zawarł w swoim orędziu do Kongresu z 12 marca 1947 r. Amerykański program miał polegać na udzielaniu bezzwrotnych pożyczek i nisko oprocentowanych kredytów oraz na przekazywaniu surowców naturalnych i żywności. Propozycję tę skierowano do wszystkich państw europejskich, jednak ZSRS zmusił kraje bloku wschodniego do jej odrzucenia.

W celu realizacji założeń planu Marshalla powołano w 1948 r. **Organizację Europejskiej Współpracy Gospodarczej** (ang. *Organisation for European Economic Cooperation*, OEEC), z siedzibą w Paryżu. Przystąpiły do niej państwa z południa i z zachodu Europy, które

zdecydowały się przyjąć pomoc amerykańską. OEEC odpowiadała za rozdzielanie środków z USA i za koordynację polityki gospodarczej krajów członkowskich. Realizacja planu Marshalla pozwoliła na szybką odbudowę Starego Kontynentu po wojnie, przyczyniła się do stabilizacji wewnętrznej w państwach zachodnioeuropejskich, a także umocniła pozycję polityczną Stanów Zjednoczonych. Uświadomiła również zachodnioeuropejskim elitom znaczenie integracji, współpracy politycznej i koordynacji działań na rzecz rozwoju gospodarczego.

Czy wiesz, że...

Rola planu Marshalla w odbudowie powojennej Europy jest do dzisiaj przedmiotem wielu dyskusji. Zdaniem części badaczy Stany Zjednoczone kierowały się własnym interesem, gdy składały ofertę pomocy – poszukiwały nowych rynków zbytu w obliczu zagrożenia nadprodukcją w rodzimych fabrykach oraz dążyły do osłabienia wpływów partii komunistycznych w państwach zachodnich.

Plan Schumana

Pozytywne doświadczenia wyniesione ze współpracy państw zachodnioeuropejskich w ramach realizacji planu Marshalla przyczyniły się do sformułowania kolejnych koncepcji integracji. W 1950 r. **Jean Monnet** [czyt.: żan mone], francuski polityk i ekonomista, wyszedł z inicjatywą utworzenia **Europejskiej Wspólnoty Węgla i Stali**. Jego propozycja zakładała koordynację polityki dotyczącej przemysłu ciężkiego i wydobywczego we Francji i w RFN – oba państwa miały wspólnie zarządzać produkcją węgla i stali. 9 maja 1950 r. francuski minister spraw zagranicznych Robert Schuman zaprezentował finalną koncepcję integracji, którą od jego nazwiska określa się jako **plan Schumana**. Projekt miał poprawić i umocnić relacje francusko-niemieckie. Z uwagi na wpływy radzieckie w NRD demokratyczny Zachód dążył do zacieśnienia związków z RFN w obawie przed ewentualną odbudową potęgi militarnej Niemiec pod rządami komunistów.

Czy wiesz, że...

Co roku 9 maja, w rocznicę przedstawienia planu Schumana, w UE obchodzi się Dzień Europy. W ramach tego święta instytucje europejskie w Brukseli i Strasburgu organizują dzień otwarty dla zwiedzających, natomiast w Polsce od 1999 r. organizuje się Paradę Schumana, w której biorą udział zwolennicy integracji europejskiej oraz przedstawiciele organizacji pozarządowych działających na jej rzecz.

Przyczyny integracji europejskiej

Do najważniejszych czynników, które po 1945 r. doprowadziły do integracji europejskiej, należą:

- konieczność odbudowy gospodarczej Europy Zachodniej;
- osłabienie (wewnętrzne i zewnętrzne) państw europejskich po II wojnie światowej;
- dążenie do nawiązania współpracy gospodarczej i politycznej;
- potrzeba włączenia Niemiec do systemu europejskiego i definitywnego zakończenia konfliktu niemiecko-francuskiego;
- konieczność zahamowania ekspansji Związku Radzieckiego oraz ofensywy ideologicznej komunizmu;
- obawa przed odrodzeniem się europejskich nacjonalizmów;
- dążenie do umocnienia pozycji państw europejskich w stosunkach z USA;
- starania o odbudowę prestiżu Europy na arenie międzynarodowej.

Jean Monnet i Robert Schuman – politycy uznawani za architektów projektu integracji europejskiej.

Europejska Wspólnota Węgla i Stali (EWWiS)

Koncepcja zaprezentowana przez francuskich polityków spotkała się z zainteresowaniem innych państw zachodnioeuropejskich. 18 kwietnia 1951 r. w Paryżu Francja, RFN, Belgia, Holandia, Luksemburg i Włochy zawarły *Traktat ustanawiający Europejską Wspólnotę Węgla i Stali* (tzw. traktat paryski). Wszedł on w życie 25 lipca 1952 r. (został podpisany na okres 50 lat i już nie obowiązuje). Na mocy umowy powołano organy nowo utworzonej organizacji:

- **Wysoką Władzę** (przekształconą później w Komisję Europejską) – dziewięcioosobowy organ wykonawczy EWWiS;
- **Radę Ministrów EWWiS** – organ koordynujący decyzje podejmowane przez Wysoką Władzę z polityką państw członkowskich w zakresie wydobycia węgla oraz hutnictwa stali i żelaza; składał się z przedstawicieli rządów państw należących do EWWiS;
- **Zgromadzenie EWWiS** – organ o charakterze doradczym będący zaczątkiem późniejszego Parlamentu Europejskiego, składający się z 78 deputowanych reprezentujących parlamenty krajowe;
- **Trybunał Sprawiedliwości** – organ czuwający nad przestrzeganiem stanowionego prawa; zasiadało w nim 7 sędziów (przewodniczący oraz po jednym przedstawicielu z każdego z państw członkowskich).

EWWiS odpowiadała za koordynację współpracy między państwami członkowskimi w zakresie wydobycia węgla kamiennego oraz produkcji żelaza i stali. Dodatkowo w ramach organizacji utworzono – przez zniesienie ceł – wspólny rynek tych surowców.

Europejska Wspólnota Gospodarcza (EWG) i Euratom

Współpraca w ramach EWWiS przynosiła zamierzone rezultaty – zachęciło to państwa członkowskie do dalszego pogłębienia integracji. Kolejne kroki polegały na zawarciu unii celnej oraz skoordynowaniu polityki w zakresie energetyki atomowej. Powołano specjalny komitet przygotowawczy, który miał opracować plan przebiegu integracji. Na jego czele stanął minister spraw zagranicznych Belgii **Paul-Henri Spaak** [czyt.: pol ąri spak].

Ostatecznie 25 marca 1957 r. w Rzymie podpisano tzw. **traktaty rzymskie**, na mocy których powstały **Europejska Wspólnota Gospodarcza** i **Europejska Wspólnota Energii Atomowej** (**Euratom**) – umowy te weszły w życie 1 stycznia 1958 r. W traktacie ustanawiającym EWG zapowiedziano utworzenie wspólnego rynku i ujednolicenie polityki gospodarczej państw członkowskich. EWG stała się strefą wolnego handlu, którą w 1968 r. przekształcono w unię celną. Z kolei powołanie Euratomu miało na celu zapewnienie bezpieczeństwa energetycznego państwom członkowskim oraz nawiązanie współpracy w dziedzinie energetyki jądrowej.

Czy wiesz, że...

Wraz z rozpoczęciem integracji gospodarczej w Europie pojawiły się propozycje dotyczące nawiązania współpracy wojskowej i politycznej. W 1952 r. państwa należące do EWWiS przystąpiły do traktatu ustanawiającego Europejską Wspólnotę Obronną (EWO), a rok później przedstawiono projekt powołania Europejskiej Wspólnoty Politycznej (EWP). Ostatecznie jednak żadnej z tych inicjatyw nie zrealizowano.

Przykład

Polityka pustego krzesła

Do pierwszego poważnego kryzysu w funkcjonowaniu wspólnot europejskich doszło w połowie lat 60. XX w., kiedy to Francja zaczęła zabiegać o większe wsparcie finansowe dla wspólnej polityki rolnej. Przedstawiciele administracji francuskiej w ramach protestu zaczęli opuszczać posiedzenia Rady Ministrów i blokować jej prace – ta tzw. „polityka pustego krzesła" oznaczała sparaliżowanie procesu decyzyjnego w EWG. Kryzys zażegnano dzięki podpisanemu 30 stycznia 1966 r. kompromisowi luksemburskiemu, w którym Francja zgodziła się na głosowanie większościowe w Radzie w kwestiach mniej istotnych – zasada jednomyślności miała wciąż obowiązywać w sprawach szczególnie ważnych.

Droga do wspólnego rynku

Od momentu podpisania traktatów rzymskich integracja państw Europy Zachodniej przebiegała w ramach trzech wspólnot europejskich – EWWiS, EWG i Euratomu. Każda z nich posiadała własne organy wykonawcze i ustawodawcze – wspólnymi instytucjami były Zgromadzenie i Trybunał Sprawiedliwości. Aby usprawnić funkcjonowanie wspólnot, w 1965 r. podpisano w Brukseli **traktat fuzyjny**, który wszedł w życie w 1967 r. Zakładał on połączenie najważniejszych instytucji działających do tej pory w ramach trzech struktur. Powołano jedną Komisję Wspólnot Europejskich i jedną Radę Wspólnot Europejskich. W traktacie zobowiązano się również do stworzenia w przyszłości jednolitej Wspólnoty Europejskiej.

Traktat fuzyjny usprawnił działanie administracji zarządzającej EWWiS, EWG i Euratomem, dzięki czemu stało się możliwe przyjęcie do tych organizacji nowych państw. W latach 60. XX w. o członkostwo zaczęły zabiegać kolejne kraje – po negocjacjach akcesyjnych 22 stycznia 1972 r. traktaty o przystąpieniu do wspólnot europejskich podpisały Dania, Norwegia, Irlandia i Wielka Brytania. Dokumentu akcesyjnego nie ratyfikowała Norwegia (obywatele tego kraju odrzucili go w referendum). Układy o przystąpieniu trzech nowych członków weszły w życie 1 stycznia 1973 r.

Podczas szczytu przywódców państw członkowskich w Paryżu w 1974 r. podjęto decyzję o kolejnych etapach integracji, czyli o:

- utworzeniu organu złożonego z szefów rządów państw członkowskich (ich spotkania odbywały się od 1961 r.) i nazwaniu go Radą Europejską;
- wprowadzeniu wyborów bezpośrednich do Parlamentu Europejskiego;
- powołaniu Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego.

W rezultacie tych ustaleń w dniach 7–10 czerwca 1979 r. odbyły się pierwsze wybory do Parlamentu Europejskiego – frekwencja wyniosła wówczas 62,4%. W tym samym roku dokonano znaczącego pogłębienia integracji gospodarczej: aby zmniejszyć wahania kursów walut w ramach Europejskiego Systemu Walutowego, wprowadzono **wspólną jednostkę walutową w obrocie bezgotówkowym – ECU** [czyt.: ekju].

W kolejnej dekadzie wspólnoty europejskie poszerzono o państwa południowej Europy: Grecję (1 stycznia 1981 r.), Hiszpanię i Portugalię (1 stycznia 1986 r.). W krajach tych wartość PKB na jednego mieszkańca była znacznie niższa niż w pozostałych państwach członkowskich, udzielono im zatem pomocy finansowej.

Przykład

Układ z Schengen

Wyrazem dążeń do pogłębienia integracji było porozumienie zawarte w 1985 r. przez Francję, RFN i kraje Beneluksu (Belgię, Holandię i Luksemburg) w luksemburskiej miejscowości Schengen. Na jego mocy utworzono tzw. strefę Schengen, w ramach której następowało stopniowe znoszenie kontroli na granicach między państwami członkowskimi, umożliwiające m.in. swobodny przepływ obywateli bez konieczności poddawania się odprawie granicznej. Całkowite zniesienie kontroli na granicach wewnętrznych UE nastąpiło w 1995 r. Do strefy Schengen należą obecnie prawie wszystkie państwa unijne oraz kilka krajów stowarzyszonych (zob. mapę na s. 61).

Aby przyspieszyć procesy integracyjne, w kolejnych latach przeprowadzono rewizję traktatów rzymskich. W jej rezultacie w 1986 r. podpisano ***Jednolity akt europejski***. Dokument wszedł w życie 1 lipca 1987 r. i dotyczył zacieśnienia unii gospodarczej i walutowej oraz podjęcia współpracy w zakresie polityki zagranicznej. Dodatkowo przewidywał utworzenie do 1992 r. wspólnego rynku wewnętrznego, umożliwiającego swobodny przepływ osób, towarów, usług i kapitału. Na podstawie tego aktu dokonano zmian w funkcjonowaniu instytucji wspólnotowych – np. zwiększono kompetencje Parlamentu Europejskiego w procesie stanowienia prawa – oraz rozszerzono zakres współpracy europejskiej na kolejne obszary: politykę regionalną, ochronę środowiska i badania naukowe.

Utworzenie Unii Europejskiej

Zwieńczeniem procesu jednoczenia się Europy było zawarcie 7 lutego 1992 r. w Holandii *Traktatu o Unii Europejskiej* (określanego również jako **traktat z Maastricht**). Zaczął on obowiązywać 1 listopada 1993 r. Na jego mocy powołano Unię Europejską. Powstanie tej organizacji nie oznaczało jednak likwidacji wspólnot europejskich, a jedynie ich modyfikację i uzupełnienie. W ramach UE zamierzano utworzyć:

- **unię gospodarczą** – dzięki uzgodnieniu przez państwa członkowskie zewnętrznej i wewnętrznej polityki ekonomicznej oraz dokończeniu procesu tworzenia wspólnego rynku;
- **unię polityczną** – przez zacieśnienie międzypaństwowej współpracy oraz poszerzenie kompetencji instytucji i organów wspólnot europejskich;
- **unię monetarną** – po wprowadzeniu jednolitej waluty (euro) oraz powołaniu Europejskiego Banku Centralnego.

Na mocy traktatu zrealizowano istotne reformy w obszarach:

- gospodarczym – dzięki ustanowieniu unii gospodarczej i walutowej udało się zwiększyć spójność ekonomiczną i społeczną między państwami członkowskimi; zaplanowano także proces wprowadzenia euro;
- polityki wewnętrznej – określono kryteria, które powinno spełniać państwo ubiegające się o członkostwo w UE, ustanowiono unijne obywatelstwo, a także wzmocniono ochronę praw człowieka i swobód obywatelskich;
- polityki zagranicznej – potwierdzono status UE na arenie międzynarodowej.

W następnych latach postanowienia z Maastricht były rozwijane i modyfikowane w przepisach z kolejnych traktatów, które określa się z tego

Filary Unii Europejskiej według traktatu z Maastricht

Zgodnie z ustaleniami z traktatu z Maastricht struktura UE opierała się na trzech filarach. W ramach każdego z nich wyodrębniono różne obszary i cele współpracy między państwami członkowskimi.

Unia Europejska		
I filar	**II filar**	**III filar**
Unia gospodarczo-walutowa (wspólnoty europejskie)	**Polityka zagraniczna i bezpieczeństwo**	**Polityka wewnętrzna i wymiar sprawiedliwości**
• unia celna • polityka rolna • polityka strukturalna • handel • unia walutowa • obywatelstwo unijne • transport • kultura i nauka • ochrona zdrowia • polityka społeczna • ochrona środowiska • ochrona praw konsumentów	• wspólne stanowiska i akcje w polityce międzynarodowej • utrzymanie pokoju • prawa człowieka • demokracja • pomoc krajom spoza UE • bezpieczeństwo zewnętrzne • rozbrojenie • finansowanie obrony • długofalowe bezpieczeństwo europejskie	• polityka azylowa • polityka imigracyjna • walka z narkomanią • zwalczanie przestępczości zorganizowanej • walka z rasizmem i ksenofobią • walka z terroryzmem • współpraca sądowa • współpraca policyjna
Zadania z zakresu I filaru miały być realizowane na poziomie ponadnarodowym przez instytucje UE.	Cele z filarów II i III realizowano na mocy decyzji uzgadnianych przez rządy państw członkowskich.	

względu jako traktaty rewizyjne. Do dokumentów tych należą:

- **traktat amsterdamski** z 1997 r., którego celem było wzmocnienie pozycji organów UE, w tym poszerzenie ich kompetencji;
- **traktat nicejski** z 2001 r., który przygotował instytucje unijne na rozszerzenie UE o państwa należące w okresie zimnej wojny do bloku wschodniego;
- **traktat lizboński** z 2007 r., na mocy którego przekształcono UE w jednolitą organizację o charakterze ponadnarodowym.

Traktat z Lizbony

13 grudnia 2007 r. przedstawiciele 27 państw członkowskich podpisali *Traktat z Lizbony zmieniający Traktat o Unii Europejskiej i Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską*. Wszedł on w życie 1 grudnia 2009 r. Głównymi celami przyświecającymi twórcom dokumentu były: przybliżenie struktur unijnych do obywateli, uproszczenie i demokratyzacja systemu decyzyjnego oraz wzmocnienie pozycji Unii na arenie międzynarodowej.

Traktat z Lizbony wprowadził istotne zmiany w zasadach funkcjonowania UE. Przekształcił ją w jednolitą organizację międzynarodową i nadał jej osobowość prawną. Konsekwencją tego przeobrażenia było odejście od podziału na filary wynikającego z ustaleń z Maastricht, przy zachowaniu pewnej odrębności obszarów zaliczanych do tej pory do filarów drugiego i trzeciego. Unia Europejska zastąpiła dotychczasową Wspólnotę Europejską – dawną EWG (Euratom pozostał odrębną wspólnotą, zyskał własną osobowość prawną i strukturę instytucjonalną). *Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską* zmienił nazwę na *Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej* (TFUE).

Czy wiesz, że...

Wielka Brytania ratyfikowała traktat lizboński bez *Karty praw podstawowych UE*. Rozwiązanie to zostało nazwane protokołem brytyjskim. Sprzeciw Wielkiej Brytanii dotyczył rozbudowanego katalogu praw socjalnych i pracowniczych zawartego w *Karcie*. Z protokołu brytyjskiego skorzystała również Polska.

Wprowadzone traktatem lizbońskim zmiany dotyczyły również działania instytucji unijnych, podziału kompetencji między UE a państwa członkowskie oraz unijnego systemu źródeł prawa. Do najważniejszych reform zalicza się:

- zwiększenie uprawnień Parlamentu Europejskiego – wzmocniono jego rolę w procesie decyzyjnym, rozszerzono jego uprawnienia ustawodawcze w ponad 40 dziedzinach (m.in. w rolnictwie, bezpieczeństwie energetycznym, wymiarze sprawiedliwości czy funduszach unijnych), przyznano mu prawo do zatwierdzania (wraz z Radą Europejską) budżetu unijnego, a także do zatwierdzania bądź odrzucania umów międzynarodowych oraz wyboru Przewodniczącego Komisji Europejskiej;
- utworzenie stałego stanowiska Przewodniczącego Rady Europejskiej – zrezygnowano z zasady rotacyjnego półrocznego przewodniczenia RE przez przedstawicieli kolejnych państw na rzecz wyboru urzędnika na dwuipółroczną kadencję (z możliwością jednej reelekcji);
- poszerzenie kompetencji UE w zakresie wspólnej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa, w tym wprowadzenie stanowiska Wysokiego Przedstawiciela Unii do spraw Zagranicznych i Polityki Bezpieczeństwa;
- wprowadzenie instytucji europejskiej inicjatywy obywatelskiej (EIO);
- wzmocnienie ochrony praw człowieka i obywatela przez dołączenie *Karty praw podstawowych* do prawa traktatowego UE i nadanie jej charakteru prawnie wiążącego;
- określenie formalnej procedury wyjścia z Unii Europejskiej – dla państw zamierzających wystąpić ze struktur unijnych;
- wprowadzenie zmian w procedurach podejmowania decyzji w Radzie UE: zniesienie zasady jednomyślności i zastąpienie jej większością kwalifikowaną w głosowaniach dotyczących kontroli granic, azylu, migracji, współpracy sądowej i policyjnej, energii, własności intelektualnej, pomocy humanitarnej i niektórych aspektów polityki handlowej;
- sprecyzowanie procedur stanowienia prawa pierwotnego Unii.

Karta praw podstawowych Unii Europejskiej

To zbiór 50 praw osobistych, politycznych, ekonomicznych i socjalnych zagwarantowanych w prawie państw członkowskich. W katalogu tym uwzględniono uniwersalne prawa obywateli UE, które odnoszą się do sześciu obszarów: godności, wolności, równości, solidarności, obywatelskości oraz wymiaru sprawiedliwości.

Zasad zapisanych w *Karcie* muszą przestrzegać zarówno instytucje i agencje unijne, jak i państwa członkowskie, gdy stosują prawo UE. Akt ten ma zatem wpływ m.in. na decyzje i prace legislacyjne Komisji Europejskiej, Parlamentu Europejskiego czy Rady Europejskiej – każdy z tych organów musi się upewnić, czy ustanawiane przez niego przepisy są zgodne z tym dokumentem. Władze krajowe mają obowiązek stosować się do praw podstawowych w sytuacjach, w których wdrażają prawo unijne.

Karta została uroczyście proklamowana przez Parlament Europejski, Radę Europejską i Komisję Europejską w Nicei w 2000 r. Po wprowadzeniu zmian w treści dokumentu został on ponownie ogłoszony w 2007 r. Nowa wersja nabrała jednak mocy prawnej dopiero z wejściem w życie traktatu lizbońskiego (stała się prawnie wiążąca w grudniu 2009 r.).

Rozszerzenia UE

Pogłębienie integracji w latach 90. XX w. sprawiło, że kolejne kraje europejskie zaczęły zabiegać o członkostwo w Unii Europejskiej. Krótko po przyjęciu traktatu z Maastricht starania o akcesję podjęły Austria, Finlandia, Szwecja i, kolejny już raz, Norwegia. Wszystkie te państwa utrzymywały bardzo bliskie relacje handlowe z krajami należącymi do wspólnot europejskich, dysponowały również podobnym potencjałem gospodarczym. W 1994 r. większość Norwegów ponownie opowiedziała się w referendum przeciwko członkostwu w UE. 1 stycznia 1995 r. do organizacji przystąpiły zatem Austria, Finlandia i Szwecja.

Państwa Europy Środkowo-Wschodniej, które po obaleniu komunizmu weszły na ścieżkę transformacji politycznej i gospodarczej, szybko zadeklarowały chęć dołączenia do struktur unijnych. Zwieńczeniem ich starań i wieloletnich negocjacji było podpisanie 16 kwietnia 2003 r. w Atenach traktatu akcesyjnego przez przedstawicieli dziesięciu krajów. Po skutecznie przeprowadzonym procesie ratyfikacyjnym 1 maja 2004 r. do UE przystąpiły: Polska, Czechy, Słowacja, Węgry, Litwa, Łotwa, Estonia, Słowenia, Cypr i Malta. Był to przełomowy moment o istotnym znaczeniu symbolicznym, gdyż w Unii Europejskiej znalazły się państwa, które do 1989 r. znajdowały się w strefie wpływów Związku Radzieckiego i których gospodarki przez dziesięciolecia funkcjonowały w ramach komunistycznego modelu nakazowo-rozdzielczego.

25 kwietnia 2005 r. traktat akcesyjny podpisały Rumunia i Bułgaria, które członkostwo w UE uzyskały 1 stycznia 2007 r. Taki traktat podpisała również 9 grudnia 2011 r. Chorwacja, która pełnoprawnym członkiem UE została 1 lipca 2013 r. Po rozszerzeniach przeprowadzonych w XXI w. liczba państw członkowskich wzrosła do 28. Aktualnie do Unii Europejskiej należy 27 państw (zob. przykład na s. 61). Oficjalnymi kandydatami do członkostwa są natomiast: Albania, Bośnia i Hercegowina, Gruzja, Mołdawia, Czarnogóra, Macedonia Północna, Serbia, Turcja, Ukraina.

Przykład

Prawa obywatelskie

W art. 39–46 *Karty praw podstawowych* zagwarantowano prawa obywatelskie, np. prawo do dobrej administracji, obejmujące prawo do bycia wysłuchanym, prawo dostępu do akt sprawy oraz prawo do uzyskania od organów administracji uzasadnienia podjętej przez nie decyzji. W tej części dokumentu obywatelom UE zapewniono także swobodę przemieszczania się między państwami członkowskimi oraz prawo do unijnej opieki dyplomatycznej i konsularnej.

Członkostwo w UE

O członkostwo w Unii może się ubiegać każde państwo europejskie, w którym respektowane są zasady wolności, demokracji, poszanowania praw człowieka i podstawowych wolności oraz praworządności. Przyjęcie do organizacji zależy także od gotowości państwa do przyjęcia traktatów unijnych i dorobku prawnego Unii Europejskiej.

W latach 90. XX w., kiedy byłe kraje komunistyczne chciały dołączyć do wspólnot europejskich, Rada Europejska uchwaliła tzw. **kryteria kopenhaskie**, określające wymogi, które musi spełnić każde państwo kandydujące. Należą do nich:

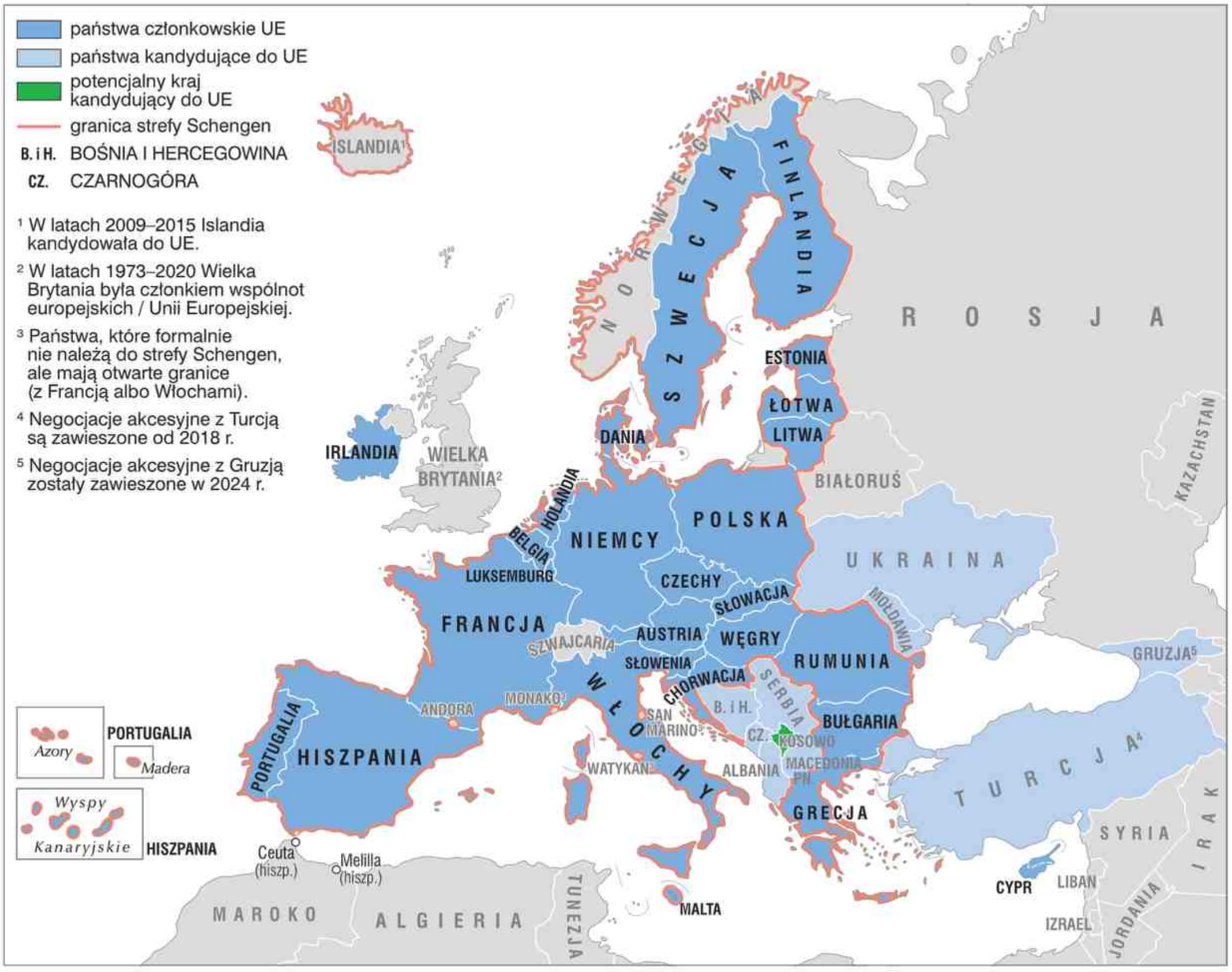
- **kryteria polityczne** (stabilność instytucji gwarantujących demokrację, praworządność, przestrzeganie praw człowieka, ochrona praw mniejszości);
- **kryteria gospodarcze** (stabilnie funkcjonująca gospodarka rynkowa);
- **kryteria prawne** (gotowość do realizacji celów unii politycznej, gospodarczej i walutowej oraz przyjęcia dorobku prawnego UE).

Przykład

Brexit

To proces, w wyniku którego Wielka Brytania opuściła UE. Rozpoczął go brytyjski premier David Cameron, który w 2013 r. zapowiedział przeprowadzenie referendum w tej sprawie. Głosowanie odbyło się 23 czerwca 2016 r. i wzięło w nim udział 72,2% Brytyjczyków, z których 51,89% opowiedziało się za wyjściem z Unii. Wielka Brytania opuściła struktury unijne 31 stycznia 2020 r.

Państwa należące do Unii Europejskiej i strefy Schengen

Jak przebiega proces rozszerzenia UE?

Proces, w którym dane państwo ubiega się o członkostwo w Unii Europejskiej, określa się jako **proces akcesyjny**. Obejmuje on trzy główne etapy.

I ETAP

Uzyskanie statusu kandydata

Państwo wyrażające chęć przystąpienia do Unii Europejskiej składa **wniosek o członkostwo** do Rady UE, która przekazuje go do Komisji Europejskiej. Organ ten sprawdza, czy dany kraj jest w stanie spełnić **kryteria kopenhaskie**. Na podstawie zaleceń wydanych przez Komisję i po zatwierdzeniu przez Radę Europejską Rada UE podejmuje jednomyślnie decyzję o nadaniu **statusu kraju kandydującego** i o zainicjowaniu **procesu akcesyjnego**.

II ETAP

Negocjacje w sprawie członkostwa

Rozpoczynają się negocjacje między danym państwem a Komisją Europejską działającą w imieniu UE. Podczas tych rozmów kraj kandydujący przygotowuje się do wdrożenia unijnych przepisów i norm prawnych. Już na tym etapie może otrzymać **pomoc finansową** mającą na celu zmniejszenie dysproporcji w rozwoju gospodarczym.

W ramach negocjacji państwo zawiera z Unią Europejską również tzw. **układy o stabilizacji i stowarzyszeniu**, które pozwalają Brukseli monitorować wdrażanie reform gospodarczych i administracyjnych, niezbędnych do spełnienia warunków członkostwa.

III ETAP

Przystąpienie do UE

Po zakończeniu negocjacji i przeprowadzeniu reform Komisja wydaje opinię na temat gotowości państwa kandydującego do przystąpienia do UE. Jeśli jest ona pozytywna, rozpoczynają się prace nad **traktatem o przystąpieniu**. To dokument, który zawiera szczegółowe informacje na temat warunków członkostwa. Musi zostać zaakceptowany przez obie umawiające się strony.

Najpierw głosowanie nad traktatem odbywa się w Parlamencie Europejskim, w którym bezwzględna większość deputowanych musi opowiedzieć się za przyjęciem nowego państwa.

Kolejnym krokiem jest głosowanie na spotkaniu Rady UE – decyzja o przyznaniu członkostwa musi być jednomyślna.

Następnie dochodzi do **ratyfikacji traktatu akcesyjnego** – zarówno przez poszczególne państwa członkowskie, jak i przez państwo kandydujące.
Po tym potwierdzeniu traktat wchodzi w życie, a dany kraj staje się nowym członkiem Unii Europejskiej.

Główne etapy integracji europejskiej

- traktaty
- rozszerzenia
- najważniejsze wydarzenia

1950

- 9 V 1950 r. — plan Schumana
- 18 IV 1951 r. — traktat paryski
- 23 VII 1952 r. — Europejska Wspólnota Węgla i Stali

- 25 III 1957 r. — traktaty rzymskie
- 18 IV 1958 r. — Europejska Wspólnota Gospodarcza, Europejska Wspólnota Energii Atomowej

1960

- 8 IV 1965 r. — traktat fuzyjny

1970

- 1 I 1973 r. — pierwsze rozszerzenie

1980

- 1 I 1981 r. — drugie rozszerzenie
- 14 VI 1985 r. — układ z Schengen
- 17–28 II 1986 r. — *Jednolity akt europejski*
- 14 VI 1986 r. — trzecie rozszerzenie

1990

- 7 II 1992 r. — traktat z Maastricht
- 1 XI 1993 r. — wprowadzenie nazwy „Unia Europejska”
- 1 I 1995 r. — czwarte rozszerzenie
- 2 X 1997 r. — traktat amsterdamski
- 1 I 1999 r. — euro w transakcjach handlowych i finansowych

2000

- 26 II 2001 r. — traktat nicejski
- 1 I 2002 r. — euro w powszechnym obiegu w krajach unii walutowej
- 1 V 2004 r. — piąte rozszerzenie
- 13 XII 2007 r. — traktat lizboński

- 1 I 2007 r. — szóste rozszerzenie

2010

- 1 VII 2010 r. — siódme rozszerzenie

2020

- 31 I 2020 r. — brexit

Charakter prawny UE

Na mocy postanowień z traktatu lizbońskiego UE została wyposażona w podmiotowość prawną. Jest ona organizacją międzynarodową o złożonym charakterze, posiadającą cechy ponadnarodowe. Zasady jej działalności określono w *Traktacie o Unii Europejskiej* i *Traktacie o funkcjonowaniu Unii Europejskiej*. Oba dokumenty są ze sobą powiązane. TUE reguluje cele i zadania unijnych instytucji, natomiast TFUE wskazuje instrumenty ich realizacji. Prócz tych dwóch umów do aktów prawa pierwotnego Unii Europejskiej zalicza się również obowiązujący od 1958 r. *Traktat ustanawiający Europejską Wspólnotę Energii Atomowej* (jeden z traktatów rzymskich) oraz *Kartę praw podstawowych Unii Europejskiej*.

UE funkcjonuje zatem na postawie umów międzynarodowych i posiada osobowość prawnomiędzynarodową, nie jest jednak podmiotem suwerennym.

Zgodnie z TUE funkcjonowanie Unii opiera się na katalogu wartości podzielanych przez wszystkie państwa członkowskie. Do zbioru tego należą: wolność, demokracja, równość i praworządność, a także poszanowanie godności osoby ludzkiej i praw człowieka, w tym praw osób należących do mniejszości. Społeczeństwa UE realizują idee pluralizmu, tolerancji i niedyskryminacji, sprawiedliwości, solidarności oraz równości kobiet i mężczyzn. Działanie struktur unijnych jest regulowane przez szereg zasad – najważniejsze z nich omówiono w poniższej tabeli.

Zasady określające funkcjonowanie UE

Zasada równości	Zakazuje członkom i instytucjom UE dyskryminowania jakiegokolwiek państwa unijnego oraz nierównego traktowania podmiotów pochodzących z różnych krajów, lecz znajdujących się w takiej samej lub podobnej sytuacji.
Zasada subsydiarności (pomocniczości)	Na szczeblu unijnym wykonuje się tylko te zadania, których realizacja na poziomie krajowym byłaby mniej skuteczna. W myśl tej zasady instytucjom europejskim powierza się jedynie takie obowiązki, które mogą one wypełnić w bardziej efektywny sposób niż organy państw członkowskich czy władze lokalne. Reguła ta nie dotyczy obszarów, w których UE ma wyłączne kompetencje (zob. tabelę na s. 67).
Zasada lojalnej współpracy (solidarności)	Zarówno instytucje unijne, jak i kraje należące do UE mają obowiązek wspólnie realizować zadania wynikające z traktatów i aktów prawa wspólnotowego oraz wspierać się wzajemnie w sytuacjach kryzysowych. Cechą relacji między państwami unijnymi powinna być lojalność, co oznacza, że nie mogą się one powoływać na interes narodowy lub trudności wewnętrzne, aby uzasadnić to, że nie przestrzegają prawa unijnego.
Zasada poszanowania równości i tożsamości narodowej państw członkowskich	Reguła ta ogranicza uprawnienia UE i podkreśla równość państw członkowskich w świetle prawa traktatowego oraz ich autonomię i odrębność. Wskazuje także na konieczność poszanowania ich suwerennych kompetencji oraz stanowi gwarancję zachowania przez ich mieszkańców tożsamości narodowej, obejmującej m.in. język, kulturę i religię.
Zasada pierwszeństwa prawa wspólnotowego	Prawo wspólnotowe jest nadrzędne wobec prawa krajowego – dotyczy to wszystkich aktów unijnych, które mają moc wiążącą. W konsekwencji państwa członkowskie nie mogą stosować przepisów prawa krajowego, jeśli są one niezgodne z prawem Unii Europejskiej.
Zasada proporcjonalności	Regułę tę ustanowiono w art. 5 TUE. Oznacza ona, że treść i zakres działań instytucji unijnych nie mogą wykraczać poza to, co jest konieczne do realizacji zadań traktatowych. W sytuacji, gdy istnieje wybór między kilkoma metodami lub środkami, należy wybrać te najmniej ograniczające swobodę działania władz krajowych. Ewentualne ograniczenia muszą być proporcjonalne do zamierzonych celów. Reguła ta jest ściśle powiązana z zasadą pomocniczości. Przed Trybunałem Sprawiedliwości UE można zakwestionować te decyzje organów unijnych, które naruszają zasadę proporcjonalności.

Ćwiczenia

WYKONAJ W ZESZYCIE

! **1** Uzasadnij stwierdzenie, że zawarcie traktatu z Maastricht było przełomowym wydarzeniem w procesie integracji europejskiej. Podaj trzy argumenty – odwołaj się w nich do postanowień ze wspomnianego dokumentu.

! **2** Wyjaśnij, jakie zmiany w zasadach funkcjonowania Unii Europejskiej wprowadziły zapisy z traktatu lizbońskiego.

! **3** Wymień etapy procesu rozszerzenia Unii Europejskiej i krótko omów każdy z nich.

4 Odszukaj w rzetelnych źródłach internetowych informacje na temat negocjacji prowadzonych przez UE z państwami o statusie oficjalnych kandydatów do członkostwa. Przeanalizuj główne problemy, które pojawiają się podczas tych rozmów. Na podstawie swoich ustaleń oceń, które z państw kandydujących ma największe szanse na przystąpienie do UE w najbliższych latach.

5 Wyjaśnij, na czym polega specyficzny charakter prawny Unii Europejskiej. W swojej odpowiedzi przywołaj konkretne fragmenty traktatu lizbońskiego.

★ **6** Zapoznaj się z art. 50 *Traktatu o Unii Europejskiej*. Następnie przedstaw przebieg procedury wystąpienia państwa członkowskiego z UE.

★ **7** Odszukaj w źródłach internetowych informacje na temat wstrzymania rozmów akcesyjnych z Gruzją w 2024 r. Wyjaśnij, jakie były powody tej decyzji i w jakich okolicznościach ją podjęto.

8 Przeczytaj tekst i wykonaj polecenia.

Praca z tekstem źródłowym

[...] proeuropejska euforia krajów środka Europy, zauważalna w latach 1989–1990, przerodziła się w ostatnich latach w dość gorzkie doświadczenia braku politycznych perspektyw, lęku przed pozostaniem w rosyjskiej strefie wpływów, a tym samym – przed zagrożeniami nacjonalizmu i ksenofobii. [...]

Najnowsza [...] historia [...] pokazuje, że to, co jest atrakcyjne i kuszące w krótkiej perspektywie czasowej – na przykład przyspieszenie procesów integracji zachodnioeuropejskiej za cenę pozostawienia w tyle krajów środka Europy – zawsze w dalszej perspektywie okazuje się szkodliwe dla wszystkich. Należy przyjąć, że politycy odrzucą krótkowzroczne i proste rozwiązania, jeżeli będą one niezgodne ze zdrowym rozsądkiem i ogólnoeuropejskimi interesami. Tylko dalekowzroczne opcje i rozwiązania dają nadzieję, że Europa nie będzie podzielona na zamknięty w sobie bogaty Zachód i poddawany nieustannym wstrząsom politycznym, narodowym i gospodarczym biedny Wschód. Przykłady takich wstrząsów można w Europie w ostatnich latach mnożyć. Wystąpienia antyglobalistów w ostatnim ćwierćwieczu pokazują, że drastyczne podziały – czegokolwiek by dotyczyły – zawsze są tragiczne w skutkach.

Źródło: A. Sosnowski, *Wyznaczniki przemian życia społecznego*.

a) Wyjaśnij, na czym polegałby negatywny scenariusz integracji europejskiej, o którym wspomniano w tekście.

★ **b)** Podaj stosowaną w publicystyce nazwę koncepcji integracji europejskiej, do której nawiązuje podkreślony fragment tekstu. Wyjaśnij swoimi słowami, na czym polega ta koncepcja. Informacji na jej temat poszukaj w internecie.

2 Instytucje Unii Europejskiej

kompetencje UE | Rada Europejska | Parlament Europejski | Komisja Europejska | Rada Unii Europejskiej | Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej | Europejski Bank Centralny | Europejski Trybunał Obrachunkowy

W ramach struktury organizacyjnej Unii Europejskiej działają cztery główne instytucje upoważnione do podejmowania decyzji: Parlament Europejski, Rada Europejska, Rada Unii Europejskiej i Komisja Europejska. Kierują one całą unijną administracją, wspólnie wyznaczają kierunki polityki UE i pełnią różne funkcje w procesie stanowienia wspólnotowego prawa. W swoich działaniach wspierają je inne organy, z których najważniejszy jest Trybunał Sprawiedliwości UE. Czym zajmują się wymienione instytucje? Jakie są źródła legitymizacji Parlamentu Europejskiego i Rady Europejskiej? Jakie zadania wykonuje Trybunał Sprawiedliwości UE?

Katalog instytucji unijnych

Instytucje unijne powołano na mocy traktatów. Wypełniają one swoje zadania traktatowe oraz działają w imieniu i na rzecz UE. Katalog tych instytucji jest zamknięty – zgodnie z art. 13 *Traktatu o Unii Europejskiej* należą do nich:

- Parlament Europejski (PE),
- Rada Europejska (RE),
- Rada Unii Europejskiej (RUE),
- Komisja Europejska (KE),
- Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej (TSUE),
- Europejski Bank Centralny (EBC),
- Europejski Trybunał Obrachunkowy (ETO).

Ramy prawne i zasady funkcjonowania organów europejskich określono w *Traktacie o Unii Europejskiej*, *Traktacie o funkcjonowaniu Unii Europejskiej*, w regulaminach wewnętrznych poszczególnych instytucji oraz w innych aktach prawa europejskiego. W traktacie z Lizbony poszerzono kompetencje niektórych organów.

Zakres uprawnień organów UE

Granice kompetencji Unii Europejskiej wyznacza **zasada przyznania** wyrażona w art. 5 TUE. Oznacza ona, że organom UE przysługują tylko takie uprawnienia, które przyznały im państwa członkowskie w traktatach.

Reguła ta zapewnia rządom poszczególnych krajów kontrolę nad przekazywaniem własnych kompetencji. Poszczególne uprawnienia należą wyłącznie do władz krajowych dopóty, dopóki nie przekażą ich one organom Unii Europejskiej w odpowiednim akcie prawa unijnego. Na przykład kwestie bezpieczeństwa państwowego należą do wyłącznych kompetencji członków UE.

Art. 5 TUE wskazuje, że Unia wykonuje swoje zadania zgodnie z **zasadą proporcjonalności**, według której treść i zakres działań instytucji unijnych nie mogą wykraczać poza to, co jest konieczne dla osiągnięcia celów traktatowych, oraz **zasadą pomocniczości**, oznaczającą, że organom europejskim powierza się jedynie takie obowiązki, które mogą one wypełniać efektywniej niż organy państw członkowskich. Podział uprawnień między instytucje UE a rządy krajowe ustalono z uwzględnieniem trzech podstawowych kategorii kompetencji (zob. tabelę na s. 67).

Rada Europejska (RE)

Głównym zadaniem tej instytucji jest określanie ogólnego kierunku działań Unii Europejskiej i priorytetów unijnej polityki. Rada Europejska nie jest organem kadencyjnym, a jej skład zależy od obsady najwyższych stanowisk publicznych w poszczególnych państwach członkowskich. W jej obradach uczestniczą

Trzy kategorie kompetencji UE

Rodzaj kompetencji	Opis	Obszary, których dotyczą dane kompetencje
Kompetencje wyłączne (art. 3 TFUE)	To kompetencje przyznane tylko instytucjom unijnym. Dotyczą one obszarów, w których działania na szczeblu unijnym okazują się skuteczniejsze niż nieskoordynowane działania poszczególnych państw członkowskich. W tych wyraźnie wyodrębnionych dziedzinach Unia może stanowić prawo i przyjmować akty prawnie wiążące, natomiast państwa członkowskie czynią to tylko z upoważnienia UE lub w celu wykonania aktów unijnych.	• unia celna • polityka pieniężna państw członkowskich, które przyjęły wspólną walutę euro • wspólna polityka handlowa • część polityki rybołówstwa (zachowanie morskich zasobów biologicznych) • reguły konkurencji na rynku wewnętrznym UE
Kompetencje dzielone (art. 4 TFUE)	Unia Europejska dzieli te kompetencje z państwami członkowskimi w obszarach, w których działalność instytucji unijnych może przynieść więcej korzyści niż samodzielne działania krajowych organów władzy. W dziedzinach tych w niektórych sprawach – precyzyjnie wskazanych w odpowiednich aktach prawnych – UE przysługuje prawo pierwszeństwa, w innych natomiast wyłączne uprawnienia należą do poszczególnych państw unijnych.	• regulacje rynku wewnętrznego • spójność gospodarcza, społeczna i terytorialna (polityka regionalna) • rolnictwo i rybołówstwo (z wyjątkiem działań na rzecz zachowania morskich zasobów biologicznych) • transport • dostawy energii • ochrona środowiska naturalnego • sieci transeuropejskie • wolność, bezpieczeństwo i sprawiedliwość • wspólne problemy bezpieczeństwa w zakresie zdrowia publicznego • polityka społeczna (w zakresie określonym w TFUE) • badania, rozwój technologiczny i przestrzeń kosmiczna • współpraca na rzecz rozwoju i pomoc humanitarna • ochrona konsumentów
Kompetencje wspierające (art. 8 TFUE)	Dotyczą tych aktywności instytucji unijnych, które mają na celu jedynie wspieranie, koordynowanie lub uzupełnianie działań państw członkowskich. W obszarach, w których UE stosuje te kompetencje, prawo mogą tworzyć wyłącznie krajowe organy legislacyjne.	• ochrona zdrowia ludzkiego i działania na rzecz jego poprawy • kultura • turystyka • edukacja, kształcenie zawodowe, polityka względem młodzieży, sport • przemysł • ochrona ludności • współpraca administracyjna

bowiem szefowie państw lub szefowie rządów z krajów UE, stały Przewodniczący RE oraz Przewodniczący Komisji Europejskiej. Ich spotkania odbywają się w Brukseli co najmniej dwa razy w ciągu półrocza. Może w nich wziąć udział również Wysoki Przedstawiciel UE ds. Zagranicznych i Polityki Bezpieczeństwa. W wyjątkowych sytuacjach organizuje się nadzwyczajne posiedzenia RE. Zwykłe obrady trwają dwa dni. Ich uczestnicy podejmują decyzje w drodze konsensusu, chyba że w danej sprawie konkretne przepisy traktatów stanowią inaczej. Głosowania przeprowadza się w obecności 2/3 członków RE – nie biorą w nich udziału Przewodniczący RE i Przewodniczący KE.

Przewodniczący Rady Europejskiej

Na czele Rady Europejskiej stoi Przewodniczący RE, wybierany przez jej członków kwalifikowaną większością głosów na 2,5-roczną kadencję, z możliwością jednej reelekcji. Przewodniczący RE nie może sprawować żadnej innej funkcji publicznej. Do jego najważniejszych uprawnień i obowiązków zalicza się:

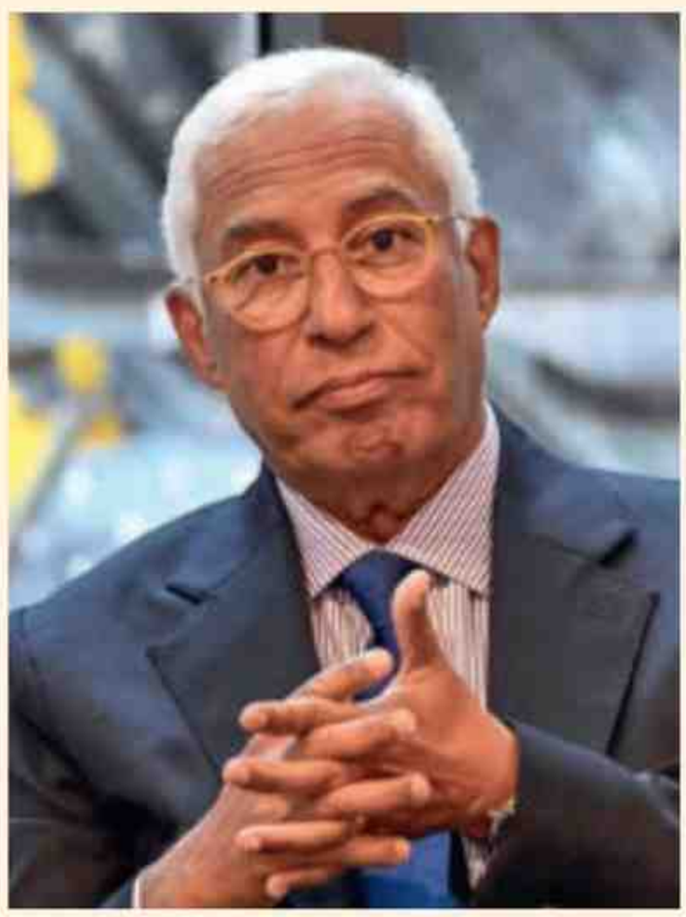
- kierowanie posiedzeniami Rady Europejskiej, w tym przygotowywanie jej obrad i zapewnianie ciągłości jej pracy;
- zabieganie o spójność i konsensus w RE;
- przedstawianie Parlamentowi Europejskiemu sprawozdań z każdego posiedzenia RE;
- reprezentowanie Unii Europejskiej na zewnątrz, szczególnie w sprawach z zakresu wspólnej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa;
- zwoływanie konwentu składającego się z przedstawicieli parlamentów narodowych, Parlamentu Europejskiego i Komisji Europejskiej oraz szefów państw i rządów krajowych – w sytuacjach, w których RE zgłasza inicjatywę zmiany traktatów.

Donald Tusk (Przewodniczący RE w latach 2014–2019)

Charles Michel [czyt.: szarl miszel] (Przewodniczący RE w latach 2019–2024)

António Costa (Przewodniczący RE od 2024 r.)

Pozycja ustrojowa RE

Zgodnie z TUE rola Rady Europejskiej ma polegać na wspieraniu rozwoju UE, w tym na określaniu głównych kierunków aktywności organizacji i jej priorytetów politycznych. RE podejmuje zatem wszystkie strategiczne decyzje o charakterze politycznym, zwłaszcza te dotyczące dalszego przebiegu integracji europejskiej. Nie jest przy tym organem legislacyjnym – nie ma kompetencji prawodawczych i nie bierze udziału w procesie tworzenia unijnego prawa. Ustala natomiast program polityczny UE – w przyjmowanych podczas posiedzeń konkluzjach członkowie Rady wskazują sprawy, którymi Unia powinna się zająć w najbliższej przyszłości, oraz określają cele do zrealizowania. RE przyjmuje również program strategiczny, w którym wskazuje długofalowe priorytety w rozwoju organizacji. Silna **legitymizacja** tej instytucji wynika z faktu, że jej członkami są osoby, które w państwach unijnych zdobyły władzę w ramach procedur demokratycznych, np. w wyniku wyborów powszechnych. W związku z tym ponoszą one odpowiedzialność za swoje decyzje przed parlamentami narodowymi albo bezpośrednio przed obywatelami.

Kompetencje Rady Europejskiej

Kompetencje w ramach funkcji programowej
• Decyduje o ogólnym kierunku rozwoju i priorytetach politycznych UE (ale nie uchwala przepisów unijnych). • Wpływa na kierunek zmian w traktatach, w tym w przepisach określających procedury decyzyjne. • Uczestniczy w procedurze przyjmowania nowych członków do UE – formułuje szczegółowe wytyczne dotyczące procesu negocjacji z państwem kandydującym. • Określa priorytety wspólnej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa oraz decyduje w kwestiach polityczno-obronnych (w tym ma prawo do podjęcia jednomyślnej decyzji o utworzeniu systemu wspólnej obrony).
Kompetencje w ramach funkcji kontrolnej
• W ramach specjalnej procedury kontroli stwierdza poważne i stałe naruszenia wartości, na których opiera się funkcjonowanie UE, przez dane państwo członkowskie.
Kompetencje w ramach funkcji kreacyjnej
• Wybiera Przewodniczącego RE. • Przedstawia Parlamentowi Europejskiemu kandydata na urząd Przewodniczącego Komisji Europejskiej. • Powołuje Prezesa, Wiceprezesa i pozostałych członków Zarządu Europejskiego Banku Centralnego.

Siedziba Rady Europejskiej w Brukseli

Parlament Europejski (PE)

Parlament Europejski to jedyna instytucja UE, która posiada bezpośrednią legitymizację społeczną. Jako organ kolegialny wyłaniany w wyborach bezpośrednich reprezentuje obywateli państw członkowskich. Jest parlamentem jednoizbowym.

Struktura i organizacja pracy PE

Pracami Parlamentu Europejskiego kieruje **Przewodniczący PE**, który reprezentuje organ na zewnątrz oraz w stosunkach z pozostałymi instytucjami unijnymi. Nadzoruje on funkcjonowanie PE i jego organów wewnętrznych, przewodniczy także jego posiedzeniom plenarnym.

Ważną rolę odgrywa także **Prezydium PE** – kolegialny organ zarządzający, w którego skład wchodzą: Przewodniczący PE, 14 wiceprzewodniczących i 5 kwestorów z głosem doradczym. Wykonuje ono zadania administracyjne, kadrowe, finansowe i organizacyjne wewnątrz Parlamentu, np. jest odpowiedzialne za przygotowanie wstępnego projektu preliminarza budżetowego (zestawienia planowanych dochodów i wydatków UE). Deputowani wybierają Przewodniczącego PE i członków Prezydium na 2,5-roczną kadencję.

Najwyższym rangą urzędnikiem Parlamentu jest **Sekretarz Generalny PE**. Organizuje on prace PE, w tym posiedzenia plenarne, a także kieruje jego administracją. Stoi na czele Sekretariatu Generalnego, który wspiera deputowanych i organy parlamentarne, m.in. zapewnia im pomoc techniczną i ekspercką.

Zasadniczą rolę w procesie kształtowania polityki UE odgrywają **komisje Parlamentu Europejskiego**. To właśnie one formułują stanowisko PE w konkretnych sprawach, to w nich toczą się prace legislacyjne nad nowym prawem, a deputowani prowadzą działalność polityczną. W ramach PE funkcjonuje **20 komisji stałych**, specjalizujących się w poszczególnych dziedzinach polityki UE. Parlament może powoływać również **komisje śledcze** i **komisje specjalne**. Stałe komisje PE liczą od 25 do 81 posłów, a ich skład polityczny odzwierciedla podział mandatów między poszczególne frakcje w Parlamencie.

Liczba miejsc w PE przysługująca poszczególnym państwom członkowskim

Zgodnie z art. 14 TUE minimalna liczba deputowanych z jednego kraju członkowskiego wynosi 6. Żadnemu państwu nie można przyznać więcej niż 96 miejsc w PE.

Liczba miejsc w PE (w kadencji 2024–2029 r.)

Niemcy	96
Francja	81
Włochy	76
Hiszpania	61
Polska	53
Rumunia	33
Holandia	31
Belgia	22
Czechy	21
Grecja	21
Węgry	21
Portugalia	21
Szwecja	21
Austria	20
Bułgaria	17
Dania	15
Słowacja	15
Finlandia	15
Irlandia	14
Chorwacja	12
Litwa	11
Łotwa	9
Słowenia	9
Estonia	7
Cypr	6
Luksemburg	6
Malta	6

RAZEM 720

Parlament Europejski ma siedzibę w Strasburgu, gdzie w ciągu roku odbywa się 12 plenarnych posiedzeń, które łącznie składają się na sesję roczną.

Europosłowie

Od 1979 r. deputowanych do Parlamentu Europejskiego wyłania się w **bezpośrednich wyborach powszechnych**. Liczba członków PE zmienia się zależnie od liczby państw należących do UE. W traktacie lizbońskim ustalono jedynie maksymalną liczebność PE, wynoszącą 751 członków (750 deputowanych oraz Przewodniczący PE). W czasie kadencji 2024–2029 r. w PE zasiada 720 posłów z 27 krajów unijnych. Wybrano ich na 5-letnią kadencję w wyborach bezpośrednich, powszechnych, równych i proporcjonalnych, w głosowaniu tajnym.

Kandydować na deputowanego może osoba, która ukończyła 18 rok życia (w Austrii wyjątkowo cenzus wieku wynosi 16 lat). Liczbę mandatów do zdobycia w danym państwie członkowskim ustala się na podstawie liczby ludności tego kraju. Z uwagi na gwarancję równości płci co najmniej 1/3 składu Parlamentu Europejskiego muszą stanowić kobiety. Szczegółowe zasady przeprowadzania wyborów do PE regulują przepisy prawa krajowego.

Mandatu posła do PE nie można łączyć m.in. z pełnieniem wysokich funkcji w innych instytucjach UE oraz z zasiadaniem w rządzie lub parlamencie państwa członkowskiego. Deputowani PE sprawują mandat w sposób niezależny. Przysługują im określone przywileje oraz immunitety, a za swoją pracę otrzymują wynagrodzenie wypłacane z budżetu UE.

Europosłowie zrzeszają się w grupach politycznych określanych jako **frakcje**. Stronnictwo takie może utworzyć min. 23 deputowanych

z co najmniej 1/4 państw unijnych. Poseł ma prawo należeć tylko do jednej takiej grupy. Przynależność do frakcji nie jest obowiązkowa – w PE część posłów pozostaje niezrzeszona. Podczas posiedzeń plenarnych deputowani zajmują miejsca na sali zgodnie z przynależnością do stronnictw politycznych (zob. więcej na infografice na s. 72–73).

Pozycja ustrojowa PE

Traktaty europejskie przyznały Parlamentowi Europejskiemu szeroki zakres kompetencji. Na mocy traktatu lizbońskiego organ ten otrzymał nowe uprawnienia legislacyjne – w akcie tym zrównano pozycje PE i Rady UE w zakresie stanowienia prawa oraz podejmowania decyzji dotyczących działań UE i sposobu wydatkowania przez nią pieniędzy. Parlament uzyskał możliwość uchwalania przepisów regulujących ponad 40 dziedzin, m.in. rolnictwo i rybołówstwo, politykę handlową, bezpieczeństwo, wymiar sprawiedliwości.

PE pełni funkcje prawodawczą i budżetową – wspólnie z Radą UE – a także kreacyjną, kontrolną i konsultacyjną. Nie przysługuje mu jednak prawo inicjatywy ustawodawczej (posiada jedynie pośrednią inicjatywę ustawodawczą – zob. poniższą tabelę). Jako jednoizbowy organ przedstawicielski reprezentuje interesy obywateli Unii, przez co zapewnia demokratyczną legitymizację UE. Parlament Europejski jest organem ponadnarodowym, gdyż reprezentuje interesy frakcji politycznych zrzeszających deputowanych z różnych państw.

Kompetencje Parlamentu Europejskiego

Kompetencje w ramach funkcji prawodawczej
• Uczestniczy w procesie stanowienia prawa. W zwykłej procedurze legislacyjnej (tzw. procedurze współdecydowania) PE jest – obok Rady UE – współustawodawcą. Żaden akt prawa unijnego nie może zostać przyjęty bez konsensusu między Parlamentem a Radą. • Ratyfikuje umowy międzynarodowe zawarte przez UE z podmiotami zewnętrznymi oraz traktaty akcesyjne. • Posiada pośrednie prawo inicjatywy legislacyjnej – może zażądać, aby KE przeprowadziła określone analizy i przedłożyła propozycję aktu prawnego, który rozwiązałby wskazany przez PE problem (jeśli jest to niezbędne do realizacji przez UE celów traktatowych).
Kompetencje w ramach funkcji budżetowej
• Uchwala, wraz z Radą UE, wieloletni budżet UE oraz roczne budżety organizacji.
Kompetencje w ramach funkcji kreacyjnej
• Zatwierdza nominacje Przewodniczącego Komisji Europejskiej oraz pozostałych członków KE. • Powołuje Rzecznika Praw Obywatelskich UE, a także może zażądać, by TSUE go zdymisjonował.
Kompetencje w ramach funkcji kontrolnej
• Ma prawo zgłosić wotum nieufności wobec Komisji Europejskiej. • Może powołać specjalną komisję śledczą do zbadania zarzutów dotyczących naruszenia lub niewłaściwego stosowania prawa UE. • Przysługuje mu prawo do złożenia do TSUE skargi dotyczącej zaniechań innych instytucji UE. • Może wszcząć przed TSUE postępowanie o unieważnienie aktu prawnego przyjętego przez instytucję UE. • Deputowani mogą kierować – w formie zarówno pisemnej, jak i ustnej – pytania do KE i Rady UE, a także do Europejskiego Banku Centralnego. • Wiele instytucji i organów UE musi składać w PE sprawozdania ze swojej działalności (m.in. Rada Europejska, Trybunał Obrachunkowy UE, Komisja Europejska, Europejski Bank Centralny).
Kompetencje w ramach funkcji konsultacyjnej
• Przedstawia opinie na temat umów międzynarodowych przedłożonych przez Radę UE lub wyraża zgodę na ich zawarcie. Akceptacja ze strony PE jest wymagana, jeśli UE zawiera porozumienia dotyczące obszarów, które podlegają procedurze współdecydowania, oraz gdy przyjmuje traktaty akcesyjne określające warunki przystąpienia nowych państw do organizacji. • Opiniuje kandydatury na członków Trybunału Obrachunkowego UE, a także na stanowiska Prezesa, Wiceprezesa i pozostałych członków Zarządu Europejskiego Banku Centralnego.

Frakcje w Parlamencie Europejskim*

To grupy polityczne zrzeszające eurodeputowanych z różnych państw członkowskich Unii Europejskiej według przynależności politycznej.

Grupa Zielonych / Wolne Przymierze Europejskie

53

Orientacja polityczna: zielona polityka, regionalizm, separatyzm

Najważniejsze postulaty:
walka ze zmianami klimatu i ochrona różnorodności biologicznej, zrównoważone gospodarowanie surowcami, zmniejszanie nierówności społecznych, sprawiedliwość podatkowa, poszanowanie zasad praworządności i demokracji, zastosowanie mechanizmu solidarności w polityce azylowej i migracyjnej, przeciwdziałanie dyskryminacji, zagwarantowanie kobietom prawa do zdrowia reprodukcyjnego, ochrona praw osób ze społeczności LGBTQI

Grupa „Odnówmy Europę" (Renew Europe)

77
1

Orientacja polityczna: centrowy liberalizm, konserwatywny liberalizm

Najważniejsze postulaty:
ochrona podstawowych praw i wolności demokratycznych, zrównoważony wzrost gospodarczy i zwiększenie konkurencyjności, transformacja cyfrowa, inwestycje w innowacje, wdrożenie paktów migracyjnego i azylowego oraz strategii *Europejski zielony ład*, wsparcie dla Ukrainy

Grupa Postępowego Sojuszu Socjalistów i Demokratów w Parlamencie Europejskim

136
3

Orientacja polityczna: socjaldemokracja

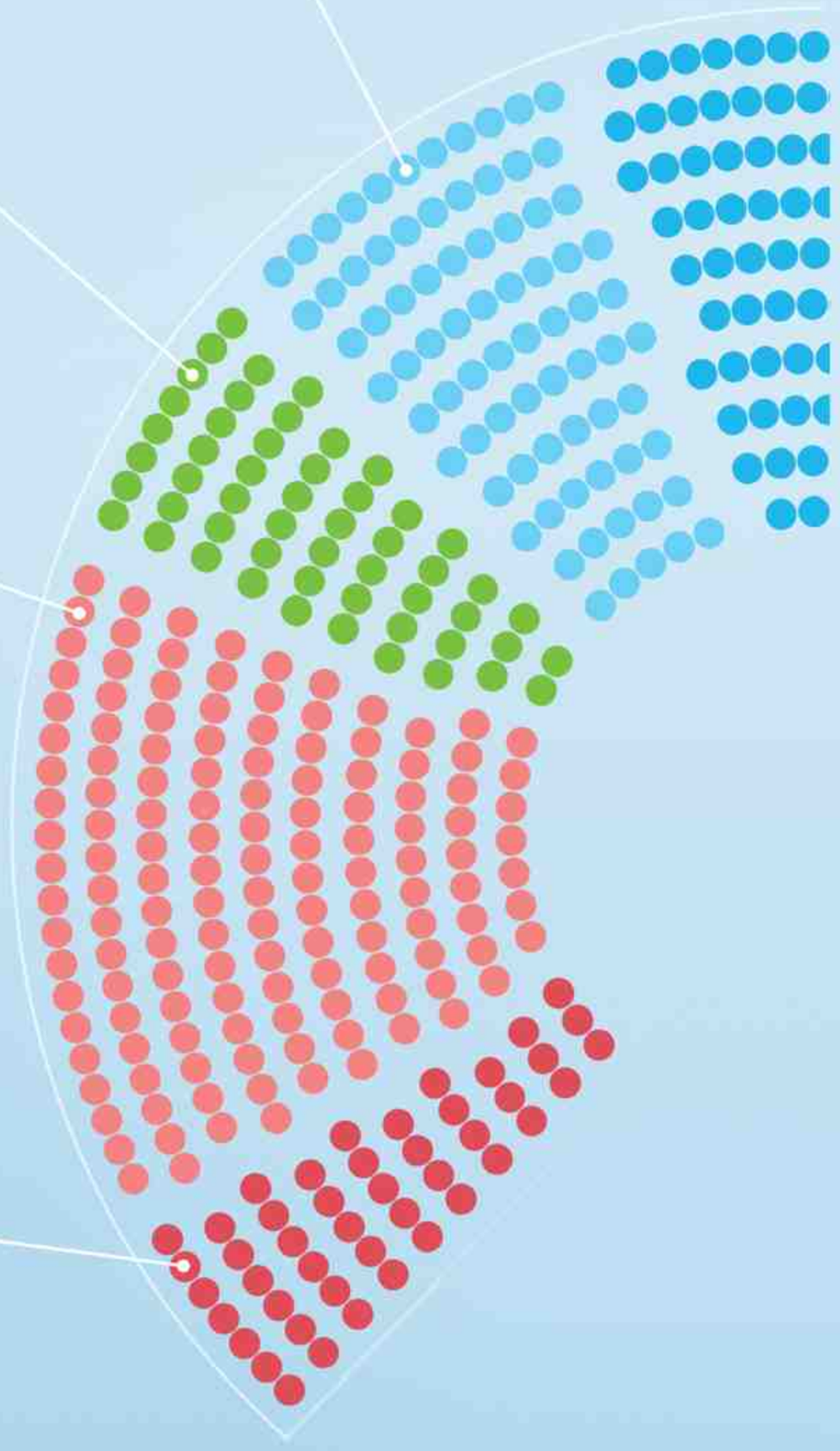
Najważniejsze postulaty:
równość płci i ochrona praw kobiet, przystępne cenowo i dostępne dla wszystkich mieszkania, realizacja założeń strategii *Europejski zielony ład*, prawa socjalne, ochrona praw pracowniczych, zaspokojenie potrzeb zdrowotnych obywateli UE, równy dostęp mieszkańców UE do rozwoju w erze cyfrowej, wsparcie dla Ukrainy, walka z faszyzmem i skrajną prawicą

Grupa Lewicy w Parlamencie Europejskim – GUE/NGL

46

Orientacja polityczna: socjalizm demokratyczny, eurosceptycyzm, zielony socjalizm

Najważniejsze postulaty:
sprawiedliwy podział bogactwa w społeczeństwach, krajach i regionach, prawa socjalne, ochrona praw pracowniczych, respektowanie praw zwierząt, przeciwdziałanie przemocy wobec kobiet i dzieci, zapewnienie podstawowych wolności osobom LGBTQI, humanitarny system migracyjny, walka z ksenofobią, pokojowe rozwiązywanie sporów

liczba posłów

w tym liczba posłów z Polski

* Podział na frakcje z uwzględnieniem liczby mandatów w kadencji 2024–2029.

Grupa Europejskiej Partii Ludowej (Chrześcijańscy Demokraci)

188
23

Orientacja polityczna: chrześcijańska demokracja, liberalny konserwatyzm, proeuropejskość

Najważniejsze postulaty:
inwestycje w obronność, ochrona granic wewnętrznych, kontrola migracji, walka z terroryzmem i przestępczością zorganizowaną, podniesienie konkurencyjności unijnych przedsiębiorstw, wsparcie unijnego rolnictwa i rybołówstwa, rozwijanie innowacyjności technologicznej, tworzenie wysokiej jakości miejsc pracy, powszechny dostęp do opieki zdrowotnej, wzmacnianie solidarności społecznej

Europejscy Konserwatyści i Reformatorzy

78
20

Orientacja polityczna: konserwatyzm, liberalizm gospodarczy, lekki eurosceptycyzm

Najważniejsze postulaty:
poszanowanie suwerenności państw UE, odrzucenie centralizacji i federalizmu w funkcjonowaniu struktur unijnych, promowanie rozwoju gospodarczego, ograniczenie biurokracji, kontrola migracji, ochrona kultur narodowych, ochrona granic, równe traktowanie wszystkich państw członkowskich

Grupa „Patrioci za Europą”

83

Orientacja polityczna: eurosceptycyzm, nacjonalizm, prawicowy populizm

Najważniejsze postulaty:
sprzeciw wobec wojny w Ukrainie, kontrolowanie i redukowanie nielegalnej imigracji, ochrona suwerenności państwowej, odrzucenie strategii *Europejski zielony ład*, podniesienie transparentności w procesie podejmowania decyzji w instytucjach unijnych, obniżenie podatków dla klasy średniej, ochrona wartości chrześcijańskich i tradycyjnego modelu rodziny, zachowanie europejskiej kultury i tożsamości, wspieranie gospodarek krajowych, ochrona europejskiego rolnictwa

Europa Suwerennych Narodów

25
3

Orientacja polityczna: suwerenizm, nacjonalizm, eurosceptycyzm, zielony socjalizm

Najważniejsze postulaty:
pełna suwerenność państw, ograniczenie uprawnień organów UE, antyislamizm, polityka antyimigracyjna, sprzeciw wobec strategii *Europejski zielony ład*, sprzeciw wobec migracji, ochrona kultury i tożsamości europejskiej, zaprzestanie pomocy wojskowej dla Ukrainy*

*Brak oficjalnie ogłoszonego programu / manifestu programowego grupy [stan na dzień 12.09.2024].

720
mandatów
kadencja 2024–2029

Niezrzeszeni

32

Źródło danych: Parlament Europejski.

Komisja Europejska (KE)

Głównym organem wykonawczym UE jest Komisja Europejska. Ma ona charakter kolegialny i ponadnarodowy. Tworzą ją komisarze działający niezależnie od władz krajowych i unijnych – nie przyjmują oni instrukcji od rządów ani od innych instytucji, organów czy jednostek decyzyjnych. Kadencja członków KE trwa 5 lat. Wybiera się ich spośród niezależnych kandydatów po uprzedniej ocenie kwalifikacji i zaangażowania w sprawy europejskie.

W Komisji Europejskiej zasiadają przedstawiciele państw unijnych – po jednym z każdego kraju. Spośród 27 członków wyłania się **Przewodniczącego KE** (zob. przykład na s. 75) i 6 wiceprzewodniczących. W skład Komisji wchodzi ponadto **Wysoki Przedstawiciel UE ds. Zagranicznych i Polityki Bezpieczeństwa** (w randze wiceprzewodniczącego). W trakcie swojej kadencji komisarze nie mogą zajmować innych stanowisk ani wykonywać żadnej pracy zarobkowej i niezarobkowej.

Pozycja ustrojowa KE

Komisja Europejska dba o dobro Unii Europejskiej jako całości – komisarze nie mogą kierować się interesami państw, z których pochodzą. Organ ten pełni funkcje kontrolne i wykonawcze, a także posiada kompetencje w zakresie legislacji i dyplomacji. KE uczestniczy w kształtowaniu ogólnej strategii UE oraz proponuje nowe przepisy prawa unijnego. Jest jedyną instytucją UE, której przysługuje inicjatywa prawodawcza. Jako „strażniczka traktatów" Komisja czuwa nad przestrzeganiem prawa UE i nadzoruje jego stosowanie. Wykonuje także budżet unijny i zarządza programami finansowanymi z jego środków.

Czy wiesz, że...

Przepisy prawa europejskiego (art. 17 TUE) zakładają powołanie KE, w której liczba komisarzy odpowiadałaby 2/3 liczby państw członkowskich – w takim przypadku skład tego organu musiałby się jednak zmieniać zgodnie z zasadą bezwzględnie równej rotacji, tak by nadal odzwierciedlał różnorodność demograficzną i geograficzną UE.

Kompetencje Komisji Europejskiej

Kompetencje w ramach funkcji kontrolnej
• Czuwa nad wprowadzaniem w życie i przestrzeganiem traktatów i aktów prawa unijnego. • Nadzoruje stosowanie prawa unijnego przez państwa członkowskie (pod kontrolą TSUE).
Kompetencje w ramach funkcji wykonawczej
• Wykonuje budżet. • Wprowadza w życie prawo unijne ustanowione przez Radę UE i PE. • Realizuje polityki unijne. • Wydaje akty o zasięgu ogólnym oraz akty wykonawcze. • Wydaje akty administracyjne oraz inne akty o charakterze indywidualnym i konkretnym, w tym te dotyczące konkurencji oraz pomocy publicznej.
Kompetencje w zakresie stanowienia prawa unijnego
• Posiada wyłączne prawo inicjatywy prawodawczej. • Przygotowuje projekt budżetu unijnego. • Wydaje opinie i zalecenia. • Może wydawać akty normatywne – na podstawie upoważnienia udzielonego w traktatach bądź w aktach prawodawczych.
Kompetencje w zakresie stosunków zewnętrznych
• Reprezentuje UE na zewnątrz (poza sprawami dotyczącymi wspólnej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa). • Negocjuje umowy międzynarodowe, które ma zawrzeć Unia.

Czy wiesz, że...

Pod koniec 2024 r. w KE utworzono nowe stanowisko Komisarza ds. Obrony i Przestrzeni Kosmicznej. Ma to wzmocnić mandat UE do współkształtowania polityki przemysłowo-obronnej państw członkowskich oraz zwiększyć ogólnounijne zdolności obronne. Mimo że odpowiedzialność za budowę i funkcjonowanie sił zbrojnych nadal spoczywa na rządach krajowych, UE ma w tych procesach pełnić funkcję wspierającą – koordynować inwestycje rozwijające sektor obronny.

Struktura i organizacja pracy KE

Pracami Komisji kieruje Przewodniczący KE, który rozdziela zadania między komisarzy. Członków KE wspierają pracownicy stałej służby cywilnej, podzielonej na departamenty tematyczne – tzw. **dyrekcje generalne**. Wykonują one zadania Komisji w różnych obszarach polityki unijnej: przygotowują projekty unijnych aktów prawnych, opracowują i wdrażają polityki UE oraz programy ich finansowania. Na czele dyrekcji generalnych stoją dyrektorzy generalni, którzy podlegają komisarzom. Realizacją zaplanowanych i ustanowionych przez KE programów zarządzają agencje wykonawcze. Obsługą administracyjną Komisji zajmuje się Sekretariat Generalny KE.

Przykład

Wybór Przewodniczącego Komisji Europejskiej i jej pozostałych członków

Kandydata na Przewodniczącego KE wskazuje Rada Europejska, która uwzględnia wyniki eurowyborów i skład Parlamentu Europejskiego – najczęściej wywodzi się on z jednego z największych ugrupowań politycznych w PE. Wyboru dokonują eurodeputowani bezwzględną większością głosów. Państwa unijne zgłaszają natomiast kandydatów na wiceprzewodniczących i pozostałych członków KE (komisarzy) – przedstawione przez nie listy nazwisk musi zatwierdzić Rada Unii Europejskiej (w porozumieniu z Przewodniczącym KE). Osoby nominowane występują przed komisją PE, która głosuje nad poszczególnymi kandydaturami. Po zatwierdzeniu 27 nominacji odbywa się głosowanie w Parlamencie Europejskim, w którym posłowie przyjmują cały skład KE. Następnie członków Komisji oficjalnie mianuje Rada Europejska.

Ursula von der Leyen [czyt.: fon der lajen] – pierwsza kobieta na stanowisku Przewodniczącego Komisji Europejskiej. Sprawuje urząd od 2019 r. (w 2024 r. PE ponownie przyjął jej kandydaturę).

Czy wiesz, że...

Wszystkie decyzje w KE podejmują komisarze – mają oni równe uprawnienia i ponoszą odpowiedzialność zbiorową za aktywność organu. Komisja działa zgodnie z zasadą kolegialności, a swoje uchwały może przyjmować w ramach kilku ściśle określonych procedur:

- w procedurze ustnej – w sprawach o dużym znaczeniu politycznym lub gospodarczym, podczas posiedzeń zwyczajnych lub nadzwyczajnych;
- w procedurze pisemnej – gdy żaden komisarz nie zgłasza zastrzeżeń wobec opracowanego przez KE projektu aktu prawnego ani nie wnosi o wprowadzenie w nim zmian;
- w procedurze uprawnienia – kiedy upoważniony komisarz podejmuje decyzję w imieniu KE;
- w procedurze delegacji – gdy w imieniu KE decydują upoważnieni do tego dyrektorzy generalni lub szefowie innych służb UE.

Rada Unii Europejskiej (RUE)

W przepisach regulujących jej działanie występuje pod nazwą „Rada". To organ decyzyjny zajmujący się przyjmowaniem przepisów unijnych i koordynowaniem polityk UE. W posiedzeniach RUE uczestniczą przedstawiciele rządów krajowych – każde państwo członkowskie reprezentuje jedna osoba.

Rada nie jest organem kadencyjnym, a jej członkowie ani nie są powoływani, ani nie mogą zostać odwołani. W spotkaniach RUE muszą uczestniczyć osoby w randze ministra – każde państwo samo ustala, który z członków rządu będzie je reprezentował na danym posiedzeniu. W zależności od poruszanej tematyki organ ten obraduje w różnych składach, jako:

- Rada ds. Ogólnych (pełni najistotniejsze funkcje – koordynuje działania RUE i odpowiada za sprawy administracyjne);
- Rada ds. Zagranicznych (zasiadają w niej ministrowie spraw zagranicznych państw UE);
- Rada ds. Gospodarczych i Finansowych;
- Rada ds. Wymiaru Sprawiedliwości i Spraw Wewnętrznych;
- Rada ds. Konkurencyjności;
- Rada ds. Zatrudnienia, Polityki Społecznej, Zdrowia i Ochrony Konsumentów;
- Rada ds. Transportu, Telekomunikacji i Energii;
- Rada ds. Rolnictwa i Rybołówstwa;
- Rada ds. Środowiska;
- Rada ds. Edukacji, Młodzieży, Kultury i Sportu.

Pozycja ustrojowa RUE

Rada pełni – wspólnie z PE – funkcje prawodawczą i budżetową. Posiada również szereg kompetencji związanych z funkcjami kontrolną, kreacyjną i międzynarodową. Odpowiada za koordynowanie polityk państw członkowskich w konkretnych dziedzinach (polityka gospodarcza i fiskalna, edukacja, kultura, młodzież i sport oraz polityka zatrudnienia). Na podstawie wytycznych Rady Europejskiej RUE określa i realizuje wspólną unijną politykę zagraniczną i bezpieczeństwa, współpracując z Wysokim Przedstawicielem UE ds. Zagranicznych i Polityki Bezpieczeństwa.

Kompetencje Rady Unii Europejskiej

Kompetencje w ramach funkcji prawodawczej
• Wspólnie z PE realizuje zwykłą procedurę ustawodawczą – negocjuje i przyjmuje akty prawne. • Posiada pośrednie prawo inicjatywy legislacyjnej – może zażądać, aby KE przeprowadziła określone analizy i przedłożyła propozycję aktu prawnego, który rozwiązałby wskazany przez RUE problem.
Kompetencje w ramach funkcji budżetowej
• Uchwala – wspólnie z PE – wieloletnie ramy finansowe oraz roczne budżety UE.
Kompetencje w ramach funkcji kreacyjnej
• Powołuje Sąd UE i może modyfikować zakres jego jurysdykcji. Ma także możliwość powoływania sądów wyspecjalizowanych. • Tworzy agencje i urzędy wspierające instytucje UE w realizacji ich zadań. • Określa liczbę członków niektórych instytucji i organów UE (np. komisarzy w KE). • Mianuje członków Trybunału Obrachunkowego UE, Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów.
Kompetencje w ramach funkcji kontrolnej
• Decyduje o zawieszeniu niektórych praw danego państwa członkowskiego wynikających z traktatów (łącznie z zawieszeniem prawa do udziału przedstawiciela danego kraju w głosowaniach samej RUE). • Ma prawo zalegalizować pomoc publiczną udzielaną przez państwo członkowskie.
Kompetencje w ramach funkcji międzynarodowej
• Zawiera w imieniu UE umowy międzynarodowe z państwami trzecimi i organizacjami międzynarodowymi. • Odgrywa istotną rolę w procedurze rewizji traktatów założycielskich.

Struktura i organizacja pracy RUE

Posiedzenia Rady odbywają się w Brukseli od kilku do kilkunastu razy w roku. Przewodniczy im minister z państwa członkowskiego, które w danym czasie sprawuje prezydencję. To, któremu członkowi UE przypadnie ta funkcja, ustala się zgodnie z zasadą równej rotacji i w ramach tzw. **grup trzech prezydencji**. Przez 18 miesięcy prezydencję sprawuje ustalona wcześniej grupa trzech państw – kolejno obejmują one przewodnictwo we wszystkich składach Rady na 6-miesięczne okresy. Wyjątkiem od tych reguł jest organizacja pracy w Radzie ds. Zagranicznych, przewodniczy jej bowiem zawsze Wysoki Przedstawiciel UE ds. Zagranicznych i Polityki Bezpieczeństwa.

Radę wspomaga **Sekretariat Generalny RUE**, którym kieruje Sekretarz Generalny. Jej prace wspiera także Komitet Stałych Przedstawicieli (tzw. COREPER). To najważniejszy z organów przygotowawczych RUE, który analizuje wszystkie punkty z porządku jej obrad, zanim trafią pod dyskusję ministrów na konkretnym posiedzeniu.

Podejmowanie decyzji w Radzie UE

Rada UE podejmuje decyzje w drodze głosowania, w obecności więcej niż połowy składu:

- **zwykłą większością**, w sytuacji, gdy co najmniej 14 państw unijnych głosuje „za" – w sprawach proceduralnych i przy uchwalaniu regulaminu wewnętrznego RUE;
- **większością kwalifikowaną**, wówczas, gdy „za" głosuje 55% państw członkowskich reprezentujących minimum 65% ludności UE – to najczęściej stosowana metoda głosowania, używana m.in. w ramach zwykłej procedury ustawodawczej (tzw. zasada podwójnej większości; zob. przykład);
- **większością kwalifikowaną wzmocnioną**, kiedy „za" głosuje 72% państw członkowskich reprezentujących minimum 65% ludności – metoda stosowana w sytuacji, kiedy RUE nie stanowi danego prawa na wniosek KE lub Wysokiego Przedstawiciela UE ds. Zagranicznych i Polityki Bezpieczeństwa;
- **jednogłośnie** – jednomyślności wymagają sprawy dotyczące m.in. wspólnej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa, nadania nowych praw obywatelom UE, członkostwa w UE, finansów UE (np. wieloletnich ram finansowych), a także niektóre kwestie związane z wymiarem sprawiedliwości i sprawami wewnętrznymi (np. z prokuraturą europejską lub operacyjną współpracą policyjną).

Siedziba Rady UE znajduje się w Brukseli.

Przykład

Nicea albo śmierć!

Zasada podwójnej większości, wprowadzona na mocy traktatu lizbońskiego, reguluje głosowania w RUE od 2014 r. Zastąpiła obowiązujący od 2004 r. system głosów ważonych (tzw. nicejski system liczenia głosów), zgodnie z którym każdemu państwu przysługiwała określona liczba głosów – od 3 do 29, w zależności od liczby mieszkańców. Podjęcie decyzji wymagało jednocześnie uzyskania odpowiedniej sumy głosów oraz poparcia większości państw. System nicejski promował państwa małe i średnie kosztem krajów największych i najludniejszych. Zgodnie z jego zasadami Polska po wstąpieniu do UE miała otrzymać aż 27 głosów w Radzie UE, przy 29 głosach Niemiec, Wielkiej Brytanii, Francji i Włoch. Politycy zachodnioeuropejscy dążyli do zmiany postanowień traktatowych, co wywołało spór o metodę głosowania w RUE. W Polsce obronę nicejskiego systemu prowadzono pod hasłem „Nicea albo śmierć!". Jako pierwszy użył tego zwrotu deputowany PE Jacek Saryusz-Wolski. Podczas jednej z debat w Sejmie RP z hasłem tym wystąpił poseł Jan Maria Rokita.

Przykład

Organy doradcze PE, KE i Rady UE

- **Europejski Komitet Ekonomiczno-Społeczny** to organ doradczy utworzony w 1957 r. na mocy traktatu rzymskiego. Reprezentuje na forum unijnym organizacje pracowników i pracodawców oraz inne grupy interesu (np. rolników, handlowców, konsumentów). Doradza PE, KE i Radzie UE w kwestiach dotyczących polityki gospodarczej i społecznej. W dziedzinach wskazanych w traktatach Komitet wydaje opinie w ramach obowiązkowych konsultacji.
- **Europejski Komitet Regionów** to organ doradczy utworzony w 1994 r. na mocy TUE. Reprezentuje europejskie władze regionalne i lokalne – wyraża ich potrzeby na forum UE. W jego skład wchodzą przedstawiciele z 27 państw unijnych. KE, Rada UE i PE muszą uwzględniać opinię Komitetu przy stanowieniu unijnego prawa.

Trybunał Sprawiedliwości UE (TSUE)

To stały organ sądowy UE (i Euratomu) z siedzibą w Luksemburgu. Jest gwarantem przestrzegania prawa unijnego. W ramach swoich zadań TSUE kontroluje legalność aktów prawnych wydawanych przez instytucje UE, czuwa nad wypełnianiem przez państwa członkowskie obowiązków wynikających z traktatów oraz dokonuje wykładni przepisów unijnych na wniosek sądów krajowych. Jego rola polega na zapewnianiu jednakowych interpretacji i jednolitego stosowania prawa unijnego we wszystkich państwach UE, a także na rozstrzyganiu ewentualnych sporów prawnych między rządami krajowymi a instytucjami UE.

Trybunał pracuje zgodnie z zasadami kolegialności i niezależności. Jego orzeczenia są wiążące dla wszystkich państw członkowskich. W strukturze TSUE działają dwa organy: **Trybunał Sprawiedliwości** i **Sąd**. Mają one obowiązek porozumiewać się ze stronami postępowania (np. z przedstawicielami państw unijnych) w ich językach narodowych.

Trybunał Sprawiedliwości

W skład Trybunału Sprawiedliwości (TS) wchodzi **27 sędziów** – po jednym z każdego państwa członkowskiego. Nominują ich rządy państw członkowskich, po pozytywnym zaopiniowaniu poszczególnych kandydatur przez właściwy komitet powołany przez Radę UE. Mandat sędziego jest 6-letni i odnawialny. Co 3 lata dokonuje się wymiana części składu.

Osoby zasiadające w Trybunale muszą posiadać kwalifikacje wymagane w ich państwach do zajmowania najwyższych stanowisk sądowych lub być prawnikami o uznanych kompetencjach. Mają obowiązek zachowywać niezależność i bezstronność. By zapewnić im swobodę działalności, członkom TS przyznano immunitet, który uchylić może wyłącznie sam Trybunał. Sędziom nie wolno wykonywać żadnych funkcji administracyjnych oraz politycznych.

Członkowie TS wybierają spośród siebie **Prezesa** i **Wiceprezesa TSUE** na 3-letnią kadencję (z możliwością reelekcji). Prezes stoi na czele TSUE i kieruje jego pracami. Trybunał może obradować w pełnym składzie, w ramach **Wielkiej Izby** (15 sędziów), albo w izbach złożonych z 3 lub 5 sędziów. Pełny skład orzeka wyłącznie w sprawach o wyjątkowym znaczeniu. Wielka Izba TSUE rozstrzyga wówczas, gdy żądają tego państwa członkowskie lub instytucje będące stronami postępowania.

Prace Trybunału Sprawiedliwości wspomaga **11 rzeczników generalnych**. Ich zadania polegają na opiniowaniu spraw przed ich rozpatrzeniem przez sędziów.

Sąd

W organie tym zasiada obecnie **54 sędziów** – po dwóch z każdego państwa członkowskiego. Są oni mianowani na swoje stanowiska na tych samych zasadach co sędziowie Trybunału Sprawiedliwości, także na 6-letnią kadencję. W Sądzie nie ma rzeczników

Czym zajmuje się TSUE?

Rodzaj spraw, w których orzeka TSUE	Opis
Interpretacja prawa unijnego (pytanie prejudycjalne)	Jeśli sądy krajowe w państwach członkowskich UE mają wątpliwości co do interpretacji prawa unijnego, mogą się zwrócić do Trybunału o wyjaśnienie przepisów. Odpowiedź TSUE może mieć postać wyroku lub postanowienia z uzasadnieniem. Sądy krajowe muszą się stosować do dokonanych przez Trybunał wykładni przepisów.
Egzekwowanie prawa (skarga o stwierdzenie uchybienia)	W sprawach tego rodzaju TSUE kontroluje, czy poszczególne państwa wypełniają zobowiązania wynikające z prawa UE. Postępowania wszczęte po wniesieniu skargi dotyczą naruszeń unijnych przepisów przez organy władzy i toczą się przeciwko rządom krajowym. Zanim sprawa trafi do TSUE, Komisja Europejska przeprowadza postępowanie, w którym państwo członkowskie może odpowiedzieć na stawiane mu zarzuty. Jeśli nie przestaje ono naruszać prawa wspólnotowego, KE lub inne państwo członkowskie wnosi skargę do Trybunału. Jeżeli TSUE stwierdzi uchybienie, zaskarżone państwo musi je bezzwłocznie naprawić. Jeśli nie zastosuje się do wyroku, Trybunał może nałożyć na nie sankcję w postaci ryczałtu lub kary pieniężnej.
Stwierdzanie nieważności aktów prawnych UE (skarga o stwierdzenie nieważności)	TSUE może stwierdzić nieważność aktu prawnego wydanego przez instytucję, organ lub jednostkę organizacyjną UE – w odpowiedzi na skargę złożoną przez podmiot (np. rząd krajowy lub obywatela UE), który uważa, że dany akt narusza unijne traktaty lub prawa podstawowe. Trybunał Sprawiedliwości rozpatruje skargi wniesione przez państwa członkowskie przeciwko Parlamentowi Europejskiemu lub Radzie UE albo przez jedną instytucję UE przeciwko drugiej. Skargami pozostałych podmiotów zajmuje się Sąd. Prawo zwrócenia się do Sądu o stwierdzenie nieważności aktu UE przysługuje również osobom prywatnym, ale tylko w sytuacji, w której akt ten bezpośrednio ich dotyczy.
Zapewnienie działania UE (skarga na bezczynność)	Rządy państw członkowskich i instytucje unijne mogą złożyć do Trybunału skargę na bezczynność instytucji, organu lub jednostki organizacyjnej UE. TSUE bada wtedy, czy brak działań ze strony zaskarżonego podmiotu był legalny. Trybunał rozpatruje skargę tylko w sytuacji, gdy dana instytucja została wcześniej wezwana do podjęcia działania.
Nakładanie sankcji na instytucje UE (powództwo o odszkodowanie)	Z powództwem o odszkodowanie mogą wystąpić za pośrednictwem Trybunału wszystkie osoby lub przedsiębiorstwa, których interesy zostały naruszone w wyniku działania lub bezczynności danej instytucji UE lub jej pracowników.

generalnych. Rozstrzyganiem spraw zajmują się w nim izby złożone najczęściej z 3 lub 5 sędziów.

Głównym zadaniem Sądu jest rozpoznawanie w pierwszej instancji skarg o stwierdzenie nieważności wnoszonych przez osoby fizyczne i prawne oraz przez państwa członkowskie (z wyjątkiem skarg zastrzeżonych dla Trybunału). Izby orzekające rozpatrują sprawy dotyczące ponad czterystu dziedzin, takich jak prawo konkurencji, ochrona własności intelektualnej, zamówienia publiczne, znaki towarowe, zdrowie. Od rozstrzygnięć Sądu strony mogą się odwołać do Trybunału Sprawiedliwości, który ma prawo uchylić każde orzeczenie w drugiej instancji. Po podjęciu takiej decyzji TS może wydać ostateczne orzeczenie w danej sprawie bądź skierować ją do ponownego rozpatrzenia przez Sąd.

Przykład

Handel produktami z fok

UE wprowadziła zakaz handlu produktami z fok, z wyjątkiem produktów z materiałów uzyskanych w wyniku tradycyjnych polowań prowadzonych przez grenlandzkich Eskimosów. W 2013 r. Sąd uznał ważność tego zakazu. W swoim orzeczeniu wskazał, że z uwagi na występujące między państwami unijnymi rozbieżności w przepisach UE miała prawo ujednolicić zasady w tym zakresie – dla uniknięcia zakłóceń na rynku i w trosce o ochronę zwierząt.

Europejski Bank Centralny (EBC)

EBC to instytucja ponadnarodowa, która posiada osobowość prawną na mocy międzynarodowego prawa publicznego. Bank ten jest w pełni niezależny: nie podlega kontroli ze strony pozostałych instytucji UE oraz państw członkowskich. EBC odpowiada za emisję wspólnej waluty europejskiej, ochronę jej siły nabywczej i ustalanie stóp procentowych w strefie euro. Zapewnia także stabilność cen i sprawuje nadzór nad bankami centralnymi w państwach należących do strefy euro. W ramach swoich kompetencji może przyjmować akty prawne oraz przedstawiać opinie na temat nowych przepisów opracowywanych na poziomach unijnym i krajowym.

Organy EBC

Za realizację polityki pieniężnej oraz bieżącą działalność Banku odpowiada **Zarząd EBC**, w którego skład wchodzą Prezes i Wiceprezes EBC oraz czterej członkowie mianowani przez Radę Europejską na 8-letnią kadencję.

Głównym organem decyzyjnym w instytucji jest **Rada Prezesów**, w której zasiadają wszyscy członkowie Zarządu EBC oraz prezesi banków centralnych z 19 państw ze wspólną walutą. Rada ocenia sytuację gospodarczą i monetarną w UE, podejmuje decyzje dotyczące polityki pieniężnej w strefie euro, decyduje o wysokości stóp procentowych i wielkości rezerw walutowych.

Funkcję konsultacyjną pełni **Rada Ogólna EBC**, która wspiera państwa przygotowujące się do przystąpienia do unii gospodarczej i walutowej. W skład tego organu wchodzą Prezes i Wiceprezes EBC oraz przedstawiciele 27 państw członkowskich UE.

Europejski Trybunał Obrachunkowy (ETO)

Kontroluje finanse Unii Europejskiej. To ponadnarodowy organ kolegialny – jego członkowie są niezależni w wykonywaniu swoich funkcji, co oznacza, że nie przyjmują instrukcji od rządów państw członkowskich ani od instytucji UE.

ETO nadzoruje wszystkie dochody i wydatki UE. Prowadzone przez tę instytucję prace kontrolne koncentrują się głównie na działalności KE, ponieważ to ona jest głównym organem odpowiedzialnym za wykonanie budżetu unijnego. Do zadań ETO należą:

- prowadzenie audytów dochodów i wydatków UE – sprawdzanie, czy jej fundusze są prawidłowo wykorzystywane i rozliczane;
- kontrolowanie działań podmiotów zajmujących się funduszami unijnymi, m.in. instytucji UE, organów państw członkowskich i państw otrzymujących pomoc unijną;
- zgłaszanie podejrzeń dotyczących oszustw, korupcji lub innych nielegalnych działań do Europejskiego Urzędu ds. Zwalczania Nadużyć Finansowych (OLAF);
- sporządzanie rocznych sprawozdań dla PE i Rady UE (PE analizuje te raporty przed podjęciem decyzji o zatwierdzeniu wykonania budżetu przez KE);
- opiniowanie projektów aktów prawnych dotyczących finansów UE.

Skład ETO

Organ ten liczy 27 członków (po jednym z każdego państwa UE), mianowanych na 6-letnią kadencję przez Radę UE, po konsultacji z PE (istnieje możliwość odnowienia mandatu). W Trybunale może zasiadać osoba, która w swoim kraju pracowała w organach kontroli zewnętrznej lub posiada szczególne kwalifikacje do zajmowania stanowisk kontrolnych. Podczas pełnienia funkcji członkowie ETO nie mogą wykonywać innej działalności zarobkowej lub niezarobkowej. Na czele organu stoi **Prezes ETO**, wybrany z grona członków na 3-letnią kadencję. Zarządza on instytucją i kieruje jej bieżącą działalnością, a także przewodniczy posiedzeniom Trybunału.

Czy wiesz, że...

ETO powstał już w 1975 r., aby zapewnić demokratyczną kontrolę finansów wspólnot europejskich. Status pełnoprawnej instytucji unijnej został mu przyznany w 1993 r. na mocy traktatu z Maastricht.

Ćwiczenia

WYKONAJ W ZESZYCIE

1 Rozważ, która z instytucji UE – Parlament Europejski czy Rada Europejska – posiada większą legitymizację. Uzasadnij swoją odpowiedź, odnosząc się do sposobu wyłaniania składu obu tych organów.

2 Opisz procedurę wyboru Przewodniczącego Rady Europejskiej i wymień jego najważniejsze uprawnienia.

3 Podaj najważniejsze kompetencje Trybunału Sprawiedliwości UE.

4 Wskaż, które z poniższych zdań są prawdziwe, a które – fałszywe.

- **A** Parlament Europejski posiada inicjatywę ustawodawczą.
- **B** W skład Komisji Europejskiej wchodzą eurodeputowani zatwierdzeni przez Parlament Europejski i Radę Europejską.
- **C** Parlament Europejski i Rada Unii Europejskiej pełnią w UE funkcje legislacyjne.
- **D** Posiedzenia Rady Europejskiej odbywają się raz na kwartał w Strasburgu.

! **5** Przyporządkuj do wymienionych instytucji UE opisy ich kompetencji.

Rada Europejska – A
Parlament Europejski – B
Komisja Europejska – C
Rada Unii Europejskiej – D

1. Decyduje o ogólnym kierunku działań i priorytetach politycznych UE oraz określa wytyczne wspólnej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa.
2. Uczestniczy w procesie stanowienia prawa unijnego i ratyfikuje umowy międzynarodowe oraz traktaty akcesyjne.
3. Posiada wyłączne prawo inicjatywy ustawodawczej.
4. Zawiera w imieniu UE umowy międzynarodowe z państwami trzecimi i organizacjami międzynarodowymi.
5. Kontroluje legalność aktów prawnych wydawanych przez unijne instytucje.

★ **6** Oceń, czy system instytucji Unii Europejskiej jest zorganizowany zgodnie z zasadą trójpodziału władzy. Odpowiedź uzasadnij.

7 Wymień i krótko scharakteryzuj rodzaje spraw, w których orzeka TSUE.

★ **8** Przeprowadźcie w klasie dyskusję na temat przyszłości Unii Europejskiej. Rozważcie, w jaki sposób mogą się zmienić jej struktura i zadania oraz skład członkowski. Podzielcie się na dwie grupy. Pierwszy zespół przygotowuje argumenty na poparcie opinii, że struktura i cele UE są ciągle aktualne, bo instytucje unijne na bieżąco dostosowują je do nowych wyzwań i potrzeb współczesnego świata. Drugi zespół opracowuje argumenty przeciw tej tezie. Podczas formułowania stanowisk uwzględnijcie bieżącą sytuację gospodarczo-polityczną w Europie. W dyskusji odwołajcie się do konkretnych działań podejmowanych przez Unię i jej instytucje. Argumenty opracowane przez obie grupy zanotujcie w swoich zeszytach przedmiotowych.

Na forum klasy

! **9** Podzielcie się na osiem grup. Zadaniem każdego zespołu będzie scharakteryzowanie jednej z frakcji w PE. W swoim opracowaniu uwzględnijcie program polityczny frakcji i jej historię. Podajcie imię i nazwisko przewodniczącego wybranej grupy politycznej oraz państwo, z którego ta osoba się wywodzi. Przedstawcie efekty swojej pracy na forum klasy. Następnie wspólnie oceńcie, które z frakcji mają charakter dominujący. Skorzystajcie z informacji zawartych na s. 72–73 oraz ze źródeł internetowych.

Praca w grupie

3 Funkcjonowanie Unii Europejskiej

unia gospodarcza i walutowa | dochody i wydatki UE | przestrzeń wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości | wspólna polityka zagraniczna i bezpieczeństwa | polityka spójności | fundusze europejskie | polityki sektorowe

Unia Europejska funkcjonuje przede wszystkim w obszarach, w których państwa członkowskie przyznały jej, na mocy traktatów, wyłączne kompetencje. Do najważniejszych z tych dziedzin należą: jednolity rynek, unia gospodarcza i walutowa, wspólna polityka zagraniczna i bezpieczeństwa. W zakresie kompetencji dzielonych UE podejmuje również działania w przestrzeni wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości. Każdego roku państwa członkowskie realizują tysiące projektów finansowanych ze środków europejskich. Jak doszło do utworzenia unii gospodarczo-walutowej? Jakie są źródła dochodów UE i na co organizacja przeznacza swoje środki? Jak działają struktury europejskie w obszarze spraw wewnętrznych? Jakie organy realizują politykę zagraniczną UE?

Jednolity rynek

Ustanowienie w 1986 r. jednolitego rynku UE (tzw. **rynku wewnętrznego**) było niezbędne do realizacji podstawowych celów unijnych w zakresie swobód. Zgodnie z założeniami *Jednolitego aktu europejskiego* obywatele Unii Europejskiej mogą wybrać w dowolnym państwie członkowskim miejsce zamieszkania, nauki, pracy, zakupów czy życia na emeryturze. Aby było to możliwe, w ramach jednolitego rynku wewnętrznego zagwarantowano swobodny przepływ zarówno osób, jak i kapitału, towarów i usług. Swobodę działalności gospodarczej oraz wymiany handlowej Unia zapewniła swoim obywatelom dzięki usunięciu większości biurokratycznych, prawnych i technicznych barier między państwami członkowskimi.

Unia gospodarcza i walutowa

Unią gospodarczą i walutową (UGiW) nazywa się proces integracji unijnych gospodarek, który wraz z jednolitym rynkiem ma zapewnić państwom UE stabilność finansową oraz przyczynić się do zrównoważonego wzrostu gospodarczego i podniesienia poziomu zatrudnienia.

Istotą unii gospodarczej jest ścisła koordynacja polityk gospodarczych prowadzonych przez członków Unii, w tym ustalanie przez państwa wspólnych celów gospodarczych oraz ustanowienie rynku wewnętrznego funkcjonującego zgodnie z zasadami gospodarki rynkowej i wolnej konkurencji. Z kolei unia walutowa zakłada wprowadzenie jednej waluty we wszystkich krajach unijnych oraz realizowanie przez nie jednolitej polityki dotyczącej pieniądza i wymiany walut, umożliwiającej utrzymanie stabilnych cen. Polityka gospodarcza – dotycząca m.in. podatków i budżetów krajowych – nadal należy do kompetencji państw członkowskich. Na szczeblu wspólnotowym koordynują one natomiast swoje ogólne działania w obszarze gospodarki i polityki monetarnej. UGiW opiera się zatem na trzech filarach obejmujących:

- dążenie do ustanowienia jednolitej waluty;
- spójną politykę pieniężną i kursową, gwarantowaną m.in. przez działalność EBC;
- ujednolicenie polityk gospodarczych prowadzonych przez państwa należące do UE.

Do UGiW należą wszystkie państwa unijne, nie wszystkie jednak zdecydowały się na rezygnację z waluty krajowej i zastąpienie jej wspólną jednostką monetarną. 1 stycznia 1999 r. strefę euro utworzyło 11 państw. W XXI w. do tej grupy dołączyło kolejne osiem krajów (zob. mapę na s. 84).

Etapy wdrażania unii gospodarczej i walutowej

Etap 1 lata 1990–1993	• poszerzenie zakresu współpracy między bankami centralnymi z państw członkowskich • zakończenie budowy wspólnego rynku • zlikwidowanie przeszkód w swobodnym przepływie kapitału • koordynacja polityki gospodarczej i walutowej • bezpłatne korzystanie z ECU (Europejska Jednostka Walutowa, poprzedniczka euro)
Etap 2 lata 1994–1998	• utworzenie Europejskiego Instytutu Walutowego (EIW), do którego zadań należało pogłębienie współpracy między narodowymi bankami centralnymi i skoordynowanie polityki pieniężnej państw członkowskich • przyjęcie zmian legislacyjnych ograniczających deficyty budżetowe w państwach członkowskich i zagwarantowanie niezależności krajowych banków centralnych • ustalenie nazwy wspólnej waluty: „euro” • stworzenie systemu TARGET, automatycznie przeliczającego waluty narodowe na wspólną walutę euro • uzgodnienie listy 11 państw, które miały wdrożyć trzeci etap UGiW • powołanie Europejskiego Banku Centralnego
Etap 3 lata 1999–2002	• zamrożenie krajowych kursów wymiany walut narodowych na wspólną walutę euro i wejście w życie wewnątrzunijnego mechanizmu kursowego (ERM II) • realizacja jednolitej polityki pieniężnej przez Europejski System Banków Centralnych oraz Eurosystem (zob. więcej na s. 84) • wprowadzenie wspólnego pieniądza w obrocie bezgotówkowym (lata 1999–2001), początkowo jako „waluty niewidzialnej” – oznaczało to, że euro wykorzystywano jedynie do celów księgowych, np. w płatnościach elektronicznych • wprowadzenie euro w obrocie gotówkowym (1 stycznia 2002 r.) • całkowite wycofanie walut narodowych z obiegu (28 lutego 2002 r.)

Docelowo wszystkie kraje członkowskie UE powinny przyjąć wspólną walutę. Wyjątkiem jest Dania, która korzysta z tzw. klauzuli opt-out, przyznającej państwu prawo wyboru, czy pozostanie przy własnym pieniądzu, czy też zdecyduje się przystąpić do strefy euro.

Kryteria konwergencji

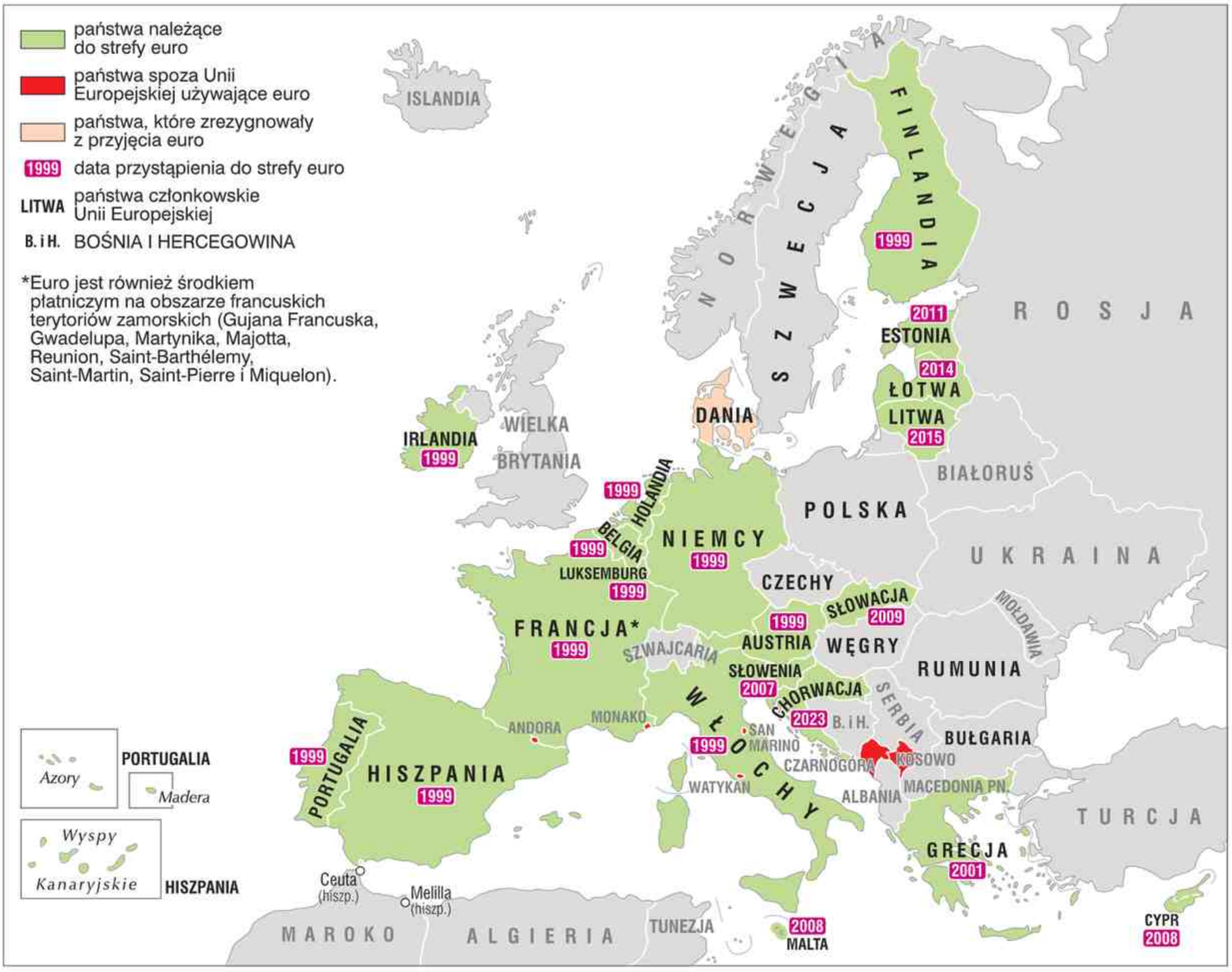
Państwa członkowskie UE, które chcą przyjąć wspólną walutę, muszą spełnić szereg warunków określanych jako **kryteria konwergencji**. Wymieniono je w *Traktacie o funkcjonowaniu UE*. To, że dane państwo osiągnęło wysoki stopień trwałej konwergencji gospodarczej, oznacza, że poziom rozwoju jego gospodarki jest zbliżony do poziomu rozwoju gospodarek państw należących już do strefy euro.

Spełnienie omawianych warunków ocenia się na podstawie różnych wskaźników gospodarczych: poziomu inflacji (czyli wzrostu cen), długu publicznego, kursów wymiany walut, długoterminowych stóp procentowych. Najważniejsze kryteria konwergencji dotyczą:

- **stabilności finansów publicznych** – dług publiczny państwa członkowskiego nie powinien wynosić więcej niż 60% PKB;
- **deficytu budżetowego państwa** – jego wartość nie może przekraczać 3% PKB;
- **stabilności cen** – stopa inflacji i długoterminowe stopy procentowe nie mogą przekroczyć określonej wartości (średnia nominalna długoterminowa stopa procentowa nie może przewyższać stopy procentowej trzech państw członkowskich o najniższym poziomie inflacji więcej niż o 2 punkty procentowe);
- **kursu walutowego** – państwo musi od co najmniej dwóch lat uczestniczyć w mechanizmie kursowym (ERM II), a wartość jego waluty nie może się wahać zbyt mocno względem kursu centralnego ERM II.

Oprócz kryteriów o charakterze ekonomicznym konieczne jest również spełnienie **kryteriów prawnych**, np. państwa aspirujące do strefy euro muszą zagwarantować niezależność krajowych banków centralnych.

Państwa należące do strefy euro

Europejski System Banków Centralnych

W styczniu 1999 r., w momencie powstania strefy euro, odpowiedzialność za prowadzenie polityki pieniężnej w państwach, w których obowiązuje wspólna waluta, przeniesiono z krajowych banków centralnych na **Europejski Bank Centralny**. EBC współpracuje z bankami centralnymi ze wszystkich państw członkowskich – bez względu na to, czy przyjęły one euro – i wspólnie z nimi tworzy **Europejski System Banków Centralnych** (ESBC). Jego głównym zadaniem jest utrzymanie stabilności cen. Do momentu, gdy wszystkie państwa unijne znajdą się w strefie euro, ESBC będzie współistnieć z Eurosystemem, którego działalność ogranicza się do państw już korzystających ze wspólnej waluty.

Zadania ESBC	Zadania Eurosystemu
• definiowanie i realizacja polityki pieniężnej całej UE • prowadzenie operacji walutowych • zarządzanie rezerwami walutowymi państw członkowskich UE • zapewnianie właściwego działania systemów płatniczych w UE	• definiowanie i wdrażanie polityki pieniężnej państw ze wspólną walutą • prowadzenie operacji walutowych • zarządzanie rezerwami walutowymi państw ze strefy euro • zapewnianie sprawnego działania systemów płatniczych w strefie euro

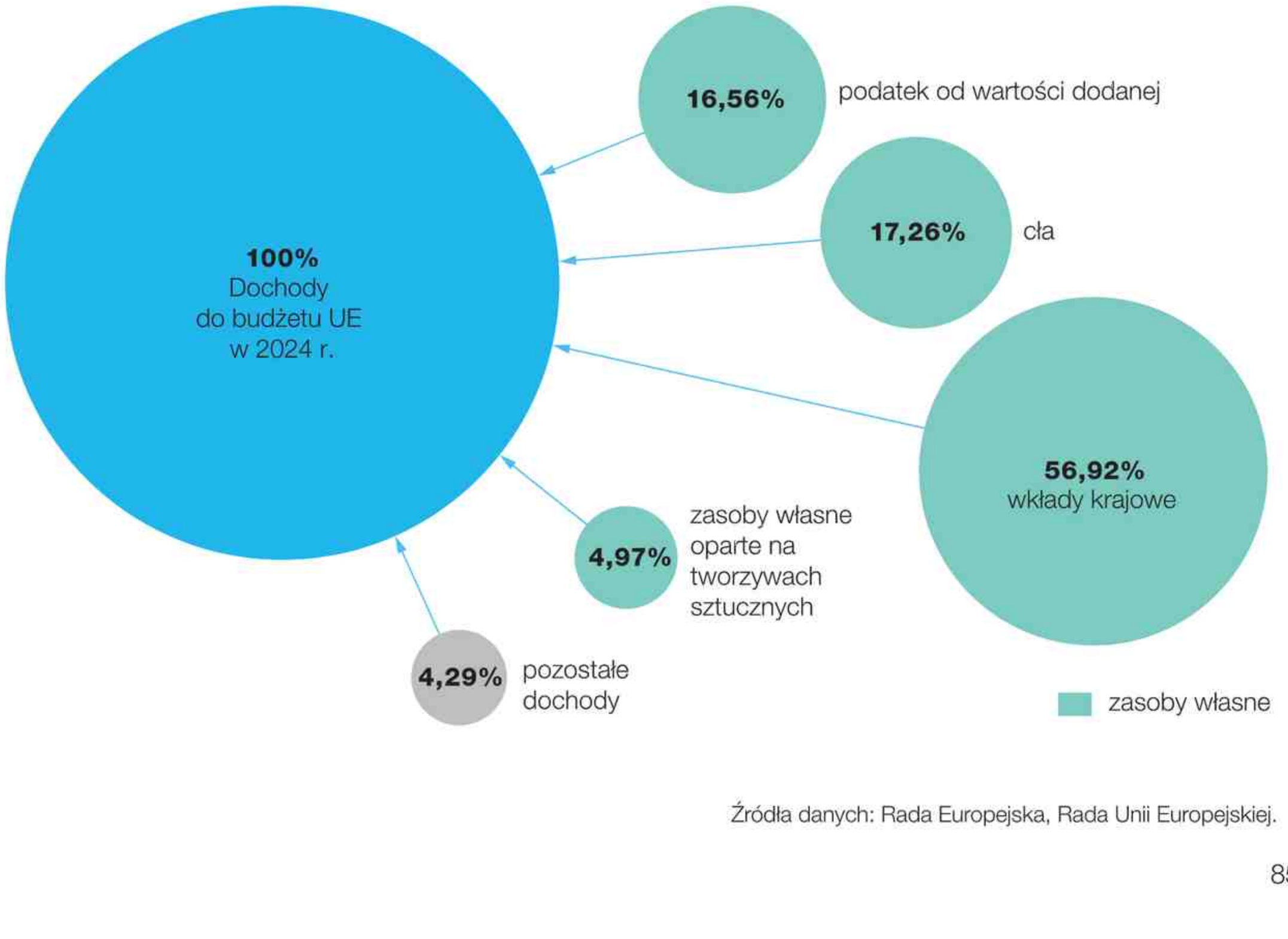
Dochody UE

Instytucje unijne opracowują budżet wspólnoty zgodnie z zasadą, że wydatki muszą odpowiadać dochodom. Zasilające go środki pochodzą głównie z **zasobów własnych UE** Należą do nich wymienione poniżej źródła dochodów.

- **Cła nakładane na towary spoza UE** – opłaty celne od importu są pobierane na zewnętrznych granicach Unii według **Wspólnej Taryfy Celnej** (CCT). Określone w niej stawki różnią się w zależności od rodzaju sprowadzanych towarów i ich pochodzenia. Za pobór cła odpowiadają państwa członkowskie i ich organy, które przekazują uzyskane środki do budżetu UE (w latach 2021–2027 państwa te zachowują 25% zebranych opłat na pokrycie kosztów poboru).
- **Podatek od wartości dodanej** (VAT) – część pobranego podatku VAT od towarów i usług państwa członkowskie przekazują do budżetu UE.
- **Wkłady krajowe** – bezpośrednie wpłaty państw członkowskich stanowią ok. 55% dochodów unijnych. Tzw. stawka poboru (kwota pobierana od danego państwa) zmienia się w każdym roku – ustala się ją indywidualnie, w zależności od zamożności danego kraju (mierzonej na podstawie jego DNB – dochodu narodowego brutto) i z uwzględnieniem łącznej kwoty innych dochodów do unijnego budżetu.
- **Zasoby własne oparte na tworzywach sztucznych** – składka wyliczana indywidualnie dla każdego państwa na podstawie ilości zużytych w nim opakowań z tworzyw sztucznych, które nie mogą zostać poddane recyklingowi (stawka poboru wynosi 0,80 euro za kilogram odpadów).

Na pozostałe dochody unijne składają się m.in.: podatki od wynagrodzeń urzędników UE, kary pieniężne nakładane na przedsiębiorstwa, które nie przestrzegają unijnych przepisów, zyski z odsetek bankowych oraz zwroty pomocy unijnej niewykorzystanej przez państwa.

Źródła dochodów Unii Europejskiej w 2024 r.

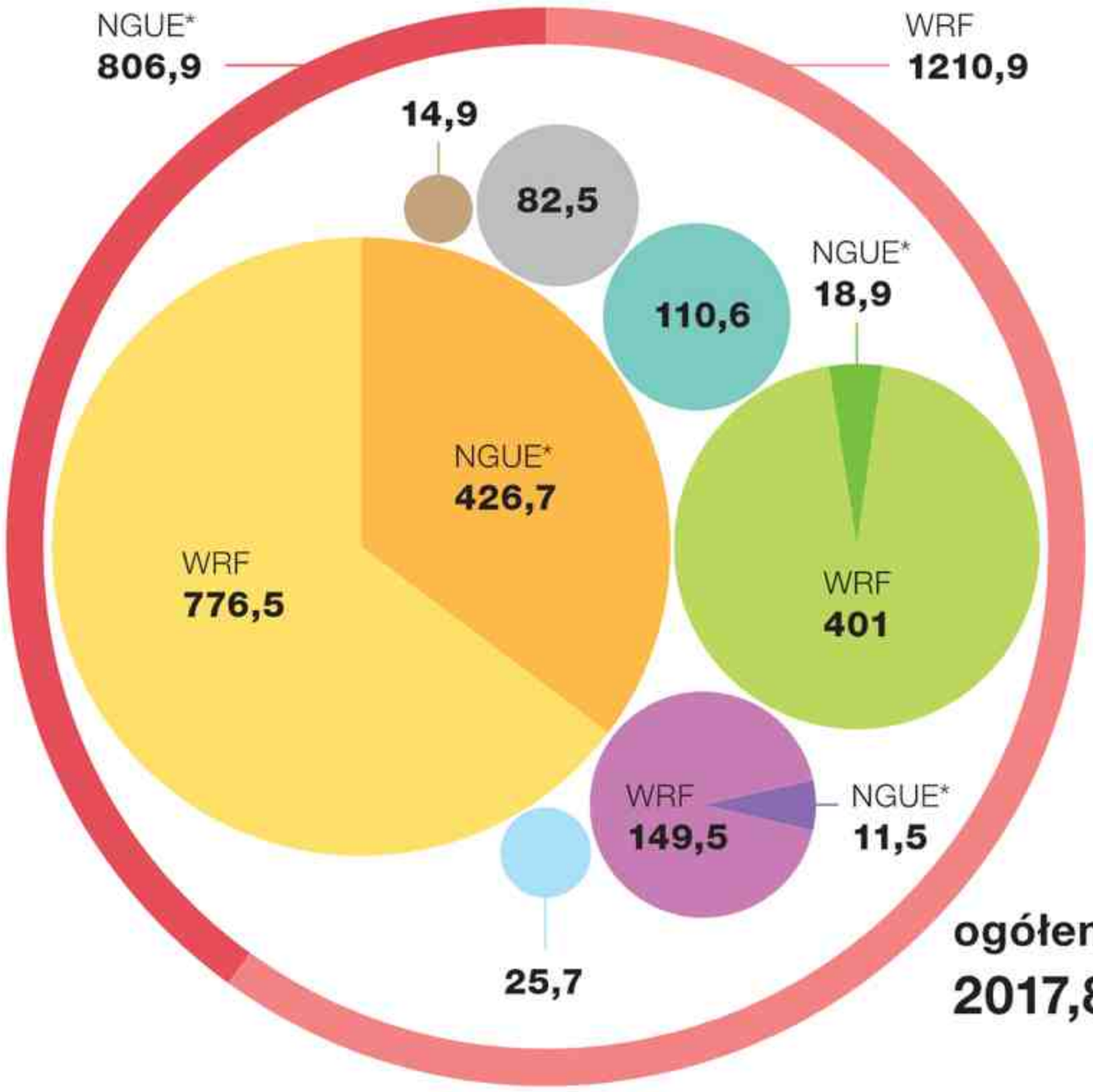
Źródła danych: Rada Europejska, Rada Unii Europejskiej.

Wydatki UE

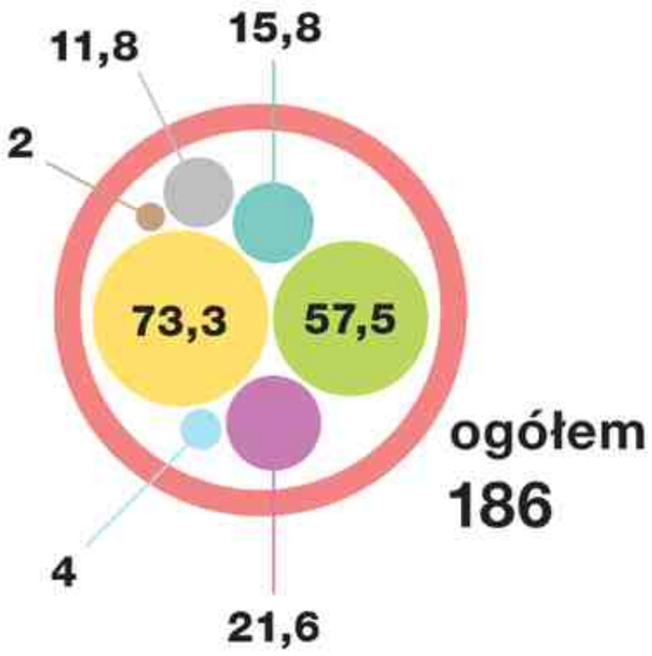
Wszystkie decyzje dotyczące unijnych wydatków są podejmowane w perspektywie długoterminowej – **wieloletnie ramy finansowe** (WRF) opracowuje się na okresy minimum 5-letnie. W dokumentach tych określa się maksymalne pułapy wydatków, które będzie można przeznaczyć na realizację polityk UE w poszczególnych latach. Aktualnie kolejne WRF wyznaczają perspektywy finansowe na 7-letnie okresy. W dokumencie na lata 2021–2027 wydatki UE podzielono na 7 kategorii obejmujących konkretne obszary polityki unijnej (zob. wykres).

Na podstawie WRF powstają budżety roczne, w których określa się konkretne wydatki, zamykające się w granicach uzgodnionych w perspektywie długoterminowej. Wielkość każdego budżetu i sposób rozdzielenia składających się na niego środków finansowych ustalają Komisja Europejska, Rada UE oraz Parlament Europejski. Zarządzanie budżetem i odpowiedzialność za jego wykonanie należą do kompetencji KE. Funkcję kontrolną w tym zakresie pełni PE, który ocenia realizację założeń budżetowych w poprzednim roku i na podstawie zalecenia Rady UE podejmuje decyzję, czy udzielić KE absolutorium.

Budżet długoterminowy na lata 2021–2027: główne obszary wydatków (w mld euro)

Budżet roczny na 2024 r.: główne obszary wydatków (w mld euro)

wydatki ogółem
zasoby naturalne i środowisko (w tym polityki morska i rolna, ochrona środowiska i klimatu)
instrumenty szczególne
bezpieczeństwo i obronność
polityka migracyjna i zarządzanie granicami
europejska administracja publiczna
sąsiedztwo i świat (działania zewnętrzne i pomoc przedakcesyjna)
jednolity rynek, innowacje i gospodarka cyfrowa (w tym m.in. badania i innowacje, rozwój sektora kosmicznego)
spójność i wartości (w tym odbudowa gospodarki po pandemii, rozwój regionalny, inwestowanie w kapitał ludzki, spójność społeczna)

* Next Generation UE [czyt.: nekst dżenerejszon] to rozwiązanie służące odbudowie gospodarki europejskiej po pandemii COVID-19. Wykorzystuje ono środki finansowe, które pochodzą z pożyczek zaciągniętych przez KE na rynkach kapitałowych i są inwestowane w programy unijne oraz przydzielane państwom UE w formie dotacji lub kredytów. W celu spłaty zaciągniętych pożyczek UE wprowadzi nowe zasoby własne.

Źródła danych: Rada Europejska, Rada Unii Europejskiej.

Procedura budżetowa – budżet długoterminowy

Przygotowywanie budżetu długoterminowego zaczyna się kilka lat przed rozpoczęciem jego realizacji. Proces ten inicjuje KE, która przedstawia pakiet propozycji dotyczących kształtu przyszłego wieloletniego planu finansowego – zestaw ten zawiera m.in. decyzję dotyczącą wysokości zasobów własnych, uwzględniającą przewidywane dochody z poszczególnych źródeł. Komisja wydaje także rozporządzenie w sprawie WRF, które zawiera informację, ile UE będzie mogła wydać w danym okresie. Następnie rozpoczynają się trójstronne negocjacje nad zaprezentowanymi założeniami.

- Rada UE przygotowuje swoje stanowisko wobec propozycji Komisji Europejskiej.
- Rada Europejska opracowuje projekt konkluzji dotyczących pakietu WRF przedstawionego przez KE.
- Parlament Europejski przyjmuje stanowisko dotyczące pakietu opracowanego przez KE.

Aby można było uchwalić budżet długofalowy, instytucje UE muszą przyjąć rozporządzenie o WRF i decyzję KE określającą planowaną wysokość zasobów własnych. Zatwierdzenie tego pierwszego dokumentu następuje po jednomyślnym głosowaniu w RUE oraz za zgodą PE – Parlament może zaakceptować lub odrzucić w całości stanowisko Rady, bez możliwości wprowadzania poprawek. Przyjęcie decyzji o zasobach własnych również wymaga jednomyślności w Radzie UE, a także pozytywnej opinii PE i ratyfikacji w państwach członkowskich.

Procedura budżetowa – budżet roczny

W procedurze budżetowej uczestniczą trzy instytucje: PE, KE i RUE. Inicjatywa w zakresie przygotowania projektu budżetu należy do wyłącznych kompetencji KE.	
Etap 1	• Do 1 lipca każda instytucja unijna (z wyjątkiem EBC) przedstawia preliminarz budżetowy z zestawieniem wydatków planowanych na następny rok. • KE łączy wszystkie preliminarze w jeden projekt zawierający prognozę dochodów i wydatków. • Do 1 września KE musi złożyć projekt budżetu w Radzie UE i PE.
Etap 2	• Do 1 października Rada UE przyjmuje stanowisko w sprawie projektu budżetu, po czym przekazuje je PE wraz z uzasadnieniem. • Projekt budżetu jest omawiany w komisjach PE, które przedstawiają swoje opinie Komisji Budżetowej. Odpowiada ona za opracowanie stanowiska Parlamentu. • PE ma 42 dni na przyjęcie stanowiska Rady UE lub wprowadzenie do niego zmian. Decyzję w tej sprawie deputowani podejmują bezwzględną większością głosów. • Jeżeli PE zatwierdza stanowisko Rady, budżet zostaje przyjęty. Uznaje się go za przyjęty także w sytuacji, gdy w ciągu 42 dni od otrzymania projektu Parlament nie podejmuje żadnej decyzji. • Jeśli PE wprowadza poprawki, przekazuje zmieniony projekt budżetu RUE i KE. Przewodniczący PE zwołuje – w porozumieniu z Przewodniczącym RUE – tzw. komitet pojednawczy, składający się z 27 przedstawicieli RUE i 27 reprezentantów PE. Jeżeli nie zbierze się on w ciągu 10 dni od przekazania zmodyfikowanego projektu, RUE musi przyjąć wszystkie poprawki PE.
Etap 3	• Komitet pojednawczy ma 21 dni na wypracowanie porozumienia w sprawie projektu budżetu. • Jeżeli w tym czasie obradujący nie osiągają kompromisu, KE musi przedstawić nowy projekt. • Jeśli członkom komitetu udaje się przygotować porozumienie, PE i Rada UE mają 14 dni na zatwierdzenie wspólnego projektu. • Po podjęciu przez PE i Radę UE decyzji o zatwierdzeniu wspólnego projektu budżet zostaje podpisany przez Przewodniczącego PE i przyjęty. • W razie odrzucenia przez PE wspólnego projektu budżetu KE musi przedłożyć nową propozycję rocznego planu finansowego. • Jeżeli wspólny projekt odrzuca Rada UE, PE i tak może podjąć decyzję o jego zatwierdzeniu – w takim przypadku budżet zostaje przyjęty.
Etap 4	• Na zakończenie procedury Przewodniczący PE podpisuje tekst budżetu, oświadcza, że roczny plan finansowy został ostatecznie przyjęty, i zarządza jego publikację w *Dzienniku Urzędowym UE*.

Działania zewnętrzne UE

Unia prowadzi politykę zagraniczną oraz politykę bezpieczeństwa i obrony. Do jej celów w tym zakresie należą propagowanie współpracy międzypaństwowej, realizacja interesów wspólnoty na arenie międzynarodowej, wzmocnienie bezpieczeństwa i ochrony obywateli unijnych, a także rozwój demokracji i praworządności oraz podniesienie poziomu przestrzegania praw człowieka na świecie. Aktywności zewnętrzne UE nabrały charakteru instytucjonalnego wraz z wejściem w życie traktatu lizbońskiego, który nadał organizacji osobowość prawną. Działania te dotyczą:

- wspólnej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa (WPZiB);
- wspólnej polityki bezpieczeństwa i obrony (WPBiO), będącej integralną częścią WPZiB;
- współpracy z państwami trzecimi w zakresie pomocy humanitarnej;
- stosunków UE z organizacjami międzynarodowymi i państwami trzecimi.

W art. 42 TUE zawarto **klauzulę sojuszniczą**, mówiącą o tym, że gdy któreś z państw członkowskich padnie ofiarą napaści zbrojnej, pozostałe państwa unijne mają obowiązek udzielić mu pomocy z zastosowaniem wszelkich dostępnych środków. Z kolei art. 222 TFUE wprowadza **klauzulę solidarności**, która zobowiązuje członków Unii Europejskiej do współdziałania w sytuacji, gdy na terytorium któregokolwiek państwa unijnego dojdzie do ataku terrorystycznego, klęski żywiołowej czy katastrofy humanitarnej. W traktacie amsterdamskim w ramach WPZiB przewidziano tzw. **misje petersberskie**, obejmujące m.in. misje humanitarne i ratunkowe oraz misje pokojowe (mające zapobiegać konfliktom). Na mocy traktatu lizbońskiego ich zakres został poszerzony o misje stabilizacyjne po zakończeniu konfliktów zbrojnych, doradztwo wojskowe oraz działania rozbrojeniowe.

Wspólna polityka zagraniczna i bezpieczeństwa

To jeden z zasadniczych obszarów działalności UE. Obejmuje wszystkie aspekty polityki zagranicznej oraz ogół kwestii związanych z bezpieczeństwem państw członkowskich. WBZiB ustanowiono w 1993 r. na mocy *Traktatu o Unii Europejskiej* – była początkowo drugim z trzech filarów UE. W okresie późniejszym jej zasady i założenia rozwinięto w traktatach amsterdamskim, nicejskim i lizbońskim. Głównym zadaniem Unii w tym obszarze jest koordynowanie polityk zagranicznych i bezpieczeństwa zewnętrznego państw członkowskich.

Wytyczaniem i realizacją celów WPZiB zajmują się przede wszystkim Rada Europejska i Rada UE. RE określa strategiczne interesy UE i priorytety jej polityki zewnętrznej, w tym te dotyczące kwestii polityczno-obronnych. Gdy na arenie międzynarodowej dochodzi do sytuacji kryzysowej, RE zbiera się na nadzwyczajnym posiedzeniu. RUE obraduje na tematy związane z WPZiB jako Rada ds. Ogólnych lub Rada ds. Zagranicznych – składa się wówczas z ministrów spraw zagranicznych państw członkowskich. Ich spotkania odbywają się raz w miesiącu. To oni opracowują unijną politykę zagraniczną i bezpieczeństwa, a także podejmują – na podstawie wytycznych RE – decyzje dotyczące konkretnych działań operacyjnych.

Czy wiesz, że...

W marcu 2021 r. UE utworzyła Europejski Instrument na rzecz Pokoju (EPF) – mechanizm finansowania unijnych działań wojskowych i obronnych. Za pomocą tego narzędzia państwa członkowskie mają podnieść zdolność UE do zapobiegania konfliktom, budowania pokoju oraz zwiększania bezpieczeństwa i stabilności na świecie. Cele te realizują przez organizację misji i operacji wojskowych i dyplomatycznych, a także przez przyznawanie środków pomocowych państwom trzecim i organizacjom międzynarodowym, np. sprzętu wojskowego i obronnego czy urządzeń infrastruktury technicznej. Na lata 2021–2027 ustalono budżet EPF w wysokości 17 mld euro. Środki do budżetu EPF wpłacają państwa członkowskie – proporcjonalnie do wysokości dochodu narodowego brutto.

Wspólna polityka bezpieczeństwa i obrony

Obszar obronny wyodrębniono – jako integralną część WPZiB – w 1999 r. podczas szczytu Rady Europejskiej w Helsinkach. Celem polityki bezpieczeństwa jest zwiększenie zdolności UE do prowadzenia samodzielnych operacji militarnych oraz działań z zakresu zarządzania kryzysowego, m.in. w razie konfliktów zbrojnych. W ramach WPBiO utworzono stałe organy oraz struktury polityczne i wojskowe, które pozwalają UE występować w charakterze podmiotu bezpieczeństwa globalnego, w tym realizować misje i operacje cywilne i wojskowe poza granicami unijnymi.

Wysoki Przedstawiciel UE ds. Zagranicznych i Polityki Bezpieczeństwa

Odpowiada za kształtowanie i realizację unijnej polityki zagranicznej, bezpieczeństwa i obrony. To naczelny dyplomata UE, który jest powoływany przez Radę Europejską kwalifikowaną większością głosów, za zgodą Przewodniczącego Komisji Europejskiej. Wysoki Przedstawiciel z urzędu pełni także funkcję jednego z wiceprzewodniczących KE, dlatego jego mianowanie musi zatwierdzić Parlament Europejski – podobnie jak nominacje dla innych członków Komisji. Do głównych obowiązków Wysokiego Przedstawiciela należą:

- prowadzenie WPZiB, w tym WPBiO, przez przedstawianie konkretnych propozycji działań oraz wdrażanie decyzji Rady Europejskiej i Rady UE;
- przewodniczenie spotkaniom ministrów spraw zagranicznych i ministrów obrony państw członkowskich w ramach RUE, czyli posiedzeniom Rady ds. Zagranicznych;
- reprezentowanie UE na forum organizacji międzynarodowych;
- koordynowanie polityki zagranicznej UE dotyczącej handlu, sąsiedztwa, pomocy humanitarnej i reagowania kryzysowego (w ramach wypełniania funkcji wiceprzewodniczącego KE);
- uczestniczenie w spotkaniach Rady Europejskiej oraz Komisji Europejskiej;
- kierowanie Europejską Agencją Obrony i Instytutem Unii Europejskiej Studiów nad Bezpieczeństwem;
- przedstawianie na forum Parlamentu Europejskiego spraw związanych z polityką zagraniczną i bezpieczeństwa.

Przykład

Europejski Fundusz Obronny (EFR)

Funkcjonuje od stycznia 2021 r. Jest to instrument wykorzystywany w ramach WPBiO do rozwijania współpracy w dziedzinie obronności między państwami unijnymi i przedsiębiorstwami działającymi na terytorium UE. Kooperacja ta ma tworzyć środowisko przyjazne dla wprowadzania innowacji oraz rozwoju nowych technologii i produktów obronnych. Fundusz wspiera finansowo krajowe inwestycje w obronność, przez co przyczynia się do budowania strategicznej niezależności UE.

Przestrzeń wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości

W traktacie lizbońskim wyodrębniono segment działalności UE nazwany przestrzenią wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości. Przestrzeń tę uznano za dziedzinę tzw. kompetencji dzielonych, co oznacza, że w jej ramach stanowić prawo mogą zarówno państwa członkowskie, jak i instytucje unijne. To jednak władze krajowe mają pierwszeństwo, a aktywności UE nie powinny naruszać ich uprawnień.

W przestrzeni wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości Unia koordynuje polityki dotyczące kontroli granicznej, azylu i imigracji, współpracę sądów z krajów członkowskich w sprawach cywilnych, współpracę wymiarów sprawiedliwości w sprawach karnych oraz ponadnarodową współpracę policyjną. Ustanowienie tego obszaru miało na celu:

- wyeliminowanie kontroli na granicach wewnętrznych Unii Europejskiej;
- rozwój wspólnej polityki unijnej dotyczącej kwestii azylu, imigracji i kontroli granic zewnętrznych – zgodnie z zasadą solidarności państw UE i z zachowaniem sprawiedliwości wobec państw trzecich;

- ułatwienie obywatelom UE dostępu do wymiaru sprawiedliwości;
- zapewnienie wysokiego poziomu bezpieczeństwa na obszarze Unii przez wprowadzenie środków i narzędzi prewencyjnych służących przeciwdziałaniu przestępczości, rasizmowi i ksenofobii, a także dzięki skoordynowaniu współpracy organów policyjnych i sądowych z poszczególnych państw członkowskich.

Współpraca sądowa w sprawach cywilnych

UE rozwija kooperację w tym zakresie, aby zagwarantować obywatelom unijnym równy dostęp do wymiaru sprawiedliwości oraz uprościć mechanizmy współpracy transgranicznej między cywilnymi sądami ze wszystkich krajów członkowskich. Realizacja tych celów ma ułatwić określenie, który sąd powinien rozpatrzyć daną sprawę w konkretnych sytuacjach, oraz doprowadzić do powstania szybkich i skutecznych procedur realizacji wyroków. Omawiana współpraca obejmuje:

- uznawanie i wykonywanie przez każde państwo UE orzeczeń sądowych i pozasądowych wydanych w pozostałych krajach członkowskich;
- transgraniczne doręczanie aktów sądowych i pozasądowych;
- wzajemną pomoc przy gromadzeniu materiałów dowodowych;
- promowanie alternatywnych metod rozstrzygania sporów.

Współpraca sądowa w sprawach karnych

Zniesienie granic wewnętrznych UE, umożliwiające swobodne przemieszczanie się obywateli unijnych, ułatwiło przestępcom prowadzenie nielegalnej działalności międzynarodowej. Aby ją skutecznie zwalczać, Unia rozwija współpracę sądową w sprawach karnych. Polega ona głównie na tym, że wyroki i orzeczenia wydane przez sądy w danym kraju członkowskim uznaje się w pozostałych państwach UE. Kooperacja obejmuje także ujednolicanie przepisów z niektórych dziedzin prawa karnego na całym terenie wspólnoty. Współpraca w sprawach karnych ma przeciwdziałać przestępczości międzynarodowej i terroryzmowi, a także zapewnić ochronę praw ofiar, podejrzanych i więźniów w państwach unijnych. Kluczową rolę w rozwijaniu tej współpracy odgrywa agencja Eurojust (zob. tabelę na s. 91).

Czy wiesz, że...

W 2021 r. rozpoczęła swoją działalność Prokuratura Europejska (EPPO). To niezależny urząd, który odpowiada za prowadzenie spraw karnych o przestępstwa przeciwko budżetowi UE (dotyczących np. korupcji na szczeblu unijnym, nadużyć finansowych, oszustw transgranicznych związanych z podatkiem VAT).

Współpraca policyjna

Policja, służby celne i inne organy egzekwujące przepisy w krajach unijnych prowadzą transgraniczną współpracę w zakresie ścigania, aby zapewnić obywatelom bezpieczeństwo i zapobiec łamaniu prawa na obszarze UE, a także aby sprawniej wykrywać przestępstwa i ujmować ich sprawców. Wspólnie przeciwdziałają m.in. przestępczości zorganizowanej, handlowi narkotykami, praniu brudnych pieniędzy, handlowi ludźmi, podrabianiu wspólnej waluty, cyberprzestępczości i terroryzmowi. Filarem europejskiego systemu bezpieczeństwa wewnętrznego jest Europol (zob. tabelę na s. 91).

Przykład

Europejski nakaz aresztowania (ENA)

Od 2002 r. w relacjach między państwami należącymi do UE funkcjonuje uproszczona procedura ekstradycji obywateli – europejski nakaz aresztowania. Umożliwia ona organom wymiaru sprawiedliwości sprawniejsze ściganie przestępców na terenie całej Unii oraz przekazywanie podejrzanych lub skazanych z państwa do państwa. Europejski nakaz aresztowania wydaje sąd z kraju domagającego się wydania danej osoby, jednak ostateczną decyzję w sprawie ekstradycji podejmuje sąd w państwie, na którego terenie osoba ta przebywa.

Polityki dotyczące kontroli granicznej, azylu i imigracji

Celem tych polityk jest przeciwdziałanie nielegalnej imigracji do UE. Obejmują one ustanawianie wspólnych standardów kontroli przy wjeździe do strefy Schengen oraz rozwijanie systemu zarządzania jej granicami.

Podniesieniu poziomu bezpieczeństwa służą dwa systemy informacyjne Schengen – bazy danych wykorzystywane przy kontrolach granicznych, policyjnych i celnych oraz podczas wydawania wiz i zezwoleń na pobyt. Kontrole przeprowadza się na wszystkich granicach zewnętrznych Unii (powietrznych, morskich i lądowych) – zarówno wobec osób wjeżdżających, jak i wobec osób wyjeżdżających.

Europejska polityka imigracyjna opiera się na zasadach solidarności i sprawiedliwego podziału odpowiedzialności między członków UE. Organizacja ustala warunki wjazdu obywateli państw trzecich do państw unijnych oraz ich legalnego pobytu. Na poziomie unijnym przyjęto m.in. przepisy prawne pozwalające zarządzać w wyważony sposób legalną migracją – regulują one sytuację osób ubiegających się o azyl, pracowników wysoko wykwalifikowanych, pracowników sezonowych, studentów i naukowców, a także określają zasady łączenia imigranckich rodzin. Natomiast każdemu państwu członkowskiemu przysługuje prawo do określania liczby imigrantów zarobkowych, którym udzieli zgody na pobyt na jego terytorium.

UE przeciwdziała również nielegalnej imigracji, m.in. realizując tzw. politykę powrotów. Jeśli imigranci nie spełniają warunków wjazdu, pobytu lub zamieszkania na terytorium państw unijnych, są odsyłani do krajów pochodzenia lub do tych, w których wcześniej przebywali – po zawarciu z tamtejszymi władzami umów o readmisji (odesłaniu). Przepływem cudzoziemców przez obszar państw członkowskich zarządza Europejska Agencja Straży Granicznej i Przybrzeżnej, czyli Frontex (zob. poniższą tabelę).

Siedziba Frontexu mieści się w Warszawie.

Wybrane agencje zarządzające przestrzenią wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości

Agencja UE ds. Współpracy Organów Ścigania (Europol)	To organ UE, który koordynuje współpracę organów ścigania z państw członkowskich oraz pełni funkcję centrum informacyjnego gromadzącego dane o transgranicznej działalności przestępczej. Jego głównym celem jest podnoszenie poziomu bezpieczeństwa na obszarze Unii. Wspiera kraje unijne w walce przeciwko przestępczości międzynarodowej i terroryzmowi.
Agencja UE ds. Współpracy Wymiarów Sprawiedliwości w Sprawach Karnych (Eurojust)	Koordynuje współpracę krajowych organów ścigania w zakresie prowadzenia dochodzeń i zwalczania przestępczości międzynarodowej. Pomaga państwom członkowskim i państwom trzecim przeciwdziałać zorganizowanej przestępczości transgranicznej (związanej z terroryzmem, handlem narkotykami, handlem ludźmi, praniem brudnych pieniędzy, cyberprzestrzenią, nadużyciami finansowymi i korupcją).
Europejska Agencja Straży Granicznej i Przybrzeżnej (Frontex)	Zapewnia państwom członkowskim pomoc w ochronie zewnętrznych granic unijnej przestrzeni swobodnego przepływu osób. Stale monitoruje sytuację na granicach UE i przeciwdziała potencjalnym zagrożeniom, a także kontroluje skalę imigracji i zwalcza przestępczość transgraniczną. Agencja ta wraz z krajowymi służbami granicznymi tworzy Europejską Straż Graniczną i Przybrzeżną.
Europejski Urząd Wsparcia w dziedzinie Azylu (EASO)	Jest odpowiedzialny za koordynowanie i wspieranie współpracy między państwami członkowskimi w kwestii udzielania azylu. Agencja ta jest także centrum specjalistycznej wiedzy o polityce azylowej UE.

Przykład

Wizowy System Informacyjny

Unia Europejska dąży do wprowadzenia europejskiego systemu azylowego. Jej celem jest zapewnienie pomocy obywatelom państw spoza UE i bezpaństwowcom, którzy wymagają międzynarodowej ochrony. Wspólna polityka azylowa UE ma określać spójne zasady rozpatrywania wniosków o azyl i ujednolicać przepisy dotyczące ochrony azylowej w państwach członkowskich. Europejską współpracę w tym zakresie realizuje się za pomocą Wizowego Systemu Informacyjnego (VIS), służącego do wymiany danych na temat wiz między państwami unijnymi. Celem jego funkcjonowania jest uproszczenie procedury składania wniosków wizowych i azylowych oraz zapobieganie przestępstwom i nadużyciom związanym z ruchem migracyjnym. Wprowadzony w 2011 r. system VIS początkowo miał ułatwiać procedurę rozpatrywania wiz krótkoterminowych. W związku z nowymi wyzwaniami dla unijnego bezpieczeństwa siedem lat później podjęto kroki ku jego zreformowaniu. Po wprowadzeniu zmian w VIS znajdują się dane na temat nie tylko wiz krótkoterminowych, lecz także wiz długoterminowych i dokumentów pobytowych.

Polityka spójności

Od samego początku funkcjonowania wspólnot europejskich i przez cały okres istnienia Unii Europejskiej między państwami Starego Kontynentu występowały duże różnice gospodarcze, demograficzne i terytorialne, zwłaszcza między regionami wysoko rozwiniętymi a tymi dotkniętymi restrukturyzacją gospodarczą i społeczną lub borykającymi się z problemem starzenia się ludności. Aby zapewnić harmonijny rozwój państwom członkowskim i umożliwić integrację kolejnych krajów, UE dąży do zmniejszenia dysproporcji w ramach polityki spójności. Szczególną uwagę poświęca w tym zakresie regionom znajdującym się w niekorzystnej sytuacji: obszarom wiejskim albo przeobrażonym wskutek przemian przemysłowych, terytoriom z niekorzystnymi warunkami przyrodniczymi oraz terenom górskim, transgranicznym i wyspiarskim.

Polityka spójności to główny obszar, w którym Unia inwestuje swoje środki finansowe. Inwestycje te mają przynieść korzyści wszystkim regionom i miastom UE: pobudzić wzrost gospodarczy, wzmocnić konkurencyjność unijnych przedsiębiorstw, zapewnić ochronę środowiska, przyczynić się do powstania nowych miejsc pracy, promować edukację, badania naukowe i innowacje. Celem wszystkich tych działań jest osiągnięcie trwałego i zrównoważonego rozwoju w granicach UE.

Ramy polityki spójności zdefiniowano w *Jednolitym akcie europejskim*, w którym inicjatywy na rzecz redukcji różnic gospodarczych i społecznych wpisano w zakres kompetencji UE. Trzeci wymiar unijnej spójności – spójność terytorialną – ustanowił traktat lizboński. Polityka spójności dzieli się na dwie gałęzie – politykę regionalną oraz politykę socjalną (zob. poniższą tabelę).

Dwa wymiary polityki spójności UE

Polityka regionalna	Polityka socjalna
• wyrównywanie dysproporcji w zamożności poszczególnych regionów • zmniejszanie różnic w dochodach przez inwestowanie w uboższych regionach • poprawa warunków i jakości życia, m.in. dzięki inwestycjom infrastrukturalnym • promowanie aktywności zawodowej i rozwój kwalifikacji zawodowych pracowników • zwiększenie konkurencyjności unijnego rynku pracy	• tworzenie warunków pozwalających na powstawanie nowych miejsc pracy • promowanie bezpieczeństwa i higieny pracy oraz systematyczna poprawa warunków pracy • ochrona socjalnych i gospodarczych praw pracowniczych oraz zwiększanie świadomości pracowników dotyczącej tych praw • pobudzanie mobilności pracowniczej i realizacja zasady swobodnego przepływu siły roboczej

Cele polityki spójności

I CEL – KONWERGENCJA

UE dąży do przyspieszenia konwergencji, czyli zbliżania się słabiej rozwiniętych państw i regionów unijnych do poziomu rozwoju gospodarczego najbogatszych krajów członkowskich. Cel ten osiąga przez tworzenie warunków dla wzrostu gospodarczego i zwiększenia zatrudnienia, rozwój innowacyjności i społeczeństw opartych na wiedzy, inwestycje w kapitał rzeczowy i ludzki, poprawę wydajności administracji, działania na rzecz środowiska naturalnego oraz wspieranie państw UE w adaptacji do zmian gospodarczych i społecznych.

II CEL – KONKURENCYJNOŚĆ REGIONÓW I ZATRUDNIENIE

Zakłada zwiększenie konkurencyjności i atrakcyjności regionów oraz podniesienie poziomu zatrudnienia dzięki takim działaniom, jak liberalizowanie handlu, inwestowanie w kapitał ludzki i innowacyjność, promowanie społeczeństwa opartego na wiedzy, rozwijanie przedsiębiorczości i rynków pracy sprzyjających integracji społecznej, poprawianie dostępności pracowników i ich zdolności adaptacyjnych. Cel ten jest realizowany przy zachowaniu dbałości o środowisko naturalne.

III CEL – WSPÓŁPRACA TERYTORIALNA

Jego realizacja polega na umacnianiu współpracy transgranicznej, transnarodowej oraz międzyregionalnej (m.in. dzięki wymianie doświadczeń i w ramach wspólnych inicjatyw).

Polityka spójności w latach 2021–2027

Unia Europejska wyznacza priorytety polityki spójności w kilkuletniej perspektywie czasowej (np. na lata 2014–2020, 2021–2027). W okresie 2021–2027 r. polityka ta realizuje pięć celów politycznych.

- **Bardziej konkurencyjna i inteligentna Europa** – promowanie innowacyjnej transformacji gospodarczej i łączności.
- **Europa o silniejszym wymiarze społecznym** – wdrażanie założeń z *Europejskiego filaru praw socjalnych* (ten przyjęty w 2017 r. dokument przyznaje nowe prawa obywatelom unijnym i ułatwia ich egzekwowanie).
- **Lepiej połączona Europa** – podniesienie poziomu mobilności, m.in. przez stopniowe zwiększanie liczby regionalnych połączeń teleinformatycznych.
- **Europa bardziej przyjazna dla środowiska i niskoemisyjna** – ograniczanie zmian klimatu: przejście do gospodarki o obiegu zamkniętym, z zerową emisją dwutlenku węgla, promowanie zielonych inwestycji, rozwój zrównoważonej mobilności miejskiej.
- **Europa bliżej obywateli** – wspieranie inicjatyw lokalnych na rzecz zrównoważonego rozwoju obszarów miejskich, wiejskich i przybrzeżnych.

Finansowanie polityki spójności – fundusze europejskie

Polityka spójności każdego roku pozwala na wdrażanie tysięcy różnych projektów finansowanych z tzw. **europejskich funduszy strukturalno-inwestycyjnych**. Realizację pięciu celów politycznych z okresu programowania 2021–2027 r. wspierają cztery fundusze spójności.

EUROPEJSKI FUNDUSZ ROZWOJU REGIONALNEGO (EFRR)

Ma na celu wzmocnienie spójności gospodarczej, społecznej i terytorialnej UE przez zmniejszenie różnic rozwojowych między regionami. W okresie programowania 2021–2027 r. koncentruje się na cyfryzacji, wspieraniu badań i innowacji oraz małych i średnich przedsiębiorstw, ochronie środowiska i gospodarce zeroemisyjnej. Środki z tego funduszu wykorzystuje się m.in. do współfinansowania cyfryzacji usług publicznych dla przedsiębiorstw i obywateli oraz do rozpowszechniania łączy szerokopasmowych.

FUNDUSZ SPÓJNOŚCI (FS)

Fundusz ten ma zmniejszać dysproporcje ekonomiczne i społeczne między regionami UE dzięki inwestycjom w ochronę środowiska i infrastrukturę transportową. W jego ramach finansuje się projekty dotyczące energii odnawialnej, efektywności energetycznej i mobilności miejskiej. Fundusz wspiera państwa, w których dochód narodowy brutto na mieszkańca w latach 2015–2017 wyniósł mniej niż 90% średniej unijnej. W okresie 2021–2027 r. z FS korzystają Bułgaria, Chorwacja, Cypr, Czechy, Estonia, Grecja, Węgry, Łotwa, Litwa, Malta, Polska, Portugalia, Rumunia, Słowacja i Słowenia.

EUROPEJSKI FUNDUSZ SPOŁECZNY PLUS (EFS+)

To unijny instrument finansowy do inwestowania w kapitał ludzki. EFS ma na celu:

- poprawę efektywności rynków pracy i zagwarantowanie obywatelom UE równego dostępu do wysokiej jakości zatrudnienia;
- zapewnienie dostępu do wysokiej jakości edukacji oraz integrację społeczną;
- zwalczanie ubóstwa oraz ochronę zdrowia osób znajdujących się w trudnej sytuacji.

W okresie 2021–2027 r. EFS+ przeznacza także środki na wyprowadzenie państw członkowskich z kryzysu wywołanego przez pandemię COVID-19. Kraje UE mogą je wykorzystać na tworzenie nowych miejsc pracy i ochronę zatrudnienia, walkę z ubóstwem (w tym z ubóstwem dzieci), zwalczanie bezdomności, działania na rzecz włączenia społecznego, kształcenie umiejętności cyfrowych obywateli oraz inwestycje w młodzież.

FUNDUSZ NA RZECZ SPRAWIEDLIWEJ TRANSFORMACJI

Ten nowy fundusz polityki spójności jest elementem kluczowym dla realizacji strategii *Europejski zielony ład* i pierwszym filarem mechanizmu sprawiedliwej transformacji. Jego celem jest złagodzenie kosztów społeczno-gospodarczych związanych z przejściem UE do gospodarki neutralnej dla klimatu. Przy podziale środków z funduszu pomiędzy państwa członkowskie brano pod uwagę trudności, które stoją przed regionami z największą emisją gazów cieplarnianych, m.in. wyzwania społeczne wynikające z potencjalnej likwidacji miejsc pracy i potrzeby przekwalifikowania pracowników.

Przykład

Projekty zrealizowane ze środków funduszy europejskich w perspektywie czasowej 2014–2020 r.

- **Platforma cyfrowa dla lepszych usług publicznych w Wenecji**

Dla ułatwienia dostępu do usług publicznych miasto Wenecja uruchomiło platformę DiMe. Ta witryna internetowa umożliwia korzystanie z ponad 60 rodzajów usług administracyjnych świadczonych przez różne agencje. Projekt skierowano do obywateli, lokalnych firm i turystów. Zdobył we Włoszech nagrodę za innowacyjność w administracji publicznej i posłużył jako model przy opracowywaniu aplikacji usług publicznych na poziomie ogólnokrajowym. Prace nad DiMe współfinansowano z EFRR w latach 2014–2020. Całkowita wartość inwestycji wyniosła 3 250 000 euro, z czego 1 650 000 pochodziło ze środków unijnych.

- **Zapobieganie bezdomności w miastach Finlandii**

Projekt „Homelessness" miał na celu stworzenie krajowego modelu zapobiegania bezdomności. W jego ramach opracowano usługi i innowacje mające przeciwdziałać bezdomności, w tym zapobiegać jej przyczynom, np. eksmisjom. Dla lepszego zrozumienia problemu i znalezienia optymalnych rozwiązań przy projekcie zatrudniono ok. 20 ekspertów – m.in. byłych bezdomnych lub osoby zagrożone bezdomnością. Działania te współfinansowano z EFS w okresie programowania 2014–2020 r. Koszt inwestycji wyniósł 2 099 357 euro, z czego 1 679 481 euro pochodziło ze środków unijnych.

Przykład

Polityka spójności a rozwój państw UE

System ewaluacji umożliwia UE i państwom członkowskim badanie rezultatów realizowanych programów. Komisja Europejska co trzy lata przygotowuje sprawozdania dotyczące polityki spójności, a raz w roku – sprawozdania w sprawie postępów w procesie redukowania różnic gospodarczych i społecznych. Wnioski formułowane przez KE wskazują, że działania UE z zakresu polityki spójności umożliwiły:

- wzrost PKB na mieszkańca w regionach słabiej rozwiniętych;
- powstanie nowych miejsc pracy, zwłaszcza w sektorze małych i średnich przedsiębiorstw;
- budowę i modernizację tysięcy kilometrów dróg i linii kolejowych;
- wsparcie finansowe dla projektów naukowo-badawczych;
- ograniczenie wykluczenia cyfrowego – zwiększenie dostępności do internetu szerokopasmowego.

Beneficjenci pomocy z funduszy strukturalnych

Środki finansowe przeznaczone na politykę spójności w danej perspektywie finansowej dzieli się pomiędzy państwa członkowskie w toku negocjacji prowadzonych w ramach Rady UE. Następnie rządy krajowe i władze regionalne ustalają w swoich programach operacyjnych, jakie części otrzymanych kwot zamierzają przeznaczyć na główne cele (w perspektywie 2021–2027 r. jest to 5 celów politycznych). Strategie wykorzystania funduszy europejskich określa się w **umowach partnerstwa** (UP), zawieranych przez UE z poszczególnymi państwami członkowskimi.

Członkowie UE mogą użyć środków do sfinansowania programów tematycznych – ogólnokrajowych i regionalnych. Unia nie ingeruje w procedurę selekcji projektów – to specjalne urzędy krajowe lub regionalne określają kryteria wyboru wniosków o dofinansowanie, organizują komisje kwalifikacyjne i wyłaniają przedsięwzięcia do realizacji. Z pomocy w ramach polityki spójności mogą skorzystać firmy, instytucje publiczne, stowarzyszenia oraz osoby prywatne, jeśli przedstawią projekt odpowiadający kryteriom selekcji. Beneficjentem funduszy strukturalnych może zostać także przedsiębiorstwo zagraniczne mające siedzibę w Europie.

Czy wiesz, że...

W porównaniu z poprzednim okresem programowania (2014–2020 r.) unijna polityka spójności z lat 2021–2027 umożliwia państwom członkowskim bardziej elastyczne zarządzanie przyznanymi środkami, w tym przenoszenie zasobów z jednego do drugiego funduszu w dowolnym momencie. Wprowadzono również mechanizmy reagowania kryzysowego pozwalające na efektywne wykorzystanie środków z funduszy w odpowiedzi na wyjątkowe okoliczności.

Wspólna polityka rolna (WPR)

Potrzeba zachowania bezpośredniego wpływu władz publicznych na politykę rolną wynika ze specyfiki rolnictwa, uzależnionego od warunków pogodowych i ograniczeń geograficznych, oraz z dużej niestabilności cen produktów rolnych. Przez wzgląd na te uwarunkowania UE dąży do regulacji rynków rolnych i wspiera rolników.

Wspólna polityka rolna została ustanowiona w 1962 r. jako jedna z sektorowych polityk europejskich i była pierwszą wspólną polityką państw należących do EWG. Współcześnie zakłada ona partnerstwo między rolnikami a Unią. Jej podstawy prawne określono w TFUE. Do celów WPR zaliczamy:

- stabilizowanie rynków rolniczych i produkcji żywności;
- zagwarantowanie mieszkańcom państw członkowskich bezpieczeństwa dostaw żywności i produktów rolnych po przystępnych cenach;
- zwiększenie wydajności rolnictwa europejskiego – dzięki postępowi technicznemu i optymalnemu wykorzystaniu czynników produkcji (głównie siły roboczej);
- zapewnienie rolnikom z UE odpowiedniego standardu życia przez utrzymanie stabilnych cen produkowanych przez nich towarów;
- promowanie zrównoważonego gospodarowania zasobami naturalnymi i ograniczanie praktyk wpływających na klimat;
- ochronę obszarów wiejskich i środowiska naturalnego, w tym dbałość o dobrostan zwierząt;
- ochronę zdrowia publicznego, w tym bezpieczeństwa konsumentów żywności;
- utrzymanie wysokiego poziomu zatrudnienia w rolnictwie, przemyśle rolno-spożywczym i w sektorach powiązanych oraz unowocześnienie technologii stosowanych w tych obszarach.

Zasady i finansowanie WPR

Realizacja WPR przebiega zgodnie z kilkoma regułami. **Zasada jednolitego rynku** gwarantuje swobodny przepływ towarów rolnych na terenie całej UE. **Zasada preferencji UE** zapewnia rolnikom z państw członkowskich, że ich produkty będą miały pierwszeństwo w dostępie do wspólnego rynku. Zgodnie z **zasadą finansowej solidarności** koszty związane z WPR rozkładają się na wszystkich członków UE, niezależnie od znaczenia sektora rolnego w poszczególnych gospodarkach krajowych.

Unia Europejska rozwija europejskie rolnictwo za pomocą takich narzędzi, jak:

- **wsparcie dochodów** – dzięki płatnościom bezpośrednim UE zapewnia rolnikom stabilność finansową i wynagradza tych, którzy prowadzą uprawy przyjazne dla środowiska, z dbałością o stan terenów wiejskich;
- **środki rynkowe** – są one stosowane w reakcji na trudne sytuacje na rynku rolno-spożywczym, np. na nagły spadek popytu na niektóre towary czy obniżkę cen w wyniku czasowej nadpodaży;
- **środki na rozwój obszarów wiejskich** – pomoc finansowa ma zaspokoić potrzeby mieszkańców wsi oraz umożliwić im skuteczną odpowiedź na stojące przed nimi wyzwania.

Wspólna polityka rolna na lata 2023–2027

Aby przygotować unijne rolnictwo na zmiany wynikające m.in. z kryzysu klimatycznego, Komisja Europejska zaproponowała reformę wspólnej polityki rolnej. Nowe przepisy weszły w życie 1 stycznia 2023 r. Ich celem

jest dostosowanie unijnych ingerencji w produkcję rolniczą do zmieniających się warunków naturalnych i gospodarczych oraz potrzeb obywateli. W zreformowanej WPR zwiększono rolę rolnictwa w osiąganiu unijnych priorytetów środowiskowych i klimatycznych. Wspólna polityka rolna ma wspierać bardziej zrównoważony model rolnictwa oraz zapewnić rolnikom odpowiedni poziom życia. Państwom członkowskim przyznano większą elastyczność w wykorzystywaniu środków UE w warunkach lokalnych. Dodatkowo mniejsze gospodarstwa zyskały szerszy dostęp do zindywidualizowanego wsparcia.

Fundusze WPR

WPR jest polityką wspólną dla wszystkich państw członkowskich – jest więc zarządzana na szczeblu unijnym i finansowana z budżetu UE w ramach dwóch funduszy.

Europejski Fundusz Rolniczy Gwarancji (EFRG)

Finansuje dopłaty do dochodów rolników i dopłaty bezpośrednie (subwencje na produkcję rolniczą) w celu:

- zwiększenia rentowności rolnictwa;
- zagwarantowania bezpieczeństwa żywnościowego w UE;
- wsparcia produkcji bezpiecznej, zdrowej i niedrogiej żywności;
- nagrodzenia rolników wykazujących się dbałością o interes publiczny, w tym o stan obszarów wiejskich oraz środowiska.

Rolnicy otrzymują dopłaty do dochodu, których wysokość zależy od powierzchni ich gospodarstwa mierzonej w hektarach. Kraje UE są zobowiązane oferować płatności podstawowe, płatności za stosowanie zrównoważonych metod uprawy i płatności dla młodych rolników. W ramach EFRG realizuje się również specjalne programy unijne adresowane do małych i średnich gospodarstw rolnych oraz rolników działających na terenach, w których produkcja odbywa się mimo trudnych warunków naturalnych. Wielkość wsparcia zależy nie tylko od liczby zagospodarowanych hektarów, lecz także od poziomu poszanowania środowiska, w tym zdrowia uprawianych roślin i dobrostanu hodowanych zwierząt – rolnikom, którzy nie przestrzegają przepisów unijnych z tego zakresu, grozi wstrzymanie płatności. Aby otrzymać wsparcie, obywatele unijni muszą m.in.:

- prowadzić gospodarstwo znajdujące się na terenie UE, o powierzchni nie mniejszej niż 0,3–5 ha (w zależności od kraju UE);
- prowadzić działalność rolniczą – wytwarzać produkty rolne, hodować zwierzęta lub uprawiać rośliny – na użytkach rolnych (takich jak grunty orne, uprawy trwałe i trwałe użytki zielone);
- być czynnymi zawodowo rolnikami.

Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW)

EFRROW finansuje realizację celów dotyczących rozwoju obszarów wiejskich. Do priorytetów tych należą:

- poprawa konkurencyjności rolnictwa;
- promowanie zrównoważonego gospodarowania zasobami naturalnymi i działań na rzecz ograniczenia zmian klimatu;
- osiągnięcie zrównoważonego rozwoju gospodarek i społeczności wiejskich (w tym tworzenie i utrzymywanie miejsc pracy).

Finansowanie tego typu odbywa się w ramach programów rozwoju obszarów wiejskich (PROW). Realizuje się je ze środków pochodzących nie tylko z EFRROW, lecz także z budżetów krajowych. PROW powstają na poziomie krajowym lub regionalnym. KE zatwierdza te programy i monitoruje ich przebieg, jednak wybór projektów i przekazywanie środków należą do kompetencji instytucji działających w danym państwie lub regionie. Każdy PROW musi dążyć do realizacji minimum czterech z sześciu priorytetów EFRROW, obejmujących:

- wsparcie transferu wiedzy i innowacji w rolnictwie i na obszarach wiejskich;
- zwiększenie rentowności i konkurencyjności rolnictwa;
- odbudowę lub wzmacnianie ekosystemów związanych z rolnictwem;
- promowanie rozwoju i włączenia społecznego oraz ograniczenie ubóstwa na obszarach wiejskich;
- promowanie efektywnego gospodarowania zasobami oraz przejście do niskoemisyjnej gospodarki rolnej, niewrażliwej na zmiany klimatu;
- dbałość o dobrostan zwierząt.

Polityki sektorowe

Obok polityki spójności i polityki rolnej Unia Europejska realizuje także inne polityki w wielu sektorach gospodarki, które mają szczególne znaczenie z perspektywy zrównoważonego rozwoju. Działania te przedstawiono w poniższej tabeli. Szczegółowe omówienie polityk klimatycznej i energetycznej znalazło się w temacie 4. tego rozdziału.

Polityka transportowa	Kształtuje komunikację drogową, kolejową, lotniczą i morską, przede wszystkim przez ujednolicenie norm prawnych regulujących transport w państwach UE. Do jej celów należą m.in. podniesienie standardów bezpieczeństwa, poprawa jakości usług transportowych, wprowadzenie jednolitych norm pracy w przedsiębiorstwach zajmujących się przewozem.
Polityka handlowa	Określa stosunki handlowe państw członkowskich z krajami spoza UE. Dotyczy takich obszarów, jak: handel towarami i usługami, zamówienia publiczne, bezpośrednie inwestycje zagraniczne, polityka eksportowa i środki ochrony handlu. Do głównych celów wspólnej polityki handlowej zalicza się m.in.: zwiększenie eksportu produktów wytworzonych w UE do państw nieunijnych, import towarów spoza wspólnoty w korzystnych cenach, tworzenie dogodnych warunków dla inwestycji zagranicznych.
Polityka względem małych i średnich przedsiębiorstw	Dąży do poprawy konkurencyjności przedsiębiorstw unijnych, m.in. dzięki rozwojowi badań naukowych i innowacyjności, a także przez zapewnienie firmom łatwiejszego dostępu do finansowania oraz stworzenie im dogodnych warunków do osiągnięcia neutralności klimatycznej i przeprowadzenia transformacji cyfrowej.
Polityka naukowa i innowacyjna	Zgodnie z TFUE celami tej polityki są rozbudowa unijnej bazy naukowej i technologicznej oraz utworzenie europejskiej przestrzeni badawczej, umożliwiającej swobodną wymianę wiedzy i technologii.
Polityka kulturalna	Inicjatywy podejmowane przez UE w tym obszarze są uzupełnieniem polityk kulturalnych realizowanych przez państwa członkowskie i polegają głównie na wspieraniu działań krajowych. Instytucje i organy UE dążą do ochrony wspólnego europejskiego dziedzictwa kulturowego, pobudzania niehandlowej wymiany kulturalnej oraz wspierania twórczości artystycznej i literackiej Europejczyków.
Polityka edukacyjna	Działania w tym obszarze należą do kompetencji państw członkowskich. UE odgrywa w nich rolę pomocniczą – m.in. zabiega o podniesienie jakości kształcenia.
Polityka konkurencji	Zgodnie z TFUE system niezakłóconej konkurencji to integralny element unijnego rynku wewnętrznego. Traktat określa zasady, które mają eliminować czynniki zaburzające swobodną rywalizację rynkową – są to tzw. przepisy antymonopolowe. Zakazane są zawieranie przez przedsiębiorców porozumień, które mają na celu ograniczenie konkurencji (np. praktyki ustalania cen), oraz nadużywanie własnej pozycji przez przedsiębiorstwa dominujące na rynku (np. ustalanie cen poniżej poziomu kosztów, czyli tzw. polityka cen drapieżnych).
Polityka ochrony praw konsumentów	Jej głównym celem jest zabezpieczenie praw i interesów ekonomicznych konsumentów. Zgodnie z TFUE ma nie tylko gwarantować ochronę uczciwych zasad funkcjonowania rynku towarów i usług, lecz także zapewniać obywatelom UE dostęp do sądów oraz do wysokiej jakości usług publicznych, żywności, mieszkalnictwa i służby zdrowia. Regulacje wprowadzane w tym obszarze przez instytucje unijne dotyczą m.in. ochrony zdrowia i bezpieczeństwa konsumentów, umów sprzedaży na odległość, zasad gwarancji, zwalczania nieuczciwych praktyk handlowych, kredytów konsumenckich i hipotecznych.

Ćwiczenia

WYKONAJ W ZESZYCIE

1 Przyporządkuj wymienione agencje UE zarządzające przestrzenią wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości do właściwych opisów.

Europol A
Eurojust B
Frontex C

1. Organ ścigania Unii Europejskiej, koordynujący współpracę służb policyjnych z państw członkowskich.
2. Agencja zapewniająca państwom członkowskim pomoc w ochronie zewnętrznych granic Unii Europejskiej.
3. Agencja koordynująca współpracę krajowych organów ścigania w zakresie prowadzenia dochodzeń i zwalczania przestępczości międzynarodowej.
4. Agencja odpowiedzialna za koordynowanie i wspieranie współpracy między państwami członkowskimi w zakresie udzielania azylu.

2 Rozważ, czy kompetencje Wysokiego Przedstawiciela UE ds. Zagranicznych i Polityki Bezpieczeństwa oraz jego pozycja w strukturze organizacyjnej UE pozwalają uznać ten urząd unijny za odpowiednik ministrów spraw zagranicznych w rządach krajowych. Uzasadnij swoje stanowisko, odwołując się do konkretnych zadań realizowanych przez Wysokiego Przedstawiciela.

3 Wyjaśnij, czym są kryteria konwergencji i czego dotyczą najważniejsze z nich.

! **4** Wymień źródła dochodów Unii Europejskiej i jej główne wydatki.

5 Rozstrzygnij, czy Polska jest zobowiązana do przyjęcia wspólnej waluty euro. W odpowiedzi powołaj się na odpowiednie akty prawa europejskiego.

6 Wymień instytucje Unii Europejskiej, które uczestniczą w procedurze tworzenia unijnego budżetu. Scharakteryzuj ich kompetencje w tym zakresie.

7 Jaka będzie – Twoim zdaniem – przyszłość unii gospodarczej i walutowej? Przeanalizuj ten problem na podstawie informacji samodzielnie zebranych w internecie, a następnie sformułuj dłuższą wypowiedź pisemną (ok. 30 zdań). W swojej pracy przywołaj opinie dwóch ekspertów. Pamiętaj, aby precyzyjnie przedstawić swoje stanowisko.

! **8** Wymień najważniejsze fundusze przeznaczone na realizację zadań UE z zakresu polityki spójności. Określ, jakie inwestycje można finansować ze środków pochodzących z tych źródeł. Podaj przykłady projektów zrealizowanych dzięki wsparciu uzyskanemu w ramach poszczególnych funduszy. Skorzystaj z informacji ze źródeł internetowych.

9 Wyjaśnij, jakie podmioty mogą być beneficjentami pomocy finansowej pochodzącej z funduszy europejskiej polityki spójności.

! **10** Wymień i scharakteryzuj fundusze Unii Europejskiej, z których finansowana jest wspólna polityka rolna.

★ **11** Przygotujcie w kilkuosobowych grupach 5-minutowe prezentacje na temat działalności Unii Europejskiej w wybranej polityce sektorowej, dotyczącej transportu, handlu, kultury, edukacji, badań i rozwoju technologicznego, rolnictwa albo małych i średnich przedsiębiorstw. Przedstawcie główne inicjatywy i programy realizowane w ramach tej polityki oraz wynikające z nich korzyści dla państw członkowskich i ich obywateli.

Praca w grupie

4 UE wobec problemów globalnych

zmiany klimatu | polityka klimatyczna | problemy transgraniczne | polityka rozwojowa | pomoc humanitarna | misje i operacje UE

Unia Europejska – choć jest organizacją regionalną, do której należą państwa z jednego kontynentu – boryka się z szeregiem problemów globalnych. Członkowie organizacji wspólnie starają się wypracowywać własne sposoby radzenia sobie z tymi wyzwaniami. Niewątpliwie najpoważniejszym obecnie problemem, który może mieć ogromny wpływ na życie Europejczyków, jest ocieplenie klimatu. UE regularnie formułuje wytyczne i przepisy prawne, które kształtują europejską politykę klimatyczną, czyli działania mające ograniczać skutki kryzysu klimatycznego. Jakie są najważniejsze cele tej polityki? Jakie mogą być jej rezultaty – zarówno gospodarcze, jak i społeczne? Z jakimi innymi problemami o charakterze globalnym mierzą się państwa unijne?

Czym jest zmiana klimatu?

Klimat na świecie ciągle się zmienia. Gwałtowny wzrost temperatur sprzyja coraz częstszemu występowaniu ekstremalnych zjawisk pogodowych o katastrofalnych skutkach dla ludzi i gospodarki. W ciągu ostatnich 40 lat w samej Unii Europejskiej spowodowały one straty o wartości ok. 490 mld euro. Europejska Agencja Środowiska prognozuje, że takich zjawisk będzie w przyszłości coraz więcej i że mogą one zaburzyć proces handlu żywnością, zdestabilizować rynki finansowe oraz doprowadzić do wielkich migracji ludności i wybuchu globalnych konfliktów.

Globalne ocieplenie, czyli wzrost średniej temperatury powierzchni Ziemi, wynika ze zwiększenia ilości gazów cieplarnianych w atmosferze. Jest to zmiana klimatu o charakterze antropogenicznym, czyli spowodowana przez działalność człowieka.

Do najistotniejszych przyczyn globalnego ocieplenia zalicza się:

- **spalanie paliw kopalnych** w celu produkcji energii (przede wszystkim węgla kamiennego, węgla brunatnego i ropy naftowej) – powoduje ono emisję do atmosfery gazów cieplarnianych (głównie dwutlenku węgla i podtlenku azotu), które zatrzymują w niej ciepło; zwiększona emisja jest efektem intensywnej industrializacji, czyli rozwoju produkcji przemysłowej;
- **wycinanie lasów** – drzewa mają naturalną zdolność magazynowania CO_2, mogłyby więc łagodzić negatywne skutki rozwoju przemysłowego, a zarazem ograniczać niekorzystne zmiany klimatyczne; dodatkowo w wyniku wycinki drzew zmagazynowany w nich węgiel ponownie dostaje się do atmosfery;
- **działalność rolniczą i hodowlaną** – hodowla zwierząt gospodarskich odpowiada za emisję ok. 15% gazów cieplarnianych pochodzących z aktywności człowieka, w tym za połowę emisji metanu oraz 75% emisji tlenku azotu (powstającego głównie w wyniku używania nawozów sztucznych przy produkcji paszy); ponadto przekształcanie kolejnych terenów w użytki rolnicze (np. osuszanie torfowisk) prowadzi do zniszczenia naturalnych systemów magazynowania CO_2.

Polityka klimatyczna

Z dnia na dzień poszerza się wiedza ekspertów i badaczy na temat zmian klimatu, wzrasta także świadomość klimatyczna wśród polityków i obywateli. Coraz więcej państw świata podejmuje decyzje i inicjatywy, które mają przeciwdziałać niekorzystnym tendencjom.

Działania takie określa się jako **politykę klimatyczną**. Pewne cele klimatyczne wskazała Organizacja Narodów Zjednoczonych, jednak pionierami w zakresie zwalczania globalnego ocieplenia są państwa europejskie.

Polityka klimatyczna UE obejmuje wiele zmian, które dotyczą przede wszystkim energetyki i transportu. Ich skutki oddziałują jednak właściwie na każdą sferę funkcjonowania współczesnych społeczeństw europejskich. Ze względu na wpływ tych zmian na życie obywateli mówi się, że w UE rozpoczęto **proces transformacji klimatycznej**. Jego rezultatem ma być ukształtowanie się tzw. **europejskiego zielonego ładu**, czyli modelu ustroju społeczno-gospodarczego, w którym podmioty gospodarcze i mieszkańcy będą korzystać z energetyki niskoemisyjnej oraz aktywnie uczestniczyć w realizacji ambitnych celów klimatycznych.

Przykład

Europejski zielony ład

W 2019 r. Unia Europejska przyjęła pakiet inicjatyw politycznych, które mają skierować wspólnotę na drogę transformacji ekologicznej. *Europejski zielony ład* to strategia budowy niskoemisyjnej i zielonej gospodarki. Zakłada podejście międzysektorowe – dla osiągnięcia celów klimatycznych trzeba bowiem podjąć działania prawie we wszystkich obszarach unijnej polityki. *Europejski zielony ład* obejmuje więc nie tylko przedsięwzięcia z zakresu ochrony klimatu i środowiska, lecz także inicjatywy w sektorach energetycznym, transportowym, przemysłowym, technologicznym, rolniczym, finansowym. Wdrożenie założeń strategii skoordynowano z realizacją działań antykryzysowych po pandemii COVID-19. Wydatki na zieloną transformację są finansowane ze środków dostępnych w ramach planu odbudowy NextGenerationEU.

Neutralność klimatyczna

Celem przyświecającym unijnym instytucjom jest uczynienie z Europy pierwszego kontynentu neutralnego dla klimatu. **Neutralność klimatyczna** oznacza sytuację w gospodarce, w której emituje się tyle gazów cieplarnianych, ile mogą ich pochłonąć lasy, gleby oraz ocean. Bilans między emitowanymi a pochłanianymi gazami jest wówczas zerowy. Głównym założeniem unijnej polityki klimatycznej jest zredukowanie emisji o 55% (w stosunku do 1990 r.) do 2030 r. oraz osiągnięcie neutralności klimatycznej do 2050 r.

Europa stanowi jedyny region na świecie, w którym władze podejmują się realizacji tak daleko idących, ambitnych celów klimatycznych. Warto podkreślić, że takich działań nie inicjują państwa emitujące współcześnie największe ilości gazów cieplarnianych, czyli Chiny i Stany Zjednoczone.

Mechanizm sprawiedliwej transformacji

Osiągnięcie neutralności klimatycznej do 2050 r. może stanowić duże wyzwanie dla niektórych państw członkowskich. W wyniku przejścia do gospodarki niskoemisyjnej mogą ucierpieć regiony zarabiające na wydobyciu paliw kopalnych lub dzięki działalności gałęzi przemysłu, które odpowiadają za wysoką emisję gazów i w których zatrudnienie znajduje wielu mieszkańców.

Aby zminimalizować negatywne skutki zmian, Unia Europejska wprowadziła mechanizm sprawiedliwej transformacji, gwarantujący wsparcie finansowe i techniczne dla poszkodowanych obszarów. W latach 2021–2027 UE przeznaczy łącznie 55 mld euro na ograniczanie społeczno-gospodarczych konsekwencji zmian proekologicznych, w tym na:

- poszerzanie możliwości zatrudnienia i zmiany kwalifikacji zawodowych dla osób zatrudnionych dotąd w wysokoemisyjnym przemyśle;
- zwiększanie energooszczędności mieszkań i zwalczanie ubóstwa energetycznego;
- pomoc finansową dla przedsiębiorców i inwestorów w procesie przejścia na technologie niskoemisyjne;
- inwestycje w nowe zielone miejsca pracy;
- rozwój zrównoważonego, niskoemisyjnego transportu publicznego;
- ekologiczną infrastrukturę energetyczną;
- inwestycje w badania i innowacje.

Historia negocjacji w sprawie klimatu

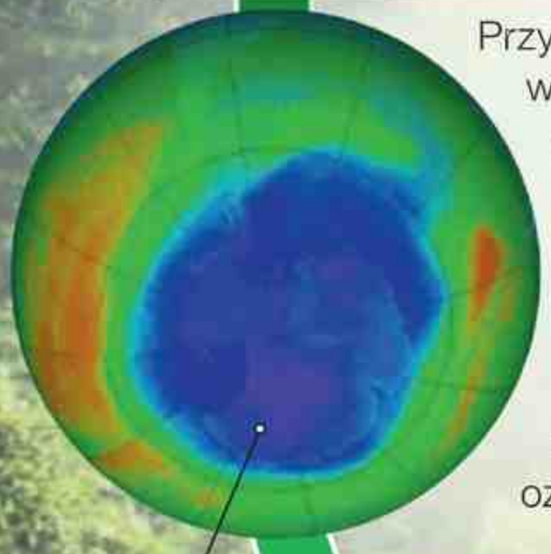
Przygotowanie skutecznej strategii przeciwdziałania zmianom klimatu wymaga współpracy państw. Punktem zwrotnym w rozwoju międzynarodowej polityki klimatycznej był rok 1979, kiedy to odbyło się jedno z pierwszych międzypaństwowych spotkań poświęconych temu zagadnieniu – Światowa Konferencja Klimatyczna w Genewie.

1979 **Pierwsza Światowa Konferencja Klimatyczna**

W Genewie odbyła się pierwsza Światowa Konferencja Klimatyczna zorganizowana przez ONZ. Stwierdzono na niej, że konieczna jest globalna współpraca na rzecz łagodzenia zmian klimatu i badania antropogenicznego wpływu na środowisko naturalne.

1987 ***Protokół montrealski***

Przyjęto *Protokół montrealski*, w którym określono zasady przeciwdziałania problemowi dziury ozonowej. Realizacja zawartych w dokumencie zaleceń pozwoliła zmniejszyć stężenie substancji zubożających warstwę ozonową wokół Ziemi.

1988 **Międzyrządowy Zespół ds. Zmian Klimatu**

Utworzono Międzyrządowy Zespół ds. Zmian Klimatu (IPCC), który zajmuje się ocenianiem przedsięwzięć ograniczających zmiany klimatyczne oraz formułowaniem wytycznych w tym zakresie. W 1990 r. zespół wydał pierwszy raport, w którym potwierdzono, że globalne ocieplenie jest wynikiem działalności człowieka.

1992 ***Ramowa konwencja Narodów Zjednoczonych w sprawie zmian klimatu***

Przyjęto *Ramową konwencję Narodów Zjednoczonych w sprawie zmian klimatu* (UNFCCC), w której założono złagodzenie skutków zmian klimatu dzięki ograniczeniu emisji gazów cieplarnianych. Dokument podpisano na Szczycie Ziemi – konferencji zorganizowanej w Rio de Janeiro.

1995 **Pierwsza konferencja stron UNFCCC**

Odbyła się pierwsza konferencja stron UNFCCC, nazywana skrótowo COP1. Uchwalono na niej *Mandat berliński* – dokument określający zasadę zróżnicowanej odpowiedzialności. Zobowiązuje ona do redukcji emisji gazów cieplarnianych tylko część krajów będących stroną Konwencji i wyznacza ambitniejsze zadania państwom rozwiniętym.

1997 *Protokół z Kioto*

Przyjęto *Protokół z Kioto* – pierwszy globalny traktat zobowiązujący państwa do redukcji emisji gazów cieplarnianych. Utrzymano w nim zasadę zróżnicowanej odpowiedzialności – zgodnie z jego zapisami państwa rozwinięte miały zmniejszyć emisję o 5% w latach 2008–2012.

11 czerwca 2001 r. prezydent George W. Bush ogłosił, że USA wycofują się z *Protokołu z Kioto*.

2005 Unijny system handlu uprawnieniami do emisji

Uruchomiono unijny system handlu uprawnieniami do emisji (EU ETS), który jest jednym z głównych narzędzi służących do osiągnięcia przez UE neutralności klimatycznej.

2010 Zielony Fundusz Klimatyczny

Na konferencji w Cancun powołano Zielony Fundusz Klimatyczny, mający za zadanie wspomagać biedniejsze kraje w adaptowaniu się do zmian klimatycznych. Jednocześnie uczestnicy spotkania dostrzegli, że podział państw świata wynikający z zasady zróżnicowanej odpowiedzialności nie jest już ani adekwatny, ani sprawiedliwy.

Aktywiści z międzynarodowych organizacji humanitarnych apelowali o utworzenie funduszu, który wspomoże ubogie społeczeństwa w walce ze skutkami zmian klimatu.

2015 *Porozumienie paryskie*

Przyjęto *Porozumienie paryskie* – powszechną i prawnie wiążącą międzynarodową umowę klimatyczną. Jako cel wyznaczono w niej redukcję globalnej emisji gazów cieplarnianych o 50% do 2030 r.

2019 *Europejski zielony ład*

Przewodnicząca Komisji Europejskiej Ursula von der Leyen przedstawiła strategię *Europejski zielony ład*, której realizacja ma pozwolić na osiągnięcie przez UE neutralności klimatycznej do 2050 r.

W 2020 r. prezydent Donald Trump wycofał USA z *Porozumienia paryskiego*. W kolejnym roku jego następca, Joe Biden, zadecydował o powrocie Stanów Zjednoczonych do umowy.

2021 *Europejskie prawo o klimacie*

W życie weszło unijne rozporządzenie *Europejskie prawo o klimacie*, które ma na celu prawne uregulowanie działań łagodzących skutki zmian klimatycznych.

Fundusz na rzecz Sprawiedliwej Transformacji

To fundusz powołany do wspierania regionów uzależnionych ekonomicznie od wydobycia paliw kopalnych i od wysokoemisyjnych sektorów gospodarki. Podmioty z tych obszarów mogą uzyskać z tego źródła środki na inwestycje dotyczące:

- rozwoju sektora małych i średnich przedsiębiorstw, w tym tworzenia nowych firm i restrukturyzowania tych, które już działają na rynku,
- badań i nowych technologii, w tym innowacji cyfrowych,
- wykorzystania źródeł czystej i odnawialnej energii,
- funkcjonowania gospodarki o obiegu zamkniętym, czyli takiej, w której minimalizuje się zużycie surowców i produkcję odpadów, m.in. dzięki recyklingowi,
- szkoleń i kursów poszerzających kompetencje zawodowe pracowników i bezrobotnych,
- edukacji i włączenia społecznego.

Innym elementem mechanizmu sprawiedliwej transformacji jest **Instrument Pożyczkowy na rzecz Sektora Publicznego**. W jego ramach można uzyskać dotacje z unijnego budżetu oraz pożyczki z Europejskiego Banku Inwestycyjnego.

Pakiet legislacyjny *Fit for 55*

W lipcu 2021 r. Komisja Europejska przedstawiła pakiet *Fit for 55* (pol. „Gotowi na 55"). To zbiór wniosków ustawodawczych, których wdrożenie przez UE i państwa członkowskie miałoby pozwolić na realizację unijnego celu klimatycznego, czyli redukcję emisji gazów cieplarnianych o co najmniej 55% do 2030 r. Przedłożony pakiet rozwiązań ma ujednolicić prawo unijne i zapewnić, że transformacja klimatyczna będzie procesem społecznie sprawiedliwym. Zawiera 13 propozycji legislacyjnych. Dotyczą one m.in.:

- zaostrzenia reguł unijnego systemu handlu uprawnieniami do emisji (zob. przykład na s. 105);
- sformułowania celów dla państw członkowskich w zakresie zmniejszenia emisji w sektorach transportu drogowego, krajowego transportu morskiego, rolnictwa, składowania i utylizacji odpadów oraz budownictwa;
- pakietu gazowego, czyli wspólnych zasad regulujących wewnętrzny rynek handlu gazami odnawialnymi, w tym wodorem, oraz gazem ziemnym;
- zwiększenia efektywności energetycznej w budynkach oraz zmniejszenia zużycia energii w siedzibach instytucji i przedsiębiorstw z sektora publicznego;

Czy wiesz, że...

Unia Europejska przeznacza na walkę ze zmianami klimatu również środki finansowe z innych funduszy. Są to m.in.:

- **Fundusz Modernizacji**, z którego na okres 2021–2030 r. przekazano wsparcie w wysokości 48 mld euro dla dziesięciu państw unijnych o niskim dochodzie; środki z tego źródła władze krajowe mogą wykorzystać na wprowadzanie źródeł energii odnawialnej, podniesienie efektywności energetycznej, modernizację sieci energetycznej albo sprawiedliwą transformację w regionach zależnych od wydobycia węgla;
- **Fundusz Innowacji**, który na lata 2020–2030 wygospodarował 40 mld euro na wdrażanie innowacyjnych technologii niskoemisyjnych, w tym tych umożliwiających magazynowanie energii, a także na wykorzystanie odnawialnych źródeł energii i modernizację technologii w sektorach energochłonnych;
- **program „Life" na rzecz środowiska i klimatu**, w ramach którego w latach 2021–2027 przeznaczono środki w wysokości 5,5 mld euro na wsparcie projektów dotyczących przechodzenia na czystą energię, łagodzenia zmian klimatu, budowy gospodarki o obiegu zamkniętym, ochrony przyrody i bioróżnorodności.

- norm emisji CO_2 dla samochodów osobowych i dostawczych – wszystkie auta rejestrowane od 2035 r. w UE mają być bezemisyjne, od tego momentu nie będzie zatem możliwości rejestracji nowego samochodu z silnikiem spalinowym;
- infrastruktury paliw alternatywnych – państwa członkowskie będą musiały zwiększyć liczbę punktów ładowania pojazdów elektrycznych i tankowania wodoru;
- opodatkowania energii – użycie paliw najbardziej zanieczyszczających środowisko będzie obłożone najwyższym podatkiem (taka danina ma zachęcać przedsiębiorstwa do przechodzenia na źródła czystej energii);
- wprowadzenia granicznej opłaty węglowej (zob. przykład).

Każdy z wniosków składających się na pakiet *Fit for 55* musi zostać osobno przyjęty przez instytucje unijne i państwa członkowskie, czyli przejść całą procedurę legislacyjną, w ramach której RUE i PE zatwierdzą go większością głosów. Niektóre z propozycji legislacyjnych KE wprowadzono już do unijnego prawa i zaczęto realizować.

Jednak okazuje się, że ambitne cele klimatyczne Unii Europejskiej spotykają się z coraz większą krytyką – nie tylko ze strony środowisk eurosceptycznych. W przyszłości instytucje unijne mogą zmodyfikować europejską politykę klimatyczną – niewykluczone, że jej cele zostaną ograniczone.

Transformacja energetyczna

75% emisji gazów cieplarnianych w państwach unijnych jest rezultatem produkcji i wykorzystania energii. Dlatego też do osiągnięcia neutralności klimatycznej niezbędna jest **dekarbonizacja sektora energetycznego**, oznaczająca ograniczenie lub całkowite zaprzestanie pozyskiwania energii z paliw kopalnych: ropy oraz węgla kamiennego i brunatnego.

Przykład

Europejski system handlu uprawnieniami do emisji (UE ETS)

W Unii Europejskiej funkcjonuje rynek emisji dwutlenku węgla w sektorach wytwarzających energię i energochłonnych. W jego ramach określono zasady handlu uprawnieniami do emisji. Handel ten polega na tym, że firmy działające w sektorach elektroenergetyki, ciepłownictwa i lotnictwa komercyjnego oraz reprezentujące energochłonne gałęzie przemysłu (np. przemysł rafineryjny, stalowy, cementowy, produkcji szkła i papieru) muszą płacić za prawo do emitowania CO_2 i innych gazów. Każdego roku dysponują one pewną pulą uprawnień – po przekroczeniu limitu mają obowiązek uiścić opłatę za każdą dodatkową tonę dwutlenku węgla uwolnionego do atmosfery. Limity ustala się co 12 miesięcy – wartość ta jest za każdym razem zmniejszana, aby umożliwić realizację celów unijnej polityki klimatycznej. Firmy mogą kupować uprawnienia lub handlować nimi między sobą na giełdzie, mogą je również kumulować i wykorzystać później.

Przykład

Graniczny podatek węglowy (CBAM)

Produkcja w UE wiąże się z dodatkowymi opłatami za emisję CO_2 (zgodnie z systemem UE ETS). Dlatego część firm przenosi swoją wysokoemisyjną działalność do państw spoza Unii, gdzie standardy klimatyczne są mniej rygorystyczne. Niższe koszty produkcji sprawiają, że wytwarzane przez nie towary są atrakcyjniejsze cenowo, przez co opłacalny staje się ich import do UE. Wprowadzenie granicznego podatku węglowego, inaczej zwanego cłem węglowym, ma zapobiegać takim „ucieczkom emisji", czyli unikaniu opłat za emisję dzięki przenoszeniu działalności. Importerzy towarów wytworzonych poza UE w sektorach wysokoemisyjnych muszą kupować certyfikaty CBAM, by wyrównać różnicę w kosztach produkcji i cenach poszczególnych towarów. Obowiązek ten obejmuje przedsiębiorców sprowadzających np. żelazo i stal, cement, nawozy, aluminium, energię elektryczną, wodór.

Dlatego UE wspiera rozwój czystszych źródeł energii, w tym technologii wykorzystujących wodór. Wprowadza ponadto bardziej rygorystyczne przepisy dotyczące efektywności energetycznej i użycia źródeł odnawialnych, a także wspiera integrację systemów energetycznych ze wszystkich państw członkowskich i rozwój infrastruktury energetycznej.

Proces europejskiej transformacji energetycznej przyśpieszyła wojna w Ukrainie. W związku z rosyjską agresją i w następstwie pandemii COVID-19 UE uruchomiła w 2022 r. **plan *REPowerEU***. Jego głównym założeniem było zwiększenie strategicznej niezależności państw członkowskich – przede wszystkim zmniejszenie zapotrzebowania na gaz importowany z Rosji (zob. przykład poniżej).

W planie wymieniono działania, które należy podjąć, aby przyśpieszyć przechodzenie do gospodarki wykorzystującej energię z czystych źródeł, zdywersyfikować dostawy surowców energetycznych i podnieść efektywność energetyczną. W tej perspektywie najważniejszymi celami UE są:

- osiągnięcie większej niezależności od dostaw surowców energetycznych spoza wspólnoty (zwłaszcza z Rosji);
- poprawa infrastruktury energetycznej;
- ograniczenie wykorzystania paliw kopalnych oraz wsparcie działań upowszechniających użycie energii ze źródeł odnawialnych.

Zgodnie z planem do 2030 r. 42,5% energii produkowanej w państwach członkowskich ma pochodzić z zielonych źródeł. Niezbędne jest również oszczędzanie energii – do 2030 r. jej zużycie ma zmniejszyć się o 11,7% w porównaniu z 2020 r. Realizacja tych celów obciąża głównie takie sektory, jak przemysł, transport oraz budownictwo mieszkaniowe. Na przykład do 2030 r. co najmniej 29% energii zużywanej w transporcie powinno pochodzić ze źródeł odnawialnych. Z kolei w przemyśle wykorzystanie odnawialnych źródeł energii powinno wzrastać o 1,6% w każdym roku.

Kolejnym priorytetem jest podniesienie efektywności energetycznej budynków w UE. Średnie zużycie energii w obiektach mieszkalnych ma się zmniejszyć o 16% do 2030 r. i o 22% do 2035 r. W 2050 r. wszystkie budynki w państwach członkowskich powinny stać się zeroemisyjne. Unia Europejska wspiera również wykorzystanie w większym zakresie do produkcji energii gazów odnawialnych i niskoemisyjnych, m.in. przez rozwijanie zdolności do produkcji wodoru.

Głównym źródłem finansowania działań realizowanych w ramach planu *REPowerEU* jest Instrument na rzecz Odbudowy i Zwiększania Odporności. Inwestycje w państwach członkowskich powinny skupiać się na modernizacji infrastruktury energetycznej, dekarbonizacji przemysłu, zwiększaniu produkcji biometanu i wodoru, zwalczaniu ubóstwa energetycznego (zob. przykład na s. 107), wspieraniu transportu bezemisyjnego oraz upowszechnianiu dostępu do energii ze źródeł odnawialnych.

Przykład

Platforma Energetyczna

Rosyjska agresja na Ukrainę znacząco wpłynęła na rynek gazu ziemnego. Od lutego 2022 r. doszło do nawet pięciokrotnych wzrostów cen tego surowca. UE podjęła niezbędne kroki, aby uniknąć zakłóceń w dostawach i zapewnić swoim obywatelom dostęp do energii w rozsądnej cenie. W ramach planu *REPowerUE* zaproponowała procedurę wspólnego pozyskiwania gazu. W kwietniu 2022 r. utworzono Platformę Energetyczną, w ramach której koordynuje się zakupy tego surowca, aby państwa członkowskie nie przelicytowywały się wzajemnie, lecz wykorzystywały silną pozycję UE jako całości do negocjowania u dostawców korzystniejszych warunków cenowych. 15 lutego 2024 r. rozpoczęła się pierwsza runda przetargów na wspólne zakupy gazu. W ramach kolejnych rund – zaplanowanych na okres od kwietnia 2024 r. do października 2029 r. – kraje UE będą zgłaszać swoje półroczne zapotrzebowanie na ten surowiec.

Przykład

Ubóstwo energetyczne

Dotyka ono ponad 30 mln Europejczyków, którzy borykają się z trudnościami w zaspokojeniu podstawowych potrzeb energetycznych w miejscu zamieszkania za rozsądną cenę. Występuje w sytuacji, w której gospodarstwo domowe nie ma wystarczających środków pieniężnych, aby zapewnić sobie ogrzewanie lub klimatyzację oraz energię elektryczną do oświetlania pomieszczeń i zasilania urządzeń. Osoby zmagające się z ubóstwem tego typu osiągają niskie dochody i mieszkają w budynkach o niskiej efektywności energetycznej.

Wkład UE w międzynarodowe działania klimatyczne

Skuteczne przeciwdziałanie zmianom klimatu wymaga podejmowania kosztownych inicjatyw w skali globalnej. Państwa słabo rozwinięte nie mogą skutecznie angażować się w takie przedsięwzięcia. Dlatego też w *Porozumieniu paryskim* z 2015 r., poświęconym kryzysowi klimatycznemu, zawarto wymóg wspólnego finansowania projektów związanych z klimatem przez państwa rozwinięte. Do 2025 r. corocznie przeznaczają one na ten cel łącznie 100 mld dolarów. W 2022 r. 28,5 mld euro z tej kwoty pochodziło ze środków publicznych Unii Europejskiej i jej państw członkowskich, a 11,9 mld euro – z prywatnych środków unijnych obywateli i przedsiębiorstw. Pieniądze te mają pomóc państwom rozwijającym się ograniczyć emisję gazów cieplarnianych i dostosować się do zmian klimatu.

Czy wiesz, że...

Unia Europejska bierze udział w corocznych konferencjach klimatycznych ONZ. 28 konferencja (COP28) odbyła się w grudniu 2023 r. w Dubaju. Na spotkaniu zorganizowanym pod przewodnictwem Zjednoczonych Emiratów Arabskich UE zapowiedziała, że przekaże 175 mln euro na działania ograniczające emisję metanu oraz przyjmie pozycję lidera w dążeniach do trzykrotnego zwiększenia produkcji energii ze źródeł odnawialnych do 2030 r.

Konsekwencje unijnej polityki klimatycznej

Dążenie do neutralności klimatycznej przez przyspieszoną redukcję emisji gazów cieplarnianych wywiera decydujący wpływ na takie sektory gospodarki, jak energetyka, przemysł, transport, budownictwo czy rolnictwo. Każda z tych branż musi całkowicie przestawić się na wykorzystanie alternatywnych źródeł energii, co wymaga głębokiej modernizacji. Przed podobnymi wyzwaniami stają również obywatele UE, którzy w zamieszkiwanych przez siebie nieruchomościach będą musieli przeprowadzić remonty systemów grzewczych oraz termoizolacji. Wszystkie te kosztowne inwestycje nie będą możliwe bez aktywnego wsparcia państw oraz samej Unii Europejskiej.

Należy przy tym pamiętać, że wysiłki te mają uchronić Stary Kontynent przed katastrofą klimatyczną, której symptomów – gwałtownych zjawisk pogodowych, wzrostu temperatury, susz, stepowienia gleby itp. – już dziś doświadcza większość mieszkańców Europy. Budowa gospodarki zeroemisyjnej to również szansa na stworzenie nowych miejsc pracy oraz otwarcie zyskownych możliwości gospodarczych. Zielona transformacja wymusza na poszczególnych branżach innowacyjność, która stanowi bardzo silny bodziec rozwoju gospodarczego i naukowo-technicznego. Reformująca się w reakcji na zmiany klimatyczne Unia Europejska może uzyskać technologiczną przewagę np. nad Stanami Zjednoczonymi. Istotną korzyścią ze zmian jest również to, że za kilkadziesiąt lat obywatele państw UE będą prawdopodobnie żyć w zdrowszym środowisku.

Transformacja energetyczna nie tylko ogranicza emisję gazów cieplarnianych, lecz także uniezależnia państwa unijne od importu surowców energetycznych – wszak energia odnawialna (m.in. słoneczna, wiatrowa, wodna) może być produkowana w granicach UE. Szczególnie istotna wydaje się w tym kontekście możliwość zaprzestania wymiany handlowej z Rosją, co wydatnie podniesie poziom bezpieczeństwa energetycznego.

Czy wiesz, że...

W listopadzie 2022 r. UE przyjęła dyrektywę o uniwersalnej ładowarce. Przepisy nakładają na producentów obowiązkowe wyposażenie wszystkich urządzeń elektronicznych – np. smartfonów, laptopów, klawiatur bezprzewodowych, konsol do gier wideo – w port ładowania USB-C. Ma to zmniejszyć ilość odpadów elektronicznych (związanych z produkcją, transportem i utylizacją ładowarek) dzięki temu, że obywatele będą mogli korzystać tylko z jednej ładowarki pasującej do wszystkich urządzeń z akumulatorem. Państwa członkowskie musiały wdrożyć nowe przepisy do 28 grudnia 2024 r. Wyjątkiem są regulacje dotyczące laptopów, które mają wejść w życie do 28 kwietnia 2026 r.

Działania na rzecz bezpieczeństwa wewnętrznego UE

Kolejnym obszarem unijnej polityki, który w ostatnich latach zyskał priorytetowe znaczenie, jest bezpieczeństwo. Nasilające się zagrożenia transgraniczne wymagają wspólnej reakcji ze strony państw członkowskich.

Swobodny przepływ osób, towarów i usług jest jednym z fundamentów UE. Jednak kolejne kryzysy wywołane przez ataki terrorystyczne i napływy uchodźców spowodowały, że czasowo przywrócono kontrole na niektórych granicach wewnętrznych. Działania tego typu ograniczają swobodę unijnych obywateli oraz generują duże koszty administracyjne i infrastrukturalne, można je zatem wprowadzać tylko w wyjątkowych sytuacjach – na przykład w 2020 r. niektóre państwa zdecydowały się na powrót do kontroli granicznych podczas epidemii COVID-19, aby zahamować rozprzestrzenianie się wirusa.

W 2021 r. Komisja Europejska zaproponowała aktualizację przepisów regulujących funkcjonowanie strefy Schengen, tak aby przywracanie kontroli było środkiem ostatecznym. W 2024 r. Parlament Europejski wprowadził, za zgodą Rady UE, limity czasowe ograniczające okresy, w których jest możliwe ścisłe nadzorowanie ruchu na granicach wewnętrznych. UE wprowadziła również szereg rozwiązań wzmacniających spójność i integralność strefy Schengen, takich jak:

- systematyczne kontrole na granicach zewnętrznych dla wszystkich wjeżdżających do UE (również dla unijnych obywateli);
- nowy elektroniczny system (EES) rejestrujący wjazdy i wyjazdy obywateli państw nieunijnych do strefy Schengen;
- utworzenie Europejskiej Agencji Straży Granicznej i Przybrzeżnej oraz wzmocnienie nadzoru nad zewnętrznymi granicami UE;
- zwiększenie uprawnień Europolu w przeciwdziałaniu terroryzmowi.

Dla podniesienia poziomu bezpieczeństwa transgranicznego Unia Europejska ustanowiła Fundusz Bezpieczeństwa Wewnętrznego na lata 2021–2027. Ma on finansować walkę z terroryzmem, zorganizowaną przestępczością i cyberprzestępczością, a także działania przygotowujące państwa członkowskie do reagowania w sytuacjach kryzysowych.

Przykład

Zapobieganie radykalizacji

W kwietniu 2021 r. Rada UE przyjęła rozporządzenie o ograniczaniu rozpowszechniania treści publikowanych przez terrorystów w internecie. Nowe przepisy zobowiązują firmy internetowe, np. Facebook czy YouTube, do eliminowania tekstów, zdjęć i filmów zawierających propagandę terrorystyczną lub do uniemożliwiania użytkownikom dostępu do takich treści. Platformy mają godzinę na usunięcie danego materiału od momentu otrzymania zgłoszenia wskazującego na jego terrorystyczny charakter. Kara za systematyczne naruszenia tych zasad może sięgać do poziomu 4% obrotów danej firmy internetowej. Według wprowadzonych przez UE przepisów za treści terrorystyczne uznaje się teksty, obrazy oraz nagrania audio i wideo, które zachęcają do czynów terrorystycznych, instruują, jak popełniać przestępstwa, lub służą rekrutacji do grup terrorystycznych.

Przykład

Pranie pieniędzy

Pranie pieniędzy i finansowanie terroryzmu stanowią duże zagrożenie dla gospodarki UE i unijnego systemu finansowego oraz dla bezpieczeństwa obywateli. Dlatego od 2018 r. Unia systematycznie zaostrza przepisy mające zwalczać te zjawiska. Nowe regulacje utrudniają ukrywanie nielegalnych środków pod przykrywką działalności fikcyjnych firm, zwiększają kompetencje organów nadzoru finansowego oraz ułatwiają im wymianę informacji. Wprowadzają również wymóg stosowania wzmocnionych środków kontroli w przypadku transakcji z udziałem podmiotów z państw trzecich wysokiego ryzyka, czyli takich, w których nie funkcjonują wystarczająco skuteczne systemy przeciwdziałania praniu pieniędzy i terroryzmowi. W maju 2024 r. powołano nowy europejski Urząd ds. Przeciwdziałania Praniu Pieniędzy i Finansowaniu Terroryzmu (AMLA), który rozpoczął działalność w połowie 2025 r. Przyznano mu uprawnienia nadzorcze oraz możliwość nakładania kar pieniężnych na podmioty, które systematycznie naruszają unijne przepisy.

Migracje

Zjawisko migracji towarzyszy człowiekowi od zawsze, jednak jego współczesna skala wydaje się bezprecedensowa. Momentem szczególnego nasilenia tego problemu w Europie był rok 2015. Rozpoczął się wówczas tzw. kryzys migracyjny (nazywany także kryzysem uchodźczym). Według danych Frontexu doszło wtedy do ponad 1,8 mln nielegalnych przekroczeń granicy unijnej, co było najwyższym wynikiem w historii. Do państw UE wpłynęło wówczas ponad 1,2 mln wniosków o azyl, czyli dwukrotnie więcej niż w roku poprzednim. Chęć osiedlenia się w Europie zgłaszali przede wszystkim obywatele takich państw, jak Syria, Afganistan, Irak, Libia i Erytrea, którzy uciekali przed skutkami konfliktów zbrojnych oraz działalności organizacji terrorystycznych. Do gwałtownego zwiększenia fali nielegalnej migracji do państw członkowskich przyczyniły się również skrajne ubóstwo, czystki etniczne i prześladowania oraz zmiany klimatyczne.

W kolejnych latach liczba migrantów znacznie spadła w wyniku m.in. zaostrzenia środków kontroli granic unijnych. Problem ponownie nasilił się po ataku Rosji na Ukrainę w 2022 r., kiedy to do państw Europy Środkowo-Wschodniej napłynęło kilka milionów obywateli ukraińskich.

Kryzys uchodźczy oraz wojna wywołana przez reżim rosyjski stały się dla państw Unii Europejskiej bodźcem do podjęcia wspólnych decyzji w zakresie polityki migracyjnej i azylowej. Inicjatorami takich działań były państwa, których granice są granicami zewnętrznymi UE i do których napływa najwięcej migrantów. Zakwestionowały one obowiązujący od 2003 r. **system dubliński** – w jego ramach za rozpatrzenie wniosku azylowego odpowiadał pierwszy kraj UE, do którego dotarł dany migrant. W praktyce niewielka liczba państw musiała rozpatrywać większość wniosków – kryzys migracyjny nadmiernie obciążył państwa z południa Europy, takie jak Grecja czy Włochy, a po wybuchu wojny rosyjsko-ukraińskiej także Polskę, Rumunię i Słowację.

14 maja 2024 r. Rada UE przyjęła reformę europejskiej polityki migracyjnej – tzw. **pakt o migracji i azylu**, na który składa się 10 aktów prawnych ustanawiających wspólny unijny system azylowy. Zaczną one obowiązywać od 2026 r. Nowe przepisy mają uporządkować i usprawnić zarządzanie napływem migrantów, wprowadzić skuteczne i jednolite procedury w tym zakresie oraz doprowadzić do sprawiedliwego podziału obciążeń migracyjnych pomiędzy państwa członkowskie.

Dla osiągnięcia tych priorytetów pakt wprowadza **mechanizm solidarnościowy**. Nakłada on na wszystkie państwa UE obowiązek wspierania członków wspólnoty znajdujących się pod presją migracyjną, pozostawia jednak władzom krajowym pewną elastyczność w wyborze form i metod tej pomocy. Kraje członkowskie mogą zatem zdecydować, jaki wkład wniosą do wspólnego systemu azylowego.

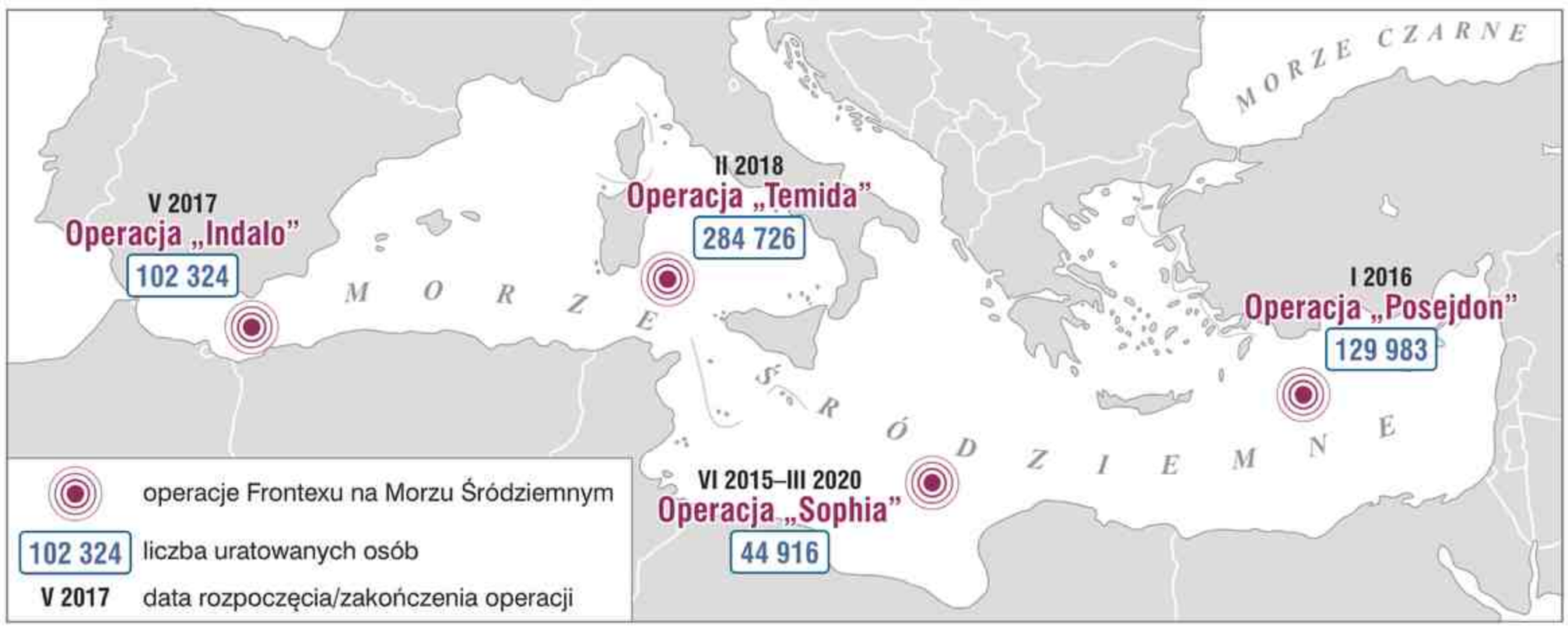
Aby wypełnić zobowiązania wynikające z mechanizmu solidarnościowego, mogą m.in.:

- przyjąć osoby ubiegające się o azyl i osoby korzystające z ochrony międzynarodowej – obowiązuje **zasada relokacji**, zgodnie z którą co roku minimum 30 tys. migrantów należy przenieść z państw unijnych, do których trafia najwięcej uchodźców, do państw, które rzadziej stają się celem osób ubiegających się o azyl w UE;
- przekazać środki finansowe, które wejdą do tzw. **puli solidarnościowej** – w tej formule dane państwo płaci 20 tys. euro za każdą osobę nieprzyjętą w ramach relokacji;
- zastosować alternatywne środki solidarnościowe, np. oddelegować funkcjonariuszy własnych służb granicznych do pomocy przy kontroli migracji w innym państwie albo wziąć udział w operacjach na granicach zewnętrznych UE.

Przykład

Frontex na Morzu Śródziemnym

W 2015 r. nastąpił ogromny napływ migrantów i uchodźców na terytorium Unii Europejskiej. Większość imigrantów nieudokumentowanych próbowała przekroczyć unijną granicę drogą morską, dlatego Morze Śródziemne stało się obszarem szczególnie intensywnej aktywności Frontexu. Jego patrole miały nie tylko chronić zewnętrzne granice UE, lecz także namierzać przemytników i ratować migrantów w niebezpieczeństwie, np. tych, którym groziło utonięcie. Dzięki operacjom agencji od marca 2015 r. do kwietnia 2023 r. w rejonie śródziemnomorskim udało się uratować 615 087 osób. 26 623 imigrantów zginęło podczas morskiej przeprawy ku wybrzeżom unijnych państw.

Źródła danych: Rada Europejska, Rada Unii Europejskiej.

Przykład

Dyrektywa azylowa

To jeden z 10 nowych aktów prawnych składających się na pakt migracyjny. W dokumencie tym ustanowiono normy dotyczące przyjmowania osób ubiegających się o ochronę międzynarodową w ramach wspólnego europejskiego systemu azylowego (WESA). Zgodnie z nowymi przepisami unijna polityka azylowa opiera się na stosowaniu *Konwencji genewskiej*, szczególnie zawartej w niej międzynarodowej zasadzie *non-refoulement* [czyt.: non refulmą] (franc. „bez wyrzucania”), która zakazuje odsyłania do kraju pochodzenia osób zagrożonych prześladowaniem, torturami lub innego rodzaju naruszeniami praw człowieka. Dyrektywa określa spójne zasady przyjmowania i odrzucania wniosków o azyl oraz ujednolica normy prawne dotyczące ochrony azylowej w państwach członkowskich, m.in. wprowadza reguły pozwalające ustalić, które państwo członkowskie odpowiada za rozpatrzenie sprawy danego migranta.

Czy wiesz, że...

Temat migracji coraz częściej staje się przedmiotem ostrego sporu politycznego w państwach Unii Europejskiej. Regularnie wzrasta poparcie dla partii politycznych, które zapowiadają restrykcyjną politykę migracyjno-azylową, a tym samym zahamowanie migracji do Europy. Ich przedstawiciele często wykorzystują nastroje ksenofobiczne czy antyislamskie.
Do najbardziej wpływowych ugrupowań politycznych tego typu w Europie można zaliczyć: Zjednoczenie Narodowe (RN) we Francji, Alternatywę dla Niemiec (AfD), Wolnościową Partię Austrii (FPÖ), Braci Włochów (FdI), Partię Wolności (PVV) w Holandii, Konfederacja „Wolność i Niepodległość" w Polsce.

Działania na rzecz bezpieczeństwa globalnego

Unia Europejska podejmuje liczne inicjatywy ukierunkowane na zapewnienie trwałego pokoju na świecie. Odgrywa wiodącą rolę w zapobieganiu konfliktom i umacnianiu bezpieczeństwa międzynarodowego. We współpracy z państwami członkowskimi wykorzystuje szereg środków stabilizujących sytuację w regionach zagrożonych wojną: podejmuje wysiłki dyplomatyczne, w tym prowadzi mediacje między stronami sporu, organizuje misje cywilne i wojskowe, oferuje wsparcie rozwojowe oraz pomoc humanitarną dla obszarów poszkodowanych w wyniku działań zbrojnych lub klęsk żywiołowych, a także wprowadza środki ograniczające (sankcje) przeciwko podmiotom zagrażającym podstawowym unijnym interesom.

Misje i operacje

Unia Europejska uczestniczy w działaniach na rzecz pokoju prowadzonych na terenach leżących w jej sąsiedztwie: w Afryce, na Bliskim Wschodzie, na Bałkanach Zachodnich i w Europie Wschodniej. Biorą w nich udział oddziały sił zbrojnych oraz cywilne zespoły eksperckie oddelegowane przez władze państw członkowskich w ramach misji i operacji, które realizują cele wspólnej polityki bezpieczeństwa i obrony. Priorytetem unijnego zaangażowania jest stabilizacja sytuacji w krajach partnerskich.

Misje wojskowe UE, w tym operacje lądowe i morskie oraz misje szkoleniowe, realizują różnorodne zadania:

- wspomagają reformowanie i szkolenie armii oraz sił bezpieczeństwa w danym państwie;
- zapewniają bezpieczeństwo mieszkańcom obszarów zdestabilizowanych i innym działającym tam podmiotom;
- zwalczają piratów;
- rozbijają sieci handlarzy ludźmi, bronią czy narkotykami.

Natomiast **misje cywilne** wspierają kraje partnerskie w zarządzaniu granicami, zapobieganiu konfliktom, zwalczaniu zorganizowanej przestępczości i przemytu, monitorowaniu systemu sądownictwa i praworządności oraz reformowaniu sektorów bezpieczeństwa narodowego.

Od rozpoczęcia pierwszej misji w ramach WPBiO w 2003 r. w ciągu 21 lat Unia Europejska zrealizowała 40 operacji i misji cywilnych oraz wojskowych na trzech kontynentach. Organizacja podejmuje decyzję o zainicjowaniu tego typu działań na wniosek państwa partnerskiego lub na podstawie rezolucji Rady Bezpieczeństwa ONZ.

Przykład

Strategiczny kompas

To zatwierdzony w 2022 r. plan wzmocnienia polityki bezpieczeństwa i obrony UE do 2030 r. Strategia ta zakłada m.in.: zwiększenie mobilności wojsk państw unijnych, przeprowadzanie ich regularnych ćwiczeń na lądzie i morzu, utworzenie systemu pozwalającego na szybkie rozmieszczenie sił liczących do 5 tysięcy żołnierzy w reakcji na sytuację kryzysową, zwiększenie wydatków na obronę, rozbudowę przemysłu zbrojeniowego i bazy technologicznej, ugruntowanie pozycji UE jako ważnego podmiotu odpowiedzialnego za bezpieczeństwo morskie, opracowanie strategii kosmicznej UE na rzecz bezpieczeństwa i obrony, rozwijanie współpracy z partnerami strategicznymi.

Przykład

Misje i operacje wojskowe

Obecnie poza granicami UE służy ok. 3,5 tys. żołnierzy z państw członkowskich. Są oni zaangażowani w 10 misji i operacji wojskowych [stan na październik 2024 r.], do których należą m.in.:

- **EUMAM Mozambik** – misja wsparcia wojskowego rozpoczęta we wrześniu 2024 r., zapewniająca siłom zbrojnym Mozambiku szkolenia oraz wsparcie w przywracaniu bezpieczeństwa w prowincji Cabo Delgado, w tym w ochronie ludności cywilnej;
- **EUMAM Ukraina** – misja wsparcia wojskowego, której celem jest wzmocnienie zdolności bojowych i odporności ukraińskich sił zbrojnych; w jej ramach UE dostarcza Ukrainie sprzęt wojskowy i prowadzi długoterminowe szkolenia ukraińskich żołnierzy, co ma zwiększyć skuteczność ukraińskich operacji wojskowych przeciwko Rosji i obrony integralności terytorialnej państwa;
- **EUNAVFOR MED IRINI** – operacja wojskowa sił morskich UE IRINI realizowana na Morzu Śródziemnym od marca 2020 r. w celu ustabilizowania sytuacji w Libii. Głównym zadaniem sił unijnych było wdrożenie w życie embarga na broń, które nałożyła na Libię Rada Bezpieczeństwa ONZ. Ich działania polegają na zbieraniu informacji na temat nielegalnego eksportu produktów naftowych oraz handlu ludźmi. Zgodnie z rezolucją RB misja ma prawo do przeprowadzania inspekcji statków na pełnym morzu u wybrzeży Libii oraz patrolowania libijskiej przestrzeni powietrznej.

Przykład

Misje cywilne

Poza UE działa ok. 1,3 tysiąca unijnych pracowników cywilnych zaangażowanych w realizację 13 misji [stan na październik 2024 r.], takich jak:

- **EUAM Ukraina** – misja doradcza utworzona w grudniu 2014 r. jako wsparcie procesu reformowania sektora bezpieczeństwa cywilnego w Ukrainie: policji, wymiaru sprawiedliwości, służb przeciwdziałających korupcji i naruszeniom praw człowieka; charakter tego przedsięwzięcia zmienił się wiosną 2022 r., po pełnoskalowym ataku Rosji – personel z UE wspomaga teraz partnerów ukraińskich w zakresie przepływu uchodźców i pomocy humanitarnej;
- **UEM Armenia** – misja uruchomiona w lutym 2023 r. działa na granicy Azerbejdżanu i Armenii; zadaniem unijnych przedstawicieli jest obserwowanie sytuacji i sygnalizowanie zagrożeń dla bezpieczeństwa ludności na obszarze dotkniętym konfliktem azersko-ormiańskim oraz budowanie wzajemnego zaufania między dwoma zwaśnionymi państwami;
- **EUCAP Somalia** – w ramach tej misji wysłannicy UE od 2016 r. szkolą funkcjonariuszy somalijskich agencji ścigania, w tym policji i straży przybrzeżnej, i udzielają władzom Somalii porad strategicznych.

Pomoc rozwojowa i humanitarna

UE w rozmaitych formach wspiera państwa rozwijające się oraz dotknięte różnorodnymi problemami. Czyni to albo w ramach dwustronnych porozumień z władzami poszczególnych krajów, albo za pośrednictwem organizacji międzynarodowych. Oferowana pomoc obejmuje przede wszystkim darowizny oraz pożyczki pochodzące ze środków przekazanych przez członków UE.

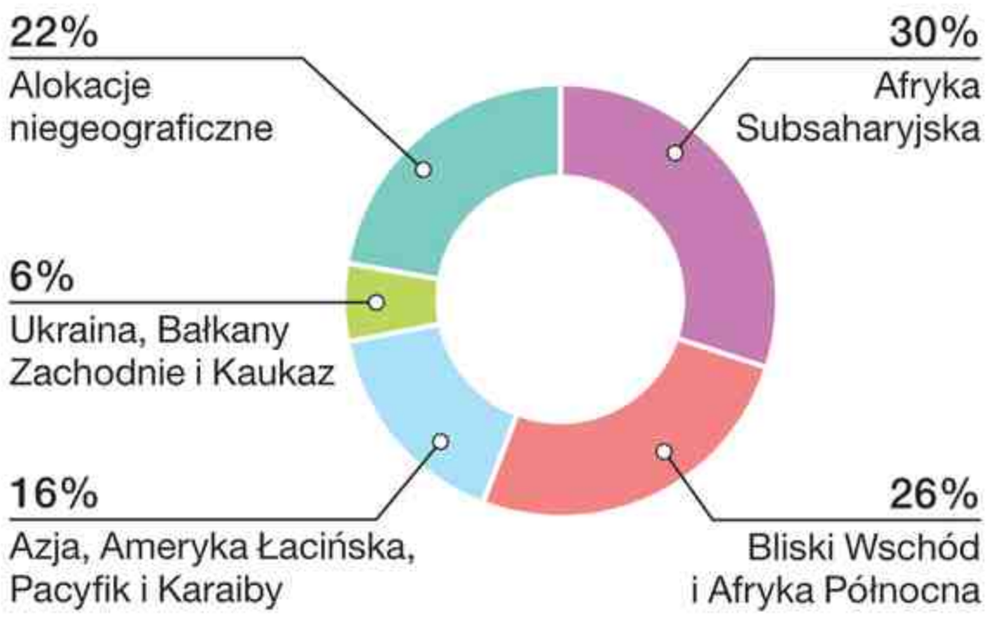
Polityka rozwojowa jest jednym z filarów działań zewnętrznych Unii, obok polityk zagranicznej, bezpieczeństwa i handlowej. Za tę sferę aktywności unijnej odpowiada Komisja Europejska. Podejmowane inicjatywy mają ograniczyć ubóstwo w skali globalnej oraz pomóc biedniejszym krajom w osiągnięciu zrównoważonego rozwoju gospodarczego i społecznego. UE realizuje je na całym świecie w ścisłej współpracy z państwami członkowskimi. Od 2021 r. Unia Europejska finansuje pomoc rozwojową za pomocą Instrumentu Sąsiedztwa oraz Współpracy Międzynarodowej i Rozwojowej „Globalny wymiar Europy".

W długoterminowym budżecie na działania zewnętrzne ustanowionym na lata 2021–2027 aż 79,5 mld euro przeznaczono na wsparcie państw trzecich.

Unia Europejska i jej państwa członkowskie są wiodącymi darczyńcami na świecie. Pokrywają 35% globalnej pomocy humanitarnej przeznaczonej na ratowanie życia ludzi dotkniętych klęskami i katastrofami – zarówno wynikającymi z przyczyn naturalnych, jak i spowodowanymi działalnością człowieka. UE finansuje doraźne wsparcie dla ofiar oraz prace budowlane lub remontowe usuwające najpoważniejsze zniszczenia, szczególnie w obszarze infrastruktury. W ramach swoich interwencji zapewnia żywność, wodę, schronienie, opiekę zdrowotną, leki i środki medyczne oraz usługi edukacyjne.

Za ten obszar unijnej polityki zewnętrznej odpowiada Dyrekcja Generalna ds. Europejskiej Ochrony Ludności i Pomocy Humanitarnej w Komisji Europejskiej (ECHO). Instytucja ta nie wdraża programów pomocowych samodzielnie – finansuje operacje realizowane przez organizacje pozarządowe, agencje ONZ i organizacje międzynarodowe. Do jej zadań należy również kontrolowanie, czy przekazane środki dobrze wykorzystano i czy wsparcie sprawnie dotarło do potrzebujących. Eksperci Dyrekcji działają w ponad 40 krajach na świecie i monitorują sytuacje kryzysowe. Finansowanie operacji humanitarnych jest ofertą skierowaną do państw spoza UE. W 2024 r. wspólnota przeznaczyła na realizację takich przedsięwzięć 1,8 mld euro ze swojego budżetu.

Budżet unijny przeznaczony na pomoc humanitarną z podziałem na regiony wsparcia (2024 r.)

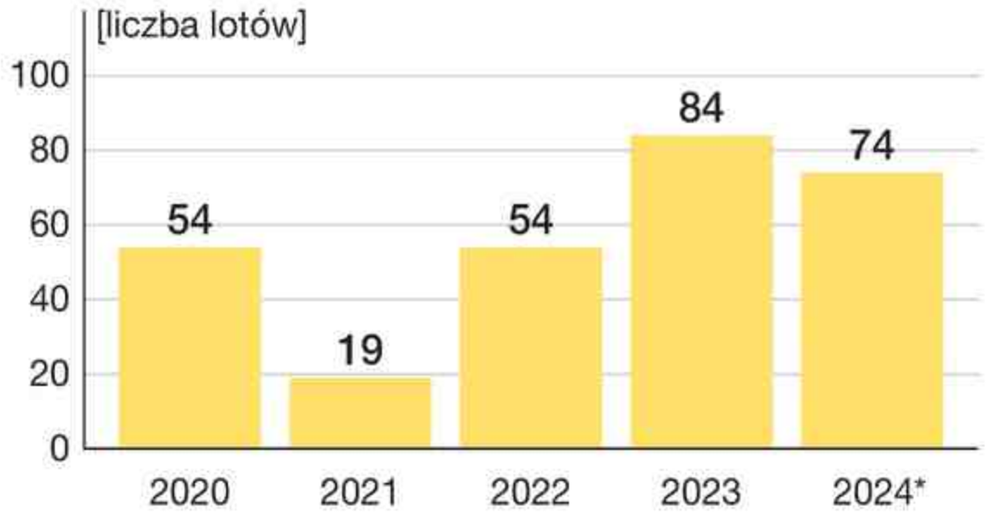
Źródło danych: Komisja Europejska.

Przykład

Humanitarny most powietrzny UE

W ramach tej inicjatywy realizuje się operacje lotnicze wspomagające działania pomocowe i reagowanie kryzysowe w państwach znajdujących się w trudnej sytuacji humanitarnej. Loty ułatwiają dostarczanie doraźnego wsparcia dla poszkodowanej ludności oraz transport personelu. UE uruchomiła most powietrzny w czasie pandemii COVID-19, aby umożliwić przekazywanie pomocy humanitarnej i środków medycznych do najbardziej niestabilnych państw. Obecnie operacje lotnicze przeprowadza się w sytuacjach, gdy dostęp do obszarów potrzebujących wsparcia jest znacząco utrudniony. Komisja Europejska finansuje całkowite koszty transportu – organizuje poszczególne loty w ścisłej współpracy z państwami członkowskimi, organizacjami pozarządowymi oraz samymi krajami przyjmującymi pomoc. Od 2020 do 2024 r. w ramach inicjatywy odbyło się ponad 250 lotów do państw Afryki, Azji i obu Ameryk. W 2024 r. w związku z pogarszającą się sytuacją humanitarną Palestyńczyków w Strefie Gazy Unia Europejska uruchomiła most powietrzny, aby dostarczyć tam artykuły medyczne, leki, wodę i środki sanitarne.

Liczba operacji przeprowadzonych w ramach humanitarnego mostu powietrznego UE

* liczba operacji przeprowadzonych w 2024 r. do 18 października

Źródło danych: Komisja Europejska.

Sankcje UE

Jednym z instrumentów realizacji wspólnej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa są środki ograniczające i sankcje. Służą one ochronie wartości UE i jej podstawowych interesów, a także praworządności, zasad prawa międzynarodowego i pokoju na świecie. Instytucje unijne mogą nałożyć takie restrykcje na rządy państw trzecich, podmioty niepaństwowe (np. przedsiębiorstwa) lub osoby fizyczne (np. terrorystów). Większość systemów sankcji obejmuje zamrożenie aktywów oraz zakaz podróżowania do państw unijnych. UE może również sięgnąć po środki gospodarcze i finansowe, polegające np. na zablokowaniu dostępu do usług bankowych czy ograniczeniu importu i eksportu, a także nałożyć embargo na dostawy i sprzedaż broni. Sankcje unijne nałożono np. na wybrane strony wojny domowej w Syrii oraz na Rosję (zob. przykład), a także na władze Korei Północnej, Demokratycznej Republiki Konga i Wenezueli, rażąco naruszające standardy demokratyczne.

Restrykcje zastosowane przez Brukselę obowiązują na terytorium unijnym oraz na pokładach samolotów i statków pozostających pod jurysdykcją UE. Sankcji muszą przestrzegać obywatele UE i przedsiębiorstwa (także ich oddziały w państwach trzecich). Za wdrażanie i egzekwowanie tych środków odpowiadają państwa członkowskie.

Przykład

Sankcje UE po rosyjskim ataku na Ukrainę

W odpowiedzi na inwazję Unia Europejska wprowadziła pięć pakietów sankcji przeciwko Federacji Rosyjskiej. Mają one osłabić zdolności tego państwa do finansowania działań wojennych oraz spowodować, że elity władzy w Moskwie poniosą wysokie koszty gospodarcze i polityczne decyzji o agresji. Zastosowane restrykcje przybierają różne formy. Sankcje indywidualne, obejmujące zamrożenie aktywów finansowych i zakazy podróży, nałożono m.in. na członków Dumy Państwowej i rosyjskiej Rady Bezpieczeństwa oraz na oligarchów i ich rodziny. W obszarze gospodarki ograniczono Rosji dostęp do unijnych rynków finansowych, wprowadzono zakaz transakcji z rosyjskim bankiem centralnym, a także wykluczono 7 rosyjskich banków z międzynarodowego systemu rozliczeniowego SWIFT. W dziedzinie transportu dla rosyjskich samolotów zamknięto unijną przestrzeń powietrzną, a dla rosyjskich statków – porty morskie w całej UE. Wprowadzono także zakaz eksportu do Rosji towarów i usług dla sektorów lotniczego, morskiego i kosmicznego. Sankcje zastosowane w energetyce obejmują zakazy transferu technologii do rosyjskiego sektora rafineryjnego oraz inwestowania w rosyjskie sektory paliwowy i wydobywczy. Kluczowe jest unijne embargo na import z państwa agresora – przede wszystkim węgla, a także żelaza, stali, drewna, owoców morza i alkoholu. Dodatkowo państwa UE zdecydowały się na wprowadzenie zakazu sprzedaży do Rosji towarów luksusowych. Restrykcje na rynku medialnym polegają na zawieszeniu w granicach Unii działalności rosyjskiej agencji informacyjnej Sputnik i stacji telewizyjnej RT (dawniej Russia Today) – media z tej grupy rozpowszechniały na Zachodzie zmanipulowane, fałszywe informacje o wojnie w Ukrainie.

Pełnoskalowa inwazja Rosji na Ukrainę rozpoczęła się 24 lutego 2024 r. i była eskalacją wojny toczącej się od 2014 r.

Ćwiczenia

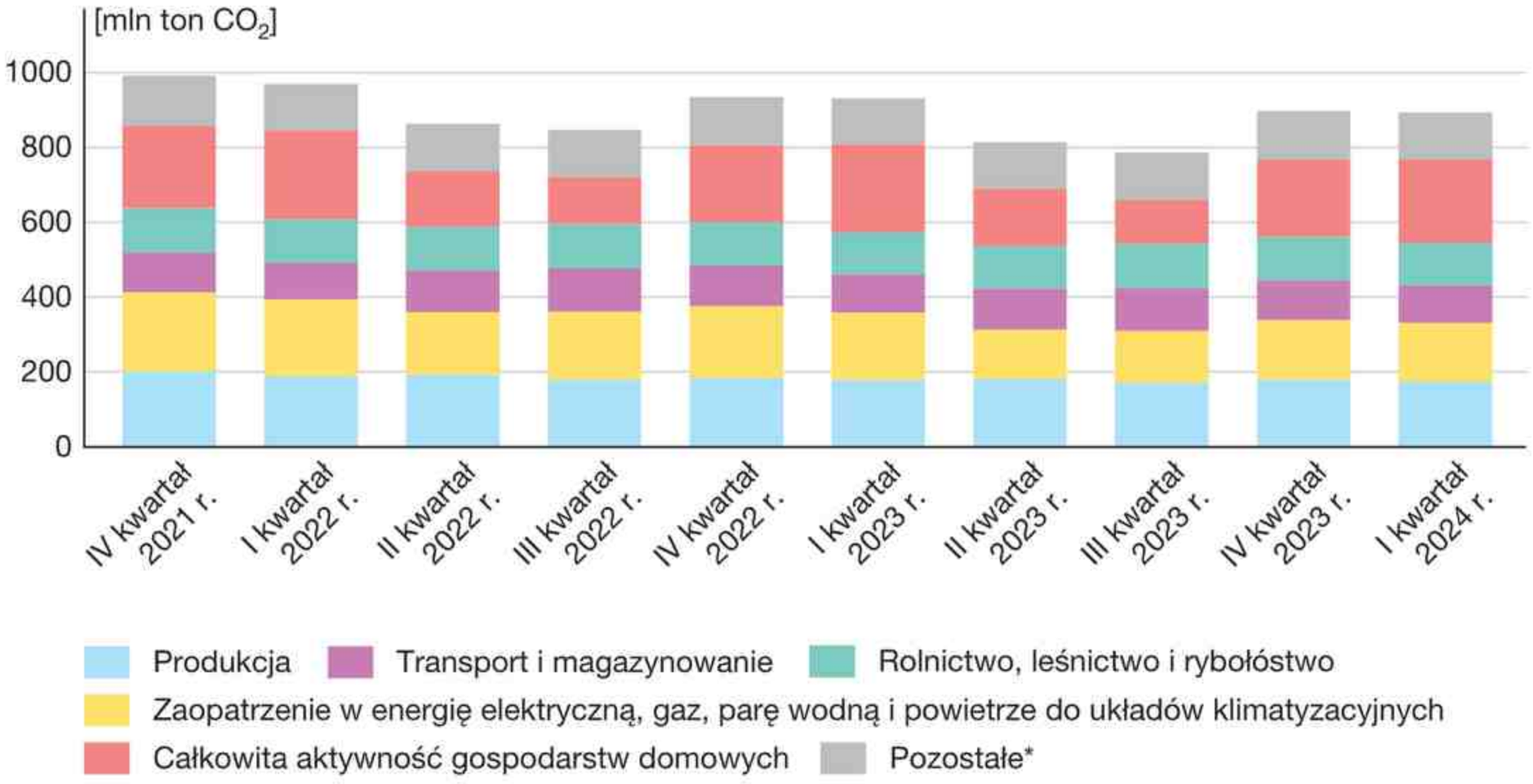
WYKONAJ W ZESZYCIE

! **1** Wymień konsekwencje, jakie może przynieść europejska polityka klimatyczna. Wskaż po trzy przykłady konsekwencji społecznych i gospodarczych.

2 Przedstaw różnice między pomocą rozwojową a pomocą humanitarną Unii Europejskiej.

3 Zapoznaj się z danymi przedstawionymi na wykresie i wykonaj polecenia. **Praca z wykresem**

Kwartalne szacunki dotyczące emisji gazów cieplarnianych według działalności gospodarczej

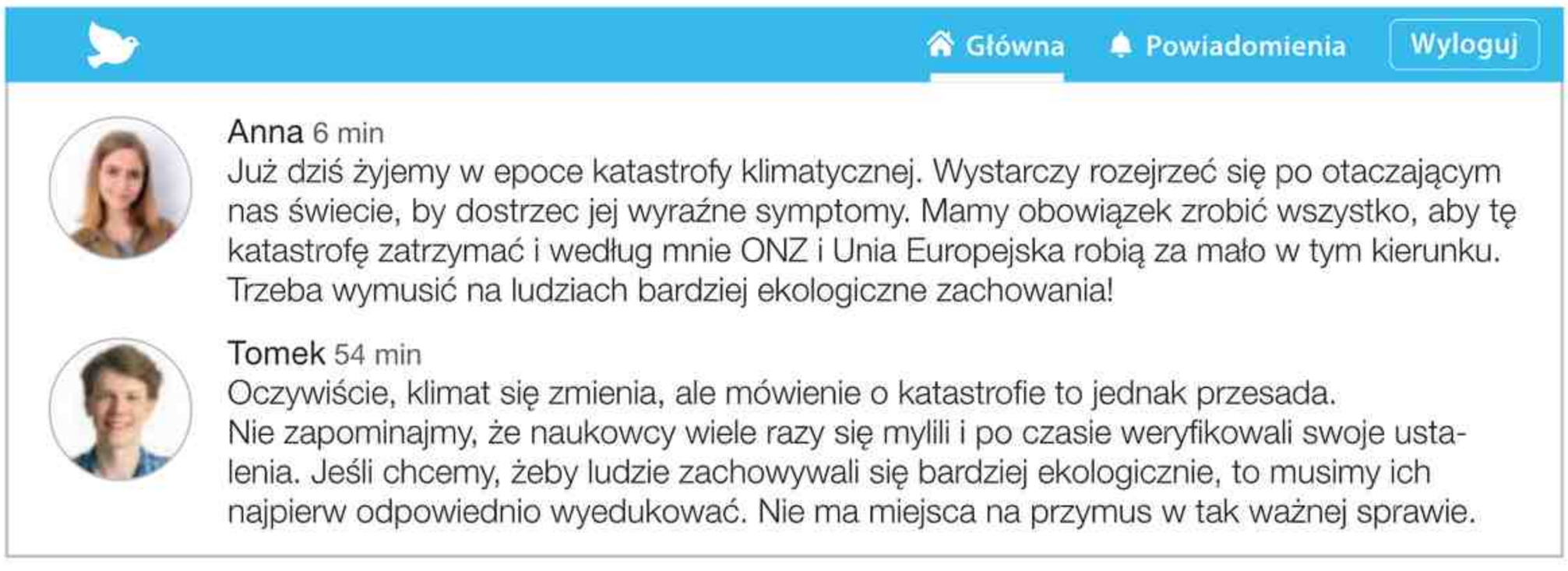
* górnictwo i wydobycie, dostawa wody, gospodarowanie ściekami i odpadami, budownictwo, usługi (prócz transportu i magazynowania)

Źródło danych: Eurostat.

a) Wskaż sektory aktywności gospodaczej, w których zanotowano największe wahania w ilości wyemitowanych gazów cieplarnianych w poszczególnych kwartałach. Wyjaśnij, jakie czynniki mogły na to wpłynąć.

b) Podaj obszar, w którym w pierwszym kwartale 2024 r. nastąpiła znaczna redukcja emisji gazów cieplarnianych – w porównaniu z analogicznymi okresami w latach 2022–2023.

4 Wyraź swoją opinię na temat problemu, którego dotyczy dyskusja na forum internetowym. **Wątek na forum**

Podsumowanie

1 Integracja europejska

- Przyczyny integracji europejskiej po II wojnie światowej:
  - konieczność odbudowy gospodarczej Europy Zachodniej;
  - osłabienie (wewnętrzne i zewnętrzne) państw europejskich;
  - dążenie do nawiązania współpracy gospodarczej i politycznej;
  - potrzeba włączenia Niemiec do systemu europejskiego i definitywnego zakończenia konfliktu niemiecko-francuskiego;
  - konieczność zahamowania ekspansji Związku Radzieckiego oraz ofensywy ideologicznej komunizmu;
  - obawa przed odrodzeniem się europejskich nacjonalizmów;
  - dążenie do umocnienia pozycji państw europejskich w stosunkach z USA;
  - starania o odbudowę prestiżu Europy na arenie międzynarodowej.
- **Europejska Wspólnota Węgla i Stali (EWWiS)** – organizacja powołana na mocy traktatu paryskiego z 1951 r. Odpowiadała za koordynację współpracy między państwami członkowskimi w zakresie wydobycia węgla kamiennego oraz produkcji żelaza i stali. Ponadto w ramach organizacji utworzono wspólny rynek tych surowców.
- **Europejska Wspólnota Gospodarcza (EWG)** oraz **Europejska Wspólnota Energii Atomowej (Euratom)** zostały powołane na mocy podpisanych w 1957 r. traktatów rzymskich. Celem pierwszej z organizacji było utworzenie wspólnego rynku i ujednolicenie polityki gospodarczej państw członkowskich. Z kolei powołanie Euratomu miało zapewnić bezpieczeństwo energetyczne państwom członkowskim oraz umożliwić współpracę na rzecz rozwoju energetyki jądrowej.
- ***Traktat o Unii Europejskiej*** **(traktat z Maastricht)** zawarto 7 lutego 1992 r. w Holandii. Zaczął on obowiązywać 1 listopada 1993 r. Na jego mocy powołano Unię Europejską.
- **Traktat z Lizbony** podpisano 13 grudnia 2007 r. Zaczął on obowiązywać 1 grudnia 2009 r. Dokument wprowadził istotne zmiany w zasadach funkcjonowania UE – przekształcił ją w jednolitą organizację międzynarodową i nadał jej osobowość prawną.
- ***Karta praw podstawowych Unii Europejskiej*** to zbiór 50 praw osobistych, politycznych, ekonomicznych i socjalnych, które muszą zostać zagwarantowane obywatelom UE w prawie państw członkowskich.

2 Instytucje Unii Europejskiej

3 Funkcjonowanie Unii Europejskiej

- **Unia gospodarcza i walutowa (UGiW)** – proces integracji unijnych gospodarek, obejmujący wprowadzanie wspólnej waluty (euro), prowadzenie spójnej polityki pieniężnej i kursowej oraz ujednolicanie polityk gospodarczych państw członkowskich.
- **Budżet UE** jest opracowywany zgodnie z zasadą, że wydatki muszą odpowiadać dochodom. Zasilające go środki pochodzą głównie z **zasobów własnych UE**. Wszystkie decyzje dotyczące unijnych wydatków podejmowane są w perspektywie długoterminowej – w tzw. **wieloletnich ramach finansowych (WRF)**. Są one opracowywane na okresy minimum 5-letnie. Ustala się w nich maksymalne pułapy wydatków, które Unia przeznaczy na realizację swoich polityk w poszczególnych latach. Na podstawie WRF powstają budżety roczne.
- **Polityka spójności** – główna polityka inwestycyjna UE. Jej celem jest likwidacja dysproporcji rozwojowych między unijnymi regionami.

- **Wspólna polityka zagraniczna i bezpieczeństwa (WPZiB)** to jeden z zasadniczych obszarów działalności UE. Obejmuje wszystkie aspekty polityki zagranicznej oraz ogół kwestii związanych z bezpieczeństwem państw członkowskich.
- **Wspólna polityka bezpieczeństwa i obrony (WPBiO)** ma na celu zwiększenie zdolności UE do prowadzenia samodzielnych operacji militarnych oraz podejmowania działań z zakresu zarządzania kryzysowego, m.in. w razie konfliktów zbrojnych.
- **Przestrzeń wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości** to obszar funkcjonowania UE, w którym koordynuje ona polityki dotyczące kontroli granicznej, azylu i imigracji, współpracę sądową w sprawach cywilnych oraz współpracę policyjną.

4 UE wobec problemów globalnych

- Założenia unijnej polityki klimatycznej:
  - zredukowanie emisji gazów cieplarnianych o 55% do 2030 r.
  - osiągnięcie neutralności klimatycznej do 2050 r.
- **Strategia *Europejski zielony ład*** – pakiet inicjatyw politycznych dotyczących niemal wszystkich polityk unijnych, którego realizacja ma skierować UE na drogę transformacji ekologicznej i budowy gospodarki zeroemisyjnej.
- **Pakiet *Fit for 55*** (pol. „Gotowi na 55") – zbiór wniosków ustawodawczych, których wdrożenie przez UE i państwa członkowskie ma przyczynić się do realizacji założeń unijnej polityki klimatycznej.
- **Transformacja energetyczna** – główny cel polityki klimatycznej UE, dotyczy dekarbonizacji sektora energetycznego, czyli ograniczenia pozyskiwania energii z paliw kopalnych oraz wykorzystywania energii ze źródeł odnawialnych i podnoszenia efektywności energetycznej.

Sposób na zadania

WYKONAJ W ZESZYCIE

Zadanie 1.

Źródło 1.

***Traktat o Unii Europejskiej* [fragment]**

Art. 15. 2. W skład [...] wchodzą szefowie państw lub rządów Państw Członkowskich, jak również jej Przewodniczący oraz Przewodniczący Komisji. W jej pracach uczestniczy Wysoki Przedstawiciel Unii do spraw Zagranicznych i Polityki Bezpieczeństwa.
3. [...] zbiera się dwa razy w ciągu półrocza, zwoływana przez jej Przewodniczącego. Jeżeli wymaga tego porządek obrad, członkowie [...] mogą podjąć decyzję, aby każdemu z nich towarzyszył minister [...].

Źródło 2.

O zadaniach jednego z unijnych organów

[...] pomaga kształtować ogólną strategię UE, proponuje nowe akty prawne i kierunki polityki UE, monitoruje ich wdrażanie i zarządza unijnym budżetem. [...] odpowiada również za nadzorowanie prawidłowego wdrażania strategii politycznych i przepisów unijnych we wszystkich krajach UE, negocjowanie umów międzynarodowych w imieniu Unii i zarządzanie budżetem unijnym.

Źródło: [...] Europejska.

1.1. Zaznacz właściwe dokończenie zdania.

Przytoczony w źródle 1. przepis dotyczy składu

A. Komisji Europejskiej.

B. Rady Unii Europejskiej.

C. Rady Europejskiej.

D. Parlamentu Europejskiego.

1.2. Rozstrzygnij, czy kompetencje wymienione w źródle 2. należą do organu UE, którego skład przedstawiono w źródle 1. Uzasadnij odpowiedź.

Wskazówki

1.1. Zapoznaj się z zamieszczonymi materiałami źródłowymi. Przeczytaj dokładnie pierwszy tekst. Opisano w nim skład jednego z organów Unii Europejskiej. Przypomnij sobie katalog instytucji unijnych wymienionych w art. 13 TUE, a następnie informacje o ich składzie bądź o procedurach wyboru ich członków (w przypadku organów kadencyjnych). Znajdź w źródle 1. fragmenty wskazujące na to, kto zasiada w przedstawionym organie. Zastanów się, czy jest to organ kadencyjny, a jego członkowie są wyłaniani w drodze głosowania, czy też jego skład zależy od obsady najwyższych stanowisk publicznych w poszczególnych państwach członkowskich.

1.2. Przypomnij sobie najważniejsze kompetencje, które przysługują organowi opisanemu w źródle 1. Następnie przeczytaj dokładnie tekst ze źródła 2. Podkreśl w nim fragmenty odnoszące się do zadań zaprezentowanej instytucji, po czym zastanów się, czy zadania te pokrywają się z kompetencjami organu przedstawionego w źródle 1.

Odpowiedź

1.1. C.

1.2. Rozstrzygnięcie: Nie.

Zadania powtórzeniowe

WYKONAJ W ZESZYCIE

Uzasadnienie:

Źródło 1. dotyczy Rady Europejskiej. Głównym zadaniem tej instytucji jest określanie ogólnego kierunku działań UE. Nie jest ona przy tym organem legislacyjnym – nie przysługuje jej inicjatywa prawodawcza i nie bierze udziału w procesie tworzenia przepisów unijnych. Kompetencje wymienione w źródle 2. należą do Komisji Europejskiej, która pełni funkcje kontrolne i wykonawcze, a także posiada kompetencje w zakresie legislacji i dyplomacji. KE jest jedyną instytucją UE, której przysługuje inicjatywa prawodawcza.

Zadanie 2.

Źródło 1.

O unijnej polityce zagranicznej

W funkcjach pełnionych przez Wysokiego Przedstawiciela można dostrzec podobieństwa z Przewodniczącym Rady Europejskiej, który – jak wynika z art. 15 ust. 6 TUE – również reprezentuje Unię na zewnątrz w sprawach polityki zagranicznej i bezpieczeństwa, choć jego działania nie mogą być prowadzone z uszczerbkiem dla kompetencji Wysokiego Przedstawiciela.
Wydaje się jednak, że to właśnie ten drugi organ, a nie Przewodniczący RE, posiada więcej uprawnień w zakresie WPZiB, szczególnie z uwagi na to, że Przewodniczący RE nie został uprawniony np. do zgłaszania projektów aktów normatywnych. Na pewno jednak ma on kompetencje w sferze polityki zagranicznej i bezpieczeństwa, mogąc m.in. reprezentować ją [UE] na szczytach międzynarodowych. Trzeba więc zaznaczyć, że traktat lizboński nieprecyzyjnie określa funkcje tych urzędów, co może wywoływać spory na tle kompetencyjnym.

Źródło: M. Boniecka, *Cele, zasady i struktura wspólnej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa Unii Europejskiej – próba oceny po traktacie lizbońskim*.

Źródło 2.

O roli Przewodniczącego Rady Europejskiej

Zadania Przewodniczącego określa art. 15 *Traktatu o Unii Europejskiej* (TUE). Osoba sprawująca tę funkcję ma przede wszystkim: przewodniczyć szczytom Rady Europejskiej i kierować jej pracami; czuwać nad przygotowaniami do szczytów Rady Europejskiej oraz nad ciągłością jej działań (we współpracy z Przewodniczącym Komisji [Europejskiej] oraz na podstawie wyników prac Rady do spraw Ogólnych); przyczyniać się do spójności i konsensusu na forum Rady Europejskiej; zdawać relację Parlamentowi Europejskiemu po każdym szczycie Rady Europejskiej.
Ponadto Przewodniczący Rady Europejskiej reprezentuje Unię na zewnątrz (na szczeblu szefów państw i rządów): w kwestiach wspólnej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa (WPZiB) – wraz z Wysokim Przedstawicielem Unii do spraw Zagranicznych i Polityki Bezpieczeństwa (który pomaga realizować tę politykę i zapewniać jej jednolitość, spójność i skuteczność); na szczytach międzynarodowych – z reguły wraz z Przewodniczącym Komisji Europejskiej.

Źródła: Rada Europejska, Rada Unii Europejskiej.

2.1. Wymień kompetencje Przewodniczącego Rady Europejskiej w zakresie wspólnej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa.

2.2. Rozstrzygnij – na podstawie informacji zawartych w obu przytoczonych tekstach – kto posiada szersze uprawnienia w ramach WPZiB: Wysoki Przedstawiciel UE ds. Zagranicznych i Polityki Bezpieczeństwa czy Przewodniczący Rady Europejskiej. Uzasadnij odpowiedź.

Zadanie 3.

O Trybunale Sprawiedliwości Unii Europejskiej

Od czasu akcesji Polski do UE wraz z wdrażaniem funduszy współfinansowanych z Unii Europejskiej zaczęto znacznie bardziej odczuwać prawotwórczą rolę TSUE. Poza orzecznictwem wydawanym przez Trybunał [...] wydawane są odpowiedzi na pytania prejudycjalne [dotyczące właściwej wykładni aktów prawa unijnego] polskich sądów, a także sądów pozostałych państw członkowskich. Trybunał orzeka we wnoszonych do niego sprawach, z których najbardziej powszechne są sprawy dotyczące wykładni prawa (wydawania orzeczeń w trybie prejudycjalnym), egzekwowania prawa (postępowania w sprawie uchybienia), unieważniania aktów prawnych (skargi o unieważnienie), zapewniania podejmowania działań przez UE (skargi w sprawie bezczynności), skarg na instytucje UE (roszczenia o odszkodowanie). W sytuacji oddziaływania prawa UE na prawo krajowe mogą powstawać sytuacje kolizyjne wymagające posłużenia się analizą porównawczą konkretnych norm. Z taką sytuacją mamy do czynienia często, gdy stosownie do wymagań formułowanych w orzecznictwie TSUE organy administracyjne, stosując w indywidualnych sytuacjach prawo krajowe, obowiązane są uwzględniać normy prawa unijnego i zapewniać mu odpowiednią efektywność.

Źródło: P. Będźmirowska, *O roli orzecznictwa TSUE w procesie harmonizacji prawa Unii Europejskiej z prawem krajowym*.

3.1. Wymień kategorie spraw, w których najczęściej orzeka TSUE.

3.2. Wyjaśnij, jaka relacja zachodzi między orzecznictwem TSUE a działalnością krajowych organów administracyjnych.

Zadanie 4.

Źródło 1.

O jednej z agencji UE

Zapewnia państwom członkowskim pomoc w ochronie zewnętrznych granic unijnej przestrzeni swobodnego przepływu osób. Stale monitoruje sytuację na granicach UE i przeciwdziała potencjalnym zagrożeniom, a także kontroluje skalę imigracji i odpowiada za zwalczanie przestępczości transgranicznej. Siedziba tej agencji znajduje się w Warszawie.

Źródło 2.

Fragment raportu

W sierpniu [...] [2024 roku] liczba osób po raz pierwszy ubiegających się o azyl w UE wyniosła 69 270 osób, co oznacza spadek o jedną czwartą w porównaniu z sierpniem 2023 r. Wśród wnioskujących o azyl w UE [...] znalazło się niemal 3 tys. małoletnich podróżujących bez opieki dorosłego. Większość z nich pochodziła z Syrii (ponad 1000 wniosków), Afganistanu, Egiptu i Somalii.

Źródło: *Mniej składanych wniosków azylowych do Unii. Znaczący spadek*, Business Insider.

4.1. Rozstrzygnij, czy zjawisko opisane w źródle 2. jest przedmiotem działania agencji europejskiej przedstawionej w źródle 1. Odpowiedź uzasadnij, odwołując się do obu tekstów.

4.2. Wyjaśnij, dlaczego wśród samodzielnych osób małoletnich ubiegających się o azyl w 2024 r. dominowali młodzi ludzie pochodzący z Syrii.

3 Polska na arenie międzynarodowej

1. Polska polityka zagraniczna
2. Polska w NATO
3. Polska w Unii Europejskiej
4. Relacje z sąsiadami i współpraca regionalna
5. Polska wobec problemów współczesnego świata

1 Polska polityka zagraniczna

dyplomacja | ambasada | urząd konsularny | polityka zagraniczna III RP

Polityka zagraniczna jest jedną z najważniejszych aktywności państwa. Pozwala mu dbać o własne bezpieczeństwo, realizować najistotniejsze interesy oraz uczestniczyć w stosunkach międzynarodowych. Jakie metody działania wykorzystuje się w polityce zagranicznej? Które organy władzy odpowiadają za jej prowadzenie? Jak zmieniała się polska polityka zagraniczna po 1989 r.?

Czym jest polityka zagraniczna?

To działalność państwa skierowana na zewnątrz, a więc ku innym uczestnikom stosunków międzynarodowych. Realizujące ją organy władzy dążą do osiągnięcia określonych celów. Priorytety te zależą przede wszystkim od:

- **interesu narodowego**, czyli od przekonań rządzących i większości obywateli na temat tego, jakie kierunki działań na arenie międzynarodowej przyniosą korzyść państwu i społeczeństwu;
- **możliwości państwa**, a więc od tego, jakie przedsięwzięcia jest ono w stanie realizować, np. mocarstwa mają większe możliwości działania niż państwa słabsze.

Pojęciem często używanym w opisach polityki zagranicznej jest **„racja stanu"**. Oznacza ono pewne nadrzędne interesy państwa, którymi jego reprezentanci powinni się kierować w aktywności na arenie międzynarodowej. Zazwyczaj do tych interesów zalicza się wzmacnianie siły danego państwa oraz zapewnienie mu bezpieczeństwa, niepodległości i stabilności funkcjonowania.

Czym jest dyplomacja?

Aby osiągać cele w polityce zagranicznej, państwa stosują bardzo zróżnicowane narzędzia. Jednym z najważniejszych jest **dyplomacja**. Polega ona na utrzymywaniu i rozwijaniu pokojowych relacji z innymi państwami (oraz innymi podmiotami stosunków międzynarodowych) dla realizacji własnych interesów. Działania dyplomatyczne przybierają wiele form – należą do nich m.in. wizyty zagraniczne, wymiana informacji, prowadzenie negocjacji, zawieranie umów międzynarodowych, ustalanie wspólnych stanowisk, formułowanie propozycji współpracy. Niektóre z tych aktywności zakładają wywieranie presji na inne podmioty, a nawet możliwość szantażu. Dość często dyplomacją nazywa się również ogół osób i instytucji wyspecjalizowanych w prowadzeniu polityki zagranicznej, m.in. ministerstwo spraw zagranicznych i ambasady oraz ich pracowników.

Czy wiesz, że...

Współcześnie tradycyjną dyplomację uzupełnia **dyplomacja publiczna**, która polega na aktywności informacyjno-promocyjnej. Jej celem jest kształtowanie pozytywnego wizerunku państwa w oczach zagranicznej opinii publicznej, co m.in. zwiększa poparcie dla jego działań na arenie międzynarodowej oraz sprzyja rozwojowi wymiany handlowej i turystyki.

Kto kieruje polityką zagraniczną?

W Polsce politykę zagraniczną prowadzi **Rada Ministrów** z premierem na czele. Do zadań rządu w tym zakresie należą m.in. określanie najważniejszych kierunków aktywności zewnętrznej państwa i zawieranie umów międzynarodowych.

Spośród członków Rady Ministrów największy wpływ na politykę zagraniczną wywiera **premier**, co wynika z jego silnej pozycji w rządzie. Reprezentuje on Polskę np. na spotkaniach

przywódców państw. Składa również wizyty w innych krajach oraz przyjmuje ich przedstawicieli. Ważną rolę odgrywa także **Minister Spraw Zagranicznych**, który m.in. utrzymuje stały kontakt z reprezentantami innych państw w Polsce oraz kieruje pracami polskich służb za granicą. Pewne zadania z zakresu polityki międzynarodowej wykonują także pozostali ministrowie, którzy m.in. spotykają się ze swoimi odpowiednikami z innych państw.

Zgodnie z *Konstytucją RP* najwyższym przedstawicielem państwa w relacjach zewnętrznych jest **Prezydent RP**. Oprócz reprezentowania kraju do jego kompetencji w tym zakresie należą m.in. ratyfikowanie i wypowiadanie umów międzynarodowych oraz mianowanie i odwoływanie ambasadorów. Samodzielność Prezydenta RP w polityce zagranicznej jest jednak ograniczona, gdyż zgodnie z ustawą zasadniczą musi on współdziałać w tej dziedzinie z premierem i Ministrem Spraw Zagranicznych.

Pewne uprawnienia w zakresie działań zewnętrznych posiadają Sejm RP i Senat RP. Obie izby muszą wyrazić zgodę na ratyfikację najważniejszych umów międzynarodowych. Izba niższa sprawuje również kontrolę parlamentarną nad działaniami rządu na arenie międzynarodowej.

Przedstawicielstwa zagraniczne Rzeczypospolitej Polskiej

Oprócz konstytucyjnych organów państwa ważną rolę w polityce zagranicznej i w dyplomacji odgrywają placówki, które mają swoje siedziby poza granicami kraju. Należą do nich:

- ambasady,
- urzędy konsularne,
- stałe przedstawicielstwa przy organizacjach międzynarodowych,
- instytuty polskie (prowadzące działalność kulturalną i informacyjną).

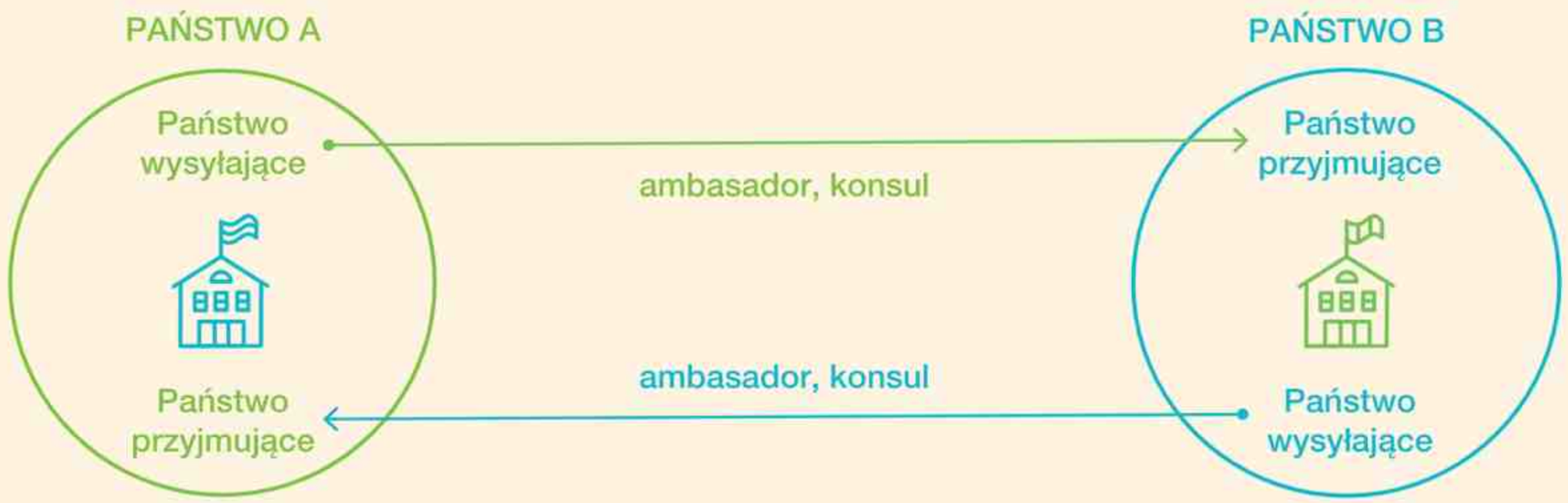
W placówkach tych pracują przede wszystkim zawodowi dyplomaci. To od ich umiejętności zależy w dużej mierze skuteczność działań państwa na arenie międzynarodowej.

Czy wiesz, że...

W Polsce wyróżnia się osiem stopni dyplomatycznych: ambasadora, ministra pełnomocnego, radcy-ministra, I radcy, radcy, I sekretarza, II sekretarza, III sekretarza. W polskich placówkach zagranicznych pracują również osoby realizujące zadania Ministerstwa Obrony Narodowej. Im przyznawane są odrębne stopnie dyplomatyczne: *attaché* [czyt.: ata**sze**] obrony (m.in. *attaché* wojskowego) lub zastępcy *attaché* obrony.

Stosunki dyplomatyczne

Jest to relacja, w ramach której dwa państwa wzajemnie się uznają i utrzymują ze sobą kontakty, a każde z nich posiada własne przedstawicielstwo na terytorium drugiego kraju. Jeśli między państwami dochodzi do ostrego konfliktu, może nastąpić zerwanie stosunków dyplomatycznych, czego konsekwencją jest zamknięcie przedstawicielstw i zaprzestanie oficjalnych kontaktów.

Ambasady

Ambasada to stała misja dyplomatyczna, której zadaniem jest reprezentowanie danego państwa i ochrona jego interesów. Jej siedziba zwykle znajduje się w stolicy państwa przyjmującego, a jej pracami kieruje **ambasador**. W Polsce powołuje go i odwołuje Prezydent RP na wniosek Ministra Spraw Zagranicznych zaakceptowany przez premiera. W ramach ambasad funkcjonują tzw. wydziały, które zajmują się określonymi kategoriami spraw, np. sprawami politycznymi, ekonomicznymi, kulturalnymi. Przy wielu ambasadach działają wydziały konsularne, które realizują zadania typowe dla urzędów konsularnych.

Członkom misji dyplomatycznej w państwie przyjmującym przysługują specjalne przywileje. Jednym z najważniejszych jest nietykalność – dyplomaty nie można zatrzymać, aresztować ani przeszukać. Nietykalnością objęte są również jego mieszkanie, środki transportu, bagaż czy dokumenty. Ponadto dyplomaci mają immunitet, który zwalnia ich od odpowiedzialności prawnej w państwie przyjmującym. Nietykalne są także budynki ambasady: żaden przedstawiciel państwa przyjmującego nie może wejść na jej teren bez wyraźnej zgody ambasadora. Służby tego państwa mają obowiązek zapewnić placówce bezpieczeństwo.

Urzędy konsularne

Ich zadaniem jest wspieranie rozwoju stosunków handlowych, gospodarczych, naukowych i kulturalnych między państwami oraz ochrona interesów polskich obywateli. Konsulaty tworzy się więc na obszarach zamieszkanych przez duże grupy Polaków lub często odwiedzanych przez polskich turystów. W większych państwach przyjmujących, gdzie w rozproszeniu mieszka znaczna liczba obywateli RP, może funkcjonować kilka polskich konsulatów.

Urzędy konsularne dzieli się na konsulaty generalne, konsulaty, wicekonsulaty i agencje konsularne. Na czele danego urzędu stoi kierownik, który w zależności od rodzaju placówki może nosić tytuł np. konsula generalnego czy konsula. Powołuje go i odwołuje Minister Spraw Zagranicznych. Urzędnikom konsularnym przysługuje nieco węższy zakres przywilejów niż personelowi dyplomatycznemu.

Zadania polskich ambasad i konsulatów

Ambasady	Konsulaty
• reprezentowanie RP za granicą, ochrona jej interesów oraz budowanie dobrych relacji między państwami • uczestnictwo w negocjacjach i innych działaniach dyplomatycznych podejmowanych przez organy władzy RP wobec państwa przyjmującego • udzielanie pomocy polskim delegacjom przysyłanym do państwa przyjmującego w celu załatwienia określonych spraw • promocja Polski, w szczególności polskiej kultury, nauki i gospodarki • prowadzenie rokowań z państwem przyjmującym • przekazywanie organom władzy RP informacji o państwie przyjmującym i jego działaniach	• ochrona praw i interesów Polski oraz jej obywateli, a także polskich osób prawnych (np. przedsiębiorstw, organizacji) • udzielanie obywatelom polskim pomocy w nagłych przypadkach (zob. informacje na s. 125) • wydawanie paszportów i paszportów tymczasowych • wydawanie cudzoziemcom wiz (dokumentów uprawniających do pobytu na terenie Polski) • stwierdzanie polskiego pochodzenia w ramach repatriacji, przyznawanie Karty Polaka • udzielanie ślubów cywilnych • przeprowadzanie na terenie państwa przyjmującego głosowań w wyborach i referendach

Czy wiesz, że...

Szczególnego rodzaju urzędami konsularnymi są **konsulaty honorowe**. Zarządzają nimi konsulowie honorowi, którzy za swoją pracę nie pobierają wynagrodzenia. Zazwyczaj są oni obywatelami państwa przyjmującego, jednocześnie jednak przysługuje im status urzędników konsularnych państwa wysyłającego. Zakres ich kompetencji jest węższy niż w przypadku zwykłych konsulów.

Kiedy potrzebujemy pomocy konsula?

Zadaniem konsulatów RP jest ochrona praw obywateli polskich przebywających za granicą. W jakich sytuacjach można skorzystać z pomocy konsularnej?

Utrata dokumentu podróży
Jeśli obywatel RP zgubił paszport lub dowód osobisty za granicą, konsul RP może wydać paszport tymczasowy, aby osoba ta mogła wrócić do miejsca stałego zamieszkania. Uprawnione do tego są wyłącznie urzędy konsularne – paszportów tymczasowych nie wydają konsulowie honorowi.

Utrata środków finansowych
Jeżeli obywatel RP np. zgubi portfel albo zostanie okradziony, konsul ma obowiązek ułatwić mu odbiór środków pieniężnych przekazanych przez jego krewnych lub znajomych za pośrednictwem banku lub innej firmy świadczącej usługi finansowe. W sytuacjach szczególnych konsul może udzielić obywatelowi pomocy finansowej niezbędnej do powrotu do Polski najtańszym środkiem transportu. Osoba ubiegająca się o takie wsparcie musi złożyć pisemne zobowiązanie do późniejszego zwrotu środków.

Zatrzymanie lub aresztowanie
Konsul uzyskuje od miejscowych władz informacje o powodach zatrzymania obywatela RP, o procedurze sądowej, w której będzie on uczestniczył, a także o grożącej mu karze. Pomaga osobie aresztowanej w zatrudnieniu pełnomocnika prawnego, np. udostępniając jej listę miejscowych adwokatów. Może także powiadomić bliskich obywatela o zaistniałej sytuacji. Utrzymuje kontakt z zatrzymanym do czasu rozstrzygnięcia sprawy.

Zaginięcie
Gdy konsul dowiaduje się o tym, że obywatel RP zaginął na terenie obcego państwa, sprawdza – w porozumieniu z miejscowymi władzami – czy poszukiwana osoba nie przebywa w szpitalu lub areszcie.

Śmierć bliskiej osoby
W razie zgonu obywatela RP za granicą konsul RP powiadamia rodzinę zmarłego, a także służy jej pomocą w załatwianiu formalności na miejscu. Konsulat nie finansuje transportu ciała do Polski.

Stałe przedstawicielstwa przy organizacjach międzynarodowych

Przedstawicielstwa mają tę samą rangę co ambasady i pełnią te same funkcje – reprezentują państwo wysyłające i chronią jego interesy. Zatrudnieni w nich dyplomaci – na czele z ambasadorem nazywanym również stałym przedstawicielem – uczestniczą w pracach danej organizacji międzynarodowej, prowadzą rozmowy z reprezentantami innych państw, a także zapewniają sprawną wymianę informacji między organizacją a organami władzy państwa wysyłającego.

Stałe przedstawicielstwa działają w miastach, w których znajdują się siedziby danych organizacji. Polska utrzymuje je m.in. przy Organizacji Narodów Zjednoczonych w Nowym Jorku, Genewie, Wiedniu i Nairobi, przy Unii Europejskiej w Brukseli i przy Organizacji Paktu Północnoatlantyckiego, również w Brukseli.

Instytuty polskie

To instytucje zajmujące się dyplomacją publiczną. Ich zadaniem jest promocja Polski na świecie, budowanie jej pozytywnego wizerunku i rozpoznawalności. W swojej działalności koncentrują się na przybliżaniu obywatelom innych państw polskiej kultury, historii i sztuki. Wspierają rozwój współpracy między polskimi i zagranicznymi instytucjami naukowymi, edukacyjnymi i kulturalnymi.

Polityka zagraniczna w okresie zimnej wojny

Po zakończeniu II wojny światowej Polska nie była państwem niezależnym – znajdowała się w sowieckiej strefie wpływów. Przywódcy ZSRS oddziaływali na decyzje podejmowane przez władze komunistyczne w Warszawie – w polityce zarówno wewnętrznej, jak i zagranicznej. W naszym kraju stacjonowały wojska sowieckie. Polska należała również do Układu Warszawskiego i Rady Wzajemnej Pomocy Gospodarczej – dwóch organizacji międzynarodowych podporządkowanych Związkowi Sowieckiemu, które zrzeszały państwa bloku wschodniego. Wszystkie te czynniki decydowały o celach i działaniach PRL na arenie międzynarodowej, które musiały być zgodne ze strategicznymi interesami ZSRS.

W oficjalnej propagandzie relacje polsko-sowieckie określano jako przyjaźń, co miało sugerować, że opierają się one na zasadach partnerskich. Nie było to jednak zgodne z rzeczywistością – Polska była satelitą ZSRS.

W 1989 r. sytuacja zaczęła się zmieniać. Rozpoczęły się przeobrażenia polityczne, które objęły również politykę zagraniczną. Było to możliwe przede wszystkim dlatego, że Związek Sowiecki pogrążał się w coraz głębszym kryzysie wewnętrznym i nie był w stanie kontrolować państw z bloku wschodniego. W konsekwencji upadły reżimy komunistyczne w Polsce i w innych krajach środkowoeuropejskich. W połowie 1991 r. rozwiązano RWPG i Układ Warszawski, a pod koniec tego roku ZSRS przestał istnieć. Dawne państwa komunistyczne – w tym Polska – odzyskały suwerenność i mogły zacząć samodzielnie kształtować swoją politykę zagraniczną.

Przykład

Doktryna Breżniewa

Nazywa się tak zasadę, która obowiązywała w polityce ZSRS wobec państw bloku wschodniego. Zakładała ona, że jeśli w którymś z tych krajów pojawi się zagrożenie dla ustroju komunistycznego, armia sowiecka będzie miała prawo do interwencji zbrojnej. Nazwa doktryny pochodzi od nazwiska przywódcy ZSRS – Leonida Breżniewa. Została ona sformułowana w 1968 r. po interwencji wojsk Układu Warszawskiego w Czechosłowacji. Celem tej ingerencji było zahamowanie procesu demokratyzacji w tym kraju nazwanego praską wiosną.

Mieszkańcy Pragi próbujący zablokować sowieckie czołgi na ulicach miasta w czasie interwencji w 1968 r.

Polityka zagraniczna po 1989 r.

Na początku okresu transformacji ustrojowej polska dyplomacja stanęła przed kilkoma poważnymi wyzwaniami. Najważniejszym z nich było ułożenie relacji z ZSRS (a później z Rosją) na nowych, partnerskich zasadach. Drugim istotnym zadaniem było uregulowanie stosunków ze zjednoczonymi Niemcami (zob. przykład poniżej), w tym doprowadzenie do ostatecznego uznania przez to państwo granicy na Odrze i Nysie Łużyckiej.

Równocześnie podejmowano działania na rzecz zbudowania bliskich relacji z państwami Europy Zachodniej i ze Stanami Zjednoczonymi oraz uzyskania pomocy międzynarodowej w przeprowadzeniu reform gospodarczych. Cele te realizowano pod hasłem „**powrotu do Europy**", czyli do grona państw demokratycznych. Wydarzeniem, które stało się symbolem procesu przemian, było przystąpienie Polski do Rady Europy w 1991 r.

Polskie władze dużą wagę przywiązywały również do rozwijania współpracy z państwami Europy Środkowo-Wschodniej. W obliczu przeobrażeń geopolitycznych na kontynencie Polska i inne kraje regionu wspólnie poszukiwały nowych gwarancji bezpieczeństwa, a także borykały się z podobnymi problemami wynikającymi z przemian ustrojowych. Efektem ich współpracy było powołanie na początku 1991 r. przez Polskę, Czechosłowację i Węgry regionalnego ugrupowania międzynarodowego – Trójkąta Wyszehradzkiego. Po rozpadzie Czechosłowacji (zob. przykład poniżej) przekształciło się ono w Grupę Wyszehradzką (więcej na temat tego ugrupowania dowiesz się w temacie 4. tego rozdziału).

Przykład

Zjednoczenie Niemiec

W okresie zimnej wojny politycy zachodnioniemieccy podnosili postulat zjednoczenia RFN i NRD, jednak wydawał się on niemożliwy do zrealizowania. Sytuacja zmieniła się w czasie Jesieni Narodów. W listopadzie 1989 r., po upadku muru berlińskiego, kanclerz RFN Helmut Kohl ogłosił 10-punktowy plan zjednoczenia Niemiec. Postulat ten zyskał poparcie wśród obywateli obu państw niemieckich, jednak jego realizacja była uzależniona od zgody mocarstw, przede wszystkim ZSRS. Jeszcze pod koniec 1989 r. Michaił Gorbaczow był temu przeciwny, jednak na początku 1990 r. zmienił zdanie po rozmowach z Kohlem. W marcu 1990 r. w NRD odbyły się demokratyczne wybory parlamentarne. Wyłoniony w ich wyniku rząd opowiedział się za połączeniem z RFN.

W maju 1990 r. rozpoczęła się konferencja, której celem było wypracowanie zasad zjednoczenia. Uczestniczyli w niej przedstawiciele czterech mocarstw (USA, ZSRS, Wielkiej Brytanii, Francji) oraz NRD i RFN. Po kilku rundach negocjacji we wrześniu podpisano układ, zgodnie z którym zjednoczone Niemcy miały pozostać w NATO i zrzec się roszczeń terytorialnych wobec innych państw. 3 października 1990 r. NRD przyłączono do RFN.

Rozpad Czechosłowacji

Wraz z upadkiem komunizmu między Czechami a Słowakami rozpoczęły się spory o kształt państwa. Już na początku 1990 r. wybuchł konflikt nazwany „wojną o myślnik". Prezydent Václav Havel wysunął postulat zmiany dotychczasowej nazwy państwa – „Czechosłowacka Republika Socjalistyczna" – na nazwę „Republika Czechosłowacka". Politycy słowaccy zaproponowali, aby demokratyczne państwo nazwano Republiką Czecho-Słowacką, co podkreśliłoby równorzędną pozycję obu narodów. Ostatecznie przyjęto nazwę „Czeska i Słowacka Republika Federacyjna", jednak nie zakończyło to sporów. Z czasem zarówno w Słowacji, jak i w Czechach zaczęły narastać tendencje separatystyczne. W czerwcu 1992 r. odbyły się wybory parlamentarne. W Słowacji wygrał je Ruch na Rzecz Demokratycznej Słowacji, który dążył do rozluźnienia związków z Czechami. Rokowania w sprawie nowego kształtu państwa zakończyły się niepowodzeniem. W lipcu Słowacja ogłosiła suwerenność, a następnie premierzy z obu części federacji uzgodnili plan podziału kraju, co nastąpiło 1 stycznia 1993 r.

Istotnym zadaniem dla polskich dyplomatów było także uregulowanie stosunków z państwami powstałymi w wyniku rozpadu ZSRS, przede wszystkim z Ukrainą, Białorusią i Litwą. Kraje te są dla Polski niezwykle ważne z geopolitycznego punktu widzenia, gdyż ograniczają możliwości wywierania przez władze rosyjskie presji na RP.

Dążenie do integracji z Zachodem

Wśród polskich elit politycznych dość szybko ukształtowało się przekonanie, że fundamentem polskiej racji stanu i najważniejszym celem w polityce zagranicznej powinna być integracja kraju ze strukturami euroatlantyckimi: wspólnotami europejskimi i NATO. Jednocześnie Rosja zaczęła być traktowana jako zagrożenie dla polskich interesów narodowych.

Pod koniec 1991 r. podpisano układ stowarzyszeniowy ze wspólnotami europejskimi. Natomiast w roku następnym Polska po raz pierwszy oficjalnie zadeklarowała, że jej celem jest przystąpienie do NATO. W kolejnych latach polskie rządy podejmowały systematyczne działania mające doprowadzić do uzyskania członkostwa w wymienionych organizacjach. Udało się osiągnąć te cele strategiczne: w 1999 r. Polska przystąpiła do NATO, a w 2004 r. – do Unii Europejskiej.

Polityka zagraniczna po 2004 r.

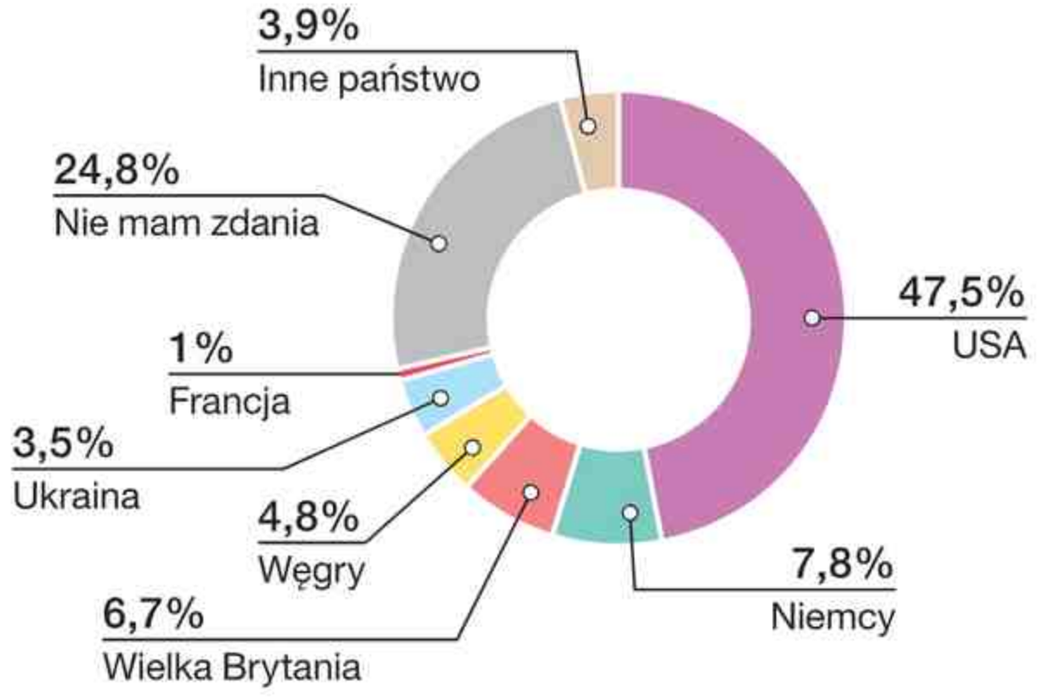
Po przystąpieniu do NATO i UE priorytetem polskiej polityki zagranicznej stało się umocnienie pozycji kraju w obu organizacjach. Między głównymi siłami politycznymi w Polsce panuje w tej sprawie konsensus. Różnice zdań dotyczą natomiast tego, w jaki sposób należy realizować poszczególne cele strategiczne.

Spór toczy się przede wszystkim wokół kwestii przyszłego kształtu Unii Europejskiej. Część partii politycznych opowiada się za pogłębianiem integracji przez rozszerzanie kompetencji UE, a także za możliwie szybkim przystąpieniem Polski do strefy euro. Natomiast druga strona sporu wskazuje na konieczność utrzymania silnej pozycji państw narodowych w zjednoczonej Europie.

Różnica stanowisk zarysowuje się również w kwestii tego, które mocarstwa powinny być traktowane jako partnerzy strategiczni. Przez długi czas główna linia podziału przebiegała między zwolennikami opcji europejskiej, przywiązującymi szczególną wagę do relacji z Niemcami i Francją, a zwolennikami opcji amerykańskiej. Jednak od pewnego czasu pojawiają się także głosy, że Polska powinna w większym stopniu poszukiwać możliwości realizacji swoich strategicznych celów i wzmocnienia pozycji na arenie międzynarodowej także dzięki współpracy z innymi państwami. Część polityków uważa, że szanse na to daje zacieśnienie relacji z krajami Europy Środkowo-Wschodniej, m.in. w ramach ugrupowań regionalnych.

Na początku trzeciej dekady XXI w. pojawiły się także bezpośrednie zagrożenia dla bezpieczeństwa Polski. Wynikają one głównie z agresywnej polityki Rosji na arenie międzynarodowej, przede wszystkim z jej ataku na Ukrainę, oraz z działań hybrydowych podejmowanych przez władze Białorusi na wspólnej granicy (zagadnienia te zostaną omówione w temacie 4. tego rozdziału). Po pojawieniu się nowych zagrożeń na kontynencie szczególnie istotne w polskiej polityce zagranicznej stało się dążenie do wzmocnienia gwarancji bezpieczeństwa, przede wszystkim w ramach Sojuszu Północnoatlantyckiego.

Które z tych państw jest, Pani/Pana zdaniem, najważniejszym sojusznikiem Polski?

Źródło danych: sondaż SW Research dla „Rzeczpospolitej", 2024 r.

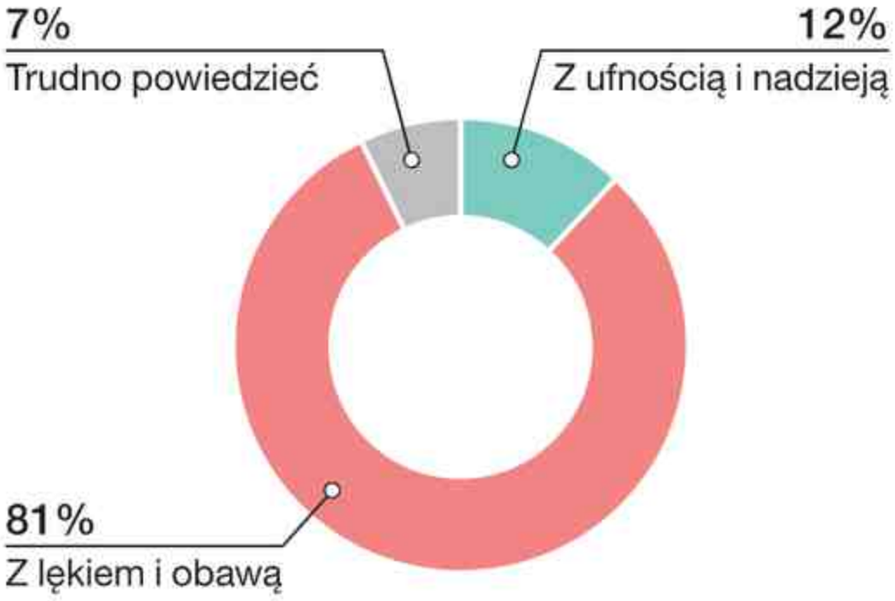
Ćwiczenia

WYKONAJ W ZESZYCIE

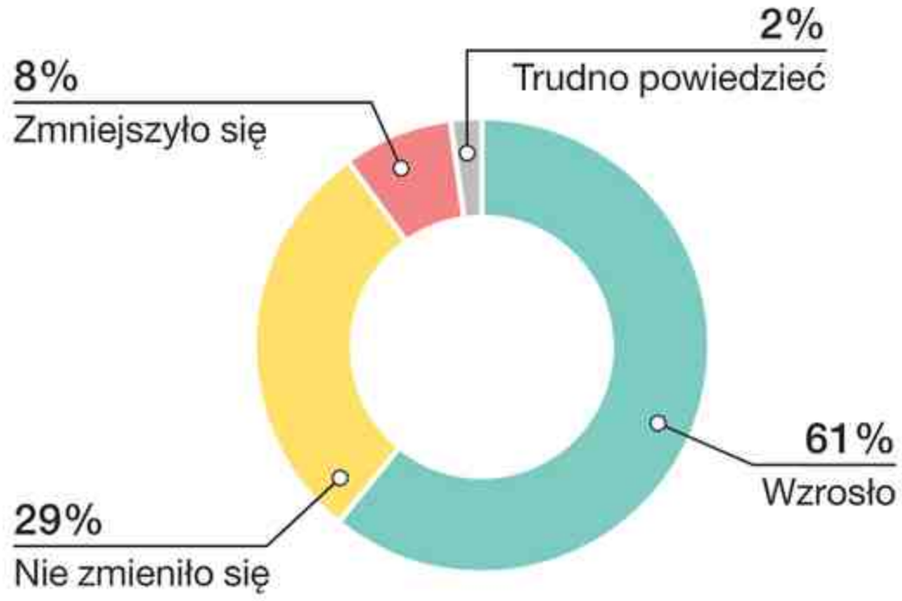
1 Zapoznaj się wynikami sondażu z 2004 r. i wykonaj polecenia.

Praca z wykresem

Jak osobiście przyjął Pan / przyjęła Pani zjednoczenie Niemiec?

Czy z chwilą połączenia państw niemieckich zagrożenie dla Polski wzrosło, nie zmieniło się czy zmniejszyło się?

Źródło danych: wyniki badań przeprowadzonych przez prof. A. Sosnowskiego w Szczecinie w 2004 r.

a) Określ – na podstawie danych z wykresów – jakie nastroje przeważały wśród badanych w związku ze zjednoczeniem Niemiec. Podaj możliwe przyczyny takiego stosunku większości respondentów do tego wydarzenia.

b) Oceń z dzisiejszej perspektywy, czy opinie wyrażone w 2004 r. przez większość badanych były uzasadnione.

2 Omów zadania ambasad i konsulatów. W swojej odpowiedzi uwzględnij specyfikę funkcjonowania wydziału konsularnego w ambasadzie.

3 Wyjaśnij, na czym polegały zmiany w polskiej polityce zagranicznej w ostatniej dekadzie XX w. oraz w pierwszym dziesięcioleciu XXI w.

4 Przeczytaj tekst i wykonaj polecenia.

Praca z tekstem źródłowym

Europa jest obecnie kontynentem, na którym po przemianach systemów politycznych, a częściowo i po transformacjach gospodarczych, zachodzących w Polsce od roku 1989, a od 1990 roku również w innych krajach Europy Środkowej i Wschodniej, rysuje się i utrzymuje – niestety – coraz wyraźniej pewna dwudzielność. Odnosi się wrażenie, że mamy do czynienia z dwiema częściami tego samego kontynentu. Bez względu na to, jak bardzo sugestywnie przekonują nas decydenci życia publicznego – twierdzący, iż jesteśmy po 1 maja 2004 roku pełnowymiarowymi Europejczykami, że integracja europejska w wymiarze zarówno politycznym, jak i gospodarczym jest problemem najbliższych lat, wydaje się, iż ta perspektywa jest dosyć odległa, a więź ogólnoeuropejska, jak na razie, mrzonką.

Źródło: A. Sosnowski, *Wyznaczniki przemian życia społecznego*.

a) Odpowiedz, czym – w opinii autora tekstu – charakteryzuje się sytuacja polityczna we współczesnej Europie.

★ b) Oceń, czy w świetle przytoczonego tekstu uzasadnione jest stwierdzenie, że Polska po 1989 r. w pełni osiągnęła swoje strategiczne cele w polityce zagranicznej.

2 Polska w NATO

droga Polski do NATO | założenia polskiej polityki na forum NATO | Bukaresztańska Dziewiątka | struktury NATO w Polsce | Polska w misjach NATO

W marcu 2024 r. Polska obchodziła 25. rocznicę przystąpienia do Organizacji Paktu Północnoatlantyckiego (NATO). Wydarzenie to wydaje się szczególnie istotne w kontekście aktualnych zagrożeń dla pokoju w Europie Środkowo-Wschodniej, które wynikają m.in. z polityki Rosji (z agresji na Ukrainę) czy z działań hybrydowych (np. na granicy polsko-białoruskiej). Dla Polski przynależność do NATO jest kluczową gwarancją bezpieczeństwa. Jaka była jej droga do członkostwa? Jakie są konsekwencje jej obecności w Sojuszu? Jaka jest rola RP w NATO?

Droga Polski do NATO

Przemiany demokratyczne w Polsce, zakończone wyborami parlamentarnymi w 1989 r., oznaczały koniec rządów komunistycznych oraz odzyskanie przez Warszawę suwerenności w zakresie prowadzenia polityki zagranicznej. Jednocześnie znacząco zmalała rola Układu Warszawskiego w regionie – w 1991 r. organizację tę rozwiązano, a Polska znalazła się poza jakimkolwiek sojuszem polityczno-wojskowym. Wobec gruntownego przeobrażenia środowiska międzynarodowego w Europie Środkowo-Wschodniej RP potrzebowała nowych gwarancji bezpieczeństwa. Początkowo jednak – głównie z obawy przed reakcją Rosji – polscy przywódcy nie deklarowali, że chcą wprowadzić kraj do Organizacji Paktu Północnoatlantyckiego.

W 1992 r. polskie władze przyjęły dokument *Założenia polskiej polityki bezpieczeństwa,* w którym wskazano NATO jako główny element stabilizujący sytuację w Europie i ogłoszono, że przystąpienie do Sojuszu jest celem polityki Warszawy. Deklaracja ta stała się podstawą dalszych działań na rzecz wejścia do NATO. Kluczowymi punktami procesu akcesyjnego okazały się doprowadzenie do wycofania wojsk rosyjskich z terytorium RP oraz rozpoczęcie współpracy wojskowej z państwami należącymi do Sojuszu. Polska musiała też spełnić szereg wymagań stawianych przed kandydatami, m.in. głęboko zmodernizować armię.

W 1992 r. Sekretarz Generalny NATO Manfred Wörner oświadczył podczas wizyty w Warszawie, że „drzwi do NATO są otwarte" dla Polski. Był to moment przełomowy, gdyż przedstawiciel państw zachodnich jednoznacznie zaprosił państwa Europy Środkowo-Wschodniej, aby rozpoczęły starania o członkostwo w Organizacji Paktu Północnoatlantyckiego.

Minister Spraw Zagranicznych Bronisław Geremek podpisuje dokumenty dotyczące przyjęcia Polski do NATO. Za nim od lewej stoją amerykańska sekretarz stanu Madeleine Albright [czyt.: madeljn olbrajt] oraz ministrowie spraw zagranicznych Czech i Węgier: Jan Kavan i Janos Martonyi.

Droga Polski do NATO – kalendarium

Dążenie Polski do przystąpienia do Sojuszu było procesem wieloetapowym, który obejmował wiele istotnych wydarzeń politycznych. Poniżej przedstawiono najważniejsze z nich.

1994

- 10 stycznia podczas szczytu NATO w Brukseli przedstawiono państwom Europy Środkowej i Wschodniej propozycje współpracy w ramach **Partnerstwa dla Pokoju**. Państwa Grupy Wyszehradzkiej – Polska, Czechy, Słowacja i Węgry – przystąpiły do tej inicjatywy dwa dni później, podczas spotkania w Pradze z udziałem prezydenta Stanów Zjednoczonych Billa Clintona (zob. przykład na s. 132).
- Na początku lutego Polska jako pierwsze państwo Grupy wynegocjowała **umowę ramową z NATO**, którą podpisał premier Waldemar Pawlak w Kwaterze Głównej NATO w Brukseli.

1995

- 16 lutego Kongres USA oficjalnie rozpoczął debatę na temat poszerzenia NATO i przyjął **uchwałę o odrodzeniu bezpieczeństwa narodowego**, w której przewidziano przyjęcie do Sojuszu Czech, Polski, Słowacji i Węgier. Państwa kandydujące mogły rozpocząć indywidualne negocjacje na temat warunków członkostwa.

1996

- 8 lutego ministrowie obrony i spraw zagranicznych RP oficjalnie przyjęli wystosowane przez NATO zaproszenie do rozpoczęcia dialogu indywidualnego z Sojuszem. Dwa miesiące później Polska przekazała NATO tzw. **dokument dyskusyjny**, prezentujący argumenty za poszerzeniem Sojuszu. Dwa miesiące później w Brukseli odbyło się pierwsze spotkanie w ramach rozmów bilateralnych między Polską a NATO.
- 8 lipca na szczycie NATO w Madrycie podjęto decyzję o zaproszeniu Polski, Czech i Węgier do rozmów na temat członkostwa w organizacji.

1997

- 16 września rozpoczęły się **rozmowy akcesyjne** między Polską a NATO. W ciągu kolejnych dwóch miesięcy odbyły się cztery rundy tych negocjacji.
- 14 listopada Minister Spraw Zagranicznych RP Bronisław Geremek przekazał Sekretarzowi Generalnemu NATO pisemną deklarację o woli przystąpienia Polski do *Traktatu północnoatlantyckiego* i zaakceptowaniu przez RP wynegocjowanych warunków członkostwa w Sojuszu.
- 16 grudnia w Brukseli przedstawiciele Polski, Czech i Węgier podpisali **protokoły akcesyjne**, które w 1998 r. miały ratyfikować wszystkie państwa członkowskie NATO. Procedurę ratyfikacyjną zakończyło przekazanie odpowiedniej dokumentacji administracji rządowej USA, która czuwa nad realizacją traktatu waszyngtońskiego.

1999

- 29 stycznia Sekretarz Generalny NATO Javier Solana wystosował do Polski, Czech i Węgier **oficjalne zaproszenie do przystąpienia do *Traktatu północnoatlantyckiego***.
- 17 lutego traktat waszyngtoński ratyfikowały Sejm RP i Senat RP.
- 26 lutego Prezydent RP Aleksander Kwaśniewski podpisał **akt przystąpienia Polski do NATO**.
- 12 marca Minister Spraw Zagranicznych RP Bronisław Geremek przekazał na ręce sekretarz stanu USA Madeleine Albright akt przystąpienia Polski do NATO – Polska stała się formalnie członkiem Sojuszu Północnoatlantyckiego (zob. zdjęcie na s. 130).

Najważniejsze korzyści z członkostwa Polski w NATO

- **Wzrost bezpieczeństwa kraju** i uzyskanie gwarancji sojuszniczych ze strony wszystkich państw należących do NATO (art. 5 *Traktatu północnoatlantyckiego*).
- **Umocnienie pozycji Polski na arenie międzynarodowej** dzięki przynależności do największego sojuszu polityczno-wojskowego na świecie.
- **Transformacja Sił Zbrojnych RP i ich dostosowanie do standardów natowskich**: reforma struktury organizacyjnej wojska, modernizacja techniczna armii (unowocześnienie sprzętu i uzbrojenia) i jej profesjonalizacja (w jej skład wchodzą obecnie wyłącznie lepiej wyszkoleni żołnierze zawodowi), poprawa warunków świadczenia służby wojskowej.
- **Podporządkowanie polskich oddziałów międzynarodowemu dowództwu NATO** – udział polskich żołnierzy w operacjach wojskowych na obszarach odległych od regionu środkowoeuropejskiego, podniesienie poziomu wyszkolenia i doświadczenia kadr wojskowych oraz rozwijanie ich zdolności do współdziałania z innymi wojskami sojuszniczymi.

Przykład

Partnerstwo dla Pokoju

Kluczowy w drodze Polski do NATO był udział w programie Partnerstwo dla Pokoju (ang. *Partnership for Peace*), w ramach którego zainicjowano współpracę wojskową Sojuszu z państwami Europy Środkowo-Wschodniej. W ramach programu żołnierze z krajów postkomunistycznych mogli brać udział w ćwiczeniach wojskowych oraz operacjach NATO. Była to szansa na wzmocnienie potencjału obronnego państw uczestniczących w inicjatywie. Pierwsze wspólne ćwiczenia odbyły się w Biedrusku w 1994 r. pod kryptonimem *Cooperative Bridge-94* (pol. „most współpracy").

Czy wiesz, że...

Słowacja nie stała się członkiem NATO w 1999 r. – wraz z Polską, Czechami i Węgrami – ze względu na politykę ówczesnego rządu słowackiego, niechętną względem Sojuszu i Unii Europejskiej. Kierujący nim premier **Vladimír Mečiar** był oskarżany o korupcję, autokratyczny sposób rządzenia, a także posługiwanie się służbami specjalnymi w walce z opozycją. Dochodziło również do sporów między administracją słowacką a władzami Węgier w kwestiach dotyczących granicy słowacko-węgierskiej oraz statusu mniejszości węgierskiej w Słowacji. Mečiara podejrzewano też o to, że zainspirował przestępców, którzy porwali syna ówczesnego prezydenta Słowacji – Michala Kováča. Nigdy jednak nie udowodniono mu udziału w tej sprawie.

Założenia polskiej polityki na forum NATO

Działania Polski na forum NATO są wypadkową polskiej racji stanu – interesów i priorytetów kraju – oraz doświadczeń historycznych polskiego narodu. Celem obecności RP w Sojuszu jest umocnienie własnej pozycji na arenie międzynarodowej, a zarazem zagwarantowanie sobie bezpieczeństwa w tym samym stopniu, w jakim zapewniły je sobie państwa Europy Zachodniej.

Od samego początku Polska zabiegała o stałą obecność wojsk NATO, w szczególności oddziałów amerykańskich, w krajach Europy Środkowo-Wschodniej. Działania te określano jako dążenie do **wzmocnienia flanki wschodniej**. Kolejne polskie rządy postulowały utworzenie na terenie Polski stałych baz NATO, podobnych do tych znajdujących się w Niemczech. Uznano to za konieczny element zabezpieczenia kraju przed potencjalnym zagrożeniem ze strony Rosji oraz ostateczne potwierdzenie, że wszystkie państwa NATO są chronione w równym stopniu.

Jednocześnie Warszawa wspierała państwa z regionu środkowoeuropejskiego, które – na wzór Polski, Czech i Węgier – również dążyły do członkostwa w Sojuszu, w szczególności państwa bałtyckie oraz Słowację i Słowenię. Polacy angażowali się także w działania pogłębiające współpracę NATO z innymi

krajami postkomunistycznymi i postsowieckimi, m.in. z Ukrainą, Mołdawią, Białorusią i Gruzją.

RP zabiegała na forum Sojuszu o wsparcie dla Gruzji po tym, jak w 2008 r. zaatakowała ją Rosja, oraz wspierała Ukrainę wobec nielegalnej rosyjskiej aneksji Krymu i destabilizacji w Donbasie w 2014 r. Po inwazji Federacji Rosyjskiej na Ukrainę w 2022 r. Polska była wśród tych państw NATO, które zagwarantowały napadniętemu krajowi pomoc nie tylko polityczną, lecz także finansową i wojskową.

Bukaresztańska Dziewiątka (B9)

W 2014 r. z inicjatywy Prezydenta RP – Bronisława Komorowskiego – oraz prezydenta Rumunii Klausa Iohannisa w ramach NATO utworzono platformę współpracy **państw flanki wschodniej**, czyli graniczących z Rosją bądź z obszarem, na który Rosja oddziałuje bezpośrednio. Ten nowy format kooperacji międzynarodowej został oficjalnie zainaugurowany podczas miniszczytu państw, który odbył się 4 listopada 2015 r. w Bukareszcie – stąd nazwa grupy. W spotkaniu wzięli udział przedstawiciele Polski, Rumunii, Czech, Słowacji, Węgier, Bułgarii, Litwy, Łotwy i Estonii. Wynikiem obrad była wspólna deklaracja, w której wymienione państwa wyraziły wolę bliskiej współpracy. Współdziałanie krajów z flanki wschodniej jest szczególnie istotne wobec zagrożeń, które niesie ze sobą agresywna polityka Rosji, oraz stanowi jeden z warunków utrzymania bezpieczeństwa w obszarze euroatlantyckim.

Do najważniejszych celów Bukaresztańskiej Dziewiątki można zaliczyć:

- podniesienie poziomu bezpieczeństwa wschodniej flanki Sojuszu dzięki rozbudowie potencjału obronnego państw członkowskich w tej części Europy;
- wzmocnienie siły oddziaływania państw środkowoeuropejskich w ramach struktur natowskich;.
- rozwój współpracy militarnej oraz wzmocnienie trwałej obecności wojsk sojuszniczych na flance wschodniej.

Spotkania członków B9 pozwalają na dyplomację wielostronną, czyli na nieformalny dialog i regionalną kooperację w ramach NATO. Państwa środkowoeuropejskie zyskują możliwość, aby wypracowywać wspólne stanowiska w ważnych dla siebie sprawach i zgodnie zabiegać o swoje interesy podczas szczytów Sojuszu.

Przykład

Nadzwyczajny szczyt B9

W lutym 2023 r. w Warszawie odbyło się nadzwyczajne spotkanie członków B9. Tematem rozmów było bezpieczeństwo regionu środkowoeuropejskiego w trakcie trwającej wojny rosyjsko-ukraińskiej. Konsultacje pozwoliły uczestnikom wypracować wspólne stanowisko przed zbliżającym się szczytem NATO, na którym miano omawiać kwestię konfliktu na wschodzie Europy. Przywódcy państw B9 przyjęli deklarację, w której potępili rosyjską agresję na Ukrainę oraz opowiedzieli się za wzmocnieniem obecności wojsk Sojuszu na wschodniej flance. Potwierdzono także, że państwa regionu będą wspierać się nawzajem w razie zagrożenia zewnętrznego.

Oprócz przedstawicieli państw B9 w szczycie wzięli udział prezydent USA Joe Biden oraz Sekretarz Generalny NATO Jens Stoltenberg.

Państwa Bukaresztańskiej Dziewiątki

Wszystkie dziewięć państw uczestniczących w tej inicjatywie należy do Sojuszu Północnoatlantyckiego. Kraje te łączy także kilka innych istotnych czynników:

- bliskość geograficzna (wszystkie leżą w Europie Środkowo-Wschodniej),
- podobne doświadczenia historyczne (szczególnie z okresu komunizmu po II wojnie światowej),
- poczucie zagrożenia wynikające z niestabilnej sytuacji w sąsiedztwie wschodnioeuropejskim.

Szczyt NATO w Warszawie

W 2016 r. Polska była gospodarzem 27 szczytu Organizacji Paktu Północnoatlantyckiego. Szefowie państw i rządów spotkali się w dniach 8–9 lipca w Warszawie. Oprócz delegacji krajów członkowskich i organów NATO w szczycie uczestniczyli też przedstawiciele Unii Europejskiej, Organizacji Narodów Zjednoczonych i Banku Światowego. Do rozmów zaproszono także reprezentacje dwunastu państw partnerskich, współpracujących z NATO.

Podczas obrad omawiano kwestie dotyczące bezpieczeństwa na wschodniej i południowej flance Sojuszu, walki z terroryzmem oraz kryzysu uchodźczego w Europie. Najistotniejszym jednak tematem szczytu warszawskiego stał się konflikt za wschodnią granicą NATO, rozpoczęty aneksją Krymu przez Rosję i kontynuowany w ramach rosyjsko-ukraińskich walk w Donbasie. Agresywna polityka Moskwy była wskazywana – głównie przez środkowoeuropejskich członków NATO – jako bezpośrednie zagrożenie dla bezpieczeństwa obszaru euroatlantyckiego. Polska jako organizator szczytu podkreślała, że warunkiem bezpieczeństwa Europy Środkowo-Wschodniej jest stała obecność wojskowa NATO w regionie, przede wszystkim służba jednostek amerykańskich i zachodnioeuropejskich. Przed szczytem w Warszawie eksperci zwracali również uwagę na zwiększenie skali interwencji Rosji w wojnie domowej w Syrii. Niewątpliwie głównym celem tego zaangażowania było odwrócenie uwagi społeczności międzynarodowej od rosyjskiej agresji na Ukrainę i próby rewizji granic rosyjsko-ukraińskich. Wszystkie opisane okoliczności zmusiły państwa NATO do zdefiniowania na nowo stosunków z Federacją Rosyjską oraz do wypracowania wspólnej strategii przeciwdziałania jej agresywnej polityce.

Wszystkie wydarzenia oraz obrady przywódców podczas szczytu NATO w Polsce w 2016 r. odbywały się na Stadionie Narodowym w Warszawie.

Główne postanowienia szczytu warszawskiego dotyczyły:

- utworzenia czterech batalionowych grup bojowych złożonych z żołnierzy państw NATO, które w trybie stałym będą stacjonować w państwach bałtyckich i w Polsce (grupą w Polsce dowodzą Amerykanie, grupą w Estonii – Brytyjczycy, grupą w Łotwie – Kanadyjczycy, a grupą w Litwie – Niemcy; zob. przykład);
- rozmieszczenia na obszarze środkowoeuropejskim amerykańskiej brygady pancernej, której dowództwo i większość elementów znajdzie się w Polsce;
- podpisania porozumienia między NATO a Unią Europejską o koordynacji działań w zakresie zagrożeń hybrydowych i kryzysu migracyjnego;
- dołączenia wszystkich państw NATO do koalicji przeciwko tzw. Państwu Islamskiemu oraz użycia statków powietrznych wczesnego ostrzegania AWACS (zob. więcej na s. 137) do zbierania informacji na temat działań wojennych w Syrii;
- pogłębienia współpracy państw NATO w cyberprzestrzeni oraz w obszarze obrony powietrznej, tak aby sojuszniczy system antyrakietowy osiągnął wstępną gotowość bojową;
- uruchomienia ośmiu różnych funduszy NATO przeznaczonych do materialnego wspierania walki obronnej Ukrainy;
- rozpoczęcia operacji bezpieczeństwa morskiego *Sea Guardian*, obejmującej działania na Morzu Śródziemnym związane z kryzysem migracyjnym.

Przykład

Wysunięta Obecność NATO

Podczas szczytu warszawskiego państwa NATO podjęły decyzję o tym, że batalionowe grupy bojowe złożone z żołnierzy armii sojuszniczych będą stale stacjonować w państwach tzw. flanki wschodniej. Efektem tej decyzji było uruchomienie tzw. **Wysuniętej Obecności NATO** (ang. *NATO Forward Presence*). Obejmuje ona jednostki działające w dwóch formułach:

- **wzmocniona Wysunięta Obecność** (ang. *enhanced Forward Presence*, eFP) ma rozwijać zdolności sił zbrojnych danego państwa NATO do obrony i odstraszania; jednostki takie stacjonują w Polsce i krajach bałtyckich, a od momentu wybuchu wojny rosyjsko-ukraińskiej – także w Słowacji, Rumunii, Bułgarii i na Węgrzech;
- **dostosowana Wysunięta Obecność** (ang. *tailored Forward Presence*, tFP) ma stanowić wsparcie wojskowe dla wielonarodowych sił stacjonujących w Rumunii i Bułgarii.

Jedna z grup bojowych eFP została ulokowana w Polsce w miejscowości Bemowo Piskie. W jej składzie przeważają Amerykanie (800 żołnierzy), którzy wymieniają się co kilka miesięcy. Grupę dopełniają żołnierze z Wielkiej Brytanii, Rumunii i Chorwacji.

Czy wiesz, że...

Decyzja o stałej obecności wojsk amerykańskich w Polsce została ogłoszona podczas szczytu NATO w Madrycie w 2022 r. przez prezydenta USA Joe Bidena. Na obszarze naszego kraju stacjonuje łącznie ok. 10 tys. amerykańskich żołnierzy w systemie rotacyjnym. W trakcie madryckiego szczytu przyjęto również najnowszą *Koncepcję strategiczną NATO*, zgodnie z którą za największe zagrożenie dla Sojuszu uznaje się Rosję.

Prezydent USA Joe Biden podczas szczytu NATO w Madrycie.

Siły NATO w Polsce

W związku z rosyjską agresją na Ukrainę Polska zaczęła odgrywać szczególną rolę w regionalnym systemie bezpieczeństwa. Świadczy o tym m.in. fakt, że siły NATO i USA przebywają – wraz z kierującymi nimi dowództwami – właśnie na terytorium RP. W tabeli wymieniono jednostki sojusznicze stacjonujące w Polsce.

Sojusznicze struktury wojskowe
• grupa bojowa w ramach Wysuniętych Sił Lądowych NATO w Bemowie Piskim • Jednostka Integracji Sił NATO w Bydgoszczy (NFIU) • III Batalion Łączności NATO w Bydgoszczy • Centrum Eksperckie Policji Wojskowych NATO w Bydgoszczy (MP-COE) • Centrum Eksperckie Kontrwywiadu NATO w Krakowie (NATO-CI-COE) • Centrum Szkolenia Sił Połączonych NATO (JFTC)
Amerykańskie struktury wojskowe powiązane z Sojuszem
• Wysunięte Dowództwo V Korpusu Sił Lądowych USA w Poznaniu • Garnizon Sił Zbrojnych USA • komponent logistyczny wsparcia bojowego wojsk USA w Powidzu • Batalion Wsparcia Bojowego w Powidzu • Brygadowa Pancerna Grupa Bojowa USA • baza obrony przeciwrakietowej w Redzikowie • dowództwo dywizyjne w Bolesławcu • kompleks magazynowania i napraw sprzętu w Powidzu • jednostki rozmieszczone po wybuchu pełnoskalowej wojny w Ukrainie: jednostka funkcjonująca w ramach systemu rakietowego Patriot, jednostka w Rzeszowie-Jasionce i dodatkowa Brygadowa Pancerna Grupa Bojowa
Wielonarodowe struktury wojskowe powiązane z Sojuszem
• Dowództwo Wielonarodowego Korpusu „Północny Wschód" w Szczecinie • Dowództwo Wielonarodowej Dywizji „Północny Wschód" w Elblągu • Dowództwo Litewsko-Polsko-Ukraińskiej Brygady im. Wielkiego Hetmana Konstantego Ostrogskiego w Lublinie

Przykład

Amerykańska obecność w Powidzu

W pobliżu Powidza zlokalizowane są: amerykańska Brygada Lotnictwa Bojowego, komponent logistyczny wsparcia bojowego wojsk USA oraz kompleks magazynowania i napraw sprzętu. Brygada Lotnictwa Bojowego wspiera zainicjowaną w 2014 r. – w odpowiedzi na agresję Rosji wobec Ukrainy – operację „Atlantic Resolve". W jej ramach amerykańskie jednostki są rotacyjnie rozmieszczane na wschodniej flance, a od 2017 r. jeden z zespołów zadaniowych Brygady Lotnictwa Bojowego stacjonuje na stałe w Powidzu i m.in. uczestniczy w działaniach powietrznych w czasie ćwiczeń organizowanych przez Sojusz. Logistykę podczas operacji „Atlantic Resolve" zabezpiecza komponent logistycznego wsparcia bojowego wojsk USA w Powidzu, m.in. zapewnia on transport amunicji i innych typów zaopatrzenia, a także naprawę i konserwację sprzętu. W kwietniu 2023 r. w rejonie Powidza otwarto również kompleks magazynowania i napraw sprzętu. Składa się on z magazynów, w których można przechowywać kilka tysięcy egzemplarzy broni i innych elementów wyposażenia wojskowego, np. czołgi, wozy bojowe piechoty, mosty samobieżne. Kompleks ma umożliwić szybkie przerzucenie sił sojuszniczych na terytorium Polski w razie zagrożenia zewnętrznego.

Przykład

Wysunięte Dowództwo V Korpusu Sił Lądowych USA w Poznaniu (*Camp Kościuszko*)
To jeden z elementów stałej obecności wojsk amerykańskich w Polsce. Głównym zadaniem jednostki jest nadzór nad amerykańskimi siłami lądowymi rozmieszczonymi w Europie. Współpracuje ona z armiami innych państw NATO, w tym z Siłami Zbrojnymi RP. Obecność amerykańskiego dowództwa ma zapewnić możliwość udzielenia sprawnej i szybkiej odpowiedzi na wszelkie wrogie działania przeciwko Polsce i innym państwom sojuszniczym w regionie. W 2022 r. Wysunięte Dowództwo w Poznaniu otrzymało nazwę *Camp Kościuszko*.

System obrony przeciwrakietowej w Polsce

W listopadzie 2024 r. odbyło się oficjalne otwarcie amerykańskiej bazy tarczy antyrakietowej na terenie dawnego lotniska wojskowego w Redzikowie w województwie pomorskim. Stanowi ona ważną część zintegrowanego systemu obrony powietrznej i przeciwrakietowej NATO, czyli tzw. **tarczy antyrakietowej**, mającej chronić państwa Sojuszu przed atakami z użyciem pocisków średniego (1–3 tys. km) i pośredniego (3–5,5 tys. km) zasięgu.

Kompleks w Redzikowie jest jedną z najnowocześniejszych baz na świecie. Należy do marynarki wojennej USA i działa jako jednostka podporządkowana dowództwu sił amerykańskich NATO w Europie. Powstał na podstawie umowy zawartej między USA a Polską jako obszar zamknięty na terytorium RP. Instalacja ta jest drugim tego typu obiektem w Europie, obok bazy antyrakietowej działającej od 2016 r. w miejscowości Deveselu w Rumunii.

W Redzikowie umieszczono elementy systemu obronnego, których współdziałanie pozwala na ochronę terytorium Polski i innych państw Sojuszu przed atakiem balistycznym. Amerykańska baza składa się z dwóch części: radaru mającego wykrywać i śledzić rakiety balistyczne oraz wyrzutni rakiet, której zadaniem jest przechwytywanie i niszczenie wrogich pocisków, zanim dotrą do celu.

Wykorzystywany w Redzikowie radar może wykrywać rakiety lecące w odległości do 500 km i śledzić do stu takich obiektów jednocześnie. Używane przez Amerykanów pociski przechwytujące mają zasięg do 2500 km i osiągają prędkość do 15 km/s.

Powietrzne Siły Wczesnego Ostrzegania i Kontroli NATO (AWACS)

To istotny element systemu obrony przeciwlotniczej NATO. Służy do wykrywania wrogich obiektów (np. dronów, samolotów, rakiet) nadlatujących na wszystkich wysokościach i ostrzegania sił Sojuszu przed zbliżającym się zagrożeniem. Składa się z samolotów typu AWACS patrolujących natowską przestrzeń powietrzną. Są one wyposażone w zaawansowane systemy radarowe, które potrafią śledzić obiekty latające, statki i okręty, oraz w systemy łączności, mogą zatem pełnić funkcję powietrznych stanowisk dowodzenia. System AWACS jest wykorzystywany w NATO od lat 80. XX w. Od wybuchu wojny w Ukrainie jest angażowany w działania na flance wschodniej.

Polska przystąpiła do programu AWACS w 2007 r. Od połowy 2024 r. Siły Zbrojne RP posiadają dwa własne samoloty wczesnego ostrzegania Saab 340 AEW, które wchodzą w skład Brygady Lotnictwa Marynarki Wojennej i stacjonują na terenie 43. Bazy Lotnictwa Morskiego w Gdyni. Ich radary wykrywają inne samoloty w promieniu 350 km – jedna maszyna może więc kontrolować znaczną część polskiej przestrzeni powietrznej.

Wydatki Polski na obronę

Art. 3 *Traktatu północnoatlantyckiego* zobowiązuje każdą ze stron do rozwijania indywidualnej zdolności do odparcia zbrojnej napaści. Treść artykułu w praktyce oznacza konieczność rozbudowy własnego potencjału obronnego przez wszystkie kraje należące do Sojuszu.

Ze względu na stabilność sytuacji międzynarodowej w epoce postzimnowojennej nie wszystkie kraje NATO inwestowały w obronność. Jednak agresywna polityka Rosji zaburzyła międzynarodowy ład i wymusiła na państwach Sojuszu realizację wytycznej z art. 3. Oficjalną decyzję w tej sprawie podjęto podczas szczytu NATO w Newport w 2014 r. – postanowiono wówczas o konieczności zwiększenia wydatków każdego członka Sojuszu na obronę do poziomu co najmniej 2 proc. jego PKB, z czego 20% tych środków powinno zostać przeznaczone na zakup sprzętu.

Polska sukcesywnie wywiązuje się z tego zadania – jest w czołówce państw NATO, jeśli chodzi o wielkość rocznych nakładów na inwestycje obronne. Próg 2% PKB przekroczyła już w 2020 r. Obecnie polskie wydatki na obronę w stosunku do krajowego PKB są najwyższe w całej organizacji. Pod względem wysokości kwot faktycznie wydanych na rozwój potencjału militarnego Polska plasuje się na piątym miejscu (więcej wydają na ten cel USA, Niemcy, Wielka Brytania i Francja).

Czy wiesz, że...

Przekazywanie środków na wojsko stało się jeszcze istotniejszym wymogiem po wypowiedzi prezydenta USA Donalda Trumpa w czasie jego kampanii wyborczej w 2024 r. Polityk zapowiedział, że Stany Zjednoczone nie będą uczestniczyły we wspólnej obronie tych państw NATO, które nie wywiązują się z obowiązku przeznaczania 2% swojego PKB na obronność.

Udział Polski w misjach i operacjach Sojuszu

Polska uczestniczyła w przedsięwzięciach wojskowych NATO już od 1996 r., najpierw jako partner, a od 1999 r. jako pełnoprawny członek organizacji. Dzięki udziałowi w operacjach Sojuszu polscy żołnierze i oficerowie zdobyli doświadczenie taktyczne i operacyjne oraz rozwinęli zdolności do współdziałania z wojskami sojuszniczymi nie tylko podczas ćwiczeń, lecz także w warunkach bojowych. W misje zorganizowane przez NATO zaangażowano dotychczas ok. 75 tys. żołnierzy Wojska Polskiego i pracowników cywilnych.

Przykład

Wybrane zakończone misje NATO z udziałem polskich żołnierzy

- **Operacja w Afganistanie**

Po zamachach terrorystycznych w Nowym Jorku i Waszyngtonie z 11 września 2001 r. Stany Zjednoczone powołały się na art. 5 *Traktatu północnoatlantyckiego* i wraz z częścią sojuszników z NATO rozpoczęły operację „Trwała wolność" w Afganistanie. Cele sił koalicyjnych obejmowały schwytanie Osamy bin Ladena, rozbicie odpowiedzialnej za ataki Al-Kaidy i odsunięcie od władzy wspierających terrorystów talibów. W operacji wzięli udział polscy żołnierze, przede wszystkim saperzy, logistycy i komandosi. Polska jednostka GROM ochraniała bazy polskie i amerykańskie oraz dyplomatów. W 2007 r. rozpoczęto, już pod oficjalnym kierownictwem NATO, operację ISAF, a w 2014 r. – misję „Resolute Support". Po podjęciu w 2021 r. decyzji o wycofaniu z Afganistanu sił USA i ich sojuszników Polacy przeprowadzili ewakuację osób, dla których powrót talibów do władzy w Kabulu oznaczał zagrożenie życia. W trakcie tej akcji przerzucono ok. 1300 osób, w tym ponad 900 Afgańczyków (współpracowników Polskiego Kontyngentu Wojskowego w Afganistanie i ambasady RP w Kabulu) oraz ok. 300 obywateli państw sojuszniczych.

- **Operacja „Active Endeavour"**

Przeprowadziły ją siły morskie NATO na Morzu Śródziemnym po zamachach w USA z 11 września 2001 r. Zasadniczym zadaniem jednostek Sojuszu była ochrona statków cywilnych w okolicach Cieśniny Gibraltarskiej. W działania te zaangażowano przede wszystkim jednostki duńskie, hiszpańskie, niemieckie i norweskie, które wspomagało m.in. siedem okrętów polskich. W 2016 r. operację przekształcono w misję „Sea Guardian", której głównym celem jest zapobieganie przemytowi ludzi.

Przykład

Polskie Kontyngenty Wojskowe (PKW) biorące udział w misjach NATO

- **PKW w Łotwie**

Polski Kontyngent Wojskowy wchodzi w skład wielonarodowych batalionowych grup bojowych NATO rozmieszczonych na flance wschodniej, zwiększających potencjał obronny Sojuszu w ramach wzmocnionej Wysuniętej Obecności NATO (eFP). Siły Zbrojne RP oddelegowały pododdział pancerny do grupy bojowej sformowanej przez Kanadę w Łotwie. PKW liczy tam do 200 żołnierzy i pracowników cywilnych.

- **PKW w Rumunii**

Około 300 polskich żołnierzy wspomaga pododdziały NATO stacjonujące w Rumunii i Bułgarii w ramach dostosowanej Wysuniętej Obecności NATO (tFP). Biorą oni udział we wspólnych szkoleniach pod dowództwem Wielonarodowej Dywizji „Południowy Wschód".

- **PKW w Kosowie**

Polski oddział uczestniczy w misji o charakterze stabilizacyjnym w Republice Kosowa – *Kosovo Force* (KFOR). Liczy on do 300 żołnierzy. Ich zadanie polega na monitorowaniu przestrzegania porozumień międzynarodowych – obecność wojsk NATO ma pozwolić na normalizację sytuacji w Kosowie i poprawę bezpieczeństwa tamtejszej ludności. PKW przeciwdziała również zorganizowanej przestępczości, przemytowi i korupcji, a także wspiera lokalne władze i służby porządkowe w utrzymywaniu porządku. Międzynarodowe siły pokojowe NATO uzyskały mandat do działania na terenie Kosowa na podstawie rezolucji Rady Bezpieczeństwa ONZ. Ich zadaniem było stworzenie warunków do bezpiecznego funkcjonowania ludności cywilnej – zarówno serbskiej, jak i albańskiej – po okresie czystek etnicznych zorganizowanych pod koniec lat 90. XX w. przeciwko Albańczykom przez serbską administrację Slobodana Miloševicia [czyt.: miloszewicia]. Oddziały KFOR miały również doprowadzić do rozbrojenia partyzantki kosowskich Albańczyków, czyli Wyzwoleńczej Armii Kosowa.

- **PKW w Iraku**

Polski Kontyngent Wojskowy rozwija zdolności obronne Iraku – odpowiada za szkolenie irackich żołnierzy i działa na rzecz usprawnienia ich techniki wojskowej. Głównym celem misji posiadającej mandat w ramach międzynarodowej koalicji przeciwko Państwu Islamskiemu jest wspieranie irackich sił bezpieczeństwa i stabilizowanie sytuacji w regionie.

- **PKW w Turcji**

Polacy prowadzą w Turcji działania związane z pozyskiwaniem i wymianą informacji o znaczeniu militarnym. Współpracują z zespołami morskimi NATO. Ich misja polega głównie na patrolowaniu południowego rejonu Morza Śródziemnego i Morza Czarnego oraz na monitorowaniu niestabilnej sytuacji politycznej i militarnej w regionie Bliskiego Wschodu. W tym celu polscy żołnierze wykonują loty patrolowo-rozpoznawcze, a następnie przekazują zdobyte dane Dowództwu Sił Morskich NATO. Trzon polskiego kontyngentu tworzy Brygada Lotnictwa Marynarki Wojennej. Korzysta ona z samolotów patrolowo-rozpoznawczych M28B 1R „Bryza" z Bazy Lotnictwa Morskiego w Siemirowicach.

- **PKW „Orlik" (operacja „Baltic Air Policing")**

„Baltic Air Policing" to misja realizowana w czasie pokoju. Jej celem jest zachowanie bezpieczeństwa w przestrzeni powietrznej państw bałtyckich: Litwy, Łotwy i Estonii. Zakłada ona stałą, całoroczną obecność natowskich samolotów gotowych do szybkiej reakcji na ewentualne ataki lub prowokacje. Niebo nad Bałtykiem jest chronione od 2004 r. W okresie od 2006 do 2024 r. w misji rotacyjnie uczestniczył Polski Kontyngent Wojskowy „Orlik" – wydzielony komponent Sił Powietrznych RP składający się z 4 samolotów F-16 „Jastrząb" (przed 2017 r. były to samoloty MiG-29) wraz z niezbędnym uzbrojeniem i sprzętem. W ramach 64 rotacji sił NATO – od 15 listopada 2023 r. do 15 marca 2024 r. – polski oddział liczył ok. 150 żołnierzy i pracowników, którzy służyli w bazie lotniczej Amarii w Estonii.

Pozycja Polski w NATO

O TYM SIĘ MÓWI!

Polska należy do Sojuszu Północnoatlantyckiego od ponad 25 lat. W tym okresie jej pozycja w organizacji ewoluowała. Wobec rosyjskiej agresji na Ukrainę i coraz bardziej konfrontacyjnej polityki Moskwy RP wraz z pozostałymi państwami flanki wschodniej stała się jednym z kluczowych elementów natowskiego systemu bezpieczeństwa w Europie. Na arenie międzynarodowej podkreśla się osiągnięcia Polski w rozwijaniu potencjału obronnego. Rosnąca siła militarna nie ma jednak ciągle przełożenia na wzmocnienie pozycji politycznej Warszawy w NATO.

1 **„Polska staje się jednym z liderów NATO, niekwestionowanym liderem na ścianie wschodniej Sojuszu" – powiedział szef Sztabu Generalnego WP gen. Wiesław Kukuła. Ocenił, że polskie wysiłki na rzecz rozwoju i utrzymania zdolności obronnych są dostrzegane w NATO. „Jesteśmy tam stawiani za wzór" – dodał.**

Gen. Kukuła w rozmowie z PAP został zapytany o osiągnięcia Polski w NATO po 25 latach członkostwa w Sojuszu. „Jestem przekonany, że w ciągu 25 lat zupełnie przewartościowaliśmy swoje miejsce w Sojuszu. Dzisiaj NATO to po prostu my. Dokonaliśmy potężnej transformacji naszej roli w Sojuszu. Nasze proaktywne podejście do rozwoju Sił Zbrojnych, a tym samym rosnący wkład naszych kompetencji obronnych oraz aktywne zaangażowanie w misje i plany Sojuszu czyni z nas regionalnego lidera i przekłada się na coraz większy wpływ na NATO" – stwierdził.

Generał Kukuła ocenił, że mimo różnych turbulencji politycznych Sojusz jest najlepszą odpowiedzią na współczesne zagrożenia bezpieczeństwa. „Nasza wypracowana przez 25 lat pozycja w NATO, zdolność do przewidywania zagrożeń oraz reakcja na nie wytyczają standardy, które uważnie studiuje wiele państw. Daje to duże szanse na to, by przyszłość Sojuszu była wykuwana również w Polsce" – dodał.

Źródło: Polska w NATO. Szef Sztabu Generalnego WP: jesteśmy stawiani za wzór.

2 **Do powodów ubiegania się przez Polskę o członkostwo w Sojuszu należała potrzeba sprawiedliwego traktowania, w tym wyrównania szans na współdecydowanie o kształcie architektury bezpieczeństwa. Bycie wewnątrz NATO daje nieporównywalnie większe możliwości realizacji dewizy „nic o nas bez nas".** Ale nie jest to gwarancja absolutna. Podział na państwa bardziej centralne i bardziej peryferyjne nie zanikł. Paternalizm i swoiste ignorowanie głosu nowych członków negatywnie oddziaływały na politykę Sojuszu wobec Rosji przed 2022 r. Wciąż nie można też mówić o sprawiedliwej dyslokacji struktur dowodzenia czy infrastruktury logistycznej (np. sieci rurociągów NATO) w Europie Środkowo-Wschodniej w porównaniu z Europą Zachodnią. Widoczna niechęć do rozważenia kandydata na urząd Sekretarza Generalnego z państwa wschodniej flanki oraz utrzymujący się niski poziom reprezentacji tej części kontynentu na kluczowych stanowiskach w międzynarodowej strukturze NATO potwierdzają istnienie tego problemu. Tu także pozytywne lekcje z zakresu aktywnego i bardziej zdecydowanego lobbingu, koordynacji zabiegów oraz utrzymania ich długofalowego charakteru nie straciły nic na aktualności.

Źródło: R. Pszczel, *25 lat Polski w NATO: osobiste wspomnienie polskiej drogi do Sojuszu i lekcje na dziś*.

? Rozważ, jak na przestrzeni lat zmieniła się rola Polski w NATO. Wymień czynniki, które mogły – Twoim zdaniem – wpłynąć na pozycję RP w Sojuszu.

? Na podstawie przytoczonych tekstów wymień mocne i słabe strony obecnej sytuacji Polski w strukturach Organizacji Paktu Północnoatlantyckiego.

Ćwiczenia

WYKONAJ W ZESZYCIE

★ **1** Przeczytaj tekst i wykonaj polecenia.

Praca z tekstem źródłowym

Rosyjska inwazja na Ukrainę wzmocniła negatywne nastawienie do Rosji w Czechach i na Słowacji. Wyraźniejsza percepcja Rosji jako zagrożenia wiąże się jednak także ze zmianą ekip rządzących na centroprawicowe, co nastąpiło w 2020 r. na Słowacji i w 2021 r. w Czechach. Oba kraje są obecnie w czołówce wsparcia politycznego i wojskowego dla Ukrainy. Postrzeganie Rosji jako zagrożenia jest jednak głębiej zakorzenione w Czechach. Działania rządu (wzmocnionego po wyborach prezydenckich w styczniu br.) mają silne wsparcie czeskich elit politycznych i społeczeństwa. Inaczej jest na Słowacji, gdzie tradycyjnie znaczna część mieszkańców ma przychylny stosunek do Rosji. Po planowanych na wrzesień przedterminowych wyborach parlamentarnych może tam dojść do osłabienia kursu proatlantyckiego i ograniczenia działań na rzecz Ukrainy. Węgry natomiast nie traktują Rosji jako zagrożenia dla swojego bezpieczeństwa, choć jednocześnie podkreślają, że Sojusz Północnoatlantycki jest filarem ich bezpieczeństwa. Budapeszt zajął najbardziej wstrzemięźliwe stanowisko wobec rosyjskiej inwazji i nie dostarcza Ukrainie wojskowego wsparcia. Węgry opowiadają się za jak najszybszym zawieszeniem broni i rozpoczęciem rozmów pokojowych. To pozwoliłoby im na podtrzymanie dotychczasowej polityki balansowania między Wschodem a Zachodem, co w obecnej sytuacji staje się coraz trudniejsze.

Źródło: *Wschodnia flanka NATO po roku wojny – mobilizacja różnych prędkości*.

a) Scharakteryzuj stosunek państw Grupy Wyszehradzkiej wymienionych w tekście do Rosji oraz do pomocy Ukrainie.

b) Które ze wspomnianych państw prezentują – Twoim zdaniem – stanowisko wobec Rosji i Ukrainy podobne do tego, które wyraża Polska? Uzasadnij swoją odpowiedź.

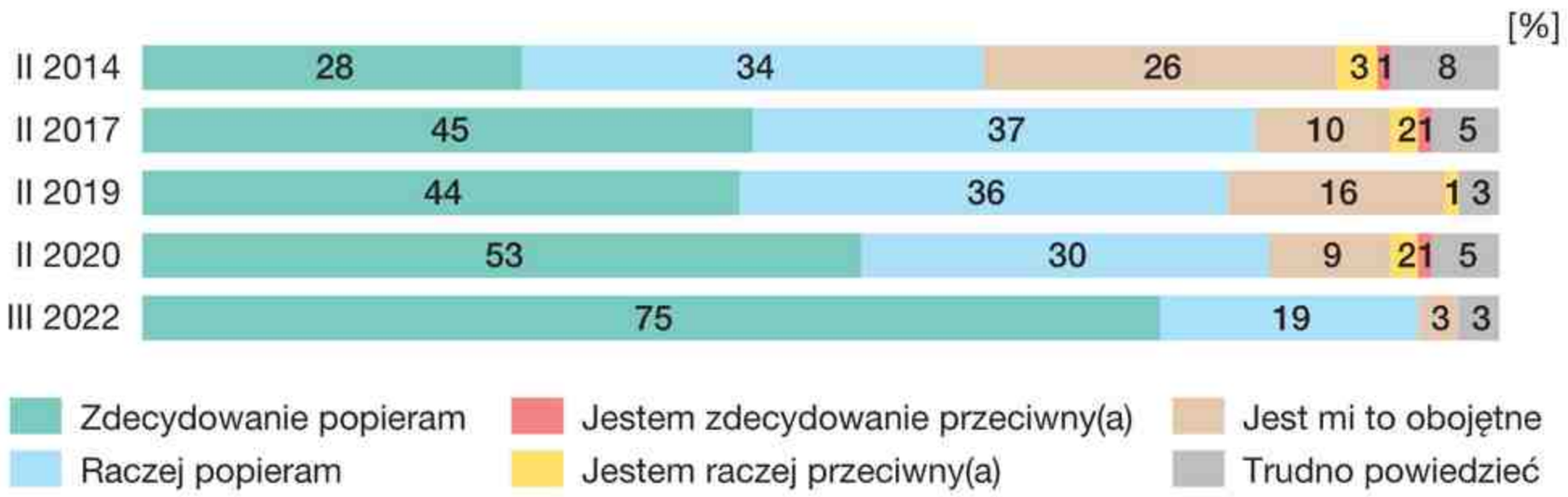
! **2** Przedstaw trzy najważniejsze konsekwencje członkostwa Polski w NATO.

3 Wymień najistotniejsze – Twoim zdaniem – postanowienia szczytu NATO w Warszawie dotyczące bezpieczeństwa Polski, bezpieczeństwa wszystkich państw NATO oraz bezpieczeństwa globalnego. Uzasadnij swój wybór.

4 Zapoznaj się z danymi statystycznymi i wykonaj polecenia.

Praca z wykresem

Czy popiera Pan/Pani członkostwo Polski w NATO, czy też mu się sprzeciwia?

Źródło danych: CBOS.

a) Omów, w jaki sposób zmieniały się oceny ankietowanych dotyczące członkostwa Polski w NATO w latach 2014–2022. Wskaż tendencje, które dostrzegasz po analizie zaprezentowanych danych.

b) Rozważ, jakie mogły być przyczyny zmiany stosunku Polaków do członkostwa w NATO.

3 Polska w Unii Europejskiej

Polska w UE | Polacy w PE | transformacja energetyczna w Polsce | fundusze UE w Polsce | obywatelstwo unijne

Polska jest członkiem Unii Europejskiej od 2004 r. Przystąpienie do tej organizacji było efektem kilkunastoletniego procesu reformowania struktur państwa i modernizowania gospodarki. Akcesja wyznaczyła symboliczny moment powrotu Polski do rodziny europejskiej. Jakie koszty i korzyści wynikają z członkostwa w UE? Jak uczestnictwo w strukturach unijnych wpływa na pozycję Polski i jej rolę w polityce międzynarodowej?

Droga Polski do Unii Europejskiej

Po upadku komunizmu państwa Europy Środkowej zaczęły dążyć do integracji ze strukturami europejskimi. Już w 1989 r. przedstawiciele Polski zawarli z EWG **umowę o współpracy gospodarczej i handlowej**. Rok później Minister Spraw Zagranicznych Krzysztof Skubiszewski wystąpił z oficjalnym wnioskiem o rozpoczęcie rozmów w sprawie integracji. Pod koniec 1991 r. podpisano **układ o stowarzyszeniu** ze wspólnotami europejskimi. W umowie tej określono zasady współpracy gospodarczej i politycznej między stronami. W preambule zadeklarowano, że ostatecznym celem Polski jest przystąpienie do struktur europejskich, a stowarzyszenie ma ułatwić tę akcesję. W tym czasie RP była już członkiem Rady Europy (od 1991 r.). W 1993 r. ratyfikowała *Konwencję o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności*.

W 1993 r., podczas posiedzenia Rady Europejskiej w Kopenhadze, przedstawiciele państw unijnych wyrazili zgodę na kolejne rozszerzenie Unii Europejskiej – tym razem o kraje Europy Środkowo-Wschodniej. W celu określenia konkretnych warunków członkostwa opracowano tzw. **kryteria kopenhaskie** (zob. s. 61). Oficjalny wniosek o przyjęcie Polski do UE złożono 8 kwietnia 1994 r. Rada Europejska przedstawiła państwom kandydującym plan działań przygotowujących do akcesji. Aby wdrożyć unijne wytyczne, w 1996 r. władze RP powołały **Komitet Integracji Europejskiej**, mający dostosować polskie prawo do europejskich standardów. Rok później przyjęto *Narodową strategię integracji* – dokument określający cele do zrealizowania przez Polskę w okresie przygotowawczym.

Rozmowy akcesyjne rozpoczęły się pod koniec 1997 r. Na czele polskiego zespołu negocjacyjnego stanął Jan Kułakowski – powołany przez rząd pełnomocnik ds. ustalenia warunków przystąpienia RP do UE. W 2001 r. na stanowisku tym zastąpił go Jan Truszczyński. Proces negocjacji podzielono na pięć etapów:

- **I etap** – porównanie prawa polskiego z prawem unijnym (pierwotnym i wtórnym);
- **II etap** – opracowanie warunków negocjacyjnych (polskie stanowisko przygotował zespół negocjacyjny, a zatwierdziła je Rada Ministrów, natomiast stanowisko UE ustaliła Komisja Europejska, a przyjęła – Rada UE);
- **III etap** – negocjacje właściwe (uzgodnienie wspólnego stanowiska w ponad 30 obszarach negocjacyjnych, takich jak rolnictwo, podatki, swobodny przepływ osób, towarów i kapitału, ochrona środowiska);
- **IV etap** – ustalenie treści traktatu akcesyjnego i jego podpisanie 16 kwietnia 2003 r. w Atenach;
- **V etap** – zatwierdzenie traktatu akcesyjnego przez PE i RUE, a także jego ratyfikacja przez Prezydenta RP oraz przez właściwe organy państw członkowskich i innych państw przystępujących do UE.

W dniach 7–8 czerwca 2003 r. odbyło się w Polsce **referendum akcesyjne**, w którym wzięło udział 58,85% uprawnionych do głosowania. Za przystąpieniem RP do struktur unijnych opowiedziało się 77,45% głosujących. Po uzyskaniu zgody obywateli Prezydent RP Aleksander Kwaśniewski ratyfikował traktat akcesyjny. Akt wszedł w życie 1 maja 2004 r.

Prezydent RP Aleksander Kwaśniewski ratyfikował traktat akcesyjny 23 lipca 2003 r.

Przykład

Okresy przejściowe po polskiej akcesji

W zawartym przez Polskę traktacie akcesyjnym znalazły się postanowienia dotyczące okresów przejściowych w unijnej strefie przepływu osób i kapitału, np.:

- państwa „starej Unii" przez okres maksymalnie siedmiu lat mogły ograniczać polskim pracownikom dostęp do swoich rynków pracy;
- strona polska przez 12 lat mogła utrzymywać zakaz nabywania ziemi rolnej i leśnej przez obywateli innych państw unijnych.

Skutki członkostwa Polski w UE

W 2004 r. Polska stała się częścią Unii Europejskiej oraz uzyskała dostęp do jednolitego europejskiego rynku. Umożliwiło to eksport polskich towarów i usług do krajów unijnych oraz swobodny przepływ osób i kapitału. Jednocześnie dostęp do polskiego rynku uzyskały przedsiębiorstwa zagraniczne – obawiano się, że ich konkurencja może być zagrożeniem dla rodzimych producentów. Ponadto zwiększyła się emigracja pracowników fizycznych i wysoko wykwalifikowanych, którzy wyjeżdżali do krajów zachodnioeuropejskich w poszukiwaniu lepiej płatnego zatrudnienia.

W ostatecznym rozrachunku przystąpienie do UE pozwoliło na zwiększenie konkurencyjności polskiej gospodarki, w tym przyczyniło się do wzrostu liczby inwestycji zagranicznych w kraju i ułatwiło Polakom dostęp do nowoczesnych technologii. Polska stała się beneficjentem funduszy unijnych – środki te umożliwiły m.in. znaczące podniesienie jakości infrastruktury i restrukturyzację rolnictwa (zob. przykład na s. 144). Oprócz tych korzyści z członkostwa wynikają także zobowiązania: Polska musi, jak każde państwo unijne, opłacać składki do budżetu UE oraz poddawać się kontrolom wydatkowania pieniędzy z funduszy.

Znaczenie polskiej akcesji do UE daleko wykracza poza kwestie ekonomiczne. Polskie organy władzy musiały podporządkować się prawu unijnemu i przyznać mu pierwszeństwo przed ustawami polskimi, w tym uznać decydujące znaczenie orzeczeń TSUE w sprawach z zakresu wyłącznych kompetencji organów Unii. Wymagało to wprowadzenia do rodzimego systemu prawnego norm wspólnotowych oraz zwiększenia jego spójności z systemami pozostałych państw UE (zob. przykład na s. 144). Władze RP utraciły możliwość decydowania w niektórych dziedzinach, np. w politykach celnej i rolnej. Jednocześnie jednak uzyskały realny wpływ na działania podejmowane przez UE w ramach wspólnych polityk, w tym szansę na realizację polskich inicjatyw na poziomie europejskim. Dzięki przyjęciu unijnego dorobku prawnego Polska weszła do grona państw o najwyższych standardach demokracji, w których szczególną wagę przykłada się do praworządności i przestrzegania praw człowieka.

Przystąpienie do struktur unijnych przyniosło również konsekwencje społeczne. Wzrost dochodów i spadek bezrobocia przyczyniły się do poprawy jakości życia Polaków. Poszerzyły się także ich możliwości kształcenia i pracy za granicą (zob. przykład na s. 144).

Przykład

Migracja zarobkowa

„Jednym z najistotniejszych skutków wejścia Polski do UE była migracja pracowników do państw unijnych […]. Z szacunkowych danych GUS wynika, że w końcu 2006 r. poza granicami kraju przebywało już 1,95 mln osób, w tym 1,55 mln w państwach członkowskich UE, prawie dwa razy tyle, co przed wejściem Polski do Wspólnoty. Według […] danych spisu powszechnego w końcu marca 2011 r. za granicą, powyżej trzech miesięcy, przebywało blisko 2 mln osób […]. Z jednej strony wzrost migracji miał pozytywne skutki, np. poprawił sytuację na rynku pracy (bezrobocie rejestrowane w 2004 r. sięgało 19%). Z drugiej bezprecedensowa po 1948 r. skala wyjazdów z kraju istotnie uszczupliła populację, szczególnie że Polskę opuszczały przede wszystkim osoby młode […] [w wieku 20–24 lat] i relatywnie dobrze wykształcone. […] Tymczasem Polacy pracowali za granicą często na stanowiskach poniżej swoich kwalifikacji".

Źródło: Ł. Lipiński, J. Szyszko, *Polityczne sukcesy i porażki pierwszych 15 lat Polski w Unii Europejskiej*.

Wzrost gospodarczy

„Członkostwo [Polski] w UE ma […] pozytywny wpływ na wzrost gospodarczy. […] Ważną rolę […] odegrały środki unijne, których Polska była przez wiele lat największym beneficjentem. [...] Każdego roku od wejścia Polski do UE zwiększały one wzrost PKB o jedną czwartą, czyli o około 1 p.p. [punkt procentowy] […]. Kolejne etapy procesu integracji instytucjonalnej z UE zwiększały wiarygodność międzynarodową Polski i przyciągały inwestycje zagraniczne, pozwalając na szybką dyfuzję technologii i wysoki wzrost efektywności pracy. […] Pomoc finansowa w postaci funduszy europejskich pozwoliła na dokonanie skoku rozwojowego w infrastrukturze, którego Polska nie była w stanie wykonać własnym wysiłkiem fiskalnym. […] Przed 2008 r. […] udział inwestycji publicznych w PKB nie przekraczał 3%, co pozwalało na utrzymanie bieżącej infrastruktury i nieznaczną jej rozbudowę, ale nie na […] postęp jakościowy. Od 2008 r. udział inwestycji publicznych w PKB wzrósł do 4–5%, co oznaczało dodatkowe 20–40 mld zł rocznie na infrastrukturę […]. […] Sieć autostrad wzrosła z 300 do 1600 kilometrów […]. Do tego wszystkiego dodać można zmiany zachodzące w miastach – wymianę taboru komunikacji miejskiej, zmiany infrastruktury społecznej (boiska, szkoły, baseny, chodniki, parki itd.), poprawę jakości wód dzięki inwestycjom w oczyszczalnie i wodociągi. […] Polska oparła swój model rozwojowy na transferach technologii i kapitału z zagranicy, jednak im bardziej jej gospodarka zbliża się pod względem wydajności do krajów rozwiniętych, tym większa musi być rola technologii i inwestycji krajowych. […] Kolejna przyczyna rosnącego znaczenia krajowego kapitału to przewidywany istotny spadek transferów z UE — o ile w ostatnich 10 latach napływ funduszy z UE do Polski wyniósł około 1,8% PKB, o tyle w kolejnych 10 latach prawdopodobnie nie przekroczy 1,5% PKB".

Źródło: I. Morawski, *Wpływ integracji europejskiej na polską gospodarkę*.

Harmonizacja przepisów prawnych

„Ponieważ jednolity rynek wymaga harmonizacji przepisów przez usunięcie prawnych i technicznych barier między […] rynkami państw członkowskich, jego funkcjonowanie reguluje kilka tysięcy unijnych aktów prawnych. Niektóre z nich generują dla firm koszty, które czasem mogą być przerzucane na konsumentów przez ceny produktów i usług. […] Koszty dla przedsiębiorstw lub brak możliwości szybkiego osiągania korzyści mogą również wynikać z […] nieprawidłowego transponowania [przystosowania do polskiego porządku prawnego] unijnych aktów prawnych. Polska przez większość lat członkostwa w UE miała wyższy niż średnia w UE odsetek niewdrożonych dyrektyw […]. W 2016 r. miała także największą liczbę dyrektyw, które nie zostały prawidłowo zaimplementowane [wprowadzone] do prawa krajowego […]. […] Niektóre unijne regulacje mogą mieć istotne skutki, zmniejszające konkurencyjność dużych grup [polskich] przedsiębiorców lub sektorów w stosunku do przedsiębiorców [i analogicznych sektorów] z innych państw UE lub z państw trzecich".

Źródło: A. Grycuk, P. Russel, *Członkostwo w Unii Europejskiej a rozwój gospodarczy Polski. Wybrane zagadnienia*.

Pozycja Polski w UE

Czynnikami, które mają najistotniejszy wpływ na pozycję Polski w Unii Europejskiej, są:

- zdolność dyplomacji do budowania międzypaństwowych koalicji w celu skutecznej realizacji własnych inicjatyw w instytucjach unijnych – organy te podejmują decyzje na zasadzie konsensusu lub większością głosów, dlatego konieczne jest przekonanie innych członków UE do poparcia polskich postulatów (zob. przykład poniżej);
- współpraca polskich deputowanych w Parlamencie Europejskim z europosłami z innych państw członkowskich – akty prawa unijnego przyjmuje się w PE większością głosów, dzięki porozumieniom zawieranym w ramach poszczególnych frakcji europarlamentarnych;
- sytuacja gospodarcza w Polsce i Europie – do umocnienia pozycji państwa w strukturach UE przyczyniają się wzrost PKB, niskie bezrobocie i modernizacja gospodarki.

Przykład

Europejska unia energetyczna

To Polska zgłosiła na forum UE pomysł utworzenia unii energetycznej – postulat ten wprost nawiązywał do postanowień traktatu lizbońskiego dotyczących solidarności energetycznej. Propozycja strony polskiej zakładała wspólne nabywanie surowców energetycznych przez państwa członkowskie oraz dywersyfikację ich źródeł, a także rozwój odnawialnych źródeł energii (OZE) na obszarze unijnym oraz budowę w granicach UE sieci gazociągów. Autorzy tej koncepcji argumentowali, że projektowana unia pozwoli na uniezależnienie się od dostaw rosyjskiego gazu, co zapewni całemu kontynentowi bezpieczeństwo energetyczne. Polska inicjatywa zyskała poparcie Wielkiej Brytanii i Francji, jednak od samego początku sceptyczne względem projektu były Niemcy. Postawa tego państwa wynikała z bliskiej rosyjsko-niemieckiej współpracy w kwestiach energetycznych, w tym z obaw, że jednym ze skutków utworzenia unii energetycznej będzie zablokowanie budowy rurociągu Nord Stream, kluczowej z punktu widzenia strategicznych interesów niemieckich. Berlin wskazywał także na ryzyko wzrostu cen surowców energetycznych po rezygnacji z preferencyjnych umów na dostawy z Rosji.

Komisja Europejska przygotowała szereg aktów prawnych, których celem było wdrożenie polskiej inicjatywy – ostateczny projekt mocno jednak odbiegał od założeń wyjściowych, m.in. większy nacisk położono na reformę wewnętrznego rynku energetycznego UE. Propozycje KE przyjęto w 2019 r. – utworzona wówczas unia energetyczna stała się podstawą unijnej polityki klimatycznej.

Partnerstwo Wschodnie (PW)

Podczas polskiej prezydencji w Radzie UE odbył się Szczyt Partnerstwa Wschodniego. Zorganizowano go 30 września 2011 r. w Warszawie.

Jego utworzenie zainicjowały Polska i Szwecja. To program UE realizowany w ramach europejskiej polityki sąsiedztwa, adresowany pierwotnie do sześciu państw: Armenii, Azerbejdżanu, Białorusi, Gruzji, Mołdawii i Ukrainy (Białoruś zawiesiła swój udział w PW w 2021 r.). Jego celem było pogłębienie więzi politycznych i gospodarczych między Unią Europejską a krajami z Europy Wschodniej i rejonu Kaukazu. W ramach PW zaoferowano tym państwom szereg korzyści – obejmujących m.in. utworzenie strefy wolnego handlu, uproszczenie procedury uzyskiwania wiz unijnych czy uruchomienie programów pomocowych finansowanych z budżetu UE – pod warunkiem wdrożenia prodemokratycznych reform politycznych. Projekt dotyczący PW został przedstawiony w 2008 r. w trakcie posiedzenia Rady Europejskiej i uzyskał poparcie Komisji Europejskiej oraz państw członkowskich. Program zainaugurowano w maju 2009 r.

Polacy w instytucjach unijnych

Polscy przedstawiciele pełnią ważne funkcje w organach UE. Niektóre stanowiska (np. komisarza Komisji Europejskiej) przydziela się Polsce automatycznie, na mocy ustaleń dotyczących reprezentacji państw członkowskich w unijnych instytucjach, a inne reprezentanci RP mogą objąć w wyniku wyboru dokonanego na forum europejskim (np. wskutek elekcji Przewodniczącego Rady Europejskiej).

Pierwszym Polakiem, który objął eksponowany urząd w strukturze UE, był były premier RP Jerzy Buzek, którego w 2009 r. wybrano na Przewodniczącego Parlamentu Europejskiego.

Polacy piastujący wysokie stanowiska unijne w latach 2004–2024

Rada Europejska

2014–2019	Donald Tusk Przewodniczący RE

Komisja Europejska

2004–2009	Danuta Hübner Komisarz UE ds. Handlu (2004 r.), Komisarz UE ds. Polityki Regionalnej (2004–2009)
2009–2010	Paweł Samecki Komisarz UE ds. Polityki Regionalnej
2010–2014	Janusz Lewandowski Komisarz UE ds. Budżetu
2014	Jacek Dominik Komisarz UE ds. Budżetu
2014–2019	Elżbieta Bieńkowska Komisarz UE ds. Rynku Wewnętrznego, Przemysłu, Przedsiębiorczości i MŚP
2019–2024	Janusz Wojciechowski Komisarz UE ds. Rolnictwa
2024–2029	Piotr Serafin Komisarz UE ds. Budżetu

Parlament Europejski

2004–2007	Jacek Saryusz-Wolski Wiceprzewodniczący PE
2004–2007	Janusz Onyszkiewicz Wiceprzewodniczący PE
2007–2009	Adam Bielan Wiceprzewodniczący PE
2007–2009	Marek Siwiec Wiceprzewodniczący PE
2009–2012	**Jerzy Buzek** **Przewodniczący PE**
2012–2014	Jacek Protasiewicz Wiceprzewodniczący PE
2014–2018	Ryszard Czarnecki Wiceprzewodniczący PE
2017–2019	Bogusław Liberadzki Wiceprzewodniczący PE
2018–2019	Zdzisław Krasnodębski Wiceprzewodniczący PE
Od 2019	Ewa Kopacz Wiceprzewodnicząca PE

Trybunał Sprawiedliwości UE

2004–2009	Jerzy Makarczyk – sędzia Trybunału Sprawiedliwości UE
2004–2016	Irena Wiszniewska-Białecka – sędzia Sądu UE (w ramach TSUE)
2009–2024	Marek Safjan – sędzia Trybunału Sprawiedliwości UE
Od 2013	Maciej Szpunar – Rzecznik Generalny Trybunału Sprawiedliwości UE; od 2018 r. jako Pierwszy Rzecznik Generalny TSUE
Od 2016	Nina Półtorak – sędzia Sądu UE (w ramach TSUE)
Od 2016	Krystyna Kowalik-Bańczyk – sędzia Sądu UE (w ramach TSUE)

Przykład

Prezydencja Polski w Radzie UE

Prezydencja w Radzie UE to funkcja, którą w odpowiednim momencie pełni każdy kraj członkowski. Jest rotacyjna – co cześć miesięcy kolejne państwo członkowskie przewodzi pracom UE. Traktat lizboński wprowadził system, w którym państwa obejmujące prezydencję bezpośrednio po sobie współpracują w grupach po trzy kraje. Polska jest pierwszym państwem z tria tworzonego wraz z Danią i Cyprem – kieruje pracami Rady UE po Węgrzech. Pierwsza polska prezydencja przypadła na drugą połowę 2011 r., a kolejna – na pierwszą połowę 2025 r.

Polscy posłowie w PE

Po przystąpieniu do Unii Europejskiej Polska uzyskała 54 miejsca w Parlamencie Europejskim. W 2009 r. w związku z przystąpieniem do UE Bułgarii i Rumunii liczbę tę zmniejszono do 50 posłów, a w 2010 r. – zwiększono do 51. Po wyjściu Wielkiej Brytanii z UE Polsce przypadł jeden dodatkowy mandat. W 2024 r. – na mocy decyzji o zwiększeniu liczebności Parlamentu Europejskiego do 720 miejsc – Polskę reprezentuje 53 europosłów.

Polacy wybierają posłów do PE zgodnie z obowiązującą ordynacją proporcjonalną – mandaty przydziela się poszczególnym komitetom wyborczym proporcjonalnie do liczby zdobytych przez nie głosów. Dzięki temu również mniejsze partie polityczne i komitety – w tym te eurosceptyczne – uzyskują swoją reprezentację w PE. Polacy już pięciokrotnie mieli możliwość wyłonienia swoich przedstawicieli – w latach 2004, 2009, 2014, 2019 i 2024. Zainteresowanie społeczeństwa unijną polityką systematycznie się zwiększało, o czym świadczy stopniowy wzrost frekwencji wyborczej. W pierwszych trzech elekcjach wahała się ona w przedziale od ok. 20 do 25%. Podczas wyborów w 2019 r. głos oddało ponad 45% osób uprawnionych, a w 2024 r. – 40%.

Przykład

Wybrane inicjatywy i aktywności polskich europosłów

- **Jerzy Buzek** (Europejska Partia Ludowa) po zakończeniu kadencji Przewodniczącego PE angażował się przede wszystkim w prace nad regulacjami dotyczącymi energetyki i rynku energii. Miał wpływ na przygotowanie i uchwalenie rozporządzenia gazowego, które zobowiązuje państwa członkowskie UE do udzielania sobie pomocy w przypadkach niedoboru gazu. Dokument ten stał się jednym z kluczowych elementów wprowadzanej w UE zasady solidarności energetycznej. Jerzy Buzek podejmował również działania w zakresie legislacji dotyczącej strategii *Europejski zielony ład* oraz zielonej transformacji, m.in. dążył do tego, aby regiony górnicze uzyskały wsparcie finansowe we wdrażaniu regulacji klimatycznych.
- **Róża Thun** (Renew Europe) najintensywniej działała na rzecz zniesienia roamingu na terenie UE. Ostatecznie w wyniku m.in. jej 10-letniego zaangażowania w tę sprawę w 2017 r. w całej Unii zniesiono opłaty roamingowe. Polska posłanka argumentowała, że opłaty te stoją w sprzeczności z podstawowymi zasadami jednolitego rynku w granicach UE. Podejmowała również działania zmierzające do wprowadzenia na terenie Unii jednej ładowarki do wszystkich urządzeń elektronicznych (zob. więcej na s. 108).
- **Sylwia Spurek** (Zieloni – Wolny Sojusz Europejski) pełniła w PE funkcję wiceprzewodniczącej Komisji Praw Kobiet i Równouprawnienia. Pracowała na rzecz wprowadzenia przepisów przeciwdziałających przemocy wobec kobiet. Aktywnie lobbowała za przyjęciem przez Parlament Europejski tzw. konwencji stambulskiej – m.in. złożyła projekt rezolucji w tej sprawie – oraz tzw. dyrektywy antyprzemocowej. W ramach podejmowanych inicjatyw zwracała również uwagę na potrzebę ograniczenia zjawiska cyberprzemocy wobec kobiet.

Czy wiesz, że...

W bieżącej kadencji Parlamentu Europejskiego (2024–2029) najwięcej, bo aż 23 polskich posłów, należy do frakcji Europejskiej Partii Ludowej – Chrześcijańskich Demokratów. Większość z nich startowała w wyborach do PE z list Koalicji Obywatelskiej. 20 posłów Prawa i Sprawiedliwości zasiliło natomiast szeregi frakcji Europejskich Konserwatystów i Reformatorów. Troje deputowanych z list Konfederacji weszło w skład nowej grupy w PE – Europy Suwerennych Narodów, składającej się z 25 europosłów z Niemiec, Węgier, Francji, Bułgarii, Czech, Słowacji i Polski. Inicjatorami utworzenia tej frakcji byli posłowie z niemieckiej partii Alternatywa dla Niemiec (AfD), która jest znana ze swoich eurosceptycznych i antyimigranckich poglądów oraz z tego, że niektórzy jej działacze wypowiadają się pozytywnie na temat nazizmu i III Rzeszy.

Polska w unijnej debacie o transformacji energetycznej

Już w pierwszych latach członkostwa Rzeczypospolitej Polskiej w UE kolejne polskie rządy podkreślały konieczność utworzenia unii energetycznej, dzięki której będzie możliwe zapewnienie całej zjednoczonej Europie bezpieczeństwa energetycznego na odpowiednim poziomie. Polscy politycy mocno akcentowali zagrożenia, jakie wynikają z uzależnienia się Europejczyków od surowców energetycznych kupowanych od Rosji. Wskazywali przy tym na przykład Ukrainy – w relacjach rosyjsko-ukraińskich Moskwa wielokrotnie stosowała szantaż gazowy, czyli groziła odcięciem sąsiedniego państwa od dostaw rosyjskiego gazu bądź ograniczała przesył tego surowca. Polska zawsze przestrzegała kraje Europy Zachodniej, że brak dywersyfikacji źródeł gazu może narazić UE na podobne problemy.

Głośny był sprzeciw Polski wobec rosyjsko-niemieckiego projektu budowy Gazociągu Północnego (Nord Stream I i Nord Stream II). Strona polska interpretowała to przedsięwzięcie jako zagrożenie energetyczne dla Europy Środkowo-Wschodniej oraz narzędzie potencjalnego szantażu gazowego Moskwy wobec państw regionu. Dopiero wybuch pełnoskalowego konfliktu zbrojnego między Rosją a Ukrainą w 2022 r. skłonił przywódców większości krajów UE do podjęcia intensywnych działań zmierzających do osiągnięcia niezależności od rosyjskich dostaw surowców oraz ustanowienia unijnej solidarności energetycznej.

Polska angażuje się również w debatę dotyczącą transformacji energetycznej i procesu osiągania zeroemisyjności. Polscy politycy podkreślają, że nie można oczekiwać od państw dawnego bloku wschodniego realizacji tak samo ambitnych celów w zakresie modernizacji energetyki co od wysoko rozwiniętych krajów zachodnioeuropejskich, gdyż w ostatnich dziesięcioleciach nowi członkowie Unii Europejskiej musieli nadrabiać zapóźnienia gospodarcze z czasów komunistycznych i nie są gotowi na przejście do pełnej zeroemisyjności. Warszawa oczekuje również, że państwa takie jak Polska otrzymają z budżetu europejskiego większe wsparcie na realizację strategii *Europejski zielony ład*.

Przyjęcie przepisów z unijnego pakietu legislacyjnego wskazującego priorytety europejskiej polityki klimatycznej podzieliło polską scenę polityczną. Największe kontrowersje wywołały wprowadzenie zakazu rejestrowania w UE nowych samochodów spalinowych oraz określenie zasad funkcjonowania systemu ETS (zob. przykład na s. 149). W latach 2022–2023 podczas głosowań w Radzie UE nad dyrektywami i rozporządzeniami z pakietu Polska w większości przypadków jako jedyny kraj UE opowiedziała się przeciwko proponowanym rozwiązaniom. W 2023 r. zaskarżyła również część tych aktów prawnych do TSUE.

Transformacja energetyczna polskiej gospodarki

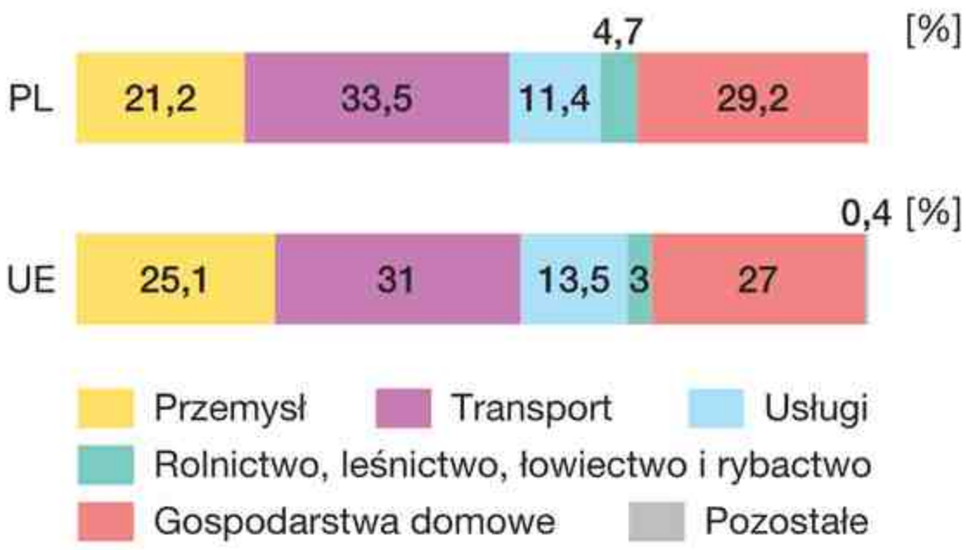
Transformacja energetyczna to najważniejsze wyzwanie stojące przed państwem polskim – sprawne przeprowadzenie tego procesu pozwoli rodzimej gospodarce zachować konkurencyjność i stworzyć korzystne warunki dla

Przykład

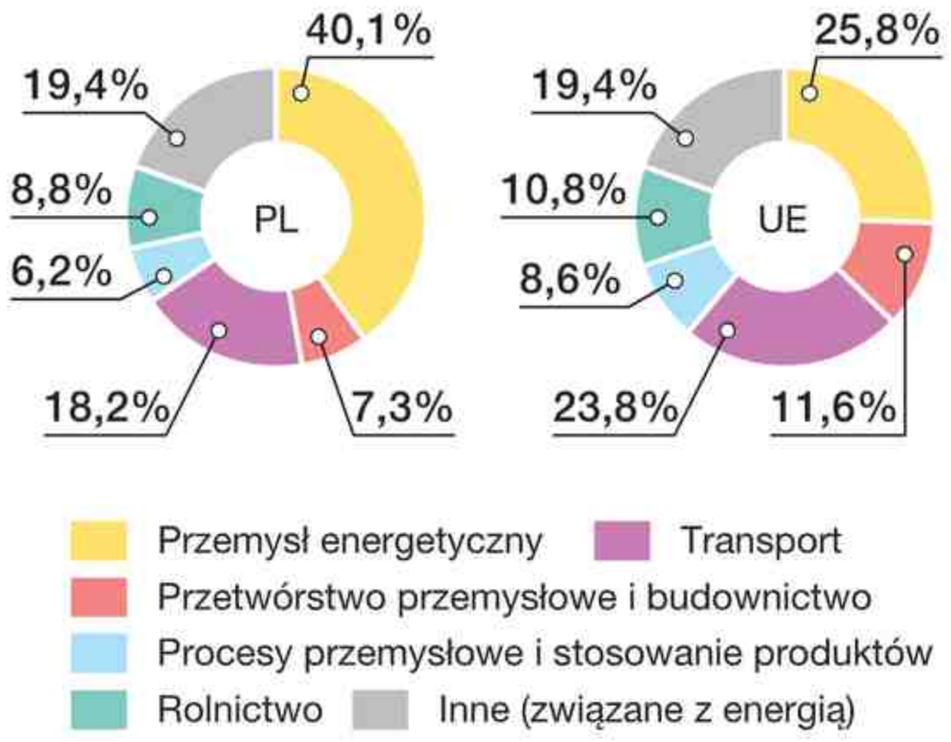
Stanowisko Polski w sprawie systemu handlu emisjami (ETS)

Polska jest jednym z państw, w których emisja gazów cieplarnianych znacznie przewyższa limit określony w ramach uprawnień – w przypadku naszego kraju tzw. luka ETS, czyli różnica między dozwoloną a rzeczywistą emisją, należy do największych w Europie. Z tego powodu polski rząd musi kupować dodatkowe uprawnienia od państw trzecich. W 2022 r. wydatki na ten cel przekroczyły 33 mld zł. Dlatego też Polska podejmuje starania o reformę systemu ETS, głównie ze względu na wysoką cenę zakupu uprawnień. Warszawa sprzeciwia się również systematycznemu zmniejszaniu liczby darmowych uprawnień do emisji – Komisja Europejska planuje je stopniowo ograniczać od 2026 r., a do 2034 r. zamierza je całkowicie zlikwidować. Konsekwencje zmian wprowadzanych przez UE dotkną wiele sektorów gospodarki oraz gospodarstwa domowe, których znaczna część korzysta z ogrzewania dostarczanego z elektrowni węglowych.

Końcowe zużycie energii według sektorów w 2022 r. w Polsce i UE

Emisja gazów cieplarnianych według sektorów w 2022 r. w Polsce i w UE

Źródło danych: GUS.

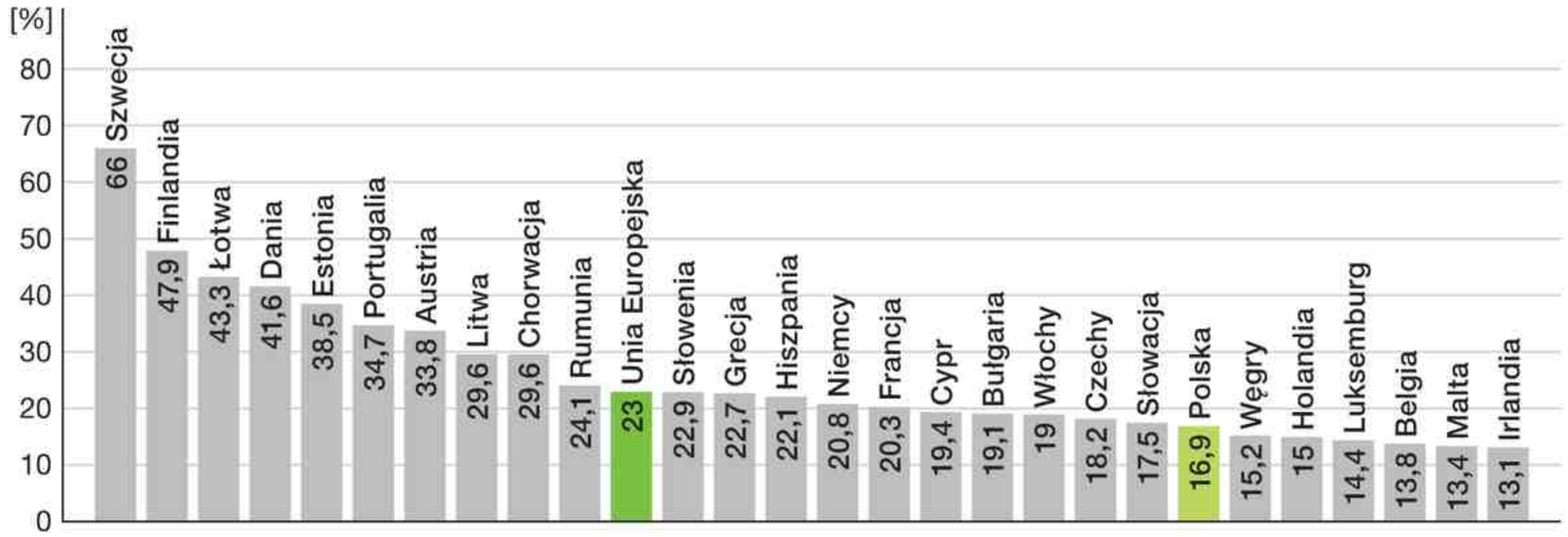
inwestycji. W porównaniu z 1990 r. RP zmniejszyła emisję gazów cieplarnianych o 20%, dzięki czemu zrealizowała cel indywidualny wyznaczony jej przez UE na 2020 r. Mimo to nadal posiada jedną z najbardziej emisyjnych gospodarek w Unii – pod względem całkowitej ilości uwalnianego CO_2 zajmuje trzecie miejsce, po Niemczech i Włoszech. 85% energii w naszym kraju pozyskuje się z paliw kopalnych. Polska jest największym producentem węgla w UE i odpowiada za 97% wydobycia tego surowca w całej wspólnocie.

Polska energetyka węglowa i polski przemysł przyczyniają się do emisji 150 mln ton dwutlenku węgla rocznie. Podczas gdy w całej UE ze spalania węgla uzyskuje się poniżej 16% energii elektrycznej, w RP odsetek ten nadal oscyluje w granicach 60–70%. Silne uzależnienie sektora energetycznego od węgla przekłada się również na wysokie ceny energii w kraju. Sytuacja ta wymaga od rządu kosztownych działań doraźnych, np. interwencji w postaci zamrożenia cen energii.

Drugim po dekarbonizacji wyzwaniem dla polskiej gospodarki jest uniezależnienie się od importu energii. W ostatnich latach wzrósł on w znaczący sposób: w 2011 r. Polska importowała 31% zużywanej energii, natomiast w ciągu kolejnej dekady odsetek ten wzrósł już do 43%.

Istotnym elementem transformacji energetycznej jest przejście gospodarki do odnawialnych źródeł energii (OZE). W 2022 r. prawie 17% energii wyprodukowano w Polsce dzięki wykorzystaniu OZE. Rozwój tej gałęzi energetyki wsparły m.in. specjalne programy rządowe (zob. przykład na s. 150). Udział odnawialnych źródeł w produkcji jest jednak nadal zdecydowanie mniejszy niż w innych krajach UE (zob. wykres na s. 150).

Udział energii ze źródeł odnawialnych w końcowym zużyciu energii brutto w UE w 2022 r.

Źródło danych: GUS.

Przykład

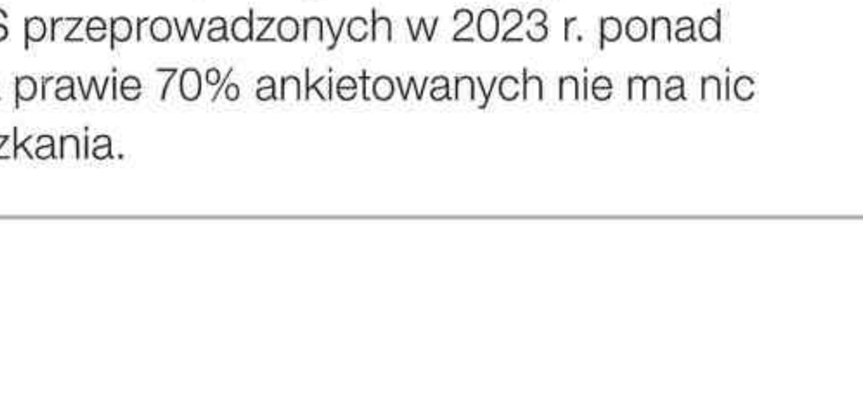
Programy rządowe wspierające transformację energetyczną

- **Program „Czyste Powietrze”** realizują Ministerstwo Klimatu i Środowiska oraz Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej. W ramach tej inicjatywy Polacy mogą uzyskać dofinansowanie na termomodernizację budynków mieszkalnych oraz wymianę starych i nieefektywnych źródeł ciepła, np. starego pieca węglowego, na źródła nowoczesne, które spełniają najwyższe normy. W 2024 r. pojedyncze gospodarstwo domowe mogło otrzymać nawet 136 tys. zł bezzwrotnej dotacji na sfinansowanie takiej inwestycji.
- **Program „Mój Prąd”** wspiera rozwój energetyki prosumenckiej. Polega ona na tym, że gospodarstwa domowe produkują prąd na własny użytek, a niewykorzystane nadwyżki przekazują do sieci energetycznej. W ramach inicjatywy obywatele mogą otrzymać dofinansowanie na budowę instalacji fotowoltaicznej, magazynu ciepła bądź magazynu energii elektrycznej na własnej posesji. Celem programu jest zwiększenie produkcji energii elektrycznej przez małe instalacje fotowoltaiczne oraz rozwój zdolności do jej magazynowania. Z dofinansowania mogą skorzystać osoby wytwarzające energię na własny użytek.

Przykład

Energetyka wiatrowa w Polsce

Polska posiada duży potencjał w zakresie rozwoju energetyki wiatrowej – na ok. 60% terytorium kraju panują korzystne warunki do wdrażania rozwiązań zużywających energię wiatru. W XXI w. produkcja prądu wykorzystująca turbiny wiatrowe rośnie z roku na rok, a od 2015 r. stanowi największą gałąź polskiej energetyki opartej na OZE. Państwo planuje również budowę farm wiatrowych na Morzu Bałtyckim – stworzono nawet specjalny plan zagospodarowania przestrzennego polskiej części akwenu bałtyckiego pod kątem takich inwestycji. Tworzenie regulacji stymulujących rozwój energetyki wiatrowej to istotny krok w kierunku gospodarki zeroemisyjnej. Mimo to sektor ten wciąż jest przedmiotem dyskusji i sporów politycznych – kontrowersje budzą w szczególności normy dotyczące dopuszczalnej odległości między farmami wiatrowymi a innymi zabudowaniami. Według badań CBOS przeprowadzonych w 2023 r. ponad 80% Polaków popiera rozwój lądowych farm wiatrowych, a prawie 70% ankietowanych nie ma nic przeciwko, aby powstały one w okolicy ich miejsca zamieszkania.

Elektrownia wiatrowa przy Zatoce Puckiej. Najwięcej instalacji tego typu zlokalizowano w województwach kujawsko-pomorskim, wielkopolskim i łódzkim.

Polska w polityce klimatycznej UE

Ograniczenie skutków zmian klimatu to jedno z najpoważniejszych wyzwań stojących przed UE. Wspólnota określiła ambitne cele polityki klimatycznej, których nie można zrealizować bez zaangażowania wszystkich państw unijnych, w tym Polski.

O TYM SIĘ MÓWI!

1 **W stosunku do Polski Komisja Europejska starała się […] funkcjonować dwutorowo.** Z jednej strony Bruksela dostrzegała pozytywne działania podejmowane w celu wsparcia transformacji i wzmocnienia bezpieczeństwa energetycznego. Doceniono postępy w rozwoju mocy wytwórczych OZE i dywersyfikację źródeł dostaw surowców. Z drugiej strony UE nadal oczekuje od Polski bardziej ambitnych posunięć w zakresie przyspieszenia transformacji energetycznej, w tym wdrożenia zmian legislacyjnych wynikających z programu *Fit for 55*. Przykładowo: Komisja Europejska domagała się liberalizacji polskiego prawa regulującego kwestie realizacji projektów związanych z lądową energetyką wiatrową.

Kluczowym problemem w relacjach Polski z UE po 2015 roku stały się jednak nie tyle napięcia wokół unijnej polityki energetyczno-klimatycznej, ile ogólne podejście elit rządzących do UE. […] Brak jasnej strategii transformacji energetycznej w połączeniu z obstrukcyjną polityką w obrębie wspólnoty przekładał się na słabe zaangażowanie Polski w proces negocjowania ważnych aktów prawnych […]. […] Zamiast prób budowania koalicji na rzecz rozwiązań ukierunkowanych na transformację (Polska liczyła na wsparcie m.in. krajów Europy Środkowej) rząd wybrał drogę negacji i konfrontacji. Wyrazem tego było zawetowanie kilku aktów prawnych (np. w kwietniu 2023 roku przedstawiciele polskiego rządu głosowali w Radzie przeciwko rozporządzeniu CBAM […]). […] Ilustracją tego, ile korzyści mogłaby przynieść bardziej konstruktywna postawa polskiego rządu, są efekty wysiłków negocjacyjnych podejmowanych przez posłów do Parlamentu Europejskiego. Politycy zarówno obozu rządzącego, jak i opozycji […] współpracowali w celu wynegocjowania przepisów uwzględniających niektóre polskie potrzeby w zakresie transformacji, takich jak choćby ostateczny kształt tzw. rozporządzenia metanowego.

Źródło: Sz. Kardaś, *Od węgla do konsensusu: wyzwania i perspektywy transformacji energetycznej Polski*.

2 **Stanowisko środowiska naukowego jest jednoznaczne – uniknięcie katastrofy klimatycznej możliwe jest tylko poprzez osiągnięcie globalnej neutralności klimatycznej […].** […] Polska, pomimo znaczącego spadku emisji gazów cieplarnianych w ostatniej dekadzie XX wieku, w ostatnich latach ponownie notuje jej wzrost.

[…] bez diametralnej przebudowy gospodarki, w tym także sposobu pozyskiwania energii, niemożliwe będzie podjęcie ambitnego wyzwania redukcji emisji oraz osiągnięcie celu neutralności klimatycznej. Dzielące nas od 2050 roku trzy dekady oznaczają, że wiele działań redukcyjnych należy podjąć już dziś. […] Zmiany powinny nastąpić również w sektorze transportowym, poprzez wyraźne powiązanie emisyjności pojazdów z obciążeniami finansowymi, w sektorze budownictwa, poprzez zaniechanie wymiany starych kotłów węglowych na nowe kotły węglowe (V klasy), a także w sektorze elektroenergetyki, poprzez odejście od mechanizmu rynku mocy, odblokowanie rozwoju energetyki wiatrowej na lądzie oraz zaprzestanie spalania biomasy leśnej.

Po niewątpliwych sukcesach gospodarczych Polski przyszedł czas na stawienie czoła wyzwaniom społecznym i środowiskowym, łączącym wszystkie elementy polityki zrównoważonego rozwoju. W dziedzinie polityki klimatycznej w Polsce konieczne jest nowe podejście opierające się już nie tylko na identyfikacji barier i trudności, lecz także na zarysowaniu szans i rekomendacji […], [oraz] postawienie dalekosiężnego celu stworzenia gospodarki neutralnej klimatycznie do połowy wieku, odchodząc od pytania „czy?", szukając zaś odpowiedzi na pytanie „jak?". Musimy zaplanować konkretne działania oraz mechanizmy finansowe, jednocześnie zapewniając ciągłość i kompleksowość stanowionego prawa w obszarze polityki klimatycznej […].

Źródło: *Zeroemisyjna Polska 2050*, raport WWF.

! ? Zastanów się, jakie stanowisko powinna przyjąć Polska w debacie na temat zmian klimatycznych prowadzonej w instytucjach UE.

Wykorzystanie funduszy europejskich w Polsce

Wymierną korzyścią z członkostwa Polski w UE, odczuwalną dla większości polskich obywateli, jest możliwość korzystania z unijnej pomocy finansowej pochodzącej z funduszy europejskich. Polskie władze uzgodniły strategię wykorzystania tych środków z Komisją Europejską w specjalnej umowie partnerstwa. Dokument ten wskazuje formy i sposoby inwestowania pieniędzy przyznanych państwu w ramach polityki spójności.

W latach 2021–2027 nasz kraj otrzyma 72,2 mld euro na realizację różnego rodzaju projektów oraz 3,8 mld euro z Funduszu na rzecz Sprawiedliwej Transformacji. W celu wykonania umowy partnerskiej na poziomie państwowym polskie władze przygotowały programy krajowe i regionalne, wyznaczające obszary wsparcia i konkretne działania do sfinansowania. W okresie programowania 2021–2027 r. 60% dostępnych środków przeznaczono na realizację programów na poziomie krajowym, a pozostałe 40% – na poziomie regionalnym.

Przykład

Wybrane projekty dofinansowane z funduszy europejskich (w perspektywie finansowej 2014–2020)

dofinansowanie z UE
środki własne

- **Zeroemisyjny motorowy transport wodny śródlądowy**

319 200 zł
65%
wartość projektu
490 700 zł

„Wdzydzki Park Krajobrazowy położony jest […] w północno-zachodniej części Borów Tucholskich. Znajduje się tu największy na Kaszubach kompleks jeziorny – Wdzydze […]. […] [Projekt wsparty środkami z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego polegał na skonstruowaniu statku elektrycznego] Stolem 2 […]. To pierwsza w Polsce w pełni ekologiczna jednostka pływająca o masie 25 ton. Rozwiązanie techniczne zostało opracowane w Centrum Badań i Innowacji Pro-Akademia. Sercem projektu jest napęd zasilany energią z ogniw fotoelektrycznych oraz nowoczesna technologia magazynowania energii. Zeroemisyjny napęd jednostki pozwala na pływanie po wodach objętych zakazem poruszania się łodzi motorowych. Jednorazowo na pokład może wejść 60 pasażerów".

- **Na gościńcu kariery**

1 825 409 zł
92%
wartość projektu
1 986 515 zł

„Projekt [współfinansowany ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego] ma na celu zwiększenie szans na zatrudnienie osób młodych, biernych zawodowo, w tym niepełnosprawnych, które nie uczestniczą w kształceniu i szkoleniu. Został on opracowany z myślą o młodych mieszkańcach terenów górskich i podgórskich, głównie Podhala. […] W ramach projektu uczestnikom oferowane są różnorodne formy wsparcia: indywidualne wsparcie doradcze w budowaniu ścieżki rozwoju edukacyjno-zawodowego, szkolenia zawodowe, staże, pośrednictwo pracy. W projekcie prowadzone są szkolenia zawodowe z poświadczeniem kwalifikacji, […] [dotyczące takich profesji, jak] instruktor sportu […], spawacz […], operator ładowarki […], montażysta rusztowań […]".

- **Przywrócenie drożności morfologicznej rzeki Noteci od Pakości do Krostkowa**

3 414 539 zł
85%
wartość projektu
4 017 105 zł

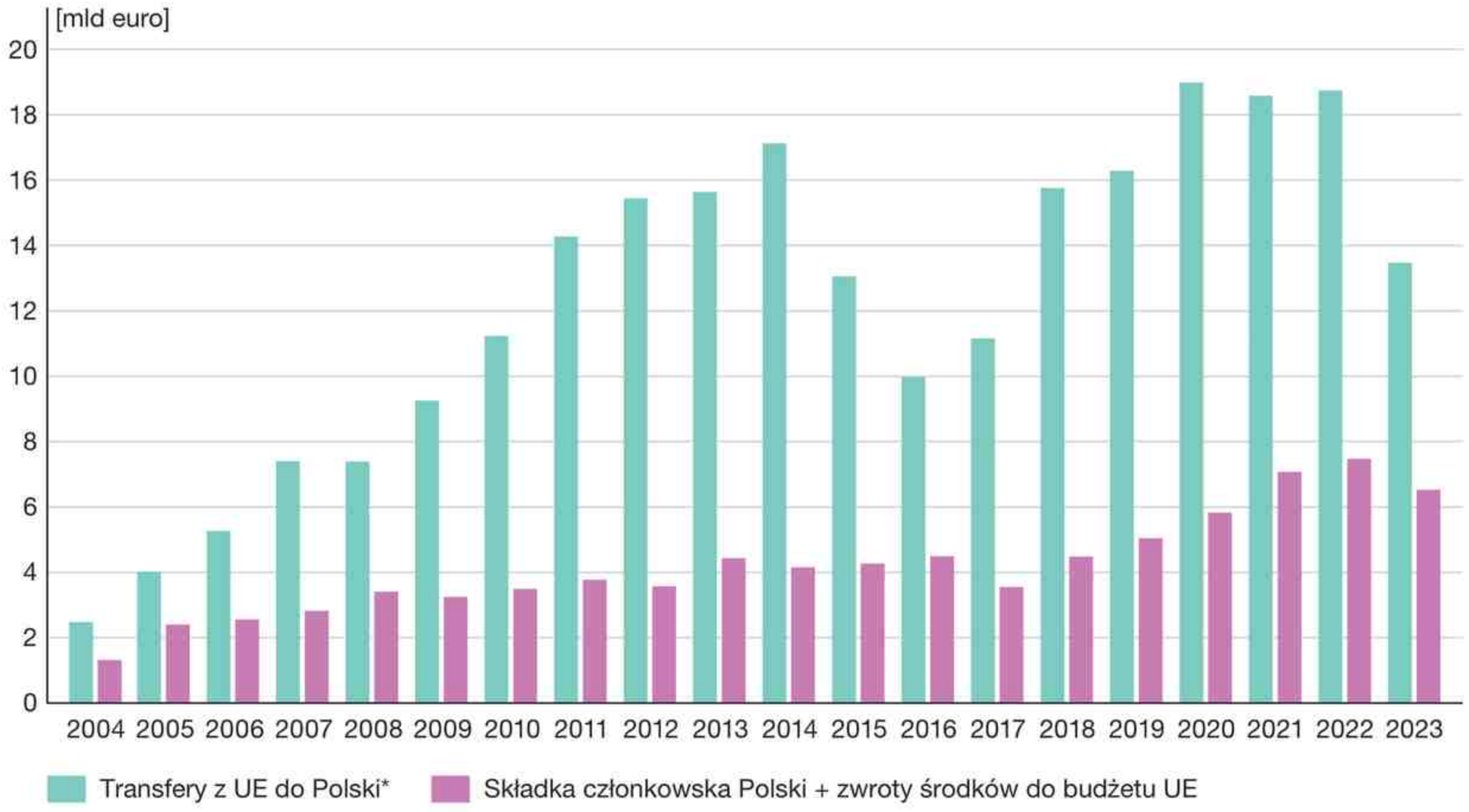
„Projekt [dofinansowany z Funduszu Spójności] […] [polegał] na udrożnieniu Noteci dla organizmów wodnych poprzez budowę przepławek na obiektach hydrotechnicznych […]. Stopnie wodne w Pakości, Łabiszynie, Dębinku, na Starej Noteci Rynarzewskiej, Nakle Zachód i Gromadnie nie […] [posiadały] przejść dla ryb, tym samym […] [uniemożliwiały] organizmom wodnym wędrówki w górę i w dół rzeki. Przepławki umożliwią migrację ryb […] oraz innych gatunków wodnych, a tym samym przywrócą tzw. biologiczną ciągłość rzeki. […] W efekcie budowy przepławek zostanie udrożniona droga wodna o długości ponad 108 km, w tym ponad 87 km korytarzy ekologicznych".

Źródło: mapa dotacji UE, Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej.

Wybrane programy krajowe realizowane w perspektywie finansowej na lata 2021–2027

Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko (FENIKS)
Program ten ma wesprzeć rozwój niskoemisyjnej gospodarki, ochronę środowiska i przeciwdziałanie zmianom klimatu. Środki finansowe można także przeznaczyć na inwestycje w transport, ochronę zdrowia oraz ochronę dziedzictwa kulturowego.
Fundusze Europejskie dla Nowoczesnej Gospodarki (FENG)
Środki z programu przekazuje się na realizację projektów innowacyjnych, badawczo-rozwojowych i przyczyniających się do zwiększenia konkurencyjności polskiej gospodarki. Pomoc finansową mogą otrzymać przedsiębiorstwa oraz instytucje z sektorów biznesu i nauki (np. ośrodki badań i innowacji).
Fundusze Europejskie dla Rozwoju Społecznego (FERC)
Program wspiera projekty z obszarów pracy, edukacji i zdrowia. Dostępne w jego ramach środki pożytkuje się na podnoszenie jakości edukacji, integrację społeczną, poprawę sytuacji uczestników rynku pracy, w tym na podnoszenie ich kompetencji, a także na rozwijanie usług społecznych i ochrony zdrowia, w tym na zwiększenie ich dostępności dla osób ze szczególnymi potrzebami.
Fundusze Europejskie na Rozwój Cyfrowy (FERC)
To program skoncentrowany na zwiększaniu dostępu do internetu szerokopasmowego, udostępnianiu e-usług pozwalających na zdalne załatwianie urzędowych spraw obywateli i przedsiębiorców, wykorzystywaniu najnowszych technologii cyfrowych, wspieraniu kompetencji cyfrowych społeczeństwa i zapewnianiu cyberbezpieczeństwa.
Fundusze Europejskie dla Polski Wschodniej (FEPW)
Ten specjalny program poświęcono rozwojowi makroregionu Polska Wschodnia (obejmującego województwa lubelskie, podkarpackie, podlaskie, świętokrzyskie, warmińsko-mazurskie oraz mazowieckie – bez Warszawy i dziewięciu otaczających ją powiatów). Środki inwestuje się w czterech obszarach: konkurencyjności i innowacyjności przedsiębiorstw, energetyce i ochronie klimatu, spójnej sieci transportowej i dostępności transportu oraz aktywizacji kapitału społecznego, w tym rozwoju turystyki i usług uzdrowiskowych.

Przepływy finansowe między Polską a Unią Europejską

* obejmujące m.in. środki z Funduszu Spójności, funduszów wspólnej polityki rolnej, Funduszu Azylu, Migracji i Integracji, a od 2022 r. również z Funduszu Sprawiedliwej Transformacji

Źródło danych: Ministerstwo Finansów.

Obywatelstwo unijne

Ustanowiono je na mocy *Traktatu o Unii Europejskiej*, aby mocniej związać obywateli państw członkowskich z Unią Europejską i uformować ponadnarodową tożsamość europejską. Obywatelstwo unijne jest nowością w prawie międzynarodowym – do tej pory żadna organizacja międzynarodowa nie wprowadziła podobnego rozwiązania.

Zgodnie z art. 9 *Traktatu o Unii Europejskiej* obywatelem UE jest każda osoba fizyczna posiadająca obywatelstwo któregokolwiek państwa członkowskiego. Nie określono zatem procedur przyznania i odebrania obywatelstwa unijnego – zostało ono ściśle powiązane z obywatelstwem krajowym i ma wobec niego charakter dodatkowy, uzupełniający. Poszerza jedynie katalog indywidualnych praw przysługujących obywatelom państw unijnych, natomiast nie nakłada na nich żadnych konkretnych obowiązków.

Traktaty unijne z zasady nie ingerują w normy prawa krajowego dotyczące przyznawania bądź pozbawiania obywatelstwa. Dla Trybunału Sprawiedliwości UE zastrzeżono jedynie możliwość kontroli przepisów z tego zakresu pod kątem ich zgodności z ogólnymi zasadami prawa unijnego. Państwa członkowskie mają również obowiązek bezwarunkowego uznawania obywatelstwa innych państw UE.

Prawa obywateli UE

Katalog tych praw nie jest zbiorem zamkniętym. Zawiera prawa wymienione w art. 20 TFUE oraz te, które przyznano jednostkom we wcześniejszych traktatach, a także tzw. prawa podstawowe, zagwarantowane w innych unijnych aktach prawnych, głównie w *Karcie praw podstawowych*. Fundamentalną zasadą, która ugruntowuje prawa obywatelskie w UE, jest zakaz dyskryminacji ze względu na przynależność państwową bądź jakąkolwiek inną cechę wyróżniającą daną osobę lub grupę ludności. Do najważniejszych uprawnień przysługujących obywatelom UE zalicza się:

- prawo do swobodnego przemieszczania się i osiedlania na całym obszarze Unii;
- prawo do podejmowania pracy i prowadzenia działalności gospodarczej na terenie UE;
- prawo do głosowania i kandydowania w wyborach do Parlamentu Europejskiego;
- prawo do złożenia petycji do PE;
- prawo do składania skarg do Europejskiego Rzecznika Praw Obywatelskich;
- prawo do głosowania i kandydowania w wyborach lokalnych w kraju członkowskim, w którym mieszka na stałe dany obywatel UE, niezależnie od tego, czy posiada on obywatelstwo tego państwa;
- prawo dostępu do dokumentów PE, RUE i KE;
- prawo do pośredniej inicjatywy prawodawczej (tzw. europejska inicjatywa obywatelska; zob. przykład);
- prawo do opieki dyplomatycznej i konsularnej ze strony placówek wszystkich państw UE (na taką opiekę mogą liczyć np. Polacy przebywający na terytorium państw trzecich, w których Polska nie ma przedstawicielstwa);
- prawo do zatrudnienia w służbie cywilnej UE na zasadzie wolnego i równego dostępu do stanowisk.

Przykład

Europejska inicjatywa obywatelska (EIO)

Na mocy traktatu lizbońskiego do prawa UE została wprowadzona procedura wzorowana na instytucji obywatelskiej inicjatywy ustawodawczej, występującej w niektórych państwach członkowskich. Zgodnie z unijnymi przepisami minimum milion osób zamieszkujących przynajmniej siedem państw Unii Europejskiej może złożyć petycję do Komisji Europejskiej z żądaniem, aby opracowała i przedłożyła projekt aktu prawa europejskiego, który rozwiązałby wskazany problem. Przed rozpoczęciem zbierania podpisów należy zwrócić się do KE o zarejestrowanie inicjatywy. Podpisy pod wnioskiem trzeba zebrać w ciągu 12 miesięcy – po spełnieniu tego warunku dokument można przekazać do weryfikacji odpowiednim organom krajowym, a następnie przedłożyć KE. Poparcie dla danej inicjatywy można wyrazić na stronie internetowej UE, na której zamieszczono zarejestrowane petycje.

Ćwiczenia

WYKONAJ W ZESZYCIE

! **1** Podaj po dwa przykłady korzyści finansowych, gospodarczych i społecznych wynikających z członkostwa Polski w Unii Europejskiej.

2 Przedstaw, jak przez lata zmieniała się pozycja Polski w Unii Europejskiej. Wskaż wydarzenia, które przyczyniły się – Twoim zdaniem – do wzmocnienia lub osłabienia tej pozycji.

! **3** Wybierz jedną osobę spośród polskich deputowanych, którzy zasiadali w Parlamencie Europejskim w poprzedniej kadencji. Przedstaw krótko jej sylwetkę. Na podstawie informacji znalezionych w internecie wymień inicjatywy i aktywności wybranego posła lub wybranej posłanki na forum PE.

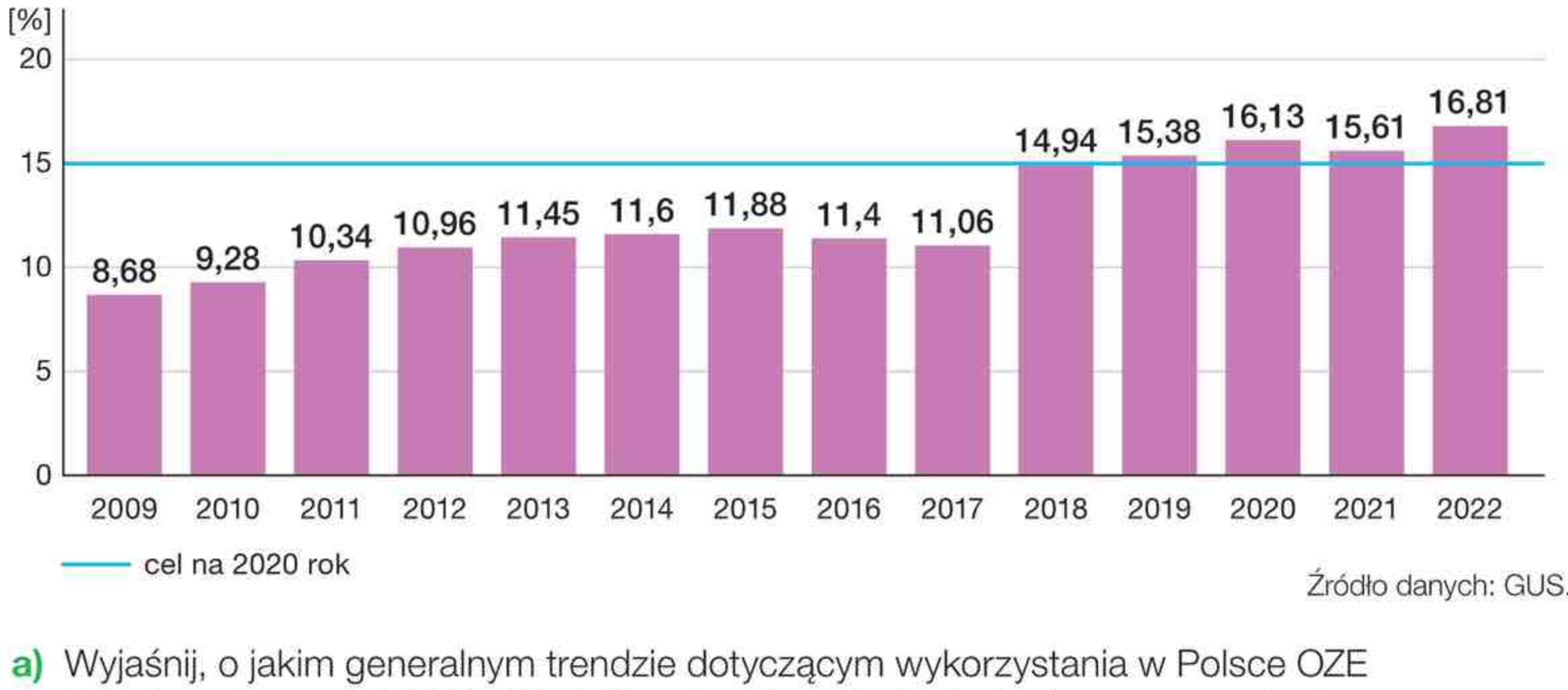
! **4** Odszukaj w internecie rządową stronę z mapą dotacji UE. Znajdź na niej projekty realizowane w Twoim regionie i finansowane z funduszy unijnych. Wybierz trzy z nich i je krótko scharakteryzuj. Wyjaśnij, jakie znaczenie dla rozwoju Twojego regionu mają inwestycje przeprowadzane w ramach tych projektów.

5 Wymień uprawnienia przysługujące Ci z tytułu posiadania obywatelstwa unijnego.

! **6** Przeprowadźcie dyskusję na temat transformacji energetycznej w Polsce. **Na forum klasy**
Zapiszcie na tablicy pytanie: „Czy Polska powinna realizować cele transformacji energetycznej w tym samym zakresie co państwa zachodnioeuropejskie?". Podzielcie tablicę na dwie części: w lewej kolumnie zapisujcie Wasze argumenty za odpowiedzią „Tak", a po prawej – argumenty za odpowiedzią „Nie". Pod koniec lekcji podsumujcie zebraną argumentację i wspólnie sformułujcie kompromisową odpowiedź.

7 Zapoznaj się z danymi przedstawionymi na wykresie i wykonaj polecenia. **Praca z wykresem**

Udział energii ze źródeł odnawialnych w końcowym zużyciu energii brutto w Polsce

Źródło danych: GUS.

a) Wyjaśnij, o jakim generalnym trendzie dotyczącym wykorzystania w Polsce OZE świadczą dane z lat 2009–2022. Czy dane te potwierdzają, że w naszym kraju dokonuje się transformacja energetyczna? Uzasadnij odpowiedź.

b) Czy w 2020 r. osiągnięto założony przez polskie władze cel dotyczący udziału energii pozyskanej z OZE w ogólnym zużyciu? Uzasadnij odpowiedź.

c) Na podstawie informacji znalezionych w internecie wyjaśnij, co mogło spowodować załamanie się trendu dotyczącego wykorzystania OZE, widoczne na wykresie w latach 2015–2017.

4 Relacje z sąsiadami i współpraca regionalna

stosunki z państwami sąsiadującymi | Inicjatywa Trójmorza | Grupa Wyszehradzka

Przemiany geopolityczne w Europie na początku lat 90. XX w. spowodowały, że zupełnie zmieniło się otoczenie międzynarodowe Polski. Po rozpadzie Czechosłowacji w 1993 r. nie istniało już żadne z państw, z którymi nasz kraj graniczył jeszcze kilka lat wcześniej. Polska dyplomacja stanęła więc przed wyzwaniem zbudowania przyjaznych stosunków z nowymi sąsiadami. Jakie są jej dotychczasowe osiągnięcia w tym zakresie? Z czego wynikają trudności występujące w stosunkach Rzeczypospolitej z poszczególnymi krajami? Jaką rolę w polskiej polityce zagranicznej odgrywają ugrupowania zrzeszające państwa Europy Środkowo-Wschodniej?

Relacje z Niemcami

Proces budowy dobrosąsiedzkich relacji z Niemcami rozpoczął się już w 1989 r. Jesienią tego roku kanclerz Helmut Kohl [czyt.: kol] i premier Tadeusz Mazowiecki wzięli udział w tzw. **mszy pojednania w Krzyżowej** oraz podpisali deklarację o rozwoju współpracy w różnych dziedzinach. Między państwami istniały jednak kwestie sporne. Najpoważniejsza z nich dotyczyła braku jednoznacznego stanowiska RFN w sprawie uznania granicy na Odrze i Nysie Łużyckiej. Po polskiej stronie budziło to zaniepokojenie – obawiano się, że wzmocnione po zjednoczeniu Niemcy mogą zgłaszać pretensje do tzw. Ziem Odzyskanych, które utraciły na rzecz Polski po II wojnie światowej. Ostatecznie pod koniec 1990 r. podpisano traktat potwierdzający przebieg granicy polsko-niemieckiej. Natomiast w 1991 r. zawarto kolejny traktat – o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy.

Po tych wydarzeniach stosunki polsko-niemieckie znacząco się poprawiły. Wyrazem tego ocieplenia było m.in. powołanie w 1991 r. **Trójkąta Weimarskiego** – nieformalnego ugrupowania zrzeszającego Polskę, Niemcy i Francję, które miało być platformą współpracy między tymi państwami (zob. infografikę na s. 164–165). Część polskich i niemieckich elit politycznych głosiła pogląd, że między oboma narodami doszło do **pojednania**, a nawet że narodziła się między nimi wspólnota interesów. W oficjalnych relacjach udało się przezwyciężyć wzajemne uprzedzenia, rozwijały się kontakty gospodarcze i naukowe. Niemcy wspierały Polskę w procesie integracji z Unią Europejską. Polskie media i elity polityczne często określały państwo niemieckie jako adwokata RP w negocjacjach akcesyjnych.

Mimo to relacje polsko-niemieckie nie były wolne od sporów. W latach 90. XX w. problemem były roszczenia tzw. **ziomkostw** – organizacji zrzeszających Niemców wysiedlonych po II wojnie światowej z obszarów przyznanych Polsce oraz ich potomków. Członkowie ziomkostw określają się mianem „wypędzonych" i domagają się od państwa polskiego zwrotu utraconych majątków lub wypłaty

Podczas mszy pojednania w Krzyżowej premier Tadeusz Mazowiecki i kanclerz Helmut Kohl przekazali sobie znak pokoju. Jest to często uznawane za symbol przełomu w relacjach polsko-niemieckich.

Główni partnerzy Polski w wymianie handlowej: wartość eksportu i importu w mld USD w 2022 r.

Z Polski do...	Wartość eksportu	Do Polski z...	Wartość importu
Niemiec	100,201	Niemiec	96,925
Czech	23,747	Chin	39,482
Francji	20,525	Holandii	24,031
Wielkiej Brytanii	17,633	Włoch	17,891
Włoch	16,554	Rosji	16,191
USA	10,771	Czech	14,266
Słowacji	10,416	Belgii	14,184

Źródło: IMF Data. Direction of Trade Statistics, Międzynarodowy Fundusz Walutowy.

odszkodowań. W XXI w. w stosunkach polsko-niemieckich często dają o sobie znać różnice interesów na arenie międzynarodowej. Oba państwa poróżnił m.in. stosunek do amerykańskiej interwencji w Iraku w 2003 r. – Polska wzięła w niej udział, natomiast Niemcy zdecydowanie się jej sprzeciwiły. Źródłem poważnych napięć we wzajemnych relacjach była również kwestia budowy **gazociągu Nord Stream**. Strona polska wskazywała, że stanowi on zagrożenie dla państw środkowoeuropejskich, m.in. umożliwia odcięcie ich od dostaw gazu z Rosji. Tymczasem dla Berlina ten rurociąg miał strategiczne znaczenie polityczne i gospodarcze, m.in. dlatego, że niemiecka gospodarka potrzebuje ogromnych ilości tanich surowców energetycznych.

W ostatnich latach w Polsce podnosi się także kwestię wypłaty przez Niemcy **reparacji** za szkody spowodowane przez III Rzeszę w czasie II wojny światowej. Strona niemiecka odrzuca jednak możliwość takich odszkodowań. Dobrze rozwijają się natomiast polsko-niemieckie stosunki gospodarcze. Niemcy są najważniejszym partnerem handlowym Polski – na ich rynek trafia blisko 30% polskiego eksportu.

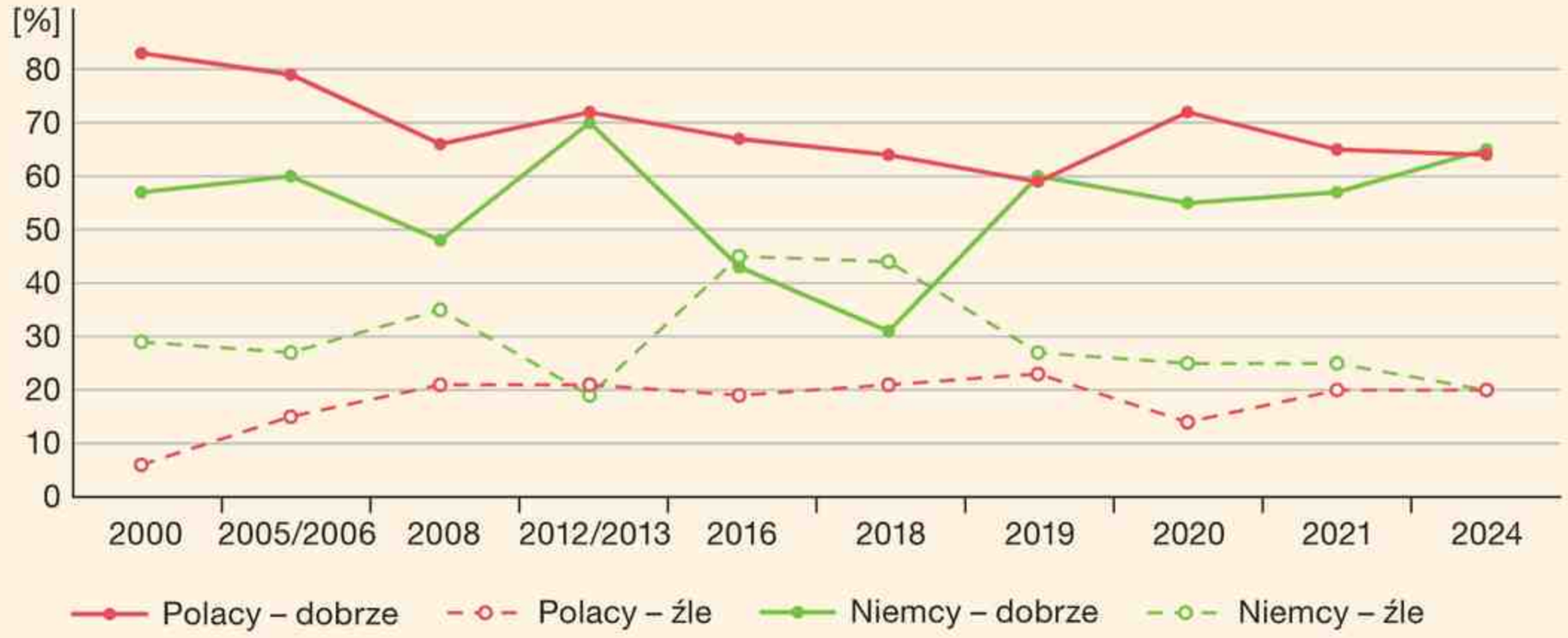
Relacje z Czechami i Słowacją

Po obaleniu komunizmu Polska i Czechosłowacja nawiązały bardzo bliskie relacje. W 1991 r. ówcześni prezydenci obu państw, Lech Wałęsa i Vaclav Havel, podpisali *Układ o dobrym sąsiedztwie, solidarności i przyjacielskiej współpracy*. Po podziale Czechosłowacji na dwa suwerenne państwa Polska bardzo szybko nawiązała z nimi stosunki dyplomatyczne.

Polacy i Niemcy o wzajemnych relacjach

Od 2000 r. think tank (organizacja badawcza) o nazwie Instytut Spraw Publicznych przeprowadza – we współpracy z kilkoma niemieckimi instytucjami – sondaże, w których padają pytania o postrzeganie stosunków między Polską a Niemcami przez respondentów z obu krajów.

Jak układają się stosunki między Polską i Niemcami?

Źródło: J. Kucharczyk, A. Łada-Konefał, *Nadzieja i kryzys: opinia publiczna o wzajemnych relacjach i wspólnych wyzwaniach*.

W latach 90. XX w. w relacjach Polski z Czechami i Słowacją dominowały zagadnienia dotyczące współdziałania na rzecz reform ustrojowych oraz integracji z NATO i Unią Europejską. W 1991 r. zapoczątkowano współpracę w ramach **Grupy Wyszehradzkiej** (zob. infografikę na s. 164–165). W 1992 r. Polska, Czechosłowacja i Węgry powołały Środkowoeuropejskie Porozumienie o Wolnym Handlu (CEFTA), którego celem było rozwijanie wymiany handlowej między członkami przez znoszenie ceł i innych ograniczeń. Państwa założycielskie (w tym Czechy i Słowacja) wystąpiły z tej struktury po przyjęciu do UE. Kontynuują natomiast współpracę w ramach Grupy Wyszehradzkiej. Ponadto w 2016 r. Polska, Czechy i Słowacja przystąpiły do innego ugrupowania regionalnego – **Inicjatywy Trójmorza** (zob. infografikę na s. 164–165).

Ważną rolę w relacjach RP z południowymi sąsiadami odgrywa również współpraca transgraniczna między polskimi, słowackimi i czeskimi jednostkami samorządu terytorialnego, przede wszystkim w dziedzinie kultury. Do jej efektów należą m.in. współorganizowane imprezy o charakterze kulturalnym i artystycznym: wystawy, koncerty, festiwale filmowe i teatralne.

Bardziej ożywione i bogatsze w inicjatywy są kontakty polsko-czeskie. Dotyczą one chociażby gospodarki, gdyż to właśnie Czechy od wielu lat należą do trzech państw będących najważniejszymi odbiorcami polskich towarów i usług. W 2023 r. udział tego kraju w polskim eksporcie wyniósł ponad 6%, podczas gdy udział Słowacji – 2,7%. Równocześnie to w relacjach z Czechami częściej pojawiają się poważne problemy (zob. przykład poniżej).

Relacje z Litwą

Polska była jednym z pierwszych państw, które uznały niepodległość Litwy – już w 1991 r. nawiązała z nią oficjalne stosunki dyplomatyczne. Od 1994 r. wzajemne kontakty obu państw reguluje *Traktat o przyjaznych stosunkach i dobrosąsiedzkiej współpracy*. Przez ostatnie trzy dekady relacje polsko-litewskie z reguły były dobre. W latach 90. XX w. Polska wspierała dążenia Litwy (a także pozostałych państw bałtyckich) do integracji z UE i NATO.

Współcześnie oba kraje blisko ze sobą współpracują w kwestiach związanych z bezpieczeństwem. Na forum Unii i Sojuszu wspólnie zwracają uwagę na zagrożenie, które wynika dla państw Europy Środkowo-Wschodniej z polityki prowadzonej przez Rosję. Razem sprzeciwiały się także budowie gazociągu Nord Stream i działały na rzecz zwiększenia liczebności sił NATO w państwach na jego wschodniej flance. Podejmują również wspólne inicjatywy na rzecz zwiększenia bezpieczeństwa energetycznego (zob. przykład na s. 159).

Przykład

Spór o Turów

W 2021 r. doszło do sporu między Polską a Czechami w sprawie rozbudowy Kopalni Węgla Brunatnego „Turów", usytuowanej na pograniczu obu państw. Przeciwne inwestycji państwo czeskie podkreślało, że wydobycie skutkuje obniżaniem się poziomu wód gruntowych w całym rejonie przygranicznym. Strona czeska wniosła skargę do Trybunału Sprawiedliwości UE – zarzuciła polskim władzom, że nie przeprowadziły konsultacji społecznych i nie zabezpieczyły odpowiednio dostępu do wody pitnej w Czechach. Trybunał uwzględnił czeskie stanowisko i nakazał wstrzymanie wydobycia węgla przez kopalnię aż do czasu wydania ostatecznego rozstrzygnięcia w tej sprawie. Strona polska nie wdrożyła tego tymczasowego rozwiązania – argumentowała, że działalność kopalni ma istotne znaczenie dla bezpieczeństwa energetycznego kraju. W odpowiedzi TSUE wydał postanowienie nakładające na Polskę karę finansową wynoszącą 500 tys. euro dziennie. W lutym 2022 r. polskie władze podpisały z Czechami porozumienie, w którym zobowiązały się m.in. do budowy bariery zapobiegającej odpływowi wód podziemnych. Natomiast strona czeska wycofała swoją skargę do TSUE. Mimo zakończenia sporu Trybunał utrzymał w mocy swoje postanowienie w sprawie kary finansowej dla Polski.

Kwestią sporną we wzajemnych relacjach od początku lat 90. XX w. pozostaje stosunek władz litewskich do **mniejszości polskiej**. Polacy są najliczniejszą grupą mniejszościową w Litwie – stanowią około 6,6% jej mieszkańców. Przez długi czas główną trudnością była dla nich kwestia polskich nazwisk w dokumentach tożsamości. Litewska ustawa o języku państwowym uniemożliwiała mniejszościom żyjącym w Litwie posługiwanie się w oficjalnych dokumentach imionami i nazwiskami w oryginalnej pisowni. Wymagano ich przekształcenia zgodnego z językiem litewskim, co pozostawało w sprzeczności z *Konwencją ramową Rady Europy o ochronie mniejszości narodowych*. Po prawie 30 latach sporu w 2022 r. litewski parlament przyjął ustawę o zapisie nielitewskich nazwisk, zgodnie z którą można używać łacińskich liter „w", „q" i „x", których nie ma w alfabecie litewskim, oraz dwuznaków (np. „cz", „rz").

W ostatnich latach głównym problemem w relacjach między Litwą a RP są pojawiające się co jakiś czas w litewskich kręgach rządowych propozycje ograniczenia stosowania języków mniejszości (w tym polskiego) w prowadzonych przez nie szkołach.

Relacje z Rosją

Upadek komunizmu w Europie Środkowo-Wschodniej i rozpad bloku wschodniego spowodowały rozluźnienie więzi Polski z ZSRS, a w konsekwencji także z jego spadkobierczynią – Rosją. Aby zacieśnić relacje z Zachodem, RP musiała najpierw uniezależnić się od dotychczasowego hegemona w regionie, a następnie zbudować z nim partnerskie relacje. Sprzyjały temu okoliczności: ZSRS się rozpadł, a Federacja Rosyjska była początkowo osłabiona.

W pierwszych latach po 1989 r. głównym problemem we wzajemnych stosunkach było wyprowadzenie z Polski **wojsk sowieckich**. Rosjanie starali się na różne sposoby opóźnić ten proces (m.in. domagali się dużych odszkodowań za mienie, które mieli pozostawić), jednak polskiej dyplomacji udało się nakłonić ich do ustępstw. Ostatnie rosyjskie oddziały opuściły terytorium Polski w drugiej połowie 1993 r.

Początkowo relacje z Rosją układały się poprawnie. W 1992 r. zawarto polsko-rosyjski traktat o przyjaznej i dobrosąsiedzkiej współpracy, w którym zadeklarowano, że kontakty między państwami będą się opierały na zasadach partnerstwa, równouprawnienia oraz poszanowania suwerenności i integralności terytorialnej. W następnym roku podpisano wiele umów dwustronnych, m.in. o współpracy gospodarczej i kulturalnej, a także o dostawach gazu. Jednak Rosja zdecydowanie sprzeciwiała się przystąpieniu Polski (i innych państw byłego bloku wschodniego) do UE i NATO, gdyż uznawała region środkowoeuropejski za swoją strefę wpływów.

Przykład

Polsko-litewska współpraca energetyczna

Polska i Litwa szczególnie blisko współpracują ze sobą w obszarze bezpieczeństwa energetycznego. Wynika to przede wszystkim z faktu, że oba kraje dążą do uniezależnienia się od dostaw surowców energetycznych z Rosji. W 2006 r. władze Litwy sprzedały rafinerię Możejki koncernowi PKN Orlen, kontrolowanemu przez polski Skarb Państwa. Zbudowano również most energetyczny, czyli sieć wysokiego napięcia łączącą oba kraje, a także gazociąg, który umożliwia przesył gazu między Polską a Litwą i pozostałymi krajami bałtyckimi.

Rafineria w Możejkach jest największym przedsiębiorstwem w Litwie.

Coraz intensywniejsze starania RP o integrację z Zachodem spotykały się z coraz ostrzejszymi reakcjami ze strony Moskwy. Rosyjska dyplomacja próbowała nie dopuścić do rozszerzenia UE i Sojuszu, jednak jej działania zakończyły się niepowodzeniem. Strona polska kilkakrotnie podejmowała próbę poprawienia relacji z Rosją, jednak mimo prowadzonego dialogu pozytywny przełom nie nastąpił. Wynikało to przede wszystkim ze sprzeczności interesów w polityce zagranicznej: Rosja dąży do odbudowy swoich wpływów w Europie Środkowo-Wschodniej, natomiast Polsce zależy na włączeniu do struktur zachodnich kolejnych państw regionu, np. Ukrainy.

Sprzeczność interesów polskich i rosyjskich coraz bardziej uwidaczniała się także w obszarze bezpieczeństwa energetycznego. W 2005 r. firmy z Niemiec i Rosji zawarły umowę o budowie gazociągu Nord Stream, co pogorszyło sytuację Polski, która domagała się zablokowania projektu przez UE. Równocześnie podjęto działania ograniczające wpływ Rosji na polski sektor energetyczny, m.in. wybudowano **gazociąg Baltic Pipe**, którym od 2022 r. RP importuje gaz z Norwegii.

Polska wobec rosyjskiej ekspansji

Kolejne polskie rządy zdecydowanie sprzeciwiały się agresywnej polityce Rosji na arenie międzynarodowej. Polska potępiła rosyjską inwazję na Gruzję w 2008 r. W jej trakcie ówczesny Prezydent RP Lech Kaczyński wraz z prezydentami Ukrainy, Litwy i Estonii oraz premierem Łotwy przybył do stolicy Gruzji – Tbilisi – i wygłosił przemówienie, w którym zapewnił Gruzinów o wsparciu. Równie negatywnie Polska zareagowała na zajęcie przez Rosję Krymu w 2014 r. oraz na jej zbrojną interwencję w Donbasie. Władze RP domagały się wówczas m.in. nałożenia sankcji na Moskwę przez Unię Europejską, co ostatecznie nastąpiło i spotkało się z odpowiedzią ze strony Federacji Rosyjskiej (zob. przykład).

Po inwazji Rosji na Ukrainę na początku 2022 r. stosunki polsko-rosyjskie stały się wyraźnie nieprzyjazne. Polska uznała, że rosyjska ekspansja stanowi dla niej bezpośrednie zagrożenie. W związku z tym z jednej strony udzieliła znaczącej pomocy Ukrainie, a z drugiej strony podjęła działania dyplomatyczne mające doprowadzić do osłabienia Rosji i jej izolacji na arenie międzynarodowej. Polski rząd krytykował przywódców Niemiec i Francji za próby negocjacji z Władimirem Putinem i opowiadał się za nałożeniem na Moskwę surowych sankcji gospodarczych przez UE.

Czy wiesz, że...

Jednym z najważniejszych wydarzeń w relacjach polsko-rosyjskich była **katastrofa w Smoleńsku** 10 kwietnia 2010 r., w której zginął Prezydent RP Lech Kaczyński i członkowie delegacji na obchody rocznicy zbrodni katyńskiej. Władze rosyjskie początkowo oficjalnie deklarowały solidarność z Polską i wolę współpracy w wyjaśnianiu przyczyn tragedii. W związku z tym część polskich elit politycznych i opinii publicznej dostrzegała szansę na przełom we wzajemnych stosunkach. Jednak dość szybko Rosja zaczęła utrudniać stronie polskiej prowadzenie śledztwa w sprawie katastrofy, m.in. odmawiała dostępu do dokumentów i wydania wraku samolotu. W konsekwencji kwestia tragedii smoleńskiej stała się kolejnym źródłem napięć na linii Warszawa–Moskwa.

Przykład

Embargo na polskie produkty

W 2014 r., w ramach odwetu za sankcje nałożone na Rosję przez UE w związku z aneksją Krymu, władze rosyjskie ogłosiły embargo na niektóre produkty żywnościowe (m.in. na wieprzowinę, warzywa, owoce i mleko) z Unii Europejskiej, Norwegii, Szwajcarii, USA i Kanady. Wprowadziły również przepisy nakazujące niszczenie nielegalnie sprowadzonej żywności. W Polsce największe straty ponieśli sadownicy, którzy eksportowali jabłka do Rosji. Tę formę gospodarczego nacisku Kreml stosował już wcześniej. W obliczu napięć we wzajemnych relacjach Rosja w 2005 r. zakazała importu mięsa z Polski, a w 2011 r. zablokowała dostawy polskich warzyw.

O TYM SIĘ MÓWI!

Czy można zbudować dobre relacje z Rosją?

Federacja Rosyjska jest sąsiadem, z którym Polska nie zdołała ostatecznie ułożyć poprawnych stosunków po 1989 r. Po wybuchu wojny w Ukrainie wielu badaczy i publicystów postawiło pytanie o to, czy w najbliższym czasie normalizacja w kontaktach z tym państwem będzie w ogóle możliwa i jakie warunki musiałyby zostać spełnione, żeby ona nastąpiła.

1 Polska Agencja Prasowa: Jakie mogą być w przyszłości polsko-rosyjskie stosunki? Jakie warunki musi spełnić Rosja, aby te relacje miały rację bytu?

Prof. Andrzej Nowak: Relacje polsko-rosyjskie mogą być takie, jakie są obecnie, to znaczy wrogie. Mam tu na myśli stosunki międzypaństwowe, a nie międzyludzkie, ale muszą one być tak długo wrogie, jak długo Rosja nie odejdzie od swojej ideologii imperialnej dominacji nad sąsiadami oraz geopolitycznych celów, które mają energetycznie uzależnić Europę od Rosji. Jak długo towarzyszy temu polityczna kultura samodzierżawia, czyli państwowego despotyzmu oraz imperialnej dominacji nad sąsiadami, stosunki z Polską nie mogą być dobre. Polska musi bronić swojego interesu politycznego i kultury politycznej, nie może także przystawać nawet na udawanie, że z Rosją można utrzymywać dobre stosunki.

Zmiana może nastąpić tylko wtedy, gdy Rosja całkowicie podporządkuje sobie Polskę – wówczas te stosunki będą tak „dobre", jak w czasach PRL-u, za Bieruta i Stalina. Istotnie dobre relacje mogą zostać nawiązane wtedy, kiedy Rosja wyrzeknie się wielowiekowej tradycji samodzierżawia i imperialnej ekspansji. Obawiam się jednak, że byłoby to możliwe tylko w takiej sytuacji, jaka nastąpiła w stosunku do Niemiec w 1945 r. Mam tu na myśli szok, który musiałyby przeżyć elity rosyjskie. Muszą one zrozumieć, że droga imperialnego podboju i samodzierżawia jest drogą donikąd. Dopiero po prawdziwej klęsce projektu imperialnego Rosji możliwy będzie rzeczywisty reset w relacjach polsko-rosyjskich.

Źródło: Prof. Nowak: Stosunki polsko-rosyjskie będą wrogie tak długo, jak długo Rosja nie odejdzie od ideologii imperialnej dominacji.

2 Istotą problemu jest to, że Polskę i Rosję różnią zupełnie podstawowe interesy geopolityczne.

Polska chce architektury bezpieczeństwa europejskiego opartej na formule wygłoszonej niegdyś przez pierwszego Sekretarza Generalnego NATO lorda Ismaya, który powiedział, że istotą paktu jest „trzymać Rosję poza, Stany Zjednoczone wewnątrz, a Niemcy pod kontrolą" […]. Po ponad 60 latach od chwili, gdy padły te słowa, ostatni człon przytoczonej definicji paktu już się zdezaktualizował, ale nie zmienia to faktu, że dwa pierwsze zachowały aktualność (a i trzeci niekoniecznie jest […] zapomniany). Rosja chce taki system zburzyć i zastąpić go systemem równowagi sił (koncertem mocarstw). […]

Strefa buforowa to drugi powód naszego konfliktu. Dla Polski kluczowe znaczenie ma, aby pomiędzy nami a Rosją istniały niepodległe Ukraina i Białoruś. Dla Rosji ich podporządkowanie sobie lub uzyskanie wpływu na ich politykę to z kolei warunek realizacji dalej idących celów. Tym samym tak jak Rosja nie jest gotowa do rezygnacji ze swoich ambicji, tak i Polska nie jest skłonna do rezygnacji z próby wciągania obydwu państw do zachodniej strefy wpływów. Z punktu widzenia naszego kraju nawet jeśli nasze próby wciągnięcia Ukrainy do świata Zachodu nigdy się nie udadzą, to nadal – zważywszy na skalę rosyjskiego rewanżyzmu – nie można z tego celu zrezygnować, bo też i Rosja nie jest gotowa na ewentualny kompromis. Finlandyzacja Ukrainy i Białorusi, choć w pewnym sensie optymalna, nie jest na dziś realistyczną opcją.

Źródło: W. Jurasz, *Polskę i Rosję zawsze będzie różnić geopolityka.*

? Podaj, na jakie przeszkody w budowaniu dobrych relacji między Polską a Rosją wskazują autorzy obu tekstów. Porównaj ich stanowiska.

? Wyjaśnij, co oznacza pojęcie „finlandyzacja", którym posłużył się autor drugiego tekstu. Informacji na ten temat poszukaj w internecie.

Relacje z Ukrainą

Polska uznała niepodległość Ukrainy w 1991 r., jako pierwszy kraj na świecie. W 1992 r. oba państwa zawarły *Traktat o dobrym sąsiedztwie, przyjaznych stosunkach i współpracy.* Od początku istnienia państwa ukraińskiego Rzeczpospolita pomagała mu w jego dążeniach do integracji ze strukturami euroatlantyckimi oraz do demokratyzacji ustroju i modernizacji gospodarki. W 2004 r. polscy politycy wspierali **pomarańczową rewolucję**, czyli protesty przeciwko prorosyjskim władzom w Kijowie. Prezydent RP Aleksander Kwaśniewski wziął wówczas udział w negocjacjach dotyczących pokojowego rozwiązania konfliktu. Na przełomie 2013 i 2014 r. Polacy poparli **Euromajdan** – masowe protesty przeciwko polityce prezydenta Wiktora Janukowycza, który odmówił ratyfikacji umowy stowarzyszeniowej z UE. Janukowycz uciekł z kraju i doszło do zmiany władzy. Jednak destabilizację w Ukrainie wykorzystała Rosja, która zaanektowała Krym i doprowadziła do wybuchu wojny w Donbasie.

Kluczowym momentem w historii relacji z Ukrainą była pełnoskalowa inwazja Rosji na ten kraj w lutym 2022 r. Od pierwszych dni konfliktu Polska należała do państw wspierających Kijów militarnie. Jako pierwsza zaczęła dostarczać ciężkie uzbrojenie (czołgi, pojazdy opancerzone), a także zabiegała na arenie międzynarodowej o podjęcie podobnych działań przez kraje zachodnie. W Polsce schronienie znalazła największa grupa ukraińskich uchodźców – w 2024 r. liczyła ona ok. 1 mln osób. Władze polskie zapewniają im m.in. dostęp do bezpłatnej opieki medycznej i edukacji oraz prawo do pobierania świadczeń rodzinnych i socjalnych (np. w ramach programu „Rodzina 800 plus"). Warto dodać, że w początkowym okresie wojny solidarność z Ukraińcami okazało polskie społeczeństwo. Spontanicznie organizowano zbiórki charytatywne, wielu Polaków przyjęło uchodźców w swoich domach.

W stosunkach polsko-ukraińskich występują jednak także rozbieżności interesów, które są źródłem napięć. Dotyczą one m.in. kwestii gospodarczych (zob. przykład poniżej). Problemem w relacjach między państwami są także spory o wspólną historię, przede wszystkim o ocenę działalności w czasie II wojny światowej Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów (OUN) i jej zbrojnych oddziałów – Ukraińskiej Powstańczej Armii (UPA). W Ukrainie uznaje się je za organizacje niepodległościowe, a ich przywódców, np. Stepana Banderę – za bohaterów narodowych. Tymczasem Polska wskazuje, że członkowie tych struktur ponoszą odpowiedzialność za masowe **mordy** na ludności polskiej **na Wołyniu** w latach 1943–1944, i od wielu lat zabiega o ekshumacje ofiar tych zbrodni.

22 maja 2022 r. Prezydent RP Andrzej Duda wygłosił orędzie przed ukraińskim parlamentem. Był pierwszą głową obcego państwa, która wystąpiła na tym forum od momentu ataku Rosji na Ukrainę.

Przykład

Spór o ukraińskie zboże

Jeden z poważniejszych kryzysów w stosunkach polsko-ukraińskich od rozpoczęcia wojny dotyczył eksportu ukraińskiego zboża. Trafiało ono na polski rynek, a ponieważ jest tańsze niż to produkowane w Polsce, doszło do znacznego spadku cen tego produktu. Wywołało to protesty polskich rolników. W lipcu 2023 r. polski rząd ogłosił, że wprowadzi zakaz przywozu z Ukrainy niektórych produktów rolnych, w tym zboża. W odpowiedzi strona ukraińska zapowiedziała złożenie skargi na Polskę do WHO, a prezydent Ukrainy Wołodymyr Zełenski zarzucił Polakom na forum ONZ działanie na korzyść Rosji. Jesienią 2023 r. rozpoczęły się negocjacje w sprawie rozwiązania kryzysu.

Relacje z Białorusią

Niemal natychmiast po ogłoszeniu przez Białoruś niepodległości w 1991 r. Polska uznała tę deklarację. W 1992 r. podpisano dwustronny *Traktat o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy*. Początkowo RP była dla strony białoruskiej kluczowym partnerem handlowym. Z czasem więzi te osłabły, ponieważ władze w Mińsku wybrały inną strategię rozwoju państwa niż Polska – nigdy nie uniezależniły się od Rosji i nie urynkowiły gospodarki.

W 1994 r. prezydentem Białorusi został **Alaksandr Łukaszenka**, który zacieśnił relacje z Moskwą i wstrzymał procesy demokratyzacyjne. W ciągu dwóch lat udało mu się wyeliminować opozycję w parlamencie i utrwalić autorytarne rządy. Skutkowało to m.in. pogorszeniem relacji polsko-białoruskich.

Na początku XXI w. pojawiła się szansa na poprawę wzajemnych stosunków. Między władzami białoruskimi a Rosją zaczęły występować napięcia, dlatego Łukaszenka był skłonny do ocieplenia relacji z Zachodem. Jednocześnie Polska i Unia Europejska domagały się od Białorusi poszanowania zasad demokracji i praw opozycji, co reżim odbierał jako ingerencję w sprawy wewnętrzne.

Mimo to w pierwszej dekadzie XXI w. władze w Mińsku dążyły do zbliżenia z UE i zaczęły w pewnym stopniu liberalizować swój system rządów. W 2009 r. Białoruś objęto unijnym programem Partnerstwo Wschodnie, o co zabiegała Polska. Już jednak w 2010 r. stosunki obu państw znów się pogorszyły po tym, jak władze białoruskie podjęły próbę przejęcia kontroli nad **Związkiem Polaków na Białorusi** – organizacją mniejszości polskiej – i rozpoczęły represje wobec działaczy polonijnych.

W tym samym roku w Białorusi odbyły się wybory prezydenckie, w których oficjalnie zwyciężył Łukaszenka. Białoruska opozycja alarmowała, że wyniki sfałszowano, i zaczęła organizować protesty, które brutalnie rozpędzono. UE nałożyła na Białoruś sankcje, na co ta odpowiedziała wydaleniem z Mińska ambasadorów polskiego i unijnego.

Dalsze pogorszenie relacji nastąpiło po wyborach prezydenckich w Białorusi w 2020 r. Po raz kolejny oficjalnie zwyciężył Łukaszenka, a białoruska opozycja uznała, że doszło do fałszerstwa. Wybuchły masowe protesty, brutalnie stłumione przez siły bezpieczeństwa. Polska i inne kraje UE odmówiły uznania wyników wyborów i udzieliły poparcia protestującym. Białoruś odpowiedziała represjami wobec mniejszości polskiej. Równocześnie ponownie zacieśniła relacje z Rosją – zaczęła wspierać działania Moskwy na arenie międzynarodowej (m.in. poparła rosyjską agresję na Ukrainę), a państwa UE i NATO uznała za kraje wrogie.

Przykład

Kryzys na granicy polsko-białoruskiej

Zaporę na granicy z Białorusią wzniesiono w pierwszej połowie 2022 r.

W 2021 r. władze Białorusi rozpoczęły akcję przerzutu tysięcy migrantów z krajów Bliskiego Wschodu i Afryki do UE – przez granice z Polską, Litwą i Łotwą. Państwa te ogłosiły stan wyjątkowy w strefie przygranicznej i skierowały tam dodatkowe siły straży granicznej, policji i wojska. Grupy migrantów wielokrotnie próbowały nielegalnie przekroczyć granicę zewnętrzną UE. Dochodziło do prowokacji służb białoruskich oraz do starć między polskimi funkcjonariuszami a migrantami. W związku z tym pod koniec 2021 r. polskie władze podjęły decyzję o budowie zapory na granicy z Białorusią. Działania reżimu Łukaszenki doprowadziły do kryzysu humanitarnego. Strona polska zaczęła stosować tzw. procedurę *push-back*, polegającą na odsyłaniu nielegalnych migrantów z powrotem na stronę białoruską. Metoda ta spotkała się z krytyką organizacji zajmujących się ochroną praw człowieka, które uznają ją za naruszenie prawa międzynarodowego.

Polska w ugrupowaniach regionalnych

Ważne miejsce w polskiej polityce zagranicznej po 1989 r. zajmuje aktywność w europejskich ugrupowaniach regionalnych. Zazwyczaj mają one charakter nieformalny – nie wykształcają rozbudowanej struktury organów jak organizacje międzynarodowe. Celem ugrupowań regionalnych jest podejmowanie działań na rzecz bezpieczeństwa, stabilizacji czy rozwoju gospodarczego.

Inicjatywa Trójmorza (Trójmorze, 3SI)

- Ugrupowanie powstało w 2015 r. z inicjatywy prezydentów Polski i Chorwacji. Zrzesza 13 państw leżących w rejonie trzech mórz: Bałtyckiego, Adriatyckiego i Czarnego. Wszystkie te kraje są członkami UE.
- Głównymi celami ugrupowania są rozwój gospodarczy regionu oraz rozbudowa połączeń komunikacyjnych we wschodniej części Unii Europejskiej. Trójmorze służy też wzmacnianiu potencjału UE oraz zacieśnianiu więzi północnoatlantyckich. Państwa podejmują wspólne wysiłki na rzecz rozwijania infrastruktury transportowej, energetycznej i informatycznej. Dążą także do zwiększenia bezpieczeństwa energetycznego regionu, m.in. przez dywersyfikację źródeł dostaw surowców energetycznych.
- Kierunki rozwoju i działań ugrupowania są wyznaczane na odbywających się corocznie szczytach z udziałem prezydentów państw członkowskich.

Via Baltica i Via Carpatia

Do najważniejszych inicjatyw realizowanych obecnie w ramach Trójmorza należy budowa międzynarodowych tras Via Baltica i Via Carpatia. Pierwsza z nich ma przebiegać od Warszawy przez Litwę i Łotwę do Tallinna w Estonii. Via Carpatia natomiast połączy port w Kłajpedzie w Litwie z Salonikami w Grecji.

Fundusz Inwestycyjny Inicjatywy Trójmorza

Powstał w 2019 r., a jego zadaniem jest finansowe wspieranie projektów realizowanych w ramach ugrupowania. Fundusz inwestuje m.in. w przedsięwzięcia związane z rozwijaniem odnawialnych źródeł energii.

Grupa Wyszehradzka (V4)

- Ugrupowanie to powołały w 1991 r. Polska, Węgry i Czechosłowacja. W pierwszych latach funkcjonowania jego celem było rozwijanie współpracy w zakresie wprowadzania zasad demokracji i gospodarki rynkowej oraz w działaniach na rzecz integracji z UE i NATO.
- Po przystąpieniu państw członkowskich do struktur zachodnich zmieniły się kierunek i formy działalności grupy. Obecnie jest ona przede wszystkim forum wymiany doświadczeń i wypracowywania wspólnych stanowisk w sprawach kluczowych dla regionu i Unii Europejskiej. V4 rozwija także kooperację w obszarach nauki i kultury oraz działa na rzecz rozbudowy infrastruktury i umacniania bezpieczeństwa energetycznego.
- Współpraca w ramach ugrupowania odbywa się na wielu różnych poziomach – angażuje m.in. prezydentów i premierów, ministrów, organizacje pozarządowe, instytucje naukowe i kulturalne.

Międzynarodowy Fundusz Wyszehradzki

Jest jedyną stałą instytucją V4. Jego siedziba znajduje się w Bratysławie. Fundusz finansuje różne wspólne inicjatywy kulturalne, edukacyjne i naukowe. Jednym z takich przedsięwzięć jest Generacja V4 – program grantów na wyjazdy i wspólne działania młodzieży.

Trójkąt Weimarski

- Ugrupowanie powołano w Weimarze (Niemcy) w 1991 r. Do jego celów należało przezwyciężenie podziału Europy na wysoko rozwinięty Zachód i postkomunistyczny Wschód, a także wspieranie Polski w dążeniu do integracji ze strukturami zachodnimi.
- Po przystąpieniu RP do NATO i UE ugrupowanie stało się forum służącym do konsultacji i wypracowywania wspólnych stanowisk w sprawach ważnych dla przyszłości Europy. Ponadto w ramach Trójkąta rozwijają się współpraca w dziedzinach kultury i nauki oraz kooperacja między regionami i miastami z krajów członkowskich.
- Na poziomie państw podstawowymi formami współdziałania są rozmowy i konsultacje na różnych szczeblach władzy, np. między ministrami spraw zagranicznych.

Nagroda im. Adama Mickiewicza

Jest ona przyznawana w ramach Trójkąta Weimarskiego od 2006 r. za zasługi dla rozwoju współpracy francusko-niemiecko-polskiej. W 2024 r. otrzymali ją ministrowie spraw zagranicznych państw członkowskich za działania na rzecz ożywienia trójstronnej kooperacji.

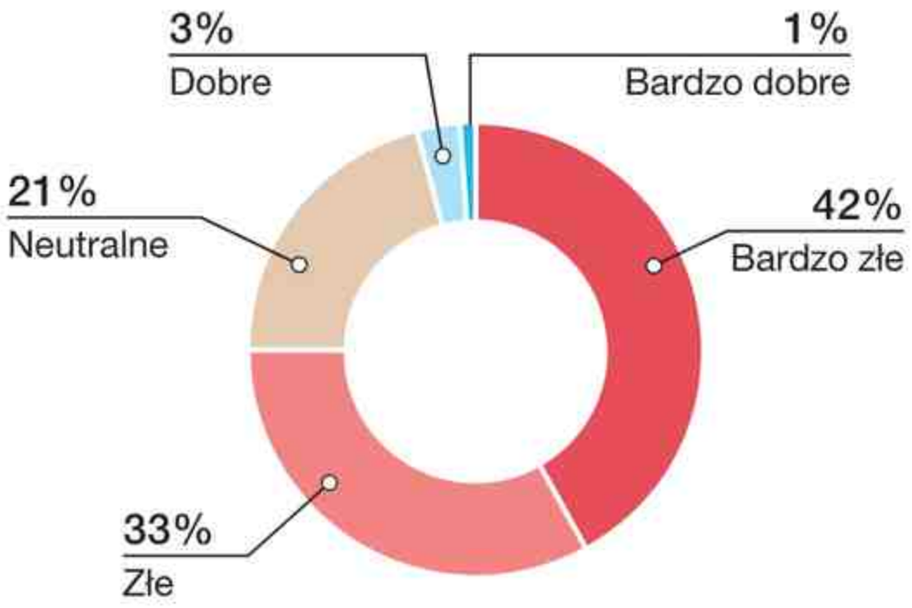
Ćwiczenia

WYKONAJ W ZESZYCIE

! 1 Zapoznaj się z wykresami i wykonaj polecenia.

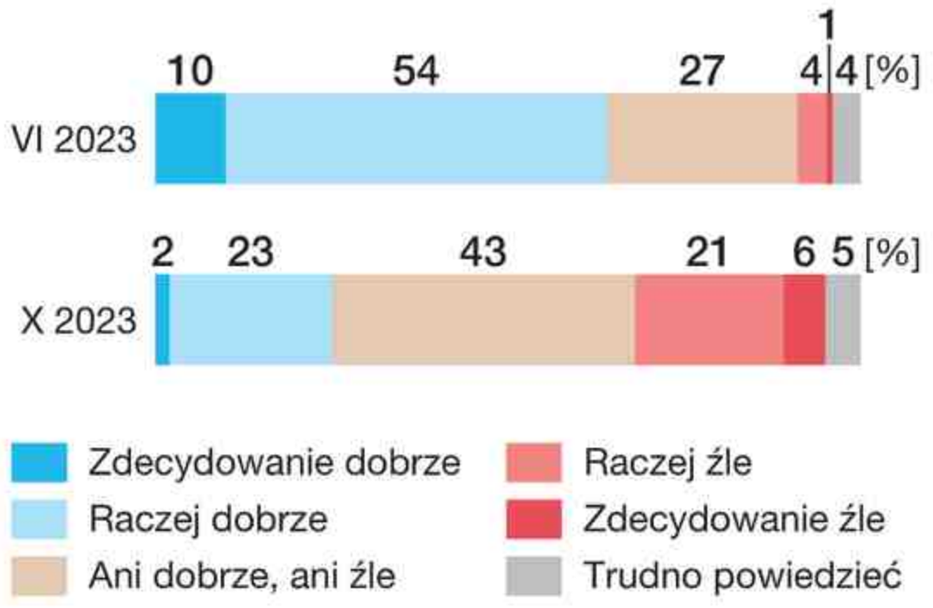
Praca z wykresem

Ocena stosunków polsko-białoruskich w 2023 r.

Źródło danych: *Polacy o Białorusi. Raport Centrum Mieroszewskiego z badań opinii publicznej w Polsce*.

Jak ocenia Pan/Pani obecne stosunki polsko-ukraińskie?

Źródło danych: CBOS.

a) Sformułuj wniosek wynikający z porównania, w jaki sposób respondenci ocenili w zaprezentowanych badaniach relacje polsko-białoruskie i polsko-ukraińskie. Odpowiedź uzasadnij, odwołując się do danych z wykresów.

b) Odwołując się do informacji z podręcznika, wyjaśnij, jakie okoliczności mogły wpłynąć na wyniki sondaży zaprezentowane na obu wykresach.

2 Porównaj stosunki łączące Polskę z Niemcami oraz z Rosją. Uwzględnij najważniejsze zmiany, jakie zaszły w relacjach z tymi państwami po 1989 r.

3 Przyporządkuj właściwe państwa do podanych problemów Polski w relacjach dwustronnych.

kwestia pisowni polskich imion i nazwisk	A
problem zwrotu mienia tzw. wypędzonych	B
kwestia ekshumacji ofiar zbrodni wołyńskiej	C
zagrożenia hybrydowe na wspólnej granicy	D

1. Niemcy
2. Czechy
3. Ukraina
4. Litwa
5. Białoruś

! 4 Napisz jednostronicowe wypracowanie na temat relacji Polski z Białorusią lub Ukrainą w latach 90. XX w. oraz w XXI w. Uwzględnij wydarzenia, które miały – Twoim zdaniem – największy wpływ na stosunki z wybranym krajem.

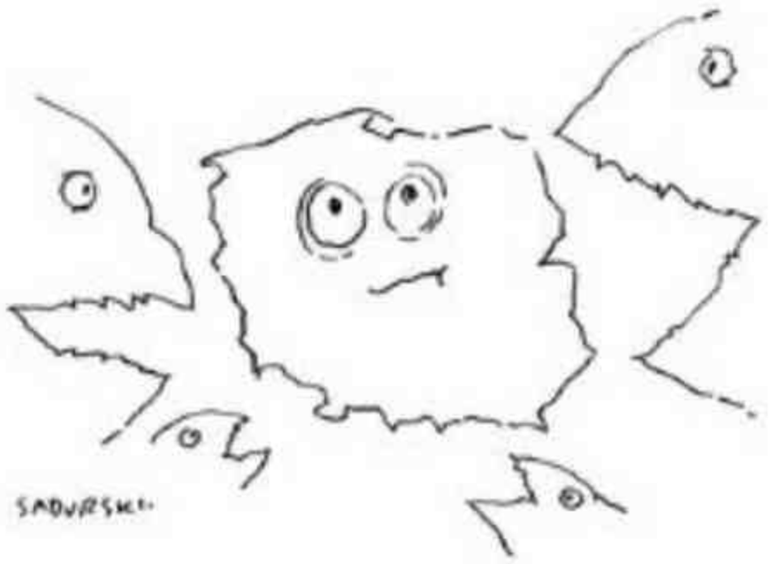
5 Odszukaj w Internetowym Systemie Aktów Prawnych tekst jednego z wymienionych w temacie traktatów regulujących stosunki Polski z sąsiednim państwem. Następnie przygotuj prezentację multimedialną na jego temat.

Projekt edukacyjny

- Omów najważniejsze postanowienia tego aktu prawa międzynarodowego.
- Podaj przykłady działań obu państw, które miały na celu realizację ustaleń z traktatu. Poszukaj informacji w internecie, np. w serwisie rządowym www.gov.pl.
- Oceń, czy obecne stosunki między oboma państwami odpowiadają deklaracjom zawartym w traktacie. Uzasadnij swoje stanowisko.

6 Przeanalizuj ilustrację i wykonaj polecenia.

Praca z ilustracją

a) Wyjaśnij, jakiej problematyki dotyczy zamieszczony rysunek satyryczny. Odwołaj się do jego poszczególnych elementów.

b) Rozważ, czy ilustracja trafnie przedstawia obecną sytuację Polski. W swojej odpowiedzi skorzystaj z informacji zawartych w tym temacie.

7 Przeczytaj tekst źródłowy i wykonaj polecenia.

Praca z tekstem źródłowym

Polska jako inicjator i główne państwo napędowe projektu szeroko angażuje się w promocję 3SI [Inicjatywy Trójmorza]. Wśród innych państw uczestniczących Warszawa jest postrzegana jako rzeczywisty lider […] z uwagi na swoją wielkość terytorialną, demografię i siłę gospodarczą. Ponadto w państwie istnieje szerokie zainteresowanie omawianym projektem. […] Co więcej, dotychczasowe działania prowadzone na arenie międzynarodowej pozwoliły na zmianę postrzegania Trójmorza wśród niektórych państw regionu jako inicjatywy mającej być alternatywą dla Unii Europejskiej lub nawiązującej do historycznej platformy Międzymorza*, które raczej niechętnie było przyjmowane przez państwa regionu. Zaproszenie w roli obserwatorów przedstawicieli Niemiec i Komisji Europejskiej oficjalnie ucięło dyskusję o tworzeniu konkurencyjnego projektu. […]

Podstawowym problemem, z jakim musi mierzyć się Warszawa, jest przekonanie innych państw do szerszego zaangażowania się w działalność Inicjatywy Trójmorza. Widoczne zaangażowanie Polski i faktyczne przewodzenie całej inicjatywie powoduje, że to właśnie na naszym kraju spoczywa tworzenie impulsów do dalszego rozwoju formatu. Jednak na ten moment trudno uznać, że Inicjatywa Trójmorza jest projektem priorytetowym dla jakiegokolwiek z państw członkowskich co najmniej w równym stopniu co dla Polski. W szczególności niepokoi jednak niechęć państw tworzących Grupę Wyszehradzką. Czechy i Słowacja do tej pory nie dołączyły do Funduszu [Inwestycyjnego Inicjatywy Trójmorza], ponadto brakuje również konkretnych działań ze strony przedstawicieli tych państw. Węgry natomiast, pomimo że oficjalnie wspierają projekt, nie postrzegają 3SI jako priorytetu w swojej polityce zagranicznej.

* Międzymorze – projekt utworzenia ścisłego sojuszu państw Europy Środkowo-Wschodniej pod przywództwem Polski, który miałby je chronić przed ekspansją Niemiec i ZSRS. Próby jego realizacji podejmowano w okresie międzywojennym.

Źródło: R. Kobierski, J. Błaszczak, *Trójmorze z perspektywy państw członkowskich.*

a) Określ, jaką rolę w Inicjatywie Trójmorza odgrywa – w świetle tekstu – Polska.

b) Wymień czynniki, które utrudniają rozwój współpracy w ramach opisanego ugrupowania.

5 Polska wobec problemów współczesnego świata

aktywność Polski w ONZ, OBWE i OECD | polska pomoc rozwojowa | polska pomoc humanitarna

W zglobalizowanym świecie problemy, z którymi borykają się pojedyncze państwa – takie jak konflikty wewnętrzne, problemy gospodarcze czy klęski żywiołowe – mogą negatywnie wpłynąć na funkcjonowanie wielu innych krajów. Dlatego współcześnie zarówno państwa, jak i społeczeństwa często wspólnie angażują się w zwalczanie kryzysów pojawiających się w różnych częściach globu. Jakie działania w tym zakresie podejmuje Polska? Jaki jest jej udział w funkcjonowaniu organizacji międzynarodowych? W jaki sposób organizacje pozarządowe przyczyniają się do rozwiązywania problemów współczesnego świata?

Aktywność Polski w ONZ

Polska jest jednym z członków założycieli Organizacji Narodów Zjednoczonych. Mimo że po II wojnie światowej kraj znalazł się w sowieckiej strefie wpływów i nie mógł prowadzić w pełni samodzielnej polityki zagranicznej, od samego początku angażował się w wiele projektów realizowanych przez ONZ oraz zgłaszał własne propozycje. Wśród najważniejszych polskich inicjatyw należy wymienić:

- projekt wytyczenia strefy bezatomowej w Europie Środkowej – tzw. **plan Rapackiego** (zob. przykład poniżej);
- utworzenie **Funduszu Narodów Zjednoczonych na rzecz Dzieci** (UNICEF) – z postulatem jego powołania wystąpił przedstawiciel Polski Ludwik Rajchman, który później kierował Funduszem w latach 1946–1950;
- propozycja uchwalenia ***Konwencji o prawach dziecka***, którą Zgromadzenie Ogólne ONZ przyjęło w 1989 r. i która obecnie obowiązuje w niemal wszystkich państwach świata.

Polska od początku aktywnie uczestniczyła także w pracach głównych organów ONZ. Kilkukrotnie zasiadała jako członek niestały w Radzie Bezpieczeństwa (zob. przykład na s. 169) oraz w Radzie Gospodarczej i Społecznej (ostatnia polska kadencja w tym organie rozpoczęła się w 2024 r.). Przedstawiciele państwa polskiego odgrywali także istotną rolę w pracach wielu organizacji wyspecjalizowanych ONZ, m.in. w Organizacji Narodów Zjednoczonych do spraw Wyżywienia i Rolnictwa (FAO), Międzynarodowej Organizacji Pracy (ILO) czy Światowej Organizacji Zdrowia (WHO). O interesy RP w ONZ zabiegają stałe przedstawicielstwa działające przy strukturach Narodów Zjednoczonych w Nowym Jorku, Genewie, Wiedniu, Rzymie, Paryżu i Nairobi.

Przykład

Plan Rapackiego

W 1957 r. przedstawił go na forum ONZ ówczesny minister spraw zagranicznych PRL Adam Rapacki. Propozycja zakładała, że Polska oraz obydwa państwa niemieckie zobowiążą się, że nie będą produkowały broni nuklearnej i że nie zgodzą się w przyszłości na jej rozmieszczenie na swoim terytorium. Polska dyplomacja zakładała, że dzięki takiej umowie uda się ograniczyć ryzyko wybuchu konfliktu atomowego w regionie. Inicjatywy nie zrealizowano, jednak zapoczątkowała ona międzynarodową debatę o konieczności ograniczenia rozprzestrzeniania broni atomowej i redukcji arsenałów jądrowych.

Przykład

Polska w Radzie Bezpieczeństwa ONZ

Polska aż sześciokrotnie zasiadała w Radzie Bezpieczeństwa ONZ jako jej członek niestały – w latach 1946–1947, 1960, 1970–1971, 1982–1983, 1996–1997 i 2018–2019. Podczas ostatniej kadencji polscy przedstawiciele przede wszystkim promowali przestrzeganie prawa międzynarodowego, w szczególności praw człowieka i prawa humanitarnego. W ciągu tych dwóch lat Polska przygotowała jeden projekt rezolucji – dotyczący ochrony osób z niepełnosprawnościami w trakcie konfliktów zbrojnych. Rada Bezpieczeństwa przyjęła tę propozycję jednogłośnie.

Udział w misjach pokojowych ONZ

Polska rozpoczęła swój udział w działaniach międzynarodowych na rzecz utrzymania pokoju w 1953 r., kiedy po zakończeniu działań wojennych na Półwyspie Koreańskim grupa polskich oficerów weszła w skład specjalnej komisji mającej kontrolować zawieszenie broni między Koreą Północną a Koreą Południową. Jednak dopiero od lat 70. XX w. polscy żołnierze zaczęli uczestniczyć w misjach pokojowych ONZ. Pierwszą z nich była operacja UNEF II (Drugie Doraźne Siły Pokojowe ONZ), której członkowie mieli nadzorować zawieszenie broni między Egiptem a Izraelem na Półwyspie Synaj. Z czasem Polska stała się jednym z wiodących uczestników różnych misji pokojowych ONZ pod względem liczby wysyłanych żołnierzy. W ramach poszczególnych operacji polski personel wojskowy angażuje się m.in. w pomoc humanitarną, np. zapewnia opiekę medyczną miejscowej ludności i organizuje dostawy żywności. Poza działaniami pokojowymi w ramach ONZ polskie wojsko bierze także udział w misjach stabilizacyjnych prowadzonych przez NATO i UE.

Przykład

Polski Kontyngent Wojskowy w Czadzie

W latach 2008–2009 na terenie Czadu pełniła służbę jednostka Sił Zbrojnych RP. Jej zadaniem było zapewnienie bezpieczeństwa personelowi ONZ prowadzącemu w tym kraju działania humanitarne. Pomocą objęto wówczas uchodźców z sudańskiego Darfuru, którzy uciekli przed prześladowaniami religijnymi. Początkowo polscy żołnierze działali w ramach misji prowadzonej przez Unię Europejską, a po jej zakończeniu weszli w skład sił pokojowych ONZ.

Przykład

Polski Kontyngent Wojskowy w Libanie (UNIFIL)

Jeden z PKW od 2019 r. realizuje zadania w ramach Tymczasowych Sił ONZ w Republice Libańskiej. Misja ta działa na podstawie rezolucji RB ONZ z 1978 i 2006 r. Jej celem jest ochrona ludności cywilnej, monitorowanie strefy rozgraniczenia, czyli linii demarkacyjnej oddzielającej terytoria Libanu i Izraela, oraz wspieranie libańskiego rządu w utrzymaniu pokoju i bezpieczeństwa. W drugiej połowie 2024 r. siły pokojowe ONZ zostały kilkakrotnie ostrzelane przez wojska izraelskie, które prowadziły intensywne naloty na Liban w celu zlikwidowania Hezbollahu – organizacji wspieranej przez Iran i kontrolującej południową część państwa libańskiego. Misja ONZ ma charakter pokojowy, dlatego nie dysponuje potencjałem bojowym, który pozwoliłby przeciwdziałać takim uderzeniom na większą skalę. Izrael ostrzegł, że nie jest w stanie zagwarantować bezpieczeństwa oddziałom ONZ, i zwrócił się do organizacji, aby wycofała swoje jednostki obserwacyjne. Ta odrzuciła jednak wniosek strony izraelskiej o ewakuację członków misji.

Polski kontyngent liczy ok. 250 żołnierzy i jest wyposażony m.in. w pojazdy Rosomak i Humvee.

Aktywność Polski w OBWE

W latach 70. XX w. polska dyplomacja zaangażowała się w obrady **Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (KBWE)**. Zainteresowanie Polski współpracą w ramach tej inicjatywy wzrosło na początku lat 90. XX w., gdy po rozpadzie bloku wschodniego poszukiwano nowych gwarancji bezpieczeństwa. W tym czasie rozpoczął się także proces instytucjonalizacji KBWE, czyli przekształcania jej w organizację międzynarodową. RP początkowo popierała te działania, jednak z czasem – wraz z zacieśnianiem relacji z NATO – stała się wobec nich bardziej sceptyczna. Obawiano się bowiem, że wzmocnienie KBWE może spowodować, że państwa zachodnie będą mniej skłonne do rozszerzenia NATO na wschód. Kiedy jednak w 1995 r. KBWE przekształcono w **Organizację Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (OBWE)**, Polska od razu włączyła się w jej działania. Przedstawiciele RP podkreślali przy tym, że głównym celem nowej struktury powinno być pogłębianie dialogu międzynarodowego i promowanie wartości demokratycznych.

Po przystąpieniu do NATO znaczenie OBWE dla Polski zmalało, gdyż to właśnie Sojusz Północnoatlantycki stał się głównym gwarantem bezpieczeństwa państwa. W XXI w. osłabły też wpływy organizacji na arenie międzynarodowej. Było to spowodowane zarówno kolejnymi rozszerzeniami NATO i UE, jak i słabością samej OBWE, która nie ma środków, by wywierać skuteczną presję na państwa zagrażające pokojowi.

Mimo to Polska w dalszym ciągu angażuje się w działania organizacji, m.in. przedstawiciele naszego kraju biorą udział w jej misjach terenowych (zob. przykład na s. 171). W 2022 r. RP sprawowała – po raz drugi w historii – przewodnictwo w OBWE. W grudniu tego roku w Łodzi odbyło się posiedzenie Rady Ministerialnej OBWE, głównego organu decyzyjnego organizacji, w którym zasiadają ministrowie spraw zagranicznych państw członkowskich. W związku z wojną toczącą się w Ukrainie Polska nie zaprosiła na to spotkanie przedstawiciela Rosji. Temat rosyjskiej inwazji i jej wpływu na bezpieczeństwo europejskie zdominował obrady, które były jednocześnie podsumowaniem okresu polskiego kierownictwa.

Posiedzenie Rady Ministerialnej OBWE w Łodzi w grudniu 2022 r. Głównym miejscem obrad było centrum kultury EC1, zlokalizowane w zrewitalizowanym kompleksie pierwszej łódzkiej elektrowni. W wydarzeniu uczestniczyło około 200 delegatów z ponad 50 krajów świata. Jego gospodarzem był Minister Spraw Zagranicznych RP Zbigniew Rau.

OBWE – podstawowe informacje

Data powstania	1995 r.	**Siedziba**	Wiedeń
Państwa członkowskie	57 państw, w tym wszystkie państwa europejskie (z wyjątkiem Watykanu), USA, Kanada oraz niektóre państwa azjatyckie (byłe republiki ZSRS i Mongolia).		
Cele i charakter działań	• Celem OBWE jest utrzymanie pokoju i stabilności na arenie międzynarodowej oraz rozwijanie współpracy między państwami. W swoich działaniach skupia się przede wszystkim na zapobieganiu konfliktom, rozwiązywaniu sporów metodami pokojowymi oraz ochronie praw człowieka i demokracji. • Organizacja realizuje swoje zadania przez promowanie dialogu między państwami, działania dyplomatyczne (w tym mediacje), wysyłanie różnego rodzaju misji, np. doradczych lub monitorujących sytuację w regionach dotkniętych kryzysem.		

Przykład

Polacy w misjach terenowych OBWE

Jednym z najważniejszych narzędzi stosowanych przez OBWE są misje terenowe, wysyłane w rejony dotknięte konfliktem lub tam, gdzie istnieje niebezpieczeństwo jego wybuchu. W zależności od potrzeb w ich skład mogą wchodzić osoby cywilne lub żołnierze. Inaczej niż uczestnicy misji pokojowych ONZ, członkowie misji OBWE nie wykonują zadań typowo wojskowych. Mogą np. monitorować sytuację na zdestabilizowanym obszarze, nadzorować przestrzeganie warunków rozejmu, prowadzić mediacje między zwaśnionymi stronami, doradzać lokalnym władzom (np. w kwestii ochrony praw człowieka, odbudowy instytucji publicznych), a także udzielać pomocy humanitarnej ludności cywilnej. Przedstawiciele Polski uczestniczyli do tej pory w kilkunastu takich misjach. W latach 90. XX w. były to głównie misje realizowane w państwach byłej Jugosławii z udziałem polskich żołnierzy. W latach 2014–2022 liczna reprezentacja Polaków zaangażowała się w misję cywilną w Ukrainie.

Czy wiesz, że...

W Warszawie znajduje się siedziba jednego z najważniejszych organów OBWE – **Biura Instytucji Demokratycznych i Praw Człowieka** (ODIHR). Do jego zadań należy monitorowanie poziomu przestrzegania praw człowieka i zasad praworządności przez państwa członkowskie. Najbardziej znaną formą aktywności ODIHR jest ocenianie organizacji i przebiegu wyborów pod kątem ich zgodności ze standardami demokratycznymi. W tym celu OBWE może wysłać do kraju członkowskiego, w którym ma się odbyć głosowanie, specjalną misję obserwacyjną. Jej członkowie mają za zadanie skontrolować uczciwość danej procedury wyborczej.

Siedziba Biura Instytucji Demokratycznych i Praw Człowieka w Warszawie

Aktywność Polski w OECD

Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (OECD) jest ugrupowaniem o charakterze gospodarczym. Przez wiele lat skupiała najbardziej rozwinięte państwa Zachodu. Polska przystąpiła do OECD w 1996 r. Stało się to możliwe dzięki przemianom politycznym i gospodarczym, które rozpoczęły się po upadku komunizmu, m.in. dzięki wprowadzeniu w kraju demokracji i gospodarki rynkowej. Przyjęcie do OECD było wydarzeniem wzmacniającym pozycję Polski na arenie międzynarodowej. Od samego początku RP aktywnie uczestniczyła w pracach wszystkich gremiów tej organizacji. Przy OECD działa również stałe polskie przedstawicielstwo.

OECD – podstawowe informacje

Data powstania	1961 r.	**Siedziba**	Wiedeń
Państwa członkowskie	38 państw, m.in. państwa Europy Zachodniej, część państw Europy Środkowo-Wschodniej, USA, Kanada, Meksyk, Chile, Australia, Japonia, Korea Południowa, Izrael. Organizacja zrzesza państwa demokratyczne o gospodarce rynkowej i wysokim poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego.		
Cele i charakter działań	• OECD dąży do osiągnięcia trwałego, zrównoważonego rozwoju gospodarczego państw członkowskich i podnoszenia poziomu życia ich obywateli, a także wspiera rozwój państw słabiej rozwiniętych. • Organizacja realizuje swoje cele m.in. przez ustalanie zasad i standardów kształtujących międzynarodowe stosunki gospodarcze.		

Zaangażowanie Polski w prace OECD zwiększa wiarygodność naszego kraju jako atrakcyjnego miejsca na inwestycje i lokowanie kapitału. Organizacja wspiera rządy krajów członkowskich w ich działaniach na rzecz utrzymania stabilności finansów publicznych i stałego rozwoju gospodarczego. Eksperci OECD przygotowują rekomendacje i gotowe rozwiązania dotyczące takich obszarów, jak kształt systemu podatkowego, zasady prowadzenia działalności gospodarczej, walka z korupcją, edukacja czy ochrona środowiska. Sformułowane przez nich propozycje są najczęściej wdrażane przez władze danych państw. Organizacja opracowuje także standardy ładu korporacyjnego, czyli normy sprawnego zarządzania przedsiębiorstwem, których przestrzeganie pozwala podnosić rentowność działalności gospodarczej i zmaksymalizować efektywność inwestycji.

W ramach OECD Polska zacieśnia współpracę z innymi krajami Europy Środkowo-Wschodniej. Jest również darczyńcą w Programie Regionalnym „Konkurencyjność Eurazji", którego celem jest wspieranie gospodarek słabiej rozwiniętych krajów z Europy, Kaukazu i Azji Środkowej – udział w tym przedsięwzięciu w roli donatora pozwala umacniać pozycję międzynarodową państwa. Za pośrednictwem OECD Polska pomaga także krajom rozwijającym się z innych części świata. Działania pomocowe państw członkowskich koordynuje Komitet Pomocy Rozwojowej, do którego RP dołączyła w 2013 r.

Czy wiesz, że...

OECD koordynuje badania realizowane w ramach **PISA**, czyli Programu Międzynarodowej Oceny Umiejętności Uczniów. Przeprowadza się je wśród 15-latków, by sprawdzić poziom ich umiejętności i wiedzy w obszarach ważnych z perspektywy wyzwań, z którymi młodzi ludzie będą musieli się zmierzyć w życiu dorosłym. Wyniki tych badań świadczą o efektywności systemów oświaty w poszczególnych krajach.

Polska pomoc rozwojowa

Pomoc rozwojowa obejmuje różnorodne formy wsparcia krajów słabiej rozwiniętych – w założeniu ma się ona przyczyniać do podniesienia poziomu życia ich mieszkańców oraz do poprawy stanu ich gospodarki. Działalność tego typu może polegać na przekazywaniu darowizn (środków finansowych, sprzętu), udzielaniu niskooprocentowanych pożyczek, finansowaniu budowy obiektów użyteczności publicznej (np. szpitali, dróg, szkół), doradztwie czy fundowaniu stypendiów dla studentów.

Pomoc rozwojowa jest jednym z instrumentów prowadzenia polityki zagranicznej – państwo udzielające takiego wsparcia nie tylko działa na rzecz poprawy sytuacji krajów rozwijających się, lecz także zacieśnia łączące je z nimi relacje. Ponadto buduje swoją wiarygodność i pozytywny wizerunek na arenie międzynarodowej. Polska przekazuje pomoc rozwojową zarówno w ramach dwustronnych stosunków z poszczególnymi państwami rozwijającymi się, jak i w ramach współpracy multilateralnej (wielostronnej). W tym drugim przypadku działalność pomocowa polega na udziale w przedsięwzięciach realizowanych przez organizacje międzynarodowe – przede wszystkim przez ONZ, OECD i UE.

Od wielu lat RP kieruje pomoc rozwojową do państw z Europy Wschodniej, Afryki i Azji. Obecnie polska aktywność w tym zakresie przebiega zgodnie z założeniami rządowego dokumentu pt. *Wieloletni program współpracy rozwojowej „Solidarność dla rozwoju"*. Co kilka lat Rada Ministrów przygotowuje listę państw, które będą głównymi beneficjentami pomocy. W 2024 r. znalazły się na niej Białoruś, Gruzja, Mołdawia, Ukraina, Etiopia, Kenia, Senegal, Tanzania, Liban, Palestyna.

Pomoc humanitarna

Ten rodzaj pomocy polega na zapewnianiu opieki i ochrony ofiarom klęsk żywiołowych czy katastrof wywołanych działalnością człowieka. Polski rząd finansuje takie wsparcie z funduszów przeznaczonych na pomoc rozwojową, a także ze specjalnej rezerwy celowej

Polska pomoc rozwojowa w liczbach

OECD prowadzi statystyki dotyczące wielkości pomocy rozwojowej udzielanej przez poszczególne państwa rozwinięte. Wynika z nich, że przed 2022 r. odsetek dochodu narodowego brutto (DNB) przeznaczany przez Polskę na ten cel był znacznie niższy niż w przypadku większości państw zachodnich, w których wartość ta zwykle przekraczała 0,5% DNB. Warto jednak zauważyć, że skala polskiego zaangażowania we wspieranie krajów uboższych była na podobnym poziomie jak w przypadku innych państw wschodniej części Unii Europejskiej. W 2022 r. nastąpił duży wzrost wydatków Polski w tym obszarze – było to związane z tym, że państwo przeznaczyło znaczne środki na pomoc uchodźcom z Ukrainy.

Wielkość pomocy rozwojowej udzielonej przez Polskę (w mld PLN) i jej udział w krajowym dochodzie narodowym brutto (w %)

Pomoc dwustronna Polski według typów udzielonego wsparcia w 2020 r.

Źródła danych: Ministerstwo Spraw Zagranicznych RP; Grupa Zagranica.

przewidzianej w budżecie państwa. Środki te RP przekazuje m.in. za pośrednictwem wyspecjalizowanych instytucji międzynarodowych (np. przez Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych do spraw Uchodźców) oraz organizacji pozarządowych, które prowadzą konkretne działania zlecone przez polski rząd.

Organizacje pozarządowe zajmujące się pomocą humanitarną podejmują także akcje z własnej inicjatywy, a potrzebne na to środki pozyskują od indywidualnych darczyńców. W Polsce funkcjonuje wiele organizacji zaangażowanych w pomoc w różnych częściach świata. Należą do nich m.in. Polska Akcja Humanitarna czy Polskie Centrum Pomocy Międzynarodowej. W naszym kraju działają także oddziały międzynarodowych organizacji pomocowych powiązanych z Kościołami i związkami wyznaniowymi, np. Caritas Polska czy Pomoc Kościołowi w Potrzebie. Najstarszą polską organizacją humanitarną jest Polski Czerwony Krzyż. Powstał on w 1919 r. i jest częścią Międzynarodowego Ruchu Czerwonego Krzyża i Czerwonego Półksiężyca. Aktywność niektórych z wymienionych organizacji przedstawiono na infografice na s. 174–175.

Czy wiesz, że...

Od kilku lat polskie Ministerstwo Spraw Zagranicznych organizuje konkurs pod nazwą „Pomoc humanitarna". W jego ramach organizacje pozarządowe mogą ubiegać się o środki na działalność humanitarną. Nie mogą to być jednak dowolne przedsięwzięcia – regulamin konkursu ściśle określa, w jakim państwie, jakiej grupie i w jakiej formie ma zostać udzielona pomoc.

Polskie organizacje humanitarne

Polskie organizacje niosą pomoc ludziom cierpiącym z powodu wojen, prześladowań, klęsk żywiołowych. Działają przede wszystkim w dotkniętych kryzysami państwach Afryki, Azji i Europy.

LEGENDA:

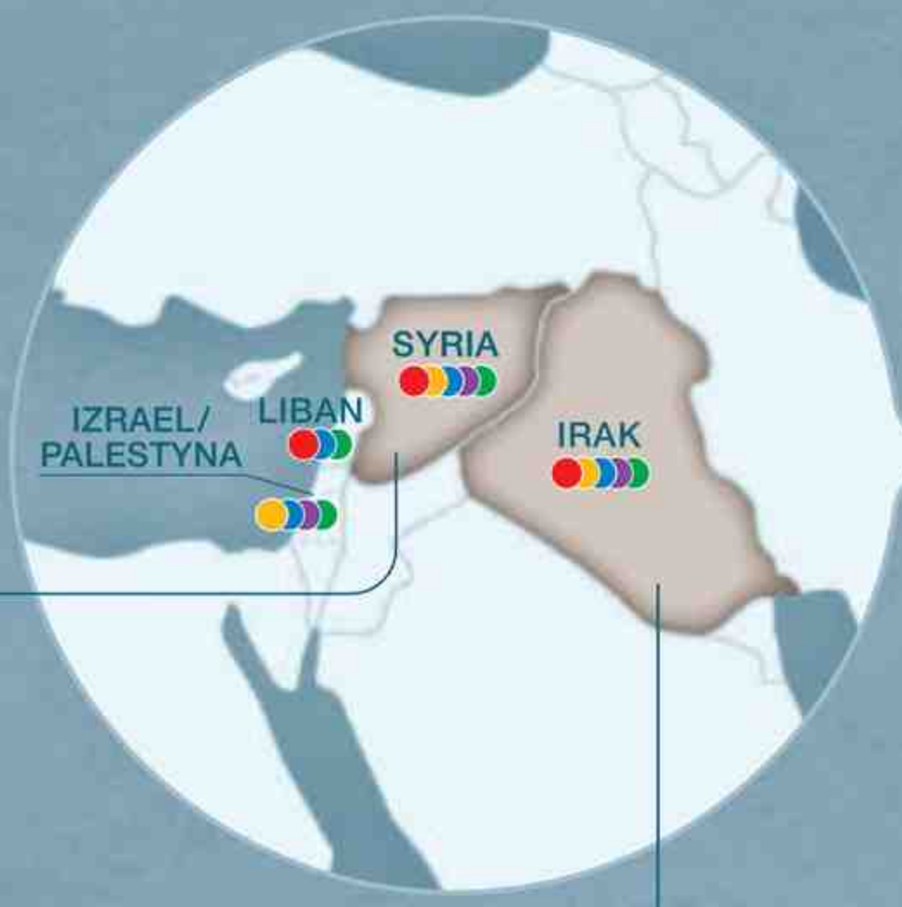
Formy pomocy

- schronienie
- żywność
- woda
- opieka medyczna
- odbudowa
- edukacja

SYRIA ▶ wojna domowa od 2011 r.

POMOC KOŚCIOŁOWI W POTRZEBIE

Organizacja dostarcza żywność i leki oraz zapewnia schronienie uchodźcom. W szczególności pomaga rodzinom chrześcijańskim, np. organizuje edukację dzieci. Wspiera także działalność duszpasterską syryjskich parafii.

IRAK ▶ wojna domowa w latach 2014–2017 (z Państwem Islamskim)

ORLA STRAŻ

Organizacja buduje i remontuje domy, dostarcza sprzęt potrzebny Irakijczykom do rozpoczęcia działalności zarobkowej, finansuje zabiegi medyczne, zapewnia dzieciom dostęp do edukacji.

120 małych działalności gospodarczych założono dzięki wsparciu organizacji.

CARITAS POLSKA

od 1990 r.

Jest częścią globalnej sieci katolickich organizacji Caritas International. Prowadzi działalność charytatywną głównie w Polsce, jednak niesie również pomoc potrzebującym w innych krajach.

ORLA STRAŻ

od 2016 r.

Fundacja pomagająca ofiarom wojen i terroryzmu. Specjalizuje się w działaniach, które mają umożliwić ludziom powrót do normalnego życia i samodzielne funkcjonowanie.

◀ Dziewczynka z mniejszości asyryjskiej prześladowanej w Iraku z darami od Caritas i Orlej Straży.

SUDAN POŁUDNIOWY

konflikty wewnętrzne, głód, epidemie, brak wody

POLSKA AKCJA HUMANITARNA

Organizacja koncentruje się na zapewnieniu dostępu do wody pitnej. Dostarcza także żywność, zapewnia schronienie przesiedleńcom i edukuje ludność w zakresie dbałości o higienę.

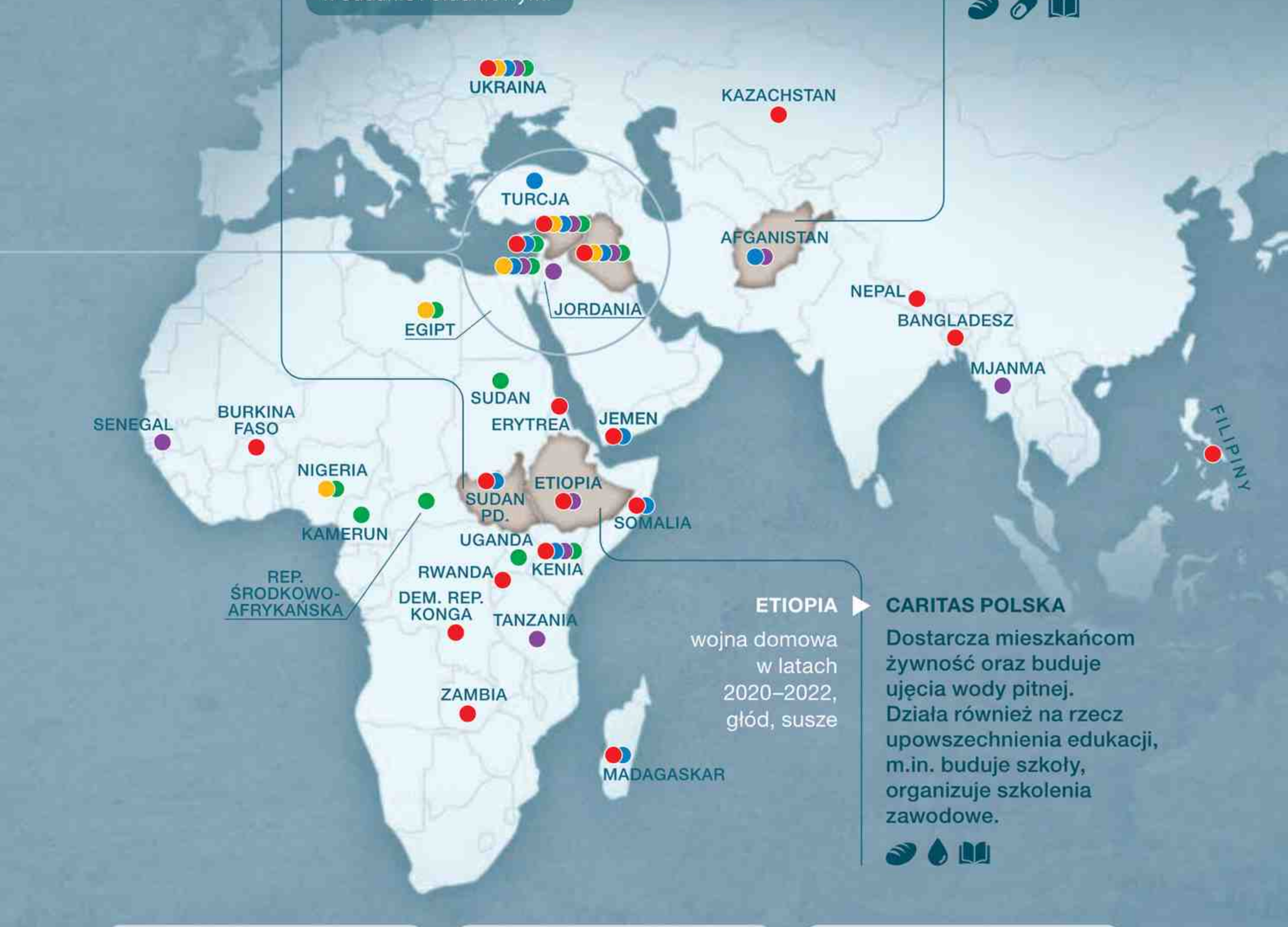
700 studni wybudowała lub wyremontowała PAH w Sudanie Południowym.

AFGANISTAN

konflikt zbrojny w latach 2001–2021, głód, katastrofy naturalne

POLSKA MISJA MEDYCZNA

Dostarczała sprzęt medyczny i leki do lokalnych szpitali, tworzyła w nich oddziały położnicze, a także szkoliła lekarzy i pielęgniarki. Prowadziła również akcje dożywiania dzieci i kobiet w ciąży.

ETIOPIA

wojna domowa w latach 2020–2022, głód, susze

CARITAS POLSKA

Dostarcza mieszkańcom żywność oraz buduje ujęcia wody pitnej. Działa również na rzecz upowszechnienia edukacji, m.in. buduje szkoły, organizuje szkolenia zawodowe.

POLSKA AKCJA HUMANITARNA

od 1992 r.

Fundacja założona przez Janinę Ochojską. Udziela pomocy humanitarnej oraz prowadzi działalność z zakresu pomocy rozwojowej, m.in. buduje infrastrukturę wodno-sanitarną.

POLSKA MISJA MEDYCZNA

od 1999 r.

Stowarzyszenie założone przez grupę polskich lekarzy i pielęgniarek. Specjalizuje się w zapewnianiu pomocy medycznej, zwłaszcza dzieciom i kobietom w ciąży.

POMOC KOŚCIOŁOWI W POTRZEBIE

od 2006 r.

Polski oddział światowej organizacji katolickiej o tej samej nazwie. Niesie pomoc humanitarną i duszpasterską, w szczególności chrześcijanom.

Ćwiczenia

WYKONAJ W ZESZYCIE

1 Przeczytaj tekst i wykonaj polecenia.

Praca z tekstem źródłowym

Raport OECD DAC wskazuje szereg długotrwałych i dobrze znanych słabości systemu polskiej pomocy. Pokazuje też niewielkie postępy od ostatniego przeglądu w 2017 r. Z 15 wskazanych przez OECD rekomendacji, 8 zostało wdrożonych częściowo, a 7 – wcale. Główne słabości systemu wynikają z trzech podstawowych przyczyn – finansowych, instytucjonalnych i politycznych.

Po pierwsze, Polska dysponuje niewielkim budżetem na działalność pomocową. Tradycyjnie większość pomocy (średnio 70–80%) jest udzielana kanałem wielostronnym (głównie przez wpłaty do budżetu UE), a niemal połowę pomocy dwustronnej stanowią stypendia na studia w Polsce. Wsparcie dla ukraińskich uchodźców, które zawyżyło budżet pomocy w 2022 r., można z kolei księgować jako ODA* tylko przez 12 miesięcy. W efekcie niewielka część polskiej ODA to tzw. pomoc programowalna, która trafia do państw partnerskich na realizowane tam programy.

Po drugie, system polskiej pomocy jest rozproszony i nieefektywny. Duży udział różnych ministerstw (m.in. edukacji, finansów, spraw wewnętrznych i administracji) w wydawaniu ODA utrudnia koordynującą rolę MSZ i spójność polskiej pomocy. Obowiązujące przepisy ograniczają możliwość realizacji projektów wieloletnich. Nie wprowadzono na szerszą skalę mieszanych instrumentów finansowych pozwalających włączać sektor prywatny […]. Realizacja wielu małych projektów angażuje ograniczone zasoby w MSZ, gdzie brakuje programu utrzymania specjalistów i podnoszenia ich kwalifikacji. […]

Niedoinwestowanie i niedokończenie budowy systemu pomocowego wynika z trzeciej przyczyny – małego zainteresowania polityką rozwojową jako instrumentem polityki zagranicznej. Mimo wysokiego społecznego poparcia dla udzielania przez Polskę pomocy (65% w grudniu 2022 r.) temat ten nigdy nie był ważnym obszarem debaty parlamentarnej czy publicznej. Pomoc traktowana jest jako konieczność, a nie strategiczne narzędzie służące m.in. do budowania wpływów na świecie. Niedocenienie potencjału tego instrumentu skutkuje ograniczonym budżetem i małym politycznym poparciem dla jego bardziej aktywnego wykorzystania.

* ODA – oficjalna pomoc rozwojowa, pojęcie stosowane przez OECD na określenie pomocy rozwojowej i humanitarnej (dwustronnej i wielostronnej) świadczonej przez rządy i instytucje publiczne państw według ściśle określonych zasad.

Źródło: P. Kugiel, *20 lat współczesnej polskiej polityki współpracy rozwojowej.*

a) Wyjaśnij, jaka jest ogólna ocena systemu polskiej pomocy rozwojowej sformułowana w raporcie OECD przywołanym w tekście.

b) Na podstawie przytoczonego artykułu podaj trzy czynniki, które negatywnie wpływają na funkcjonowanie systemu polskiej pomocy rozwojowej.

c) Odpowiedz, czy Polska powinna – Twoim zdaniem – zmienić swoją politykę w zakresie pomocy rozwojowej. Uzasadnij swoją opinię.

2 Rozważ zasadność następujacej tezy: „Polscy żołnierze powinni częściej uczestniczyć w międzynarodowych misjach organizowanych przez ONZ i NATO". Podaj dwa argumenty i dwa kontrargumenty.

! 3 Napisz jednostronicowe wypracowanie na temat jednej z misji pokojowych ONZ, w której brali udział polscy żołnierze. Uwzględnij informacje na temat przyczyn jej ustanowienia, czasu trwania, zadań i liczby uczestniczących w niej żołnierzy (w tym z Polski).

4 Przeczytaj tekst i wykonaj polecenia. **Praca z tekstem źródłowym**

Nieustrukturalizowane konflikty zbrojne głównie o etnicznym i narodowym charakterze, które wybuchły w I połowie lat 90. XX wieku, skutkowały licznymi ofiarami i zniszczeniami o tak dużej skali, że społeczność międzynarodowa nie sprostała humanitarnym wyzwaniom, które się z nimi wiązały. Zabrakło woli, kompetencji i środków do przeprowadzenia kompleksowych akcji pomocy. Uruchamiane programy były w większości niedostosowane do potrzeb i chaotycznie prowadzone, a organizacje dublowały swoje działania. Systematyczny wzrost dotacji na aktywność humanitarną – w latach 1992–2012 globalny budżet humanitarny urósł ponad sześciokrotnie z 2 do 12 mld USD – dał organizacjom finansowe możliwości działania, ale przekształcił też sferę humanitarną w pomocowy biznes. Sprzyjał powstawaniu nowych organizacji i pojawianiu się prywatnych korporacji, które – za odpowiednim wynagrodzeniem – prowadziły akcje pomocy humanitarnej. Organizacje i agendy humanitarne organizacji międzyrządowych, które dotąd transferowały największą część środków pomocowych, podobnie jak organizacje czerwonokrzyskie i klasyczne organizacje pozarządowe, zostały zmuszone do konkurowania z nowymi aktorami humanitarnego rynku, którzy jednak – odmiennie od nich – w mniejszym stopniu kierowali się ideami Henry'ego Dunanta, a w większym własnym zyskiem. Powstałą sytuację wykorzystywały rządy państw (najwięksi donatorzy pomocy), które uznały programy humanitarne za nową formę realizacji utylitarnych celów własnej polityki zagranicznej. Obwarowywały one środki przekazywane na organizację wsparcia dla ofiar katastrof warunkiem ich alokacji w określonych regionach i wspieraniem wybranych grup beneficjentów. Dotacje otrzymywały organizacje podatne na rządowe sugestie.

Źródło: J. Dobrowolska-Polak, *Pomoc humanitarna*.

a) Podaj dwa negatywne zjawiska z obszaru pomocy humanitarnej, na które zwróciła uwagę autorka tekstu.

★ **b)** Wyjaśnij, co oznacza stwierdzenie podkreślone w tekście. Potrzebnych informacji poszukaj w internecie.

5 Wyjaśnij, dlaczego Polska uznała, że Organizacja Paktu Północnoatlantyckiego będzie lepszym gwarantem jej bezpieczeństwa niż Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie. W odpowiedzi uwzględnij, jakie działania mogą podjąć obie organizacje w razie zagrożenia wybuchem konfliktu zbrojnego.

6 Przygotuj 5-minutowe przemówienie na temat miejsca i znaczenia Polski w Organizacji Narodów Zjednoczonych – do wygłoszenia podczas obrad Sejmu Dzieci i Młodzieży. Zwróć uwagę na trzy wybrane aspekty tego zagadnienia.

7 Zapoznaj się z wykresami zamieszczonymi na s. 173 i wykonaj polecenia. **Praca z wykresem**

a) Omów, jak zmieniała się wielkość polskiej pomocy rozwojowej w latach 2013–2022.

b) Podaj trzy formy wsparcia najczęściej finansowane w 2020 r.

c) Oceń, czy sposób wydatkowania większości środków przeznaczonych przez Polskę na pomoc rozwojową może przyczynić się do wzrostu poziomu życia w krajach rozwijających się. Uzasadnij swoje stanowisko.

Podsumowanie

1 Polska polityka zagraniczna

- **Polityka zagraniczna** – działalność państwa skierowana na zewnątrz, a więc podejmowana wobec innych uczestników stosunków międzynarodowych. Odpowiedzialne za te działania organy władzy dążą do osiągnięcia określonych celów zgodnych z interesem państwowym i z możliwościami danego kraju.
- **Racja stanu** – nadrzędne interesy państwa, które jego reprezentanci powinni realizować, podejmując aktywności na arenie międzynarodowej, m.in. utrzymując kontakty i rozwijając obustronne relacje z innymi państwami (oraz z pozostałymi podmiotami stosunków międzynarodowych). Zazwyczaj do tych interesów zalicza się wzmacnianie siły danego państwa oraz zapewnienie mu bezpieczeństwa, niepodległości i stabilności.
- **Dyplomacja** – działalność państwa polegająca na utrzymywaniu i rozwijaniu pokojowych relacji z innymi państwami (oraz innymi podmiotami stosunków międzynarodowych) dla realizacji własnych interesów.
- **Rodzaje polskich placówek zagranicznych:** ambasady, urzędy konsularne (konsulaty generalne, konsulaty, wicekonsulaty, agencje konsularne), konsulaty honorowe, stałe przedstawicielstwa przy organizacjach międzynarodowych, instytuty polskie.

2 Polska w NATO

- Etapy procesu akcesji Polski do NATO
  - 12 stycznia 1994 r. – przystąpienie do programu Partnerstwo dla Pokoju
  - 16 września 1997 r. – rozpoczęcie rozmów akcesyjnych między Polską a NATO
  - 16 grudnia 1997 r. – podpisanie protokołu akcesyjnego przez przedstawicieli Polski
  - 17 lutego 1999 r. – ratyfikowanie *Traktatu północnoatlantyckiego* przez Sejm RP i Senat RP
  - 12 marca 1999 r. – przystąpienie Polski do NATO
- **Korzyści wynikające z przystąpienia Polski do NATO:** wzrost bezpieczeństwa kraju, umocnienie pozycji Polski na arenie międzynarodowej, modernizacja Sił Zbrojnych RP, podporządkowanie polskich oddziałów międzynarodowemu dowództwu NATO.

3 Polska w Unii Europejskiej

- Droga Rzeczypospolitej Polskiej do UE
  - 8 kwietnia 1994 r. – złożenie oficjalnego wniosku o przyjęcie do UE
  - 1997 r. – rozpoczęcie negocjacji akcesyjnych
  - 16 kwietnia 2003 r. – podpisanie traktatu akcesyjnego
  - 7–8 czerwca 2003 r. – referendum akcesyjne w Polsce
  - 23 lipca 2003 r. – ratyfikacja traktatu akcesyjnego
  - 1 maja 2004 r. – wejście w życie traktatu akcesyjnego
- **Korzyści wynikające z członkostwa Polski w UE:** dostęp do jednolitego rynku europejskiego, włączenie do strefy swobodnego przepływu usług, towarów, kapitału i osób, zwiększenie konkurencyjności polskiej gospodarki, napływ inwestycji zagranicznych, możliwość korzystania ze środków z funduszy unijnych.

- **Stosunek Polski do polityki klimatycznej UE**: postulat utworzenia unii energetycznej zwiększającej bezpieczeństwo energetyczne państw unijnych, zaangażowanie w debatę dotyczącą transformacji energetycznej i zeroemisyjności, podkreślanie potrzeby wsparcia obszarów zależnych dotąd od wydobycia surowców i wysokoemisyjnych sektorów przemysłu, sprzeciw wobec przepisów z pakietu *Fit for 55*.
- **Fundusze unijne finansujące inwestycje w Polsce**: Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego, Europejski Fundusz Społeczny, Fundusz Spójności, Fundusz na rzecz Sprawiedliwej Transformacji.
- **Obywatelstwo unijne** – więź formalno-prawna łącząca osobę fizyczną z UE. Ma charakter dodatkowy: nie zastępuje obywatelstwa krajowego, lecz poszerza katalog praw każdego obywatela państwa członkowskiego UE.

4 Relacje z sąsiadami i współpraca regionalna

- Wybrane kwestie istotne w stosunkach Polski:
  - **z Niemcami**: pojednanie między narodami, wymiana gospodarcza, niemieckie wsparcie akcesji Polski do UE, konsultacje w ramach Trójkąta Weimarskiego, roszczenia ziomkostw niemieckich, Nord Stream jako zagrożenie dla bezpieczeństwa energetycznego Polski;
  - **z Czechami i Słowacją**: współpraca w ramach NATO, UE i Grupy Wyszehradzkiej, rozwijanie wymiany handlowej, samorządowe projekty transgraniczne, spór o kopalnię „Turów" (Czechy);
  - **z Litwą**: współpraca w ramach NATO i UE, gwarancje bezpieczeństwa dla Europy Środkowo-Wschodniej, wspólny sprzeciw wobec budowy gazociągu Nord Stream, współpraca energetyczna, problem praw mniejszości polskiej w Litwie;
  - **z Rosją**: sprzeciw Polski wobec budowy gazociągu Nord Stream, polityczne bariery w handlu i wymianie gospodarczej, opór Rosji wobec popieranego przez Polskę rozszerzania NATO i UE, śledztwo w sprawie katastrofy smoleńskiej, polski sprzeciw wobec agresywnej polityki Rosji i inwazji na Ukrainę;
  - **z Ukrainą**: potępienie przez Polskę rosyjskiej aneksji Krymu, udział Ukrainy w Partnerstwie Wschodnim, polska współpraca rozwojowa z Ukrainą, spory historyczne (m.in. o zbrodnię wołyńską i ocenę OUN/UPA), napięcia gospodarcze, pomoc polityczna, wojskowa i humanitarna udzielana przez Polskę Ukrainie walczącej z Rosją od lutego 2022 r.;
  - **z Białorusią**: polskie wsparcie dla demokratycznej opozycji białoruskiej, represje wobec mniejszości polskiej w Białorusi, kryzys graniczny wywołany białoruskimi działaniami hybrydowymi, współpraca reżimu Alaksandra Łukaszenki z Rosją.
- **Ugrupowania regionalne, do których należy Polska**: Grupa Wyszehradzka, Trójkąt Weimarski, Inicjatywa Trójmorza.

5 Polska wobec problemów współczesnego świata

- **Polska pomoc rozwojowa** – RP kieruje pomoc rozwojową do państw z Europy Wschodniej, Afryki i Azji. Udziela jej w ramach relacji dwustronnych oraz uczestniczy w przedsięwzięciach realizowanych przez ONZ, OECD i UE.
- **Polska pomoc humanitarna** – w Polsce działa wiele organizacji zaangażowanych w przedsięwzięcia pomocowe realizowane w różnych częściach świata, m.in. Polska Akcja Humanitarna, Polskie Centrum Pomocy Międzynarodowej, Polski Czerwony Krzyż; funkcjonują także oddziały międzynarodowych organizacji pomocowych powiązanych z Kościołami i związkami wyznaniowymi, np. Caritas Polska, Pomoc Kościołowi w Potrzebie. W pomoc humanitarną angażują się także polskie władze.

Sposób na zadania

WYKONAJ W ZESZYCIE

Zadanie 1.

Źródło 1.

Fragment wystąpienia Prezydenta RP podczas forum GLOBSEC w Bratysławie

Kraje znajdujące się między Adriatykiem, Bałtykiem i Morzem Czarnym wykazały się odpornością, stabilnością i prężnością swoich gospodarek. Nasze państwa skutecznie ograniczyły deficyt budżetowy, zmniejszyły zadłużenie publiczne oraz obniżyły stopę bezrobocia. Pozostaliśmy regionem atrakcyjnym inwestycyjnie, w którym swoje interesy owocnie prowadzą biznesmeni z Europy Zachodniej, Azji czy Ameryki. W ostatnim czasie obok dynamicznego zwiększenia wzajemnych relacji handlowych pogłębiliśmy więzi ekonomiczne z zachodnią częścią Starego Kontynentu. Dzięki takim instrumentom, jak środki finansowe pochodzące z polityki spójności Unii Europejskiej, przybliżyliśmy się do wysokich standardów życia społeczeństw z zachodu i północy Europy. […] Mając na uwadze m.in. te względy, zdecydowałem się uczynić […] [tę inicjatywę] jednym z priorytetów mojej prezydentury. W tym miejscu chcę bardzo mocno podkreślić nie tyle polityczny, co infrastrukturalny i gospodarczy charakter tej inicjatywy, którą od samego początku prowadzę wspólnie z panią prezydent Chorwacji Kolindą Grabar-Kitarović […].

Źródło: Biuro Bezpieczeństwa Narodowego.

Źródło 2.

Opis inicjatywy międzynarodowej

[…] jest nieformalną regionalną formą współpracy czterech państw środkowej Europy […], które łączą nie tylko sąsiedztwo i podobne uwarunkowania geopolityczne, ale przede wszystkim wspólna historia, tradycja, kultura oraz wartości […]. Za datę jej powstania przyjmuje się 15 lutego 1991 r. […] Od 2004 r. wszystkie kraje [należące do tej inicjatywy] są członkami Unii Europejskiej […].
[…] poza kwestiami europejskimi współpraca w ramach [tej organizacji] koncentruje się przede wszystkim na sprawach dotyczących Europy Środkowej, wymianie informacji, a także kooperacji w zakresie kultury, nauki, edukacji oraz wymiany młodzieży. Priorytetowymi obszarami współpracy są rozbudowa infrastruktury transportowej oraz umacnianie bezpieczeństwa energetycznego w regionie.

Źródło: Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

1.1. Rozstrzygnij, czy przytoczony w źródle 1. fragment wystąpienia Prezydenta RP odnosi się do inicjatywy międzynarodowej opisanej w źródle 2. Odpowiedź uzasadnij, odwołując się do obu źródeł.

1.2. Podaj imię i nazwisko Prezydenta RP, który wygłosił zacytowane przemówienie.

Wskazówki

1.1. Zapoznaj się z materiałami źródłowymi i przeanalizuj polecenie. Przeczytaj fragment przemówienia ze źródła 1. Zwróć uwagę na to, jaki obszar obejmuje przywołana w tekście inicjatywa („Kraje znajdujące się między Adriatykiem, Bałtykiem i Morzem Czarnym"), a także na fakt, że jej realizacja została określona jako jeden z priorytetów kadencji Prezydenta RP, współpracującego w tej kwestii z prezydent Chorwacji. Następnie przypomnij sobie, w których inicjatywach międzynarodowych uczestniczy Polska. Ustal, która z nich obejmuje państwa leżące na obszarze wskazanym w przemówieniu i powstała jako wspólny projekt Polski i Chorwacji. W kolejnym kroku przeczytaj tekst ze źródła 2. Zwróć uwagę na datę powstania opisanej inicjatywy i na liczbę uczestniczących w niej państw. Następnie zastanów się, czy dane te pokrywają się z informacjami na temat inicjatywy przywołanej w źródle 1.

Zadania powtórzeniowe

WYKONAJ W ZESZYCIE

1.2. Zauważ, że inicjatywę opisaną w źródle 1. określono jako priorytet kadencji Prezydenta RP urzędującego po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej w 2004 r. (świadczy o tym m.in. podkreślenie znaczenia środków z funduszy unijnych). Przypomnij sobie, w którym roku rozpoczęło się międzynarodowe przedsięwzięcie zainicjowane przez Polskę i Chorwację, przedstawione w przytoczonym przemówieniu. Ustal, kto sprawował wtedy urząd Prezydenta RP.

Odpowiedź

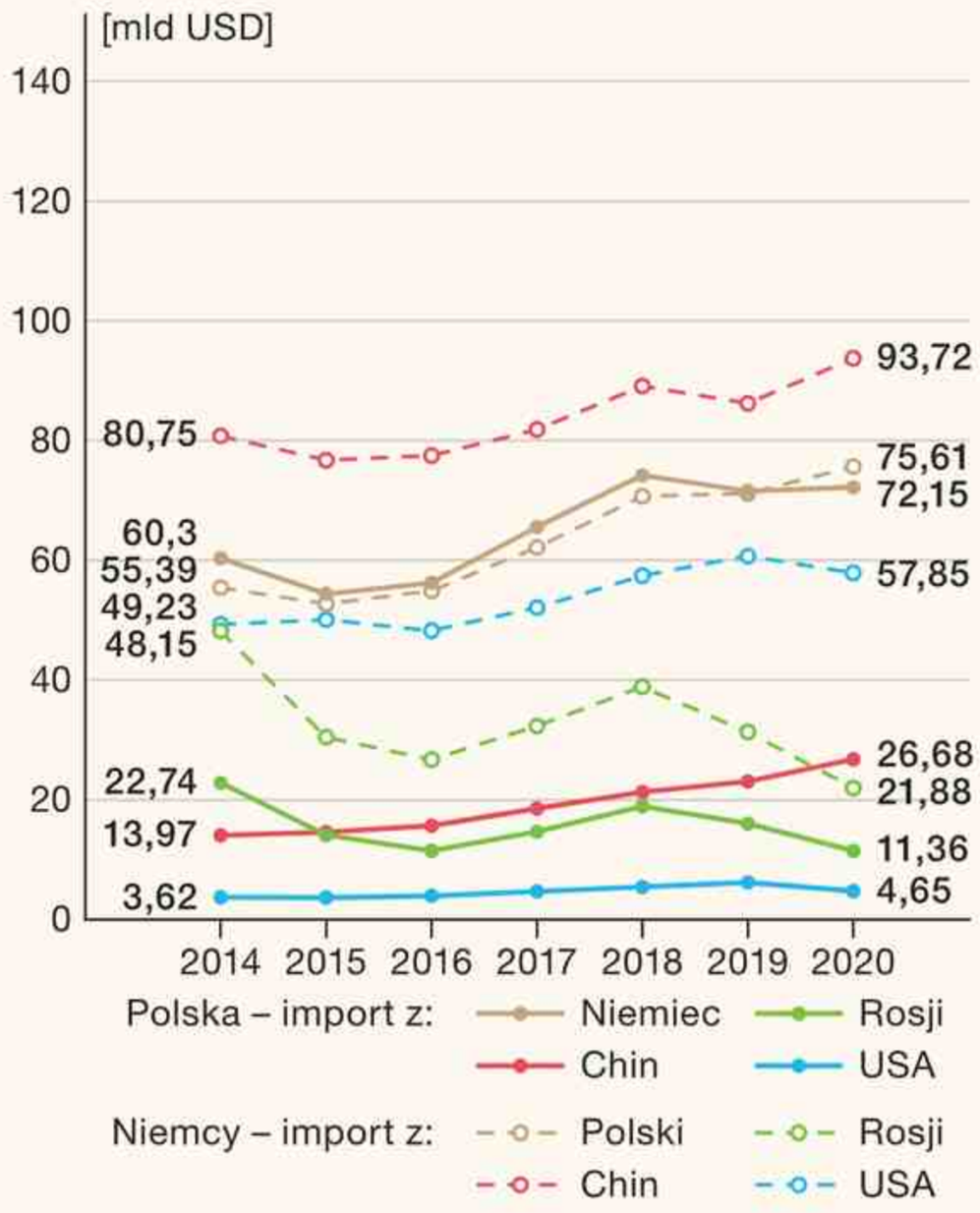
1.1. Rozstrzygnięcie: Nie.

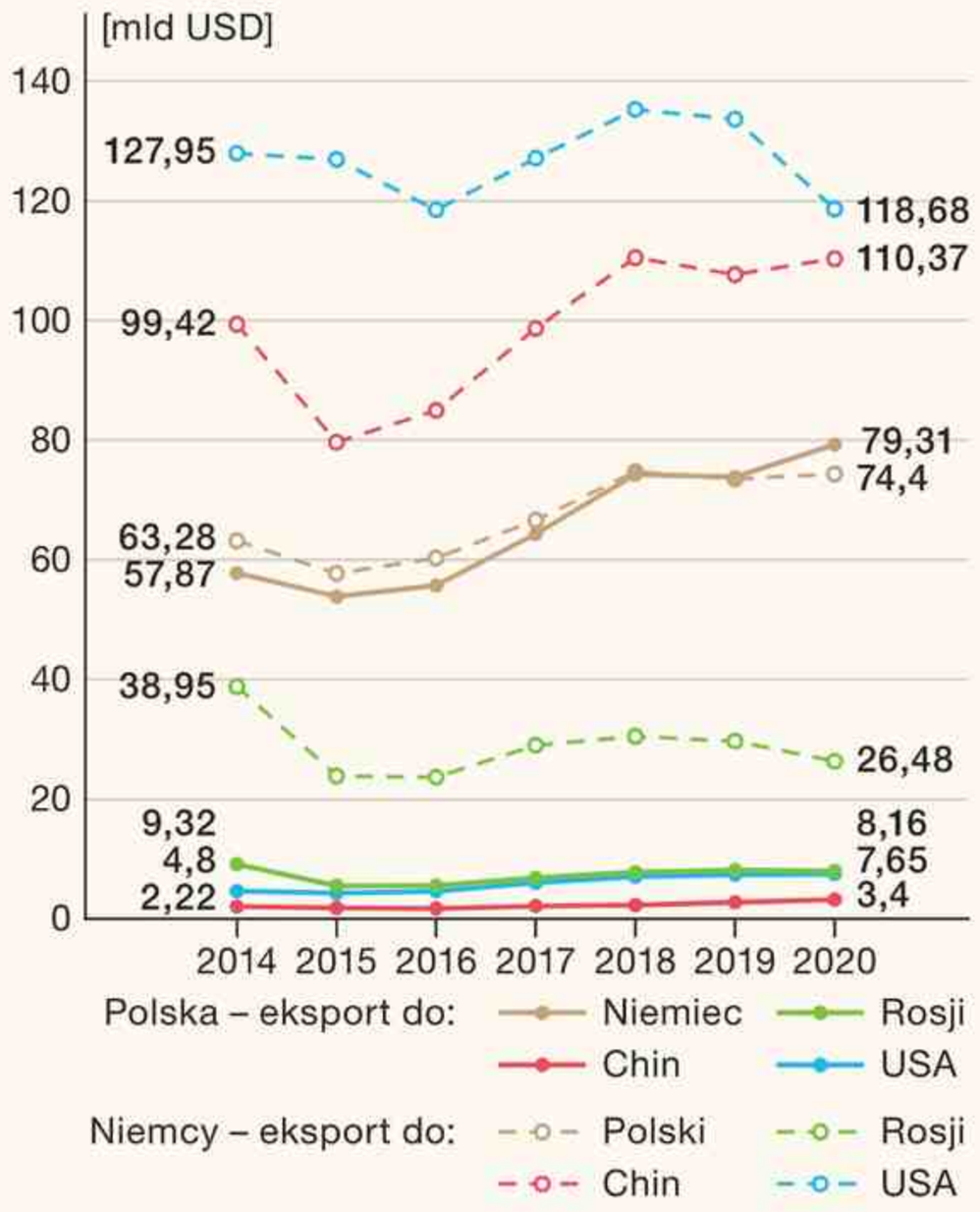
Uzasadnienie: W źródle 2. opisano powstałą w 1991 r. Grupę Wyszehradzką, którą tworzą cztery państwa: Polska, Czechy, Słowacja i Węgry. W źródle 1. Prezydent RP nawiązuje natomiast do Inicjatywy Trójmorza. Świadczy o tym wskazanie na kraje znajdujące się między Adriatykiem, Bałtykiem i Morzem Czarnym oraz przywołanie nazwiska prezydent Chorwacji (Inicjatywa Trójmorza powstała jako wspólny projekt Prezydenta RP i głowy państwa chorwackiego).

1.2. Andrzej Duda

Zadanie 2.

Eksport i import Polski i Niemiec w latach 2014–2020

Źródło: *IMF Data. Direction of Trade Statistics*, Międzynarodowy Fundusz Walutowy.

2.1. Rozstrzygnij, które z podanych zdań są prawdziwe, a które – fałszywe.

A. W latach 2016–2018 nastąpił wzrost wartości wymiany handlowej między wszystkimi partnerami uwzględnionymi na wykresach.

B. W latach 2014–2020 bilans handlowy między Polską i Niemcami był dość zrównoważony.

C. Między 2014 a 2020 r. największy wzrost wartości eksportu do Niemiec odnotowano w Polsce.

2.2. Oceń, jakie znaczenie mają dla Polski relacje handlowe z Niemcami. Uzasadnij swoje stanowisko, odwołując się do danych przedstawionych na wykresach.

Zadanie 3.

Źródło 1.

Fotografia przedstawiająca moment akcesji Polski do jednej z organizacji międzynarodowych

Źródło 2.

Fragment karty do głosowania

Pytanie:

Czy wyraża Pani/Pan zgodę na przystąpienie Rzeczypospolitej Polskiej do Unii Europejskiej?

TAK ☐ **NIE** ☐

Źródło: Sejm Rzeczpospolitej Polskiej.

3.1. Rozstrzygnij, czy istnieje związek przyczynowo-skutkowy między wydarzeniami, do których nawiązują źródła 1. i 2. Odpowiedź uzasadnij, odwołując się do obu źródeł.

3.2. Zaznacz właściwe dokończenie zdania.

Głosowanie, do którego odnosi się źródło 2., odbyło się w roku

A. 1995.

B. 1999.

C. 2003.

D. 2010.

Słownik wybranych pojęć

Ambasada – stała misja dyplomatyczna, której zadaniem jest reprezentowanie danego państwa i ochrona jego interesów. Jej siedziba znajduje się w stolicy państwa przyjmującego, a jej pracami kieruje ambasador.

Azyl – schronienie, którego dane państwo udziela cudzoziemcowi ściganemu lub prześladowanemu w kraju pochodzenia z powodów politycznych, rasowych itp. Prawo do azylu jest uznawane za jedno z podstawowych praw człowieka.

BRICS – międzynarodowe ugrupowanie zrzeszające Brazylię, Rosję, Indie, Chiny, RPA, Iran, Etiopię, Egipt, Zjednoczone Emiraty Arabskie i Indonezję. Cele grupy BRICS dotyczą utworzenia odrębnego systemu walutowego obejmującego gospodarki krajów członkowskich oraz przeprowadzenia reformy ONZ i międzynarodowych organizacji gospodarczych.

Budżet UE – roczne (krótkoterminowe) zestawienie przewidywanych dochodów i planowanych wydatków unijnych. Jest on opracowywany zgodnie z zasadą, że wydatki nie mogą przekraczać dochodów.

Bukaresztańska Dziewiątka (B9) – niesformalizowana platforma współpracy dziewięciu państw flanki wschodniej NATO.

Cyberwojna (wojna cybernetyczna) – polega na celowym wykorzystywaniu komputerów i internetu do niszczenia systemu zarządzania danego państwa (lub danej organizacji) albo do poważnego zakłócania jego działania.

Czystki etniczne – wszelkie działania związane z dążeniem do usunięcia mniejszości narodowej lub etnicznej z zamieszkanego przez nią terytorium. Najczęściej pociągają one za sobą użycie przemocy przez organy i służby danego państwa i polegają na masowych przesiedleniach lub deportacjach członków określonej mniejszości.

Dekarbonizacja – ograniczenie lub całkowite zaprzestanie pozyskiwania energii z paliw kopalnych: ropy oraz węgla kamiennego i brunatnego; ma na celu ograniczenie emisji gazów cieplarnianych.

Dochody UE – środki finansowe tworzące budżet UE, pochodzące głównie z jej zasobów własnych (cła, podatek VAT, wkłady krajowe i zasoby własne oparte na tworzywach sztucznych).

Dyplomacja – działalność państwa polegająca na utrzymywaniu pokojowych relacji z innymi podmiotami stosunków międzynarodowych, w tym z innymi państwami, w celu realizacji własnych interesów. Obejmuje m.in. wizyty zagraniczne, wymianę informacji, zawieranie umów międzynarodowych.

Dyplomacja publiczna – obszar dyplomacji, w którym zadania organów państwowych polegają na prowadzeniu działań informacyjno-promocyjnych w celu kształtowania pozytywnego wizerunku państwa w zagranicznej opinii publicznej.

Dywersyfikacja źródeł energii – działania państwa, które mają na celu zwiększenie zarówno liczby dostawców surowców energetycznych, jak i różnorodności zasobów wykorzystywanych do produkcji energii, czyli tzw. miksu energetycznego.

Europejska Wspólnota Energii Atomowej (Euratom) – organizacja międzynarodowa powołana przez państwa zachodnioeuropejskie na mocy traktatów rzymskich z 1957 r. w celu zapewnienia bezpieczeństwa energetycznego oraz nawiązania współpracy w dziedzinie energetyki jądrowej.

Europejska Wspólnota Gospodarcza (EWG) – gospodarcza organizacja międzynarodowa powołana przez państwa zachodnioeuropejskie na mocy traktatów rzymskich z 1957 r. Odpowiadała za rozwój gospodarczy państw członkowskich oraz za stopniowe znoszenie ograniczeń (w tym ceł) w ich wzajemnych stosunkach handlowych.

Europejska Wspólnota Węgla i Stali (EWWiS) – gospodarcza organizacja międzynarodowa powołana przez państwa zachodnioeuropejskie na mocy traktatu paryskiego z 1951 r. Odpowiadała za koordynację współpracy między państwami członkowskimi w zakresie wydobycia węgla kamiennego oraz produkcji żelaza i stali. Dodatkowo w jej ramach utworzono wspólny rynek tych surowców.

Europejski Bank Centralny (EBC) – instytucja finansowa działająca w ramach Unii Europejskiej, w pełni niezależna od pozostałych instytucji unijnych oraz państw członkowskich. Odpowiada za emisję wspólnej waluty europejskiej (euro), utrzymanie jej siły nabywczej oraz ustalanie wysokości stóp procentowych w strefie euro.

Europejski Fundusz Rolniczy Gwarancji (EFRG) – fundusz unijny finansujący dodatki do dochodów rolników i dopłaty bezpośrednie (subwencje dla produkcji rolniczej).

Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW) – fundusz unijny wspierający rozwój wsi, w tym m.in konkurencyjność rolnictwa oraz zrównoważony rozwój gospodarek i społeczności wiejskich.

Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego (EFRR) – fundusz unijny finansujący działania mające wzmocnić spójność gospodarczą, społeczną i terytorialną w UE przez zmniejszenie różnic rozwojowych między regionami.

Europejski Trybunał Obrachunkowy (ETO) – ponadnarodowy kolegialny organ Unii Europejskiej uprawniony do kontrolowania unijnych finansów. Jego członkowie są niezależni w wykonywaniu swoich funkcji.

Europejski zielony ład – pakiet inicjatyw politycznych dotyczących niemal wszystkich polityk unijnych, którego realizacja ma skierować Unię Europejską na drogę transformacji ekologicznej i budowy gospodarki zeroemisyjnej.

Fundusz na rzecz Sprawiedliwej Transformacji – fundusz powołany do wspierania regionów uzależnionych ekonomicznie od wydobycia paliw kopalnych i wysokoemisyjnych sektorów gospodarki. Jego celem jest złagodzenie kosztów społeczno-gospodarczych związanych z przejściem UE do gospodarki neutralnej dla klimatu, m.in. realizacji strategii *Europejski zielony ład*.

Globalizacja – 1) złożony, wielowymiarowy proces zmian zachodzących w skali globalnej w wielu płaszczyznach życia, prowadzący do kształtowania się złożonych współzależności między uczestnikami stosunków międzynarodowych, skutkujący jednocześnie ujednoliceniem świata i jego fragmentaryzacją; 2) ujednolicanie zjawisk, tendencji i wzorów w życiu społecznym na całym świecie, często za cenę zanikania odrębności lokalnych, jeden z kierunków globalizacji w znaczeniu 1.

Grupa Wyszehradzka – nieformalne ugrupowanie regionalne powołane w 1991 r. (jako Trójkąt Wyszehradzki), które zrzesza Czechy, Polskę, Słowację i Węgry. Umożliwia konsultacje tych państw w sprawach ważnych dla UE i regionu środkowoeuropejskiego.

Inicjatywa Trójmorza – nieformalne ugrupowanie regionalne powstałe w 2015 r. z inicjatywy prezydentów Polski i Chorwacji, zrzeszające państwa UE położone w rejonie trzech mórz: Bałtyckiego, Adriatyckiego i Czarnego.

Karta Narodów Zjednoczonych – umowa międzynarodowa podpisana w 1945 r., która reguluje funkcjonowanie Organizacji Narodów Zjednoczonych. Określa cele ONZ, zasady jej działania, a także jej główne organy i ich kompetencje.

Karta praw podstawowych Unii Europejskiej – zbiór 50 praw osobistych, politycznych, ekonomicznych i socjalnych które muszą zostać zagwarantowane wszystkim obywatelom UE w prawie państw członkowskich.

Konflikt międzynarodowy – konfrontacja wynikającą z poważnych sprzeczności między interesami przynajmniej dwóch uczestników stosunków międzynarodowych. Skonfliktowane strony zmierzają do zaszkodzenia przeciwnikowi lub do zmuszenia go, aby zmienił decyzję czy działania.

Konflikt wewnętrzny – konflikt toczący się w granicach jednego państwa, np. między siłami rządowymi i opozycyjnymi albo między organami państwowymi a mniejszością narodową.

Konflikt etniczny (narodowościowy) – spór występujący na określonym terenie (zazwyczaj w granicach jednego państwa) między grupami etnicznymi lub narodami. Przyczyną tego rodzaju konfliktu są sprzeczne cele polityczne, społeczno-ekonomiczne i kulturowe skonfliktowanych stron.

Korporacja transnarodowa – wielkie przedsiębiorstwo prowadzące działalność gospodarczą w minimum dwóch państwach, którego poszczególne oddziały i jednostki organizacyjne tworzą spójny system powiązań gospodarczych i realizują wspólną strategię. Dzięki swojemu potencjałowi finansowemu często podejmuje aktywności polityczne na szczeblu międzynarodowym. Zachowuje niezależność od rządów i może wpływać na ich politykę.

Kryteria konwergencji – wyróżnione w *Traktacie o funkcjonowaniu UE* warunki, które muszą spełnić państwa zamierzające przyjąć wspólną walutę europejską (euro).

Kryteria kopenhaskie – uchwalone przez Radę Europejską wymogi, które muszą spełnić państwa ubiegające się o członkostwo w Unii Europejskiej. Obejmują one kryteria polityczne (stabilność instytucji gwarantujących demokrację, praworządność, przestrzeganie praw człowieka, ochrona praw

mniejszości), kryteria gospodarcze (stabilnie funkcjonująca gospodarka rynkowa); kryteria prawne (gotowość do realizacji celów unii politycznej, gospodarczej i walutowej oraz do przyjęcia dorobku prawnego UE).

Kryzys klimatyczny – proces niekorzystnych dla człowieka zmian klimatu, obejmujący wzrost średniej temperatury na Ziemi, podniesienie się poziomu mórz i oceanów oraz zwiększenie częstotliwości występowania gwałtownych zjawisk atmosferycznych o katastrofalnych skutkach.

Ludobójstwo – zespół zaplanowanych działań mających na celu wyniszczenie (eksterminację) całych grup etnicznych lub religijnych. Mogą one obejmować zabójstwa lub masowe mordy przedstawicieli danej grupy, powodowanie u nich poważnych uszkodzeń ciała lub rozstroju psychicznego, rozmyślne stwarzanie członkom grupy takich warunków życia, które prowadzą do fizycznego wycieńczenia, oraz wstrzymanie urodzin w obrębie niszczonej społeczności.

Ład (porządek, system) międzynarodowy– ustalony i względnie ustabilizowany układ sił między podmiotami prawa międzynarodowego (zwłaszcza państwami), który decyduje o ich wzajemnych powiązaniach na płaszczyznach politycznej, gospodarczej, społecznej.

Międzynarodowa organizacja rządowa – wtórny podmiot prawa międzynarodowego będący dobrowolnym zrzeszeniem państw powołanym na mocy umowy międzynarodowej, która określa cele i zasady funkcjonowania tej struktury.

Misje petersberskie – element wspólnej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa UE: działania polegające na zapobieganiu konfliktom oraz utrzymywaniu pokoju, m.in. przez organizowanie akcji humanitarnych i ratunkowych, misji pokojowych i stabilizacyjnych, misji zarządzania kryzysowego.

Mocarstwo – państwo, które osiągnęło przewagę nad innymi krajami w zakresie możliwości gospodarczych, technologicznych, militarnych, kulturowych i społecznych. Dzięki większemu potencjałowi mocarstwo może wpływać na funkcjonowanie innych uczestników międzynarodowej polityki.

Neutralność klimatyczna – sytuacja w gospodarce, w której emituje się tyle gazów cieplarnianych, ile mogą ich pochłonąć lasy, gleby oraz ocean. Bilans między emitowanymi a pochłanianymi gazami jest wówczas zerowy.

Obywatelstwo unijne – więź formalno-prawna łącząca obywateli państw członkowskich z UE. Ma charakter dodatkowy: nie zastępuje obywatelstwa krajowego, lecz poszerza katalog praw każdego obywatela państwa członkowskiego UE. Obywatelstwo unijne nie nakłada na osoby fizyczne żadnych konkretnych obowiązków – z tytułu jego posiadania przysługują wyłącznie indywidualne prawa.

Odnawialne źródła energii (OZE) – źródła wykorzystujące zasoby naturalne, które odnawiają się w stosunkowo krótkim czasie, głównie wodę, wiatr, energię słoneczną.

Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (OBWE) – międzynarodowa organizacja powstała w 1995 r. poprzez przekształcenie Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (KBWE). OBWE zabiega o pokój i stabilność na arenie międzynarodowej oraz rozwija współpracę między państwami.

Organizacja Narodów Zjednoczonych (ONZ) – międzynarodowa organizacja rządowa powołana w 1945 r., zrzeszająca obecnie 193 państwa. ONZ stanowi forum współpracy międzynarodowej. Do jej zadań należy: utrzymanie międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa, ochrona praw człowieka, zapewnienie przestrzegania prawa międzynarodowego, rozwijanie przyjaznych stosunków pomiędzy państwami i niesienie pomocy humanitarnej.

Organizacja Paktu Północnoatlantyckiego (NATO) – sojusz polityczno-wojskowy powołany na mocy *Traktatu północnoatlantyckiego*, podpisanego w 1949 r. w Waszyngtonie. Podstawowym celem tej organizacji jest zapewnienie bezpieczeństwa państwom członkowskim. Fundament funkcjonowania NATO stanowi zasada zbiorowej (kolektywnej) obrony, która zobowiązuje wszystkie strony do udzielenia pomocy sojusznikowi napadniętemu przez państwo trzecie.

Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (OECD) – międzynarodowa organizacja o charakterze gospodarczym, która powstała w 1961 r. Jej celem jest dążenie do zrównoważonego i trwałego rozwoju gospodarczego państw członkowskich oraz podnoszenie poziomu życia ich obywateli.

Organizacje humanitarne – organizacje pozarządowe działające na rzecz ochrony praw człowieka. Celem tych podmiotów jest niesienie pomocy osobom poszkodowanym w wyniku katastrof naturalnych lub zdarzeń spowodowanych działalnością człowieka.

Pakiet legislacyjny *Fit for 55* – sformułowany przez Komisję Europejską w 2021 r. zbiór wniosków ustawodawczych, których wdrożenie przez UE i państwa członkowskie ma pozwolić na realizację unijnego celu klimatycznego, czyli redukcji emisji gazów cieplarnianych o co najmniej 55% do 2030 r. Przedłożony pakiet ma ujednolicić prawo unijne i zapewnić, że transformacja klimatyczna będzie procesem społecznie sprawiedliwym.

Partnerstwo dla Pokoju – program ustanowiony w 1994 r. jako główna forma praktycznej współpracy dwustronnej między NATO a jego partnerami. Do jego celów należą wzmocnienie relacji między Sojuszem a państwami nieczłonkowskimi w obszarze euroatlantyckim, zwiększenie stabilności tego regionu i eliminacja zagrożeń dla światowego pokoju.

Partnerstwo Wschodnie (PW) – program UE utworzony z inicjatywy Polski oraz Szwecji i realizowany w ramach europejskiej polityki sąsiedztwa. Jego celem jest pogłębienie więzi politycznych i gospodarczych między Unią Europejską a krajami z Europy Wschodniej i rejonu Kaukazu. Pierwotnie PW było adresowane do sześciu państw: Armenii, Azerbejdżanu, Białorusi, Gruzji, Mołdawii i Ukrainy.

Pierestrojka – program reform zrealizowany w ZSRS w latach 1985–1991 przez Michaiła Gorbaczowa. Celem wdrażanych zmian była modernizacja sowieckiego systemu polityczno-gospodarczego: częściowe urynkowienie gospodarki, poszerzenie zakresu praw obywatelskich, ograniczenie biurokracji państwowej i partyjnej, złagodzenie cenzury oraz zwiększenie dostępu obywateli do informacji na temat działań państwa.

Plan Marshalla (Program Odbudowy Europy) – program pomocy finansowej i gospodarczej udzielonej przez USA państwom europejskim po II wojnie światowej, opracowany przez amerykańskiego sekretarza stanu George'a Marshalla. Realizacja tej inicjatywy pozwoliła na szybką odbudowę krajów zachodnioeuropejskich po zniszczeniach wojennych.

Plan Schumana – koncepcja częściowej integracji państw Europy Zachodniej, zwłaszcza Francji i RFN, zaprezentowana 9 maja 1950 r. przez Roberta Schumana – francuskiego ministra spraw zagranicznych. Plan zakładał m.in. odbudowę gospodarek krajów zachodnioeuropejskich, zacieśnienie ich współpracy politycznej i gospodarczej, umocnienie ich pozycji na arenie międzynarodowej, zahamowanie ekspansji komunizmu na Starym Kontynencie.

Podmiot prawa międzynarodowego publicznego – uczestnik stosunków międzynarodowych, któremu zgodnie z zasadami prawa międzynarodowego publicznego przysługują zdolność prawnomiędzynarodowa oraz zdolność do czynności prawnomiędzynarodowych.

Polityka klimatyczna – ogół decyzji i inicjatyw podejmowanych przez państwa na całym świecie, np. na forum ONZ i UE, w celu przeciwdziałania zmianom klimatu i ich skutkom niekorzystnym dla społeczeństw i gospodarek. W Unii Europejskiej polityka ta obejmuje szereg zmian legislacyjnych zmierzających do budowy niskoemisyjnej gospodarki, przede wszystkim w obszarach energetyki i transportu.

Polityka spójności – obszar działalności Unii Europejskiej, w którym są realizowane inwestycje mające na celu likwidację różnic rozwojowych między poszczególnymi unijnymi państwami i regionami. Przekazywane w ramach tej polityki środki z unijnego budżetu mają m.in.: pobudzić wzrost gospodarczy na terenie całej UE, wzmocnić konkurencyjność unijnych przedsiębiorstw oraz zapewnić miastom i regionom unijnym zrównoważony rozwój uwzględniający ochronę środowiska i cele transformacji klimatycznej.

Polityka zagraniczna – aktywność państwa skierowana na zewnątrz, w kierunku innych uczestników stosunków międzynarodowych. Realizujące ją organy władzy dążą do osiągnięcia celów będących wypadkową interesu narodowego, racji stanu i możliwości państwa na arenie międzynarodowej.

Pomoc humanitarna – działalność państw, organizacji pozarządowych oraz międzynarodowych organizacji rządowych polegająca na zapewnianiu opieki i ochrony ofiarom klęsk żywiołowych czy katastrof wywołanych działalnością człowieka.

Pomoc rozwojowa – wszelkie formy wsparcia, które państwa rozwinięte kierują (m.in. za pośrednictwem międzynarodowych organizacji rządowych) do krajów rozwijających się w celu podniesienia poziomu życia ich mieszkańców oraz poprawy stanu ich gospodarki. Inicjatywy podejmowane w ramach pomocy rozwojowej mają ograniczać ubóstwo na świecie oraz wyrównywać różnice w poziomie zrównoważonego rozwoju gospodarczego i społecznego.

Prawo międzynarodowe publiczne – zbiór norm obowiązujących uczestników stosunków międzynarodowych posiadających podmiotowość prawnomiędzynarodową. Podstawowym źródłem prawa międzynarodowego są umowy międzynarodowe.

Prawo pierwotne UE – traktaty powołujące do życia Unię Europejską (wraz z traktatami zmieniającymi i uzupełniającymi) oraz traktaty o przystąpieniu poszczególnych państw do organizacji. To najważniejsze źródła prawa unijnego, określające cele i sposób funkcjonowania UE.

Prawo wtórne UE – akty prawne wydawane przez instytucje i organy UE, m.in. rozporządzenia, dyrektywy, decyzje, akty delegowane, akty wykonawcze.

Produkt krajowy brutto – wartość wszystkich dóbr i usług finalnych wytworzonych w danym okresie w konkretnym państwie.

Programy krajowe – opracowywane przez państwo członkowskie UE programy wykorzystania środków z funduszy dostępnych w ramach unijnej polityki spójności. Programy krajowe rozwijają ustalenia zawarte w umowie partnerstwa: wskazują priorytetowe obszary inwestycji i określają, jakie konkretne działania zostaną zrealizowane dzięki wsparciu UE.

Przestrzeń wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości – obszar, w którym Unia Europejska koordynuje polityki państw członkowskich dotyczące kontroli granicznej, azylu i imigracji, a także współpracę sądów w sprawach cywilnych, współpracę wymiarów sprawiedliwości w sprawach karnych, współpracę policyjną.

Racja stanu – zbiór najważniejszych interesów państwa, które są uznawane za nadrzędne wobec dążeń jednostek, grup i organizacji, a także interesów innych krajów. Na podstawie racji stanu są wyznaczane strategiczne cele polityki zagranicznej.

Sankcje (środki ograniczające) – środki represyjne stosowane przeciwko państwu łamiącemu normy prawa międzynarodowego. Mogą przybrać formę kompleksowych zakazów handlowych lub gospodarczych albo dotyczyć kwestii szczegółowych, np. embarga na broń.

Stosunki dyplomatyczne – sytuacja, w której dwa państwa wzajemnie się uznają i utrzymują obopólne relacje, w tym posiadają własne przedstawicielstwa na terytorium drugiego kraju.

Stosunki międzynarodowe – wszystkie relacje między podmiotami na arenie międzynarodowej.

Supermocarstwo – mocarstwo o znaczeniu globalnym, zdolne do wpływania na działalność uczestników stosunków międzynarodowych na całym świecie, np. Stany Zjednoczone, Chiny.

***Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej* (TFUE)** – umowa międzynarodowa obowiązująca od 2009 r., określająca kompetencje Unii Europejskiej jako organizacji o charakterze ponadnarodowym oraz reguły działalności instytucji unijnych, a także wprowadzająca obywatelstwo unijne.

***Traktat o Unii Europejskiej* (TUE)** – traktat z Maastricht, umowa międzynarodowa zawarta w 1992 r. i obowiązująca od 1 listopada 1993 r., na mocy której powołano do życia Unię Europejską. TUE wprowadził w strukturach europejskich fundamentalne reformy w zakresie gospodarki, polityki wewnętrznej i polityki zagranicznej.

Traktat z Lizbony – umowa międzynarodowa, która została podpisana przez przedstawicieli 27 państw członkowskich UE 13 grudnia 2007 r., weszła zaś w życie 1 grudnia 2009 r.; traktat ten wprowadził istotne zmiany w zasadach funkcjonowania Unii Europejskiej, m.in. przekształcił ją w jednolitą organizację ponadnarodową i nadał jej osobowość prawną.

Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej (TSUE) – stały organ sądowy UE z siedzibą w Luksemburgu; kontroluje legalność aktów prawnych wydawanych przez instytucje UE, czuwa nad wypełnianiem przez państwa członkowskie obowiązków wynikających z traktatów oraz dokonuje wykładni prawa unijnego na wniosek sądów krajowych.

Układ Warszawski – sojusz obronny i układ polityczno-wojskowy utworzony w 1955 r. przez ZSRS i jego państwa satelickie w reakcji na powstanie NATO.

Umowy międzynarodowe – podstawowe źródło prawa międzynarodowego: porozumienia zawierane między podmiotami posiadającymi pełną zdolność do czynności prawnomiędzynarodowych, w ramach których strony uzyskują prawa i przyjmują zobowiązania.

Unia gospodarcza i walutowa (UGiW) – proces integracji unijnych gospodarek, który wraz z jednolitym rynkiem ma zapewnić państwom członkowskim UE stabilność finansową oraz przyczynić się do ich zrównoważonego wzrostu gospodarczego. Istotą unii gospodarczej jest ścisła koordynacja polityk gospodarczych prowadzonych przez członków Unii, w tym ustalanie przez państwa wspólnych celów gospodarczych oraz ustanowienie rynku wewnętrznego. Unia walutowa zakłada wprowadzenie jednej waluty we wszystkich krajach unijnych oraz realizowanie przez nie spójnej polityki dotyczącej pieniądza i wymiany walut.

Urząd konsularny – przedstawicielstwo zagraniczne, którego głównymi zadaniami są wspieranie rozwoju stosunków handlowych, gospodarczych, naukowych i kulturalnych między państwem wysyłającym a państwem przyjmującym oraz ochrona interesów obywateli państwa wysyłającego przebywających za granicą.

Westernizacja – proces przejmowania wzorców kulturowych i obyczajowych od zachodnich społeczeństw.

Wieloletnie ramy finansowe (WRF) – dokument, w którym określa się maksymalne pułapy wydatków możliwych do przeznaczenia na realizację polityk UE w poszczególnych latach. WRF są opracowywane na okres minimum 5 lat.

Wojna hybrydowa – działania wymierzone przeciw danemu państwu, w których oprócz różnych form ataków militarnych wykorzystuje się także środki niekonwencjonalne (metody niemilitarne), często innowacyjne pod względem technologicznym. Ich użycie ma doprowadzić do destabilizacji wewnętrznej kraju.

Wojna informacyjna – działania danego państwa obejmujące dezinformację i propagandę, które mają kształtować poglądy i postawy rozpowszechnione w społeczeństwie innego państwa.

Wspólna polityka bezpieczeństwa i obrony (WPBiO) – jeden z obszarów działalności UE, w którym głównym celem instytucji unijnych jest zwiększenie zdolności organizacji do prowadzenia samodzielnych operacji militarnych oraz podejmowania działań z zakresu zarządzania kryzysowego, m.in. w razie konfliktów zbrojnych czy klęsk żywiołowych.

Wspólna polityka rolna (WPR) – jeden z obszarów działalności UE, w którym do celów organizacji należą utrzymanie stabilności unijnej produkcji rolniczej, zagwarantowanie bezpieczeństwa dostaw żywności po przystępnych cenach, promowanie zrównoważonego gospodarowania zasobami naturalnymi oraz ograniczanie praktyk wpływających na zmianę klimatu.

Wspólna polityka zagraniczna i bezpieczeństwa (WPZiB) – jeden z zasadniczych obszarów działalności UE jako podmiotu stosunków międzynarodowych, obejmujący wszystkie aspekty polityki zagranicznej oraz ogół kwestii związanych z bezpieczeństwem państw członkowskich.

Wysoki Przedstawiciel UE ds. Zagranicznych i Polityki Bezpieczeństwa – wysoki urzędnik unijny powoływany przez Radę Europejską, wchodzący w skład Komisji Europejskiej i kierujący pracami Rady ds. Zagranicznych w ramach Rady Unii Europejskiej. Jako naczelny dyplomata UE odpowiada za kształtowanie i realizację unijnej polityki zagranicznej, bezpieczeństwa i obrony.

Zasada proporcjonalności – zasada sformułowana na podstawie art. 5 TUE, według której treść i zakres działań instytucji unijnych nie powinny wykraczać poza to, co jest konieczne dla osiągnięcia celów traktatowych.

Zasada przyznania – zasada sformułowana na podstawie art. 5 TUE, według której organom UE przysługują tylko takie uprawnienia, które przyznały im państwa członkowskie w traktatach.

Zdolność do czynności prawnomiędzynarodowych – prawo uczestnika stosunków międzynarodowych do podejmowania samodzielnych działań, których skutkiem jest nabycie określonych praw lub zaciągnięcie zobowiązań.

Zdolność prawnomiędzynarodowa – możliwość posiadania przez uczestnika stosunków międzynarodowych praw i obowiązków wywodzących się bezpośrednio z norm prawa międzynarodowego publicznego.

Zimna wojna – stan politycznego napięcia i rywalizacji między USA i jego sojusznikami a ZSRS i jego państwami satelickimi. Utrzymywał się on od drugiej połowy lat 40. do przełomu lat 80. i 90. XX.

Indeks rzeczowy i osobowy

A
ambasada 124
ambasador 124

B
Bandera Stepan 162
brexit 61
BRICS 31
budżet UE 85–87
Bukaresztańska Dziewiątka 133–134
Buzek Jerzy 146–147

C
Cameron David 61
Castro Fidel 18
Churchill Winston 16–17
Costa Antonio 68
cyberwojna (wojna cybernetyczna) 44–45
czystki etniczne 40

D
dekarbonizacja 105–106
Deng Xiaoping 32
dochody UE 85
doktryna Breżniewa 126
droga Polski do NATO 130–131
dyplomacja 122
– publiczna 122
dyrektywa azylowa 110
dywersyfikacja źródeł energii 13

E
ECU 57
europejska inicjatywa obywatelska 154
europejska unia energetyczna 145
Europejska Wspólnota
– Energii Atomowej (Euratom) 56–57, 59, 63
– Gospodarcza (EWG) 56–57, 63
– Węgla i Stali (EWWiS) 56–57, 63
europejski system handlu uprawnieniami do emisji (UE ETS) 105
Europejski zielony ład 101
Europejski
– Bank Centralny 80
– Fundusz Rolniczy Gwarancji 97
– Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich 97
– Fundusz Rozwoju Regionalnego 94
– Fundusz Społeczny Plus 94
– System Banków Centralnych 84
– Trybunał Obrachunkowy 80

F
Fit for 55 (pakiet legislacyjny) 104–105
Frontex 91
Fukuyama Francis 23
Fundusz
– na rzecz Sprawiedliwej Transformacji 94, 104
– Spójności 94

G
globalizacja 14
globalne ocieplenie 100
graniczny podatek węglowy 105
Grupa Planowania Nuklearnego 29
Gorbaczow Michaił 19, 127

H
Havel Vaclav 127, 157
Huntington Samuel 23

I
instytuty polskie 123, 126
integracja europejska 54–64

J
Jan Paweł II 22

K
Kaczyński Lech 160
Karta
– *Narodów Zjednoczonych* 26
– *praw podstawowych Unii Europejskiej* 60
Kohl Helmut 127, 156
Komisja Europejska 74–75
Komitet Wojskowy 29
kompetencje UE
– dzielone 67
– wspierające 67
– wyłączne 67
konflikty
– etniczne 39
– międzynarodowe 38
– wewnętrzne 38
koniec historii (koncepcja) 23
Konwencja o prawach dziecka 168
korporacje transnarodowe 14
kryteria
– konwergencji 83
– kopenhaskie 61–62, 142
kryzys
– kubański 18
– na granicy polsko-białoruskiej 163
Kwaśniewski Aleksander 143, 162

L
ludobójstwo 40–41
Leyen Ursula von der 75, 103

Ł
ład
– dwubiegunowy 11
– hegemoniczny 11
– imperialny 11
– integracyjny 11
– jednobiegunowy 11
– kooperatywny 11
– międzynarodowy 10–11
– niebiegunowy 11
– równowagi sił 11
– wielobiegunowy 11
Łukaszenka Alaksandr 163

M
Marshall George 54
Mazowiecki Tadeusz 156
mechanizm solidarnościowy 109–110
Mečiar Vladimír 22, 132
Michel Charles 68
międzynarodowa organizacja rządowa 6, 9
Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości 28
miks energetyczny 13
misje
– wojskowe UE 111–112
– cywilne UE 111–112
– NATO 138–139
– terenowe OBWE 171
– petersberskie 88
Mladic Radko 41
mobilizacja etniczna 39
mocarstwo 10
Monnet Jean 55

N
naród 9
neutralność klimatyczna 101
Nord Stream 145, 148, 157, 160

O
obywatelstwo unijne 154
odnawialne źródła energii (OZE) 13

Organizacja
– Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (OBWE) 170–171
– Narodów Zjednoczonych 26–28
– Paktu Północnoatlantyckiego (NATO) 29–30, 130–140
– Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (OECD) 171–172

P
pakt o migracji i azylu 109
Parlament Europejski 69–73
Partnerstwo Wschodnie 104
pierestrojka 19
plan
– Marshalla 17, 54–55
– Rapackiego 168
– *REPowerEU* 106
– Schumana 56
polityka
– klimatyczna 100–101
– regionalna 92
– rozwojowa 112–113
– socjalna 92
– spójności 92–85
– zagraniczna 122–128
polityki
– dotyczące kontroli granicznej, azylu i imigracji 91–92
– sektorowe 98
pomoc
– humanitarna 112–113, 172–175
– rozwojowa 112–113, 172
Powietrzne Siły Wczesnego Ostrzegania i Kontroli NATO (AWACS) 137
prawo międzynarodowe publiczne 7
procedura budżetowa UE 87
produkt krajowy brutto 12
przestrzeń wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości 89–91
Przewodniczący
– Komisji Europejskiej 75
– Parlamentu Europejskiego 69

R
Rapacki Adam 168
Reagan Ronald 19
racja stanu 122
Rada
– Bezpieczeństwa ONZ 27–28
– Europejska 66–69
– Gospodarcza i Społeczna ONZ 28
– Północnoatlantycka 29
– Unii Europejskiej (RUE) 76–77
– Wzajemnej Pomocy Gospodarczej (RWPG) 17, 64
regionalizacja polityczno-gospodarcza 14
relacje RP
– z Białorusią 163
– z Czechami i Słowacją 157–158
– z Litwą 158–159
– z Niemcami 156–157
– z Rosją 159–161
– z Ukrainą 162
Roosevelt Franklin Delano 16–17
rozpad
– bloku wschodniego 20–21
– Czechosłowacji 127
ruch państw niezaangażowanych 27

S
sankcje UE 111, 114
Sąd (w ramach Trybunału Sprawiedliwości UE) 78–79
Schuman Robert 55
secesja 39
Sekretarz
– Generalny NATO 29
– Generalny ONZ 28
separatyzm 39
siły NATO w Polsce 136
Spurek Sylwia 147
stałe przedstawicielstwa przy organizacjach międzynarodowych 123, 125, 168
Stalin Józef 16–17
stosunki
– dyplomatyczne 123
– międzynarodowe 6
strefa wpływów 10
supermocarstwo 10
surowce energetyczne 12–13
system
– jałtański 16–21
– Narodów Zjednoczonych 27
szczyt NATO w Warszawie 135–136

T
tarcza antyrakietowa 137
Thun Róża 147
traktat fuzyjny 57, 63
Traktat
– *o funkcjonowaniu UE* (TFUE) 59, 64, 67, 88, 96, 98, 154
– *o Unii Europejskiej* (TUE) 64, 66, 68, 70, 78, 88
– *północnoatlantycki* (traktat waszyngtoński) 29, 132, 137, 138,
– *ustanawiający Wspólnotę Europejską* 59
Traktat z Lizbony 59
transformacja energetyczna 105–107, 148–150
Trump Donald 103, 138
Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej (TSUE) 78–79
Tusk Donald 68, 146

U
Układ Warszawski 17, 21
umowy międzynarodowe 7
unia gospodarcza i walutowa (UGiW) 82–84
urząd konsularny (konsulat) 124–125

W
westernizacja 22
wieloletnie ramy finansowe (WRF) 86–87
wojna
– hybrydowa 42–43
– informacyjna 45
wspólna polityka
– bezpieczeństwa i obrony (WPBiO) 88–89
– rolna (WPR) 96–97
– zagraniczna i bezpieczeństwa 88–89
współpraca w UE
– policyjna 90
– sądowa w sprawach cywilnych 90
– sądowa w sprawach karnych 90
wydatki UE 86
Wysoki Przedstawiciel UE ds. Zagranicznych i Polityki Bezpieczeństwa 67, 74, 77, 89,
Wysunięta Obecność NATO 135

X
Xi Jinping 32

Z
zasada
– kolektywnej obrony 29
– lojalnej współpracy (solidarności) 64
– pierwszeństwa prawa wspólnotowego 64
– pomocniczości (subsydiarności) 64, 66
– poszanowania równości i tożsamości narodowej państw członkowskich 64
– proporcjonalności 64, 66
– przyznania 66
– równości 64
zdolność
– do czynności prawnomiędzynarodowych 7
– prawnomiędzynarodowa 7
Zgromadzenie Ogólne ONZ 28
zimna wojna 18–19
zjednoczenie Niemiec 127
zwyczaje międzynarodowe 7

Wykaz źródeł tekstów i danych statystycznych

s. 12: *GDP (current US$)*, Bank Światowy, data.worldbank.org [dostęp: 17.10.2021]; **s. 13:** *BP Statistical World Energy Review*, British Petroleum, czerwiec 2019, www.bp.com [dostęp: 18.10.2021]; **s. 15:** J.J. Mearsheimer, *Tragizm polityki mocarstw*, tłum. P. Nowakowski, J. Sadkiewicz, Kraków 2019, s. 41–42; **s. 24:** K. Szymański, *Debata Samuela P. Huntingtona z Francisem Fukuyamą*, „Kultura i Wartości" 2015, nr 16, s. 49–50; **s. 25:** D. Ost, *Wstęp* [w:] E. Dunn, *Prywatyzując Polskę. O bobofrutach, wielkim biznesie i restrukturyzacji pracy*, przeł. P. Sadura, Warszawa 2008, s. 7; *Czy warto było zmieniać ustrój? Ocena zmian ustrojowych po 25 latach*, CBOS, „Komunikat z badań" 2024, nr 67, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2014/K_067_14.PDF [dostęp: 25.11.2024]; **s. 32:** *GDP (current US$)*, Bank Światowy, databank.worldbank.org [dostęp: 20.01.2022]; **s. 36:** M.T. Mencel, *Historyczne wyznaczniki polityki Chin wobec regionu Pacyfiku Zachodniego: Zhongguo, huaqiao*, „Studia Gdańskie. Wizje i rzeczywistość" 2016, t. 13, s. 318–319; **s. 37:** J. Stańczak, D. Szałtys, J. Witkowski, *Potencjał ludnościowy Unii Europejskiej*, s. 2, https://stat.gov.pl/ [dostęp: 16.08.2024]; W. Stankiewicz, *Indie – „wschodzące" mocarstwo XXI wieku*, „Studia Orientalne" 2014, nr 2 (6), s. 140–141; **s. 44:** https://www.statista.com/statistics/1428563/countries-launched-highest-number-of-cyberattacks-political/ [dostęp: 21.11.2024]; **s. 46:** *Strategiczny kompas na rzecz bezpieczeństwa i obrony…*, Rada Unii Europejskiej, s. 11–12, https://data.consilium.europa.eu/ [dostęp: 22.08.2024]; **s. 50:** *Karta Narodów Zjednoczonych*, Dz.U. z 1947 r. Nr 23; **s. 51:** G. Kuczyński, *Raport specjalny: Rosja–Chiny. Nierówne partnerstwo*, Warsaw Institute, Warszawa 2019, https://warsawinstitute.org/wp-content/uploads/2019/06/Rosja-Chiny-Nier%C3%B3wne-Partnerstwo-Warsaw-Institute-Raport-Specjalny.pdf [dostęp: 18.12.2024]; M. Bartosiewicz, K. Chawryło, *Sukces bez przełomów: szczyt BRICS w Rosji*, https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2024-10-25/sukces-bez-przelomow-szczyt-brics-w-rosji [dostęp: 17.12.2024]; **s. 65:** *Traktat ustanawiający Europejską Wspólnotę Węgla i Stali*, www.sgipw.wlkp.pl [dostęp: 13.09.2024]; **s. 72–73:** *Grupy polityczne w Parlamencie Europejskim*, Parlament Europejski, https://www.europarl.europa.eu/about-parliament/pl/organisation-and-rules/organisation/ [dostęp: 20.10.2024]; **s. 85:** *Kandydaci na komisarzy (2024–2029)*, https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/eu-budget_pl [dostęp: 15.09.2024]; **s. 86:** *Annual EU budget 2024*, https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/eu-budget/annual-eu-budget/all-annual-budgets/2024_en?prefLang=pl [dostęp: 20.11.2024]; **s. 110:** *Uratowani w unijnych operacjach na Morzu Śródziemnym (2015–2023)*, https://www.consilium.europa.eu/pl/infographics/saving-lives-sea/ [dostęp: 20.11.2024]; **s. 113:** *Pomoc humanitarna*, https://civil-protection-humanitarian-aid.ec.europa.eu/what/humanitarian-aid_en [dostęp: 29.10.2024]; *EU Humanitarian Air Bridge*, https://civil-protection-humanitarian-aid.ec.europa.eu/what/humanitarian-aid/eu-humanitarian-air-bridge_en?prefLang=pl&etrans=pl [dostęp: 29.10.2024]; **s. 115:** *Emisje do powietrza dla gazów cieplarnianych według działalności NACE Rev. 2 – dane kwartalne*, Eurostat, https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/env_ac_aigg_q/default/table?lang=en [dostęp: 30.10.2024]; **s.118:** *Rola Komisji Europejskiej*, https://commission.europa.eu/about/role_pl [dostęp: 30.10.2024]; **s. 119:** M. Boniecka, *Cele, zasady i struktura wspólnej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa Unii Europejskiej – próba oceny po traktacie lizbońskim*, „Zeszyt Studencki Kół Naukowych Wydziału Prawa i Administracji UAM" 2015, nr 5, s. 49; *Rola przewodniczącego*, https://www.consilium.europa.eu/pl/european-council/president/role/ [dostęp: 30.10.2024]; **s. 120:** P. Będźmirowska, *O roli orzecznictwa TSUE w procesie harmonizacji prawa Unii Europejskiej z prawem krajowym*, „Studia Iuridica Agraria" 2016, t. 14, s. 330; *Mniej składanych wniosków azylowych do Unii. Znaczący spadek*, Business Insider Polska, 20 listopada 2024, https://businessinsider.com.pl/wiadomosci/liczba-ubiegajacych-sie-o-azyl-w-ue-spadla-w-sierpniu/4bmjcrz [dostęp: 5.12.2024]; **s. 128:** *Kto jest największym sojusznikiem Polski?*, sondaż SW Research dla „Rzeczpospolitej", https://www.rp.pl/polityka/art40925421-sondaz-kto-jest-najwiekszym-sojusznikiem-polski-jeden-kraj-wskazywany-najczesciej [dostęp: 12.01.2022]; **s. 129:** *Polacy wobec zjednoczenia Niemiec*, CBOS, „Komunikat z badań" 1990, nr BS/348/126/90, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/1990/K_130_90.PDF [dostęp: 20.10.2024]; **s. 140:** *Polska w NATO. Szef Sztabu Generalnego WP: jesteśmy stawiani za wzór*, PAP, 10 marca 2024, https://pap.pl/aktualnosci/polska-w-nato-szef-sztabu-generalnego-wp-jestesmy-stawiani-za-wzor [dostęp: 10.10.2024]; R. Pszczel, *25 lat Polski w NATO: osobiste wspomnienie polskiej drogi do Sojuszu i lekcje na dziś*, „Komentarze OSW" 2024, nr 579, 8 marca 2024, https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2024-03-08/25-lat-polski-w-nato-osobiste-wspomnienie-polskiej-drogi-do [dostęp: 11.10.2024]; **s. 141:** *Wschodnia flanka NATO po roku wojny – mobilizacja różnych prędkości*, „Komentarze OSW" 2023, nr 491, 21 lutego 2023, https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2023-02-21/wschodnia-flanka-nato-po-roku-wojny-mobilizacja-roznych [dostęp: 11.10.2024]; *Stosunek do NATO i obecności wojsk sojuszniczych w Polsce*, CBOS, „Komunikat z badań" 2022, nr 40, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2022/K_040_22.PDF [dostęp: 7.09.2024]; **s. 144: Ł. Lipiński, J. Szyszko,** *Polityczne sukcesy i porażki pierwszych 15 lat Polski w Unii Europejskiej*, [w:] *15 lat Polski w Unii Europejskiej*, red. A. Radwan-Roehrenschef, Instytut In Europa 2019, http://ineuropa.pl/in15/polityczne-sukcesy-i-porazki [dostęp: 13.09.2024]; I. Morawski, *Wpływ integracji europejskiej na polską gospodarkę*, [w:] *15 lat Polski w Unii Europejskiej*, red. A. Radwan-Roehrenschef, Instytut In Europa 2019, http://ineuropa.pl/in15/polityczne-sukcesy-i-porazki [dostęp: 13.09.2024]; A. Grycuk, P. Russel, *Członkostwo w Unii Europejskiej a rozwój gospodarczy Polski. Wybrane zagadnienia*, Biuro Analiz Sejmowych, „Infos" 2017, nr 12 (235), https://orka.sejm.gov.pl/WydBAS.nsf/0/8974D205A147BE5AC12581C20036884D/$file/Infos_235.pdf [dostęp: 20.10.2024]; **s. 149–150:** *Polska w Unii Europejskiej 2024*, GUS, Warszawa 2024, s. 20–21; **s. 151:** S. Kardaś, *Od węgla do konsensusu: wyzwania i perspektywy transformacji energetycznej Polski*, Fundacja im. Stefana Batorego, Warszawa 2024, https://www.batory.org.pl/wp-content/uploads/2024/01/Szymon.Kardas_Wyzawnia.i.perspektywy.transformacji.energetycznej.w.Polsce.pdf [dostęp: 20.10.2024]; *Zeroemisyjna Polska 2050*, WWF Polska, Warszawa 2020, https://www.wwf.pl/sites/default/files/inline-files/Raport_Zeroemisyjna_2050.pdf; **s. 152:** mapadotacji.gov.pl [25.10.2024]; **s. 153:** *Transfery finansowe Polska – budżet UE*, https://www.gov.pl/web/finanse/transfery-polska-ue-unia-europejska [dostęp: 25.10.2024]; **s. 155:** *Energia ze źródeł odnawialnych w 2020 r.*, GUS, „Informacje sygnalne", 16 grudnia 2021, https://stat.gov.pl/files/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/5485/10/4/1/energia_ze_zrodel_odnawialnych_w_2020_r..pdf [dostęp: 20.10.2024]; **s. 157:** *IMF Data. Direction of Trade Statistics*, Międzynarodowy Fundusz Walutowy, data.imf.org [dostęp: 9.10.2024]; J. Kucharczyk, A. Łada-Konefał, *Nadzieja i kryzys: opinia publiczna o wzajemnych relacjach i wspólnych wyzwaniach*, Instytut Spraw Publicznych – Deutsches Polen-Instytut, Warszawa–Darmstadt 2024, https://www.deutsches-polen-institut.de/assets/downloads/Barometer-DE-PL/Barometr-24-PL.pdf [dostęp: 21.10.2024]; **s. 161:** *Prof. Nowak: Stosunki polsko-rosyjskie będą wrogie tak długo, jak długo Rosja nie odejdzie od ideologii imperialnej dominacji*, https://forsal.pl/swiat/rosja/artykuly/8398184,prof-a-nowak-polska-i-rosja-sasiedztwo-wolnosci-i-despotyzmu-x-xxi-w.html [dostęp 15.09.2024]; W. Jurasz, *Polskę i Rosję zawsze będzie różnić geopolityka*, 7 maja 2021, https://wiadomosci.onet.pl/swiat/stosunki-polsko-rosyjskie-analiza-witolda-jurasza-zawsze-bedzie-nas-roznic/xp5f37k [dostęp: 20.09.2024]; **s. 166:** *O wojnie na Ukrainie i relacjach polsko-ukraińskich*, CBOS, „Komunikat z badań" 2023, nr 131, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2023/K_131_23.PDF [dostęp: 20.09. 2024]; *Polacy o Białorusi. Raport Centrum Mieroszewskiego z badań opinii publicznej w Polsce*, Warszawa 2023, https://mieroszewski.pl/upload/2023/06/polacy-o-bialorusi-i-bialorusinach.pdf [dostęp: 6.11.2024]; **s. 167:** R. Kobierski, J. Błaszczak, *Trójmorze z perspektywy państw członkowskich*, Warszawa 2021, s. 26–27, https://ine.org.pl/trojmorze-z-perspektywy-panstw-czlonkowskich/ [dostęp: 6.11.2024]; **s. 173:** *Polska Oficjalna Pomoc Rozwojowa (ODA) 2020*, https://www.gov.pl/web/polskapomoc/oda [6.11.2024]; K. Zalas-Kamińska, O. Chmiel, *Polska współpraca rozwojowa. Raport 2020*, Grupa Zagranica 2020, https://zagranica.org.pl/zasoby/#raporty [dostęp: 6.11.2024]; **s. 176:** P. Kugiel, *20 lat współczesnej polskiej polityki współpracy rozwojowej*, „Biuletyn PISM" 2023, nr 183, https://www.pism.pl/publikacje/20-lat-wspolczesnej-polskiej-polityki-wspolpracy-rozwojowej [dostęp: 17.09.2024]; J. Dobrowolska-Polak, *Pomoc humanitarna*, [w:] *Organizacje międzynarodowe w działaniu*, red. A. Florczak, A. Lisowska, Wrocław 2014, https://repozytorium.uni.wroc.pl/formats/pdf/web/viewer.html?file=https%3A%2F%2Frepozytorium.uni.wroc.pl%2FContent%2F59046%2FPDF%2F11_Joanna_Dobrowolska-Polak.pdf%3Fhandler%3Dpdf [dostęp: 15.11.2024].

Ilustracje:
Ewa Sowulewska: s. 125 (piktorgamy); **Natalia Helman:** s. 93 (piktogram 1., kobieta z teczką), 123, wykresy na s. 12–13, 157; **Nikola Pelcer:** wykresy na stronach: 37, 44; **Paulina Podolska:** s. 93 (mechanik); **Szczepan Sadurski:** s. 167 (rysunek satyryczny); **Wojciech Sendal:** piktogramy na s. 8–11, 93 (piktogram 3.), wykresy na s. 32, 70, 85–86, 113, 115, 128–129, 141, 149–150, 152–153, 155–166, 173, 181.

Projekty graficzne:
Elena Grikurova-Wojnowska, Maciej Galiński: s. 174–175; **Maciej Galiński:** s. 34–35; **Marcin Kołacz:** s. 20–21, 63, 72–73, 102–103, 164–165.

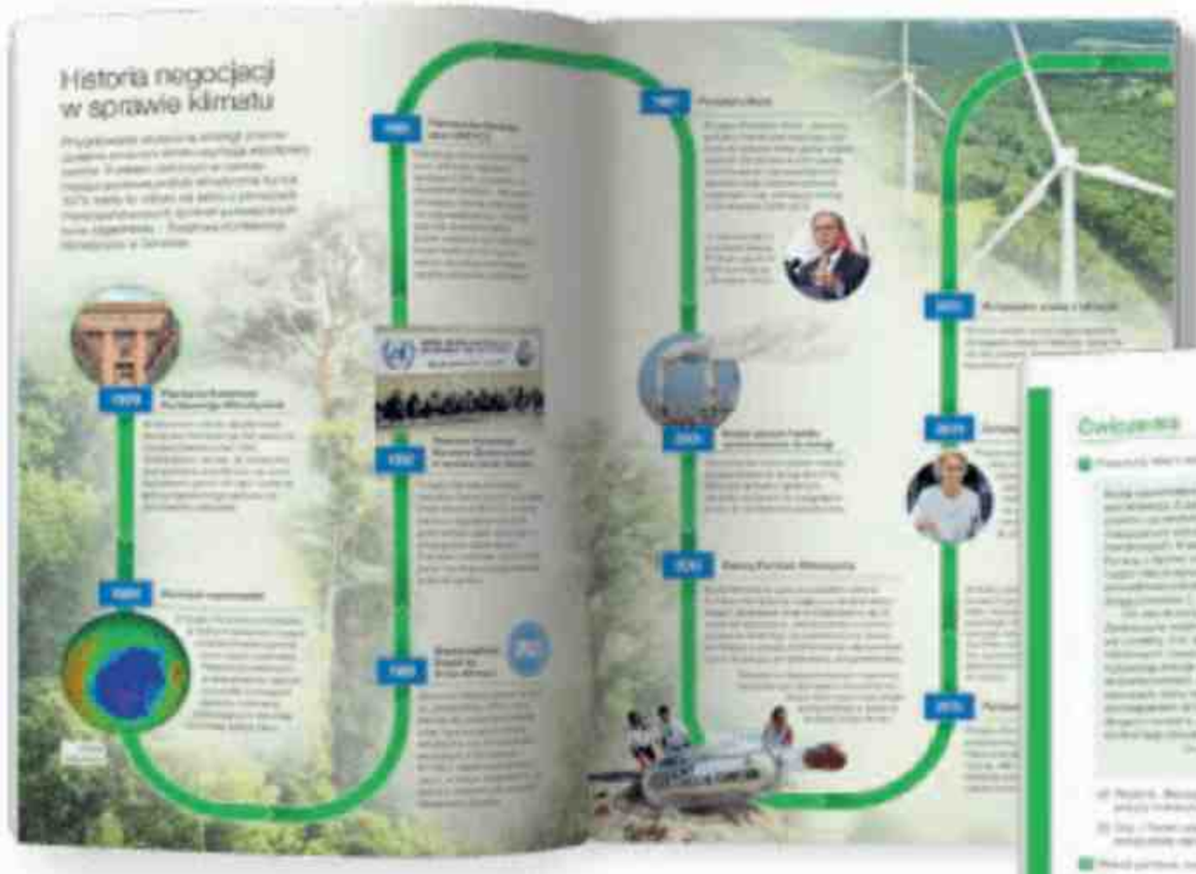
Zdjęcia:
BE&W: Alamy – s. 18, 20, 34 (startujący samolot), 73, 77, 102 (dziura ozonowa, logo IPCC), 103, 135, 150, Donat Brykczyński – s. 146, Franco Gulotta – s. 75, MJS – s. 63 (brexit), Photo12 – s. 19, Universal Images Group – s. 103 (George Bush); **East News:** AFP – s. 63 (traktat paryski, traktaty rzymskie, traktat z Maastricht), AFP PHOTO/KCNA VIA KNS – s. 39, Andrzej Zbraniecki – s. 170, Arkadiusz Ziółek – s. 171, TRICOLORS – s. 143, Wojtek Laski – s. 21; **FORUM:** Jeff Taylor – s. 130, 182, Maciej Biedrzycki – s. 145, Mariusz Adamski – s. 121, Michał Kość – s. 163, Reuters/Ints Kalnins – s. 159, Reuters/Jose Manuel Ribeiro – s. 63 (traktat lizboński), Reuters/Kacper Pempel – s. 91, Reuters/Libor Hajsky – s. 126, z archiwum Izy Wojciechowskiej – s. 126; **Fundacja Orla Straż:** s. 174; **Gallo Images Poland/Getty Images:** s. 68 (Michel), acilo – s. 103 (kominy), Anadolu – s. 134, Chip Somodevilla – s. 103 (wiatraki), Chris McGrath – s. 114, Corbis/Peter Turnley – s. 5, Gamma-Rapho – s. 102 (konwencja ONZ), Horacio Villalobos – s. 68 (Costa), Keystone France/Gamma Rapho – s. 55, Miami Herald – s. 33, michaelbwatkins – s. 34 (lotniskowiec), Mikhail Svetlov – s. 68 (Tusk), Thierry Monasse – s. 103, Universal Images Group – s. 133; **Library of Congress, USA:** s. 17; **PAP:** Abaca – s. 169, EPA – s. 162, EPA/Martin Athenstädt – s. 156, Photoshot/Elisabeth Ruiz – s. 103; **Shutterstock:** s. 47 (oba zdjęcia), 115 (oba zdjęcia), 129 (oba zdjęcia), Abba Graphics – s. 27, Avigator Fortuner – s. 35, Canbedone – s. 53, JULY_P30 (okładka), olrat – s. 69, 70, ThomasLENNE – s. 102, Zahran Mehmood Hashm – s. 52.

Wydawnictwo dołożyło wszelkich starań, aby odnaleźć posiadaczy praw autorskich do wszystkich utworów zamieszczonych w podręczniku.
Pozostałe osoby prosimy o kontakt z Wydawnictwem.

Twoje mocne strony

W centrum uwagi

W części 4. podręcznika zostały omówione tematy dotyczące stosunków międzynarodowych, w tym Unii Europejskiej i polskiej polityki zagranicznej po 1989 r., a także zagadnienia związane z problemami współczesnego świata. W publikacji szczególny nacisk położono na kształtowanie kompetencji obywatelskich i doskonalenie najważniejszych umiejętności przedmiotowych, takich jak analiza danych statystycznych i tekstów źródłowych.

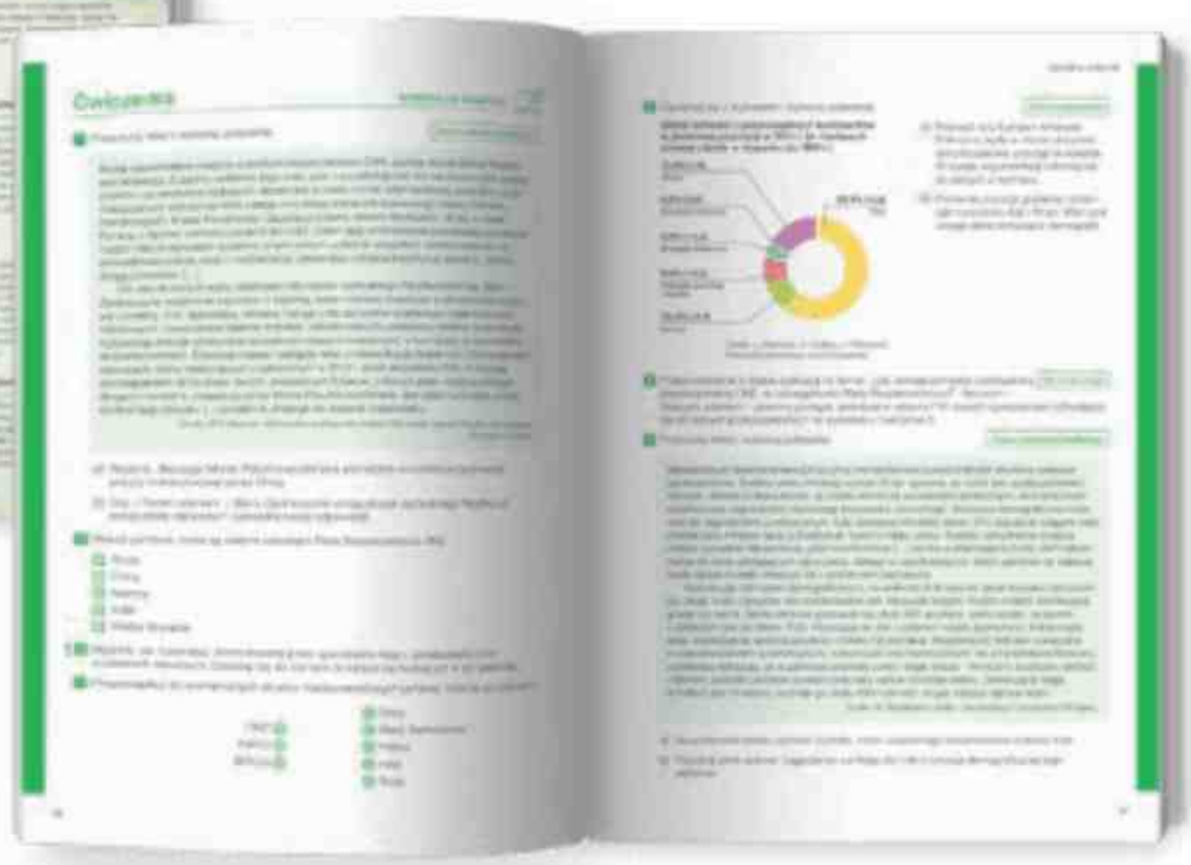

Wyjaśnianie ważnych zagadnień

Czytelne infografiki i schematy ułatwiają zrozumienie istotnych treści przedmiotowych.

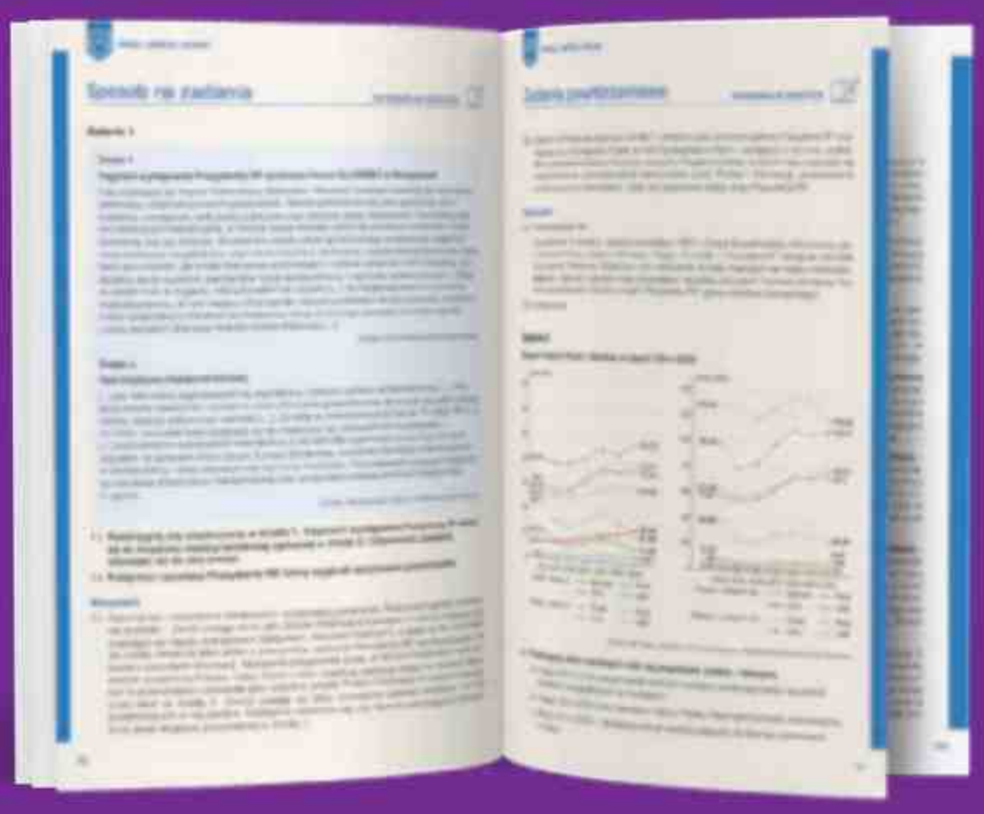
Wiedza w praktyce

Różnorodne ćwiczenia pozwalają kształcić wymagane umiejętności i utrwalać zdobytą wiedzę.

WIESZ, UMIESZ, ZDASZ

Podręcznik zawiera elementy kształcące kluczowe umiejętności wskazane w podstawie programowej. *Wiesz, umiesz, zdasz* to blok powtórzeniowy, który pozwala uporządkować wiedzę z danego rozdziału i utrwalić umiejętności opanowane na lekcjach. Blok ten składa się z *Podsumowań* z najważniejszymi informacjami, instrukcji *Sposób na zadania* oraz *Zadań powtórzeniowych*.

Nowa Era Sp. z o.o.

www.nowaera.pl nowaera@nowaera.pl

Centrum Kontaktu: 58 721 48 00

ISBN 978-83-267-5287-2